

PRÁVNICKÁ FAKULTA
TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivates. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mena autora a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

ETHICA ET AEQUITAS IN IURE

Pocta

prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.

Trnavská univerzita v Trnave
Právnická fakulta

TRNAVA 2017

Autori

© Helena Barancová, Soňa Košičiarová, Martina Gajdošová, Adrián Jalč, Miriam Laclavíková,
Andrea Olšovská, Michal Aláč, Jozef Greguš, Ľubica Masárová, Michal Maslen,
Michaela Moravčíková, Marianna Novotná, Zuzana Nevolná, Peter Varga, Vojtech Vladár,
Pavol Žilinčík, Ingrid Lanczová, Monika Martišková, Monika Škrovánková, 2017

Recenzenti

© prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD., doc. JUDr. Miloš Lacko, PhD.

Editori

© doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD., doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.,
ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D., 2017

Za odbornú, obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-568-0034-8
ISBN (on-line) 978-80-568-0035-5

ÚVODNÉ SLOVÁ

Človek ako bytie v čase a priestore nadväzuje na minulosť a spolutvorí budúcnosť. Na rozdiel od neslobodných, kontingentných bytí, ktoré neomylnne smerujú k svojmu veľkému finále na základe prírodných zákonov, človek koná to, čo prevyšuje jeho fyzickú existenciu. Ako tvorivá bytosť zaujíma stanovisko voči sebe, spoločenským hodnotám, slobodne volí ciele svojej činnosti, pričom reflektuje dejinnú kontinuitu pretavenú do spôsobu života, zvykov, mravov, etických noriem a pravidiel, ktoré vytvárajú poriadok. Kladie si otázky o morálnej hodnote skutkov a vytýčených cieľov, používajúc pritom najvyššie kognitívne schopnosti. Etika ako filozofická disciplína kategorizuje ľudské skutky z perspektívy ich mravnej hodnoty, uvažuje o ich kauzalite, reláciách, dôsledkoch a cieľoch. Zdôrazňuje, že ľudské skutky sú vlastné len človeku, a to nielen ako ľudskej substancii, ale nedišpenzovateľne podľa spôsobu, akým vznikajú, teda z uváženeho rozumového poznania predmetu, okolností, cieľov, úmyslu konať a slobodného rozhodnutia k akcii. Etika, hodnotiac tieto ľudské počiny, musí brať do úvahy posledné a najvyššie racionálne princípy.

Kladieme si dnes otázku, ktorá spoločenská oblasť, aká inštitúcia, autorita či elita tak koná. Kto dnes súdi ľudské skutky? Nepochybne je správne poukázať na súdnu moc, ktorá rozhoduje o hodnote ľudských skutkov z hľadiska práva. Žijeme v demokracii, mali by sme teda obrátiť zrak na spoločenstvo ľudí, ktorí ako prví vyslovujú svoje súdy ako výrazy pravdivostnej hodnoty o činoch a javoch. Nepochybne sa tiež dostaneme na pôdu náboženstva, ktoré je prameňom hodnôt a noriem od najstarších čias. Nemôžeme obísť filozofov, ktorí sa na úsvite našej civilizácie pýtali na konečný cieľ bytia, aj na to, čo je za tusvetským súcnom. Azda preto, že ľudské vedomie a schopnosť sebareflexie sú spojené s náboženským cítením, vznikali náboženské systémy zakladajúce etické nároky vo vzťahu k transcendentu. Kľúčovými slovami v týchto systémoch sa stávali okrem učenia a rituálu aj povinnosť a zákon. Nadlho sa aj na starom kontinente náboženstvo stalo spoločenským tmelom, vysvetľujúcim systémom sveta a kritickým korektívom ľudských činov a spoločenských javov. Dnes, keď sme oddelili sakrálnu a profánnu sféru, by prirodzene malo tieto funkcie plniť právo. Veľká miera suplovania práva médiami je však hodenou rukavicou nielen právnikom, ale celej

spoločnosti. Je úlohou akademikov s najvyššou sústredenosťou opätovne zacieliť svoju pozornosť na právo a aj na to, čo je za právom, za právnymi normami, ktoré sú všeobecne prijaté a vynútiteľné, na umenie dobra a spravodlivosti.

Do rúk sa vám dostáva zborník prednášok z on-line vedeckej konferencie, ktorá na konferenčnej stránke Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave prebehla od 15. 6. do 30. 6. 2017 na tému „Etika, slušnosť a spravodlivosť v práve“. Predložené dielo je poctou prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc., ktorá v tomto roku oslávila životné jubileum. Zároveň je aj blahoželaním kolegov z jej alma mater, i iných pracovísk, k udeleniu Radu Ľudovíta Štúra druhej triedy za dlhoročné mimoriadne zásluhy o rozvoj demokracie, ochranu ľudských práv a slobôd a rozvoj práva a právnej etiky. Rad jej 9. januára 2017 prepožičal prezident Slovenskej republiky Andrej Kiska. Veríme, že autori svojimi príspevkami potešia nielen jubilantku a laureátku najvyššieho štátneho vyznamenania, ale aj ostatných kolegov a záujemcov o traktované problematiky. Nemajú menšiu ambíciu, než zodpovedať aspoň čiastkové otázky, a najmä podnietiť diskusiu o najnaliehavejších témach, ako sú etika, slušnosť a spravodlivosť v práve.

Trnava 7. júla 2017

Editorky

PROFESORKA ALEXANDRA KRSKOVÁ

Prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc., univerzitná profesorka v odbore teória štátu, vyučovala na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave od promócie v roku 1965. Vedecko-pedagogickú hodnosť docenta v odbore teória štátu a práva získala v roku 1989 a za vysokoškolskú profesorku v tomto odbore ju vymenoval prezident SR v roku 2001.

Patrí k zakladateľom a garantom štúdiá na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave (1998), kde sa ako profesorka venovala dejinám európskeho politického a právneho myslenia a etike právnického povolania. Bola prvou prodekanou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave pre výchovno-vzdelávaciu činnosť (1999 – 2003) a členkou Akademického senátu fakulty (2003 – 2010). Bola členkou Nadácie Štefana Lubyho.

Ťažisko jej vedecko-pedagogického pôsobenia je v dejinách európskeho politického a právneho myslenia a etiky právnických povolání. Je známa svojimi prednáškami pre stavovské organizácie sudcov, advokátov, notárov, prokurátorov a spolupracovala s nimi na tvorbe etických kódexov týchto profesií.

Mnoho úsilia sústredila na sprostredkovanie európskych etických štandardov do odbornej praxe právnikov na Slovensku. Podarilo sa jej nadviazať kontakty nielen so Strediskom pre profesijné vzdelávanie advokátov v Štrasburgu, s Inštitútom pre výskum súdnictva pri Národnej škole sudcov v Paríži, ale aj s Medzinárodnou úniou súdnych vykonávateľov.

Profesorka A. Krsková úspešne riešila výskumné projekty a grantové úlohy, pričom nadviazala kontakt s medzinárodnými stavovskými organizáciami a organizáciami tretieho sektora.

Dňa 9. januára 2017 prevzala od prezidenta republiky štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra II. triedy za dlhoročné mimoriadne zásluhy o rozvoj demokracie, ľudských práv a slobôd a o rozvoj práva a právnej etiky.

OBSAH

Profesijná etika a integrita vo vzdelávaní právnikov a v praxi sudcov: Nuda alebo thriller? Pavol Žilinčík	10
Záujmová samospráva advokátskeho povolania a možnosti nápravy porušení povinností advokáta na našom území od poslednej štvrtiny 19. storočia (do prvej polovice 20. storočia) Martina Gajdošová	19
Nové technológie a právno-etické problémy náhradného materstva Helena Barancová	31
Slušné pracovné podmienky detí (Vývoj ochranného zákonodarstva na území Slovenska) Miriam Laclavíková, Andrea Olšovská	44
Spravodlivá mzda v pracovnoprávných vzťahoch Jozef Greguš	62
Hodnota slušnosti premietnutá v deliktnoprávnej rovine inštitútu dobrých mravov Marianna Novotná	83
Zásady poctivého obchodného styku Zuzana Nevolná	93
Výhrada vo svedomí – k jednému medzinárodnoprávnemu záväzku Slovenskej republiky Michaela Moravčíková	105

Prohibitio reformationis in peius – Právny prostriedok ochrany v správnom práve Soňa Košičiarová	122
Záruka spravodlivosti administratívneho trestania Ľubica Masárová, Michal Maslen	140
Ochranná funkcia a ciele súťažného práva Peter Varga	166
Koncepcia prirodzeného práva v Graciánovom Tractatus de legibus Vojtech Vladár	178
Restoratívna a retributívna justícia v kontexte súčasnej trestnej spravodlivosti Adrián Jalč	207
Etické aspekty služobného pomeru príslušníkov bezpečnostných zložiek Michal Aláč	218
Sloboda prejavu vs. kritika postupu prokurátora vo svetle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva Monika Škrovánková	229
O hľadani dobra alebo osobná výpoveď ku konceptu nutnosti individualizácie vnímania dobra (esej) Monika Martišková	244
Spravodlivá božská komédia? Ingrid Lanczová	251
Výber z vedeckej a publikačnej činnosti	259

PROFESIJNÁ ETIKA A INTEGRITA VO VZDELÁVANÍ PRÁVNÍKOV A V PRAXI SUDCOV: NUDA ALEBO THRILLER?

Mgr. Pavol Žilinčík

Autor pracuje ako vedúci odboru ochrany základných práv a slobôd v Kancelárii verejného ochrancu práv. Je tiež externým pedagógom na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, členom Súdnej rady Slovenskej republiky a kandidátom výberových komisií pre výber sudcov.

Pár príbehov na úvod

„...Bud' sa stane etika právnikov samotným jadrom právnického vzdelávania, alebo si výsledok budeme môcť prečítať v knihe *La Camorra*“, povedal pred časom český sudca Vojtěch Cepl. Spomeniem si na jeho výrok vždy, keď počúvam slová o tom, aké je etické vzdelávanie nepotrebné, pretože etiku máme predsa v sebe, že sudcovia potrebujú diskutovať o praktických právnych problémoch, a že etický kódex aj tak ich problémy nevyrieši.

Na výrok sudcu Cepla si spomeniem aj pri čítaní niektorých disciplinárnych rozhodnutí. Napríklad tohto: „*Sudca M. v opitom stave sudcovi Š. oplzlo nadával, vulgárne a urážlivé výrazy na jeho adresu viackrát opakoval a následne v oplzlých nadávkach pokračoval aj voči zapisovateľke uvedeného súdu K., ktorú vtiahol do banketnej miestnosti v uvedenej reštaurácii, tam ju oboma rukami chytil pod krk, zodvihol ju a keď ju postavil na zem, následne ju uchopil za klopky saka a kričal, aby sa ho bála, lebo sa ho báť musí, lebo keď ju nezastrelí on, urobí to niekto iný, lebo má na to ľudí, pozná celú mafiu od Brezna po Bystricu.*“

Ide o časť jedného z mnohých rozhodnutí, ktoré si vďaka vysokej miere transparentnosti zavedenej do slovenského súdnictva po roku 2010 môže každý prečítať na webovej stránke Súdnej rady. Príbehu sudcu M. sa však nekončí popisom jeho skutku. Dramatické vyvrcholenie nasleduje v odôvodnení disciplinárneho rozhodnutia:

„Podľa názoru disciplinárneho odvolacieho súdu v konaní neboli preukázané závažné a priťažujúce okolnosti, ktoré by konanie sudcu M. robili zvlášť škodlivým. Práve naopak z výpovede sudcu Š. vyplýva, že sudca M. urážlivé a vulgárne výroky prezentoval v čase, keď hrala hudba a tieto mohli počuť iba ľudia stojaci v okruhu cca 2 metre.... Ako vecne správne je potrebné hodnotiť aj rozhodnutie prvostupňového súdu v časti týkajúcej sa výšky a druhu uloženého trestu spočívajúce v uložení disciplinárneho opatrenia – zníženie funkčného platu o 15 % na dobu troch mesiacov. Takéto disciplinárne opatrenie korešponduje požiadavke uplatnenia zásady generálnej a individuálnej prevencie, je výrazom zohľadnenia osobných a majetkových pomerov sudcu a závažnosti disciplinárneho previnenia.“

Toto rozhodnutie plasticky zobrazuje hlboké nepochopenie základných princípov integrity a profesijnej etiky, a to nielen u stíhaného sudcu samotného, ale hlavne na strane disciplinárneho senátu. Možný je aj vplyv tzv. falošnej stavovskej solidarity – čohokoľvek by sa sudca dopustil, kolegovia a kolegyne nájdú zdôvodnenie, prečo to nie je až také zlé. Na „etiku v sebe“ sa teda veľmi spoliehať nemôžeme, pretože ju máme v sebe nastavený každý trochu inak (a okrem toho niekedy jej hlas prehlúši aj hlasná hudba).

Iným dôsledkom uplatňovania princípu „etiku mám v sebe“ je nekonzistentnosť rozhodovania. Najlepšie ju vidno na prípadoch postihovania sudcu za nepovolenie nahrávania audiozáznamu z pojednávania. Vo viacerých prípadoch vyviazli sudcovia len s veľmi miernym trestom, prípadne boli od potrestania oslobodení, alebo stíhanie ani nikto nezačal. Avšak v jednom prípade sudkyne, ktorá zhodou okolností práve rozhodovala jeden zo sporov o ochranu osobnosti vtedajšieho ministra spravodlivosti, bol jej postup opäť trestaný mimoriadne prísne.¹

Slovenské súdnictvo má za sebou bohatú skúsenosť aj s ďalšími prípadmi nekonzistentnosti, straty zmyslu pre proporcionalitu, prípadne rovno so zneužívaním moci súdnou mocou samotnou. Minimálne pätnásť slovenskí sudcovia a sudkyne čelili počas uplynulých rokov šikanóznym disciplinárnym návrhom. Hoci nebolo v ich prípade preukázané žiadne pochybenie alebo obdobné konanie iných kolegov bežne tolerované, práve títo sudcovia čelili tým najprísnejším sankciám vrátane návrhu na odvolanie z funkcie sudcu. Niektorí mali pozastavený výkon funkcie.² Sudca okresného súdu bol takto šikanovaný za napísanie

¹ <https://domov.sme.sk/c/4960592/sudcovia-zakopli-namiesto-trestu-rastu.html#axzz4jgTEciRL>

² Pozastavenie výkonu funkcie sudcu malo za následok zníženie platu na jednu tretinu, a to až do rozhodnutia vo veci, ako aj zákaz vstupu do budovy súdu atď.

listu prezidentovi o pomeroch na jeho súde, bez jediného argumentu, prečo bol list sudcu problematický. Sudca Najvyššieho súdu vo svojich kritických vyjadreniach údajne používal „nepodložené, demagogické a nepravdivé tvrdenia... medializovaním týchto aktivít sudca výrazne prispieva k vytvoreniu zlého a nepravdivého obrazu o slovenskom súdnictve“. Bez toho, aby bolo jasné, ktoré jeho tvrdenia boli demagogické či nepravdivé, mal byť tento sudca zbavený talára. Systém tak trestal spätnú väzbu svojich vlastných členov, ostatní sudcovia dostali signál o tom, aké správanie je žiaduce a aké nie. V justícii vyvolali tieto prípady atmosféru strachu.³

Na záver tejto časti možno povedať, že či už je súdnictvo náchylné na zakrývanie si očí pred prešlapmi kolegov, alebo likviduje tých, ktorí mu poskytujú legitímnu spätnú väzbu, odkaz je jasný: Ak má justícia dodávať občanom spravodlivosť ako službu, a pritom nie je schopná zabezpečiť spravodlivosť ani pre seba dovnútra, nedá sa jej veriť.

Zákony a inštitúcie vs. kultúra a tradície

Rachel Kleinfeld vo svojej vynikajúcej publikácii *Advancing the Rule of Law Abroad – Next Generation Reform*⁴ rozlišuje dve generácie reforiem smerujúcich k vláde práva a právneho štátu: Prvá sa zameriavala na zavádzanie **zákonov** a budovanie **inštitúcií**. Domáca legislatíva sa približovala medzinárodným normám, tvoril sa dizajn orgánov, ktoré mali legislatívu uplatňovať, budovali sa kapacity inštitúcií... Niekedy sa však situácia po zavedení reforiem vôbec nelíšila od obdobia predtým. Jednoducho povedané – nové zákony boli fajn, len sa neuplatňovali.

Práve to považuje Kleinfeld za dôvod zamyslieť sa nad konceptom tzv. druhej generácie *rule of law* reforiem. Treba sa v nej zamerať na tie faktory, ktoré prvá generácia reformátorov opomenula, a to sú **kultúra, tradície, etika, ako aj profesionálne štandardy právnikov**. A tiež faktor moci – teda kto bude mať reálnu možnosť ovplyvňovať aplikáciu zákonov v praxi.

³ Viac pozri v Stemker Koster, W., Bojarski, L. "Slovak Judiciary: Its Current State and Challenges", 2012. http://www.inpris.pl/fileadmin/user_upload/slovak_judiciary_state_challenges.pdf

⁴ Kleinfeld, R. *Advancing the rule of law abroad: next generation reform*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington D. C. 2012.

„Teória zmeny nám hovorí, že rule of law môže existovať vtedy a len vtedy, keď je prijatá ako ideál v myšliach každého občana, a osobitne v profesionálnych štandardoch právnikov... Aby sa kultúra zákonnosti stala normou, reformátori sa musia zamerať na kategóriu hlboko zakorenených a historicky podmienených postojov o podstate práva, o úlohe práva v spoločnosti a komunite, o správnej organizácii a fungovaní právneho systému, a o spôsobe akým má byť právo aplikované, študované, zdokonaľované a aj vyučované.“⁵

Príklady z prvej časti môjho príspevku sú učebnicovou ukážkou „prvej generácie“ reforiem. Inštitúcie aj zákony boli vybudované, ale kultúra a profesionálne štandardy zostali zdeformované.

Čiastočnú útechu nám poskytnie fakt, že s týmto problémom nebojujeme iba na Slovensku. Dokonca nie je špecifický ani pre oblasť postkomunistickej Európy. S podobnými problémami sa museli vyrovnáť aj ďalšie krajiny, napríklad Taliansko⁶ alebo Brazília.⁷

Ako ďalej?

Po úlave, že v tom nie sme sami, je namieste posunúť sa o krok ďalej. V prvom rade treba zintenzívniť diskusiu o problémoch, s ktorými sa právnici stretávajú často, len nie je zjavné, že ide o problém súvisiaci s etikou a integritou. Už študenti práva môžu diskutovať o pestrej palete situácií, keď môže byť napríklad nestrannosť sudcu spochybnená pre jeho vzťah k veci, k účastníkom konania alebo právnym zástupcom. Prípadov z praxe je veľa a potrápia sa s nimi aj skúsení sudcovia. Nedávno napríklad rozprúdil živú diskusiu sudcov Najvyššieho súdu prípad posudzovania (ne)zaujatosti sudcu, ktorý mal v odvolacom konaní rozhodovať o rozsudku vydanom na nižšom stupni sudkyňou – jeho dcérou. Názory na to, či a ako má sudca túto situáciu riešiť z hľadiska svojej nestrannosti, sa doteraz líšia.

Veľmi živo sa dá sa diskutovať o tom, aké atribúty musí spĺňať disciplinárne stíhanie sudcu v súvislosti s jeho rozhodovacou činnosťou – kedy ide o nepří-

⁵ Tamže, s. 103.

⁶ Pozri Di Federico, G., *“Independence and Accountability of the Judiciary in Italy: The Experience of a Former Transitional Country in a Comparative Perspective”*. World Bank. 2005.

⁷ Santiso C., *“Economic reform and judicial governance in Brazil : balancing independence with accountability”* in Gløppen S., et al., *Democratization and the Judiciary: The Accountability Function of Courts in New Democracies*. London: Frank Cass Publishers, 2004.

pustné stíhanie za právny názor, a kedy ide o legitímny postih svojvoľného rozhodnutia, ktoré nemá oporu v práve, a v ktorom je možné preukázať úmyselné alebo hrubo nedbanlivostné konanie.⁸

Možno ďalej diskutovať o povinnosti zachovávať mlčanlivosť, o povinnosti nevyjadrovať sa k „živým“ veciam a tiež o limitoch slobody prejavu sudcu: o akých otázkach musí zachovávať zdržanlivosť a kedy je naopak žiaduce, aby sa sudca vyjadril vo verejnej diskusii?⁹ Do akej miery je v poriadku jeho vyjadrovanie sa k „politickej politike“?¹⁰ Podobne bohaté spektrum prípadov na diskusie ponúka téma konfliktu záujmov advokáta a dilemy iných právnických povolání.

Lucia Berdisová hovorí, že je to práve diskusia, ktorá núti k premýšľaniu, podnecuje k tomu, aby mal človek etický rozmer výkonu svojho povolania na mysli. Diskusia podľa nej formuje naše názory, najčastejšie ich meníme či opravujeme práve v diskusii. Kvalitné diskusie o etike, tak medzi sudcami, ako aj medzi advokátmi či študentami, podľa môjho názoru pomôžu tomu, aby sa profesionálne štandardy právnikov ako súčasť kultúrneho aspektu reformy kultivovali a internalizovali.

Veľkú rolu pri týchto diskusiách by mohol hrať dobrý etický kódex. Profesorka Krsková presne zhodnotila vývoj sudcovského etického kódexu a jeho potenciálny prínos od začiatku úvah o ňom až po rok 2010:¹¹

„Myslela som, že u nás by prijatie etického kódexu bolo ústretovým gestom sudcov voči verejnosti, výrazom ochoty prebrať zodpovednosť, uchádzať sa o jej narušenú dôveru v spoľahlivosť súdneho systému. Mladým adeptom profesie by mohol ukazovať cestu k sudcovskému úradu ako k úctyhodnému a elegantnému povolaniu, ktoré nestrpí kompromisy. Prostredníctvom kódexu by si mohli osvojiť tradíciu svojho stavu, pochopiť zmysel profesijnej zodpovednosti, zobrať si k srdcu jej záujmy a prestíž. Sudcom by bol usmernením pri riešení etických dilem a mohol by zredukovať deficit spoločenského uznania – umožnil by im bez osobnej nevraživosti striasť sa tých, ktorí k sudcovskému

⁸ Viac pozri napr. body 66 – 71 v dokumente Rady Európy „Recommendation (2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities“.

⁹ Pozri napr. Správu Benátskej komisie o slobode prejavu sudcov, publikovanú ako Opinion no. 806/2015 (European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Report on the Freedom of Expression of Judges).

¹⁰ Pozri napr. rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky I. ÚS 2617/15.

¹¹ Krsková, A. Peripetie okolo sudcovskej etiky na Slovensku, in: *Výzvy slovenského súdnictva a možnosti zlepšenia existujúceho stavu* (seminárny bulletin). Transparency International, 2010 <http://transparencysk/wp-content/uploads/2010/04/bulletin-sudnictvo.pdf>

*stavu nikdy nepatrili alebo ktorí zlyhali. Disciplinárne orgány by sa mohli oprieť o neosobnú autoritu pravidiel, spevniť ich kontúry zmyslom pre kazuistiku a tiež unifikovať svoju judikatúru.*¹²

V závere príspevku profesorky Krskovej stúpa skepsa z väčšinového nastavenia sudcovského stavu. Bol to opäť presný odhad. Súdna rada síce v roku 2015 prijala zásady sudcovskej etiky,¹³ o ich zmysluplnosti však najviac hovorí to, že samotná Súdna rada ich nepoužila pri žiadnom zo stanovísk, ktoré doteraz pri riešení etických dilem prijala.¹⁴ O atraktivite a zrozumiteľnosti prijatých zásad vypovedá zasa to, že ani noví adepti na sudcovský talár, ktorých mal autor tohto príspevku možnosť vypočúť si na viacerých výberových konaniach, o ich existencii nevedia. A ak náhodou vedia, tak ich nečítali.

Zásady sudcovskej etiky teda v súčasnej podobe neplnia funkciu, ktorú by mali plniť. Ide skôr o formálne splnenie povinnosti, ktorá sa od sudcov očakávala, a ktorej výsledok možno po schválení slávnostne odložiť do skrine.

Malo by to však byť presne naopak – etické zásady by mali byť živým dokumentom, predmetom profesijnej polemiky a akademickej reflexie. Predmetom diskusií vnútri právnických „stavov“, aj medzi nimi. Diskusií, ktoré nútia k premýšľaniu, kultivujú postoje, negujú nezmysly a vedú ku konsenzu, ktorý sa oplatí presadzovať v praxi.

Napriek prevažne kritickému charakteru môjho príspevku vidím niekoľko dôvodov na optimizmus. Počet právnických fakúlt, ktoré zaradili do svojho kurikula problematiku profesijných dilem v právnických povolaniach, sa za posledné roky zvýšil. Rovnako rastie aj počet študentov, ktorí o ne prejavili záujem.

A hoci sa o nich nepíše často, máme u nás aj sudcov, ktorí „porozumeli svojmu poslaniu, majú odvahu ho prijať a naplniť. Majú jednoducho to, čo Angličania krásne

¹² Tamže.

¹³ <http://www.sudnarada.gov.sk/zasady-sudcovskej-etiky/>

¹⁴ Neurobila tak ani vo svojom stanovisku k etickému rozmeru postavenia tých členov Súdnej rady, ktorí sú zároveň predsedami súdov. V zmysle nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 2/2012 by predsedovia súdov nemali byť zároveň členmi Súdnej rady. Súdna rada, ktorá členstvo predsedov odobrila, svoj záver nepostavila na prijatých Zásadách sudcovskej etiky, ale na princípe, ktorý v Zásadách vôbec nie je: „Delegovaná morálna zodpovednosť prevzatá pri výkone verejnej funkcie vyžaduje, v súlade so zásadami sudcovskej etiky, plnenie morálnej povinnosti zotrvať vo funkcii, ktorá vznikla realizáciou ústavného práva na prístup k inej verejnej funkcii v zmysle čl. 30 ods.4 ústavy.“ Pozri bod e) Stanoviska zverejneného na http://www.sudnarada.gov.sk/data/files/705_stanovisko.pdf.

*vyjadrujú ako moral courage, teda odvahu robiť veci s vedomím, že ich robím správne. Chápem očakávania, ktoré sa viažu na moju profesiu a odpovedám na ne férovo. Neboja sa, a vedia, že nepripíšu nič na konto sebe ani svojim deťom. Skôr naopak. Iba získavajú dôstojnosť a robia svet ľudskejším.*¹⁵

Mnohí z nich sa prejavili práve v dobe, keď vyjadrenie slobodného názoru nebolo vítané a odvaha vôbec nebola lacná. Je príznačné, že práve oni prinášajú podnety aj pre lepšiu prácu s témami etiky a integrity sudcov. A je to aj prirodzené, vedia totiž, o čom hovoria. Zažili, aké je to, keď sa o etických témach rozhoduje neeticky.

¹⁵ Krsková, A. Peripetie okolo sudcovskej etiky na Slovensku, in: *Výzvy slovenského súdnictva a možnosti zlepšenia existujúceho stavu* (seminárny bulletin). Transparency International, 2010 <http://transparency.sk/wp-content/uploads/2010/04/bulletin-sudnictvo.pdf>

JUBILANTKE – PANI PROFESORKE ALEXANDRE KRSKOVEJ

Pani profesorku Krskovú poznám už od svojich študentských čias, teda naozaj dlho. Potom – azda desaťročie sme boli spolu na jednej katedre – na Katedre teórie práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity. Je to už niekoľko rokov, čo pani profesorka nie je na fakulte, už sú dokonca absolventi, ktorí nemali možnosť poznať jej pedagogické majstrovstvo. Pani profesorka Krsková je aj napriek tomu stále súčasťou našej fakulty. Ba vnímam to tak, že čoraz viac. Je v prvých miestach. Dôvodov je niekoľko, pani profesorka je spoluzakladateľkou fakulty a jej texty sa neustále používajú – čítajú a citujú. Od istého veku sa všetkým právnikom pri spomenutí jej mena vyjasní výraz tváre. Každý vníma pani profesorku Krskovú ako dámu univerzitného prostredia, prinajmenej na Slovensku a v Čechách. Uznanie a vážnosť má nielen na právnických fakultách, ale aj v prostredí justičných povolání, nehovoriac o uznaniach z najvyšších úrovní (vyznamenanie prezidenta Slovenskej republiky). Vo svojej aktívnej činnosti sa venovala predovšetkým právnej filozofii a profesijnej etike, preto najmä sudcovia a advokáti sa priamo stretli s jej prácou. Sudcovia spomínajú, ako im s veľkou skromnosťou a pokorou prišla prednášať o sudcovskej etike, advokáti zas, že výborná a stále jediná kniha pre advokátov o etike je jej *Vademecum*. Hoci nikdy nebola v justičnej praxi, sudcom i advokátom rozumie a vie sa im prihovoriť.

Počúvať jej prednášku alebo čítať jej text o práve, spoločnosti, slobode, zodpovednosti, spravodlivosti, múdrosti, o rozhodovaní ... je veľký zážitok. Pre mňa je tam vždy aj čosi pre úsmev, i čosi pre vzdychnutie.

S pani profesorkou Krskovou sa rada zhováram, niekedy mailom, častejšie hoc len v myslí. Zvykla som sa ňou deliť o rôzne pracovné i osobné radosti a starosti. Už roky je mojím veľkým vzorom pre jej múdrosť, láskavosť, nadhľad a aj jasnozrivosť. Ako správny učiteľ vždy vie dať tomu druhému trochu viac, než vie v danej chvíli vystihnúť, skrátka vie *potiahnuť*, ak treba – povzbudiť či vtipne pomenovať – až premenovať.

Keďže pani profesorka zvykla hovoriť, že šťastie je neprítomnosť nešťastia, tak trochu inšpirovaná si dovoľím na konci blahoželaní k jubileu jednu myšlienku o slobode:

Sloboda je absencia donútenia

Čo nás núti túžiť po slobode?

Či sloboda je netúžiť?

Veď túžba núti

Tak aká absencia donútenia?

Azda nás to oslobodzovanie

Nezbaví túžob

Milá pani profesorka, mnoho rokov, šťastných rokov!

doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

**ZÁUJMOVÁ SAMOSPRÁVA ADVOKÁTSKEHO POVOLANIA
A MOŽNOSTI NÁPRAVY PORUŠENÍ POVINNOSTÍ
ADVOKÁTA NA NAŠOM ÚZEMÍ
OD POSLEDNEJ ŠTVRTINY 19. STOROČIA
(DO PRVEJ POLOVICE 20. STOROČIA)
SELF-GOVERNMENT OF ADVOCACY AND POSSIBILITIES
OF REMEDIES OF THE VIOLATION OF ADVOCATE 'S DUTIES
ON OUR TERRITORY SINCE LAST QUARTER
OF 19TH CENTURY (TILL FIRST HALF OF 20TH CENTURY)**

doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

Katedra teórie práva a ústavného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok sa venuje možnostiam nápravy porušení povinností advokáta v rámci záujmovej samosprávy advokátskeho povolania na našom území od zavedenia samosprávnych advokátskych komôr v Uhorsku v roku 1875. Zameriava sa na vyjadrenie pôsobenia zákona o advokácii, vnútorných predpisov advokátskej komory, orgánov komory a formálneho i neformálneho pôsobenia autorít komory v oblasti nápravy porušenia povinností advokátom a advokátskym koncipientom, v prvom období ich pôsobenia, s presahmi aj do obdobia po vzniku Československa a v medzivojnovom období. Účelom príspevku je zamerať sa na načrtnutie právneho vyjadrenia možností advokátskeho stavu vyústiť si od svojich členov svoje vlastné štandardy.

Kľúčové slová: advokát, advokátska komora, samospráva, disciplinárna zodpovednosť

Abstract: The paper is focuses to possibilities of remedies of the violation of advocate 's duties and self-government of advocacy on our territory since last quarter of 19th century, since the establishment of Bar Associations in Hungarian in 1875 year. The paper is focuses to formulation of the impact of law of attorney, impact of internal legislation of Bar Associations, functioning of bodies and impact of formal and non-formal activities of authorities of Bar Associations in connection with the remedies of the violation of advocate 's and clerk 's duties. Paper is concerned to first period of Bar Associations' acting, with overhang to period of formation of Czechoslovak republic and interwar period. The aim of the paper is to concentrate to describe the legal expressions of possibilities of advocate status to enforce from own members the own standards.

Key words: attorney, advocacy, Bar Association, self-government, disciplinary responsibility

Advokácia je u nás zastrešená samosprávnymi komorami od roku 1875

Výkon advokácie zastrešený samosprávnou stavovskou organizáciou¹ je na našom území už relatívne stabilnou realitou s historickou skúsenosťou, ktorá okrem prestávky v rokoch 1948 – 1990, už plných 100 rokov funguje a rozvíja sa na našom území. V Uhorsku boli samosprávne advokátske komory zavedené zákonným článkom č. XXXIV/1874 o advokátoch („vo veci usporiadania advokácie“).

V Uhorsku v roku 1875 vzniklo 28 advokátskych komôr, pričom na území Slovenska to boli advokátske komory v Bratislave, v Banskej Bystrici, v Prešove a v Košiciach.² Najpočetnejšou bola advokátska komora v Budapešti, druhou v poradí bola advokátska komora v Bratislave (Pozsony). K relatívne početnejším patrili tiež advokátska komora v Košiciach a v Prešove, advokátska komora v Banskej Bystrici patrila k tým najmenej početným.³

Zdá sa, že spoločnosť našla vhodný spôsob zastrešenia výkonu tohto slobodného povolania. Platí to pre Slovensko, pre Európu, ale aj pre celý svet.⁴ Najstaršie advokátske komory vznikli vo Francúzsku už v 18. storočí.⁵ Od zavedenia samosprávy v advokácii dodnes sa na našom území niekoľkokrát zmenili štátoprávne

¹ Podrobnejšie k advokátskym komorám pozri: Krsková, A.: *Etické desatoro začínajúceho advokáta (Vademecum profesijnej etiky)*, IURA EDITION, Bratislava 2008, s. 15 a nasl.

² Na základe nariadenia ministerstva spravodlivosti č. 31.362/1875 počet advokátskych komôr v Uhorsku – bez mesta Rieka/Fiume – bol ustanovený na 28.

³ V roku 1904 boli počty advokátov a koncipientov v advokátskych komorách v Uhorsku, teda aj na Slovensku, nasledujúce: Advokátska komora Arad (240 advokátov a 171 koncipientov), Balážske Ďarmoty (77, 41), Banská Bystrica (49, 32), Brassov (76, 45), Budapešť (1 400, 969), Debrecín (255, 156), Eger (99, 55), Prešov (130, 87), Ráb (120, 68), Košice (161, 98), Kecskemét (84, 45), Koložsvár (168, 174), Marmarošská Sihot' (126, 84), Marosvásárhely (105, 139), Miškovec (119, 66), Nagyszeben (72, 59), Nagyvárad (180, 124), Pécs (173, 54), Bratislava/Pozsony (309, 187), Sopron (58, 20), Szabadka (267, 106), Szatmárnémeti (97, 70), Szeged (263, 123), Székesfehérvár (110, 45), Szombathely (107, 57), Temešvár (261, 150), Zalaegerszeg (176, 79), Fiume (18, 4). Celkovo v Uhorsku bolo v roku 1904 v zoznamoch advokátov bolo zapísaných 5 300 advokátov a 3 308 koncipientov. In: *Magyar Statisztikai Évkönyv 1904*, 457. o., cit podľa: Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. Évfordulójára, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei ügyvédi kamara.

⁴ Pozri napr. zoznam advokátskych komôr združených v International Bar Association; http://www.ibanet.org/barassociations/BIC_Europe.aspx

⁵ Podrobnejšie pozri napr.: Balík, S.: Napoleonův dekret o advokácii z roku 1810; in: Knoll, V. (ed.): *Poc-ta Stanislavu Balíkovi k 80. narodeninám*, Acta historico-iuridica Pilsnensia 2008, Plzeň 2008; Podrobnejšie k vývoju organizácie advokácie na našom území, k výborom advokátov a advokátskym komorám po roku 1848 – predchodcom neskorších samosprávnych advokátskych komôr – pozri: Kerecman, P. – Manik, R.: *História advokácie na Slovensku*, Eurokódex, Bratislava 2011, s. 81 a nasl.; V rakúskej časti monarchie, teda aj v Čechách fungovali samosprávne advokátske komory od roku 1868.

podmienky, advokát však vždy zostal advokátom a advokátska komora napokon zostala advokátskou komorou.

Výkon samosprávnych oprávnení advokátmi možno vnímať v dvoch smeroch. V prvom rade ide o spravovanie štátom zverených úloh zakotvených v zákone, no a v druhom rade ide o organizovanie si svojich záležitostí prostredníctvom svojich volených orgánov a svojich vnútorných predpisov. Nie je možné úplne oddeliť tieto dve oblasti pôsobnosti, pretože sa v mnohom prelínajú. Rozlišovať sa však dajú vtedy, ak zohľadníme mieru vlastného uváženia advokácie, inak povedané mieru vlastných predstáv komunity advokátov spravovať sa svojím vlastným spôsobom.

Do pôsobnosti samosprávnej advokátskej komory od počiatku patrí zabezpečovať prístup k výkonu advokátskeho povolania a dozerať na dodržiavanie profesijných pravidiel advokátom.⁶ Miera vlastného uváženia advokácie je limitovaná práve pri výkone tejto prvej úlohy. Advokátska komora spravuje zoznam advokátov a adeptov advokácie (zápis, zmena sídla, pozastavenie činnosti, výmaz), kde na základe splnenia zákonom určených podmienok, vzdelania, občianstva, koncipientskej praxe, advokátskej skúšky (etc.) vykonáva štátom prenechanú či zverenú úlohu. Na druhej strane je tu dozor nad dodržiavaním profesijných pravidiel advokátom, ochrana práv advokáta a kontrola plnení jeho povinností. S tým súvisí aj povinnosť komory vyvolať zodpovednosť a napraviť porušenia vo výkone advokácie v disciplinárnom konaní. Práve disciplinárnu oblasť možno považovať za oblasť, v ktorej sa realizuje veľká miera vlastných predstáv advokátskej komunity pri posudzovaní zavinenia, povahy priestupku a vyvodenia či nevyvodenia disciplinárnej zodpovednosti voči advokátovi.

Vyjadrením samosprávy advokátskej komory je tvorba vlastných pravidiel a vlastných orgánov

Zákonná úprava advokácie počítala s vnútorným predpisom každej komory: § 30 Do kompetencie predsedu komory popri právach ustanovených v rokovacom poriadku (možno sa stretnúť aj s názvom stanov y či organizačný poriadok,

⁶ § 19 Oblasť pôsobnosti advokátskych komôr zahrňuje ochranu mravnej autority advokátskeho zboru, ochranu práv advokátov a kontrolu plnenia ich povinností, ďalej odstraňovanie nedostatkov prejavujúcich sa v uplatňovaní práv a oblasti advokátstva, poskytovanie názorov a odporúčení ohľadne uplatňovania a uvádzania moderných reforiem do života. Okrem toho, v zmysle ustanovení tohto zákona, advokátske komory vykonávajú aj funkciu disciplinárneho úradu pre advokátov a kandidátov na advokátov, ktorí sú zavedení do advokátskej komory.

pozn. M. G.) *patrí: robiť sprostredkovateľa smerom k úradom a súdom, vymenovať náhradníka za tajomníka a prokurátora v prípade, že títo nemôžu vykonávať svoju prácu, pokúsiť sa mierovou cestou riešiť nezrovnalosti medzi advokátmi a kandidátmi za advokátov, ktoré vyplývajú zo vzťahov konania, po predvolaní a vypočutí zainteresovaných strán a pozvať na tento účel takých členov komory, od predstúpenia ktorých očakáva dobré výsledky.* Advokátska komora si schvaľovala vlastný rokovací poriadok na valnom zhromaždení. Rokovací poriadok podliehal schváleniu ministerstvom spravodlivosti, rovnako aj schválenie jeho zmien.⁷

Údaje z rokovacieho poriadku sú svedectvom vnútorného usporiadania jednotlivcej advokátskej komory. V rokovacom poriadku boli upravené podrobnosti o vedení zoznamu advokátov a zoznamu advokátskych koncipientov, o orgánoch komory a jej funkcionároch, podrobnosti o disciplinárnom konaní, ďalej tiež podrobnosti o ustanovovaní advokátov pre nemajetných účastníkov v občianskoprávných a trestnoprávných konaniach a o opatrovníkoch ustanovených advokátom. Rokovací poriadok upravoval aj vnútorné pravidlá vedenia administratívnej agendy komory.

Samosprávu advokátskej komory predstavovali okrem jej vnútorných predpisov aj jej orgány. Najvyšším orgánom bolo valné zhromaždenie a tvorili ho členovia advokátskej komory – advokáti.⁸ Výkonným orgánom valného zhromaždenia bol výkonný výbor. Jeho oprávnenia boli rozsiahle a v bežnom živote komory predstavovali podstatnú prácu a výkon samosprávy.⁹ Výbor zasadal pravidelne, často aj dvakrát do mesiaca.

⁷ Z dosiaľ dochovaných možno uviesť rokovacie poriadky advokátskych komôr: v Košiciach z roku 1875, v Banskej Bystrici z roku 1876 a v Prešove z roku 1875.

⁸ Do pôsobnosti valného zhromaždenia patrilo najmä: stanovenie programu rokovania valného zhromaždenia, voľba výboru, určenie platu úradníkov a pomocného personálu, určenie rozpočtu a rozhodnutie o jeho krytí, kontrolovať ročné účtovné uzávierky, vybaviť odvolania proti uzneseniam správneho výboru, prerokovať návrhy na odstránenie nedostatkov v oblasti pravosúdia a advokácie, prerokovať stanoviská a odporúčania na žiadosť ministra spravodlivosti a vytvoriť na ten účel osobitné komisie (§ 21). Na valnom zhromaždení sa tiež prerokovala výročná správa a kontrola ročného vyúčtovania.

⁹ Do pôsobnosti výboru patrilo (§ 27): vykonávanie uznesení valného zhromaždenia, prijatie advokátov a advokátskych kandidátov a vedenie príslušných registrov (zoznam advokátov a zoznam kandidátov advokácie), vydávanie osvedčení o trvaní praxe advokátskych kandidátov. Výbor komory volil členov advokátskej skúšobnej komisie. Vo veciach nemajetných klientov výbor vymenoval advokáta podľa poradia. Výbor komory podľa advokátskeho poriadku vykonával dozor nad advokátmi a advokátskymi kandidátmi a realizoval disciplinárne konanie. Vykonával správu majetku komory. Pripravoval tiež návrhy na prerokovanie valným zhromaždením, v ktorých poukazoval na nedostatky v justícii a v oblasti advokácie a na ich odstraňovanie a pripravoval tiež návrhy stanovísk vypracovaných na žiadosť ministra spravodlivosti.

Výbor bol volený na obdobie troch rokov a skladal sa z nasledovných funkcionárov: predsedu výboru, ktorý bol súčasne predsedom advokátskej komory, zástupcu predsedu, tajomníka, pokladníka, komorového prokurátora (komorového žalobcu), ôsmich členov výboru a zo štyroch náhradných členov. Aspoň traja z riadnych členov a aspoň jeden z náhradných členov museli bývať v sídle komory, toto pravidlo zabezpečovalo ich bezprostrednú osobnú účasť na živote komory. Platilo to aj pre tajomníka, prokurátora a pokladníka (§ 22).

Povinnosti advokáta boli zakotvené v zákone o advokácii, tiež v rokovacom poriadku advokátskej komory a týkali sa predovšetkým jeho vzťahu ku komore, ku klientovi, ku kolegovi advokátovi, prípadne k advokátskemu koncipientovi. Na advokáta tak bol kladený tlak nepoškodiť morálnu autoritu stavu a nekonať v rozpore so svojimi povinnosťami.¹⁰ Porušenie povinnosti advokáta, podľa povahy, sa mohlo riešiť pred trestným súdom, pred kráľovským súdom alebo pred disciplinárnym súdom advokátskej komory.¹¹

Nie je účelom príspevku podrobne sa venovať profesijnej etike advokátskeho povolania, skúmať, „do akej miery (toto) povolanie slúži verejnému záujmu, resp. všeobecne uznávaným hodnotám“. (Pretože) „Práve tieto hodnoty sú najhlbším prameňom a zdrojom noriem, pravidiel, ktoré sú ich pretlmočením do jazyka konkrétnych, každodenných životných situácií.“¹² Tiež nie je účelom príspevku venovať sa deontológii, teda „imperatívne vyjadreniu hodnôt, ktorým by mala advokátska profesia slúžiť, súhrnu pravidiel, ktoré obsah týchto pravidiel pretransformujú do jazyka povinností regulujúcich výkon odbornej praxe“.¹³ Účelom príspevku je zamerať

¹⁰ Napr. advokát nemohol podnikáť. § 10 Advokát svojim vlastným menom alebo menom iného nesmie priamo alebo nepriamo vykonávať také podnikateľské činnosti, ktoré sú nezlučiteľné s jeho povolaním advokáta a s autoritou svojej pozície.

¹¹ § 65 Ak advokát poruší svoju povinnosť vyplývajúcu z jeho povolania s takým nekalým úmyslom, aby tým sebe alebo inému získal nenáležitú výhodu alebo niekomu neoprávnene spôsobil škodu, dopúšťa sa tým zneužitia úradnej moci a príslušný trestný súd mu uloží v rozsudku okrem zákonného trestu aj zákaz vykonávať činnosť advokáta. Trestný súd je tento zákaz povinný vyniesť aj vtedy, ak advokát bude odsúdený vo veci zistne vykonaného alebo iného hanebného trestného činu. § 66 Ak sa voči advokátovi podá sťažnosť pre porušenie nejakej povinnosti uvedenej v ustanoveniach §§ 44, 46 a 48 (napr. neodovzdanie kópií písomností klientovi, nepredložil vyúčtovanie klientovi, nevydal uschované peniaze a cennosti klientovi, pozn. M. G.), rozhoduje vo veci ten kráľovský súd, ktorý je príslušný pre bydlisko advokáta, na ktorého bola sťažnosť podaná.

¹² Krsková, A.: *Etické desatoro začínajúceho advokáta (Vademecum profesijnej etiky)*, IURA EDITION, Bratislava 2008, s. 33.

¹³ Krsková, A.: *Etické desatoro začínajúceho advokáta (Vademecum profesijnej etiky)*, IURA EDITION, Bratislava 2008, s. 41.

sa na načrtnutie právneho vyjadrenia možností advokátskeho stavu vynútiť si od svojich členov svoje vlastné stanovené/uznané štandardy.

Možnosti nápravy advokátskeho stavu alebo nápravy advokáta či koncipienta po porušení povinnosti súvisiacej s výkonom povolania advokátskou komorou

Základné práva a povinnosti advokáta i koncipienta boli zakotvené predovšetkým v zákone o advokácii. Z vyššie i z nižšie vyjadreného vyplýva, že prvé samosprávne advokátske komory na našom území od poslednej štvrtiny 19. storočia využívali na nápravu stavu advokácie, resp. na nápravu advokáta či advokátskeho koncipienta, ktorý porušil svoju povinnosť, zakotvenie základných povinností advokáta i koncipienta, samozrejme aj ich práv, v zákone o advokácii. Využívali tiež zakotvenie ich *podrobnejšieho rozvedenia* vo vnútornom predpise komory – v rokovacom poriadku (v organizačnom poriadku, v stanovách). Možnosti, ktoré advokátske komory na účel nápravy mohli využiť, boli procesy upravené formálnymi pravidlami, ale počítalo sa aj procesmi založenými na neformálnych vzťahoch. Náprava advokátskeho stavu, resp. náprava advokáta či koncipienta, ktorý porušil niektorú svoju povinnosť vyplývajúcu z výkonu povolania, mohla nastať neformálnym pôsobením autorít advokátskeho stavu, napríklad predsedu komory alebo niektorého člena výboru komory. Samozrejme, že obsah práv a povinností a naplnenie štandardu advokáta malo aj svoj neformálny prameň ukotvený vo vedomí advokátskeho stavu samotného, a tiež v jeho autoritách, či už volených alebo prirodzených, teda jednotlivých osobnostiach vplývajúcich na život advokácie. Náprava mohla nastať v dôsledku zákonom i vnútorným predpisom komory predpokladaného pohovoru s príslušným advokátom či koncipientom pred členmi výboru, a to v dôsledku jeho pokarhania či usmernenia, bez disciplinárneho konania. Napokon náprava vo vnútri stavu mohla nastať v dôsledku disciplinárneho konania upraveného zákonom i vnútorným predpisom komory. Vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti predstavovalo významný prostriedok nápravy, zameraný – preventívne i následne – na povinnosť konať v súlade so zákonom a vnútorným predpisom komory. Disciplinárne konanie slúžilo na uvedenie si povinnosti konať na základe pochopenia najhlbšej podstaty výkonu povolania a jeho ochrany, tiež na ochranu spoločnosti pred excesmi jednotlivcov z vlastných radov, napokon i na ochranu vlastných radov. Tak je to dodnes.

V archívnych dokumentoch sa nezachovali písomnosti dokumentujúce jednotlivé disciplinárne konania ani pohovory sledujúce nápravu kolegu. Zachovalo sa niekoľko výročných správ advokátskych komôr, v ktorých sú vyčíslené len prehľady disciplinárnych konaní. Disciplinárne konanie sa uskutočňovalo na pôde advokátskej komory. Výbor komory mohol v prípade menších porušení povinnosti advokáta i advokátskeho koncipienta pokarhať a napomenúť ho po vyzíadaní si jeho vyjadrenia aj bez disciplinárneho konania; (§ 73, § 107).

Na prvom stupni sa disciplinárne konanie uskutočňovalo pred disciplinárnym súdom, ktorý tvorili predseda komory a štyria členovia výboru komory. V disciplinárnych veciach zastupoval advokátsky stav komorový žalobca (komorový prokurátor) ako verejný žalobca. Druhostupňovým orgánom bol disciplinárny súd na najvyššom súde (Curia, po vzniku Československej republiky najvyšší súd¹⁴); (§ 75). Členmi tohto disciplinárneho orgánu boli sudcovia i advokáti – časť menovaná ministrom spravodlivosti a časť určená advokátskymi komorami. Do disciplinárneho konania mohol vstúpiť kráľovský prokurátor, po roku 1918 štátny prokurátor. Ten mohol nahliadať do dokumentov disciplinárneho konania, mohol navrhovať trest a mohol podať odvolanie i vstúpiť do pozície komorového žalobcu (§ 100).

Koncipovanie disciplinárnej zodpovednosti sa vždy viaže na definovanie konania, ktoré napĺňa znaky disciplinárneho previnenia.¹⁵ Disciplinárny súd mohol uložiť advokátovi pokarhanie, pokutu, dokonca vyiarknutie zo zozna-

¹⁴ „Zo skúseností vieme, že Najvyšší súd v disciplinárnych veciach advokátskych obyčajne mierni stanovisko I. stupňového súdu. V niektorých veciach, v ktorých Najvyšší súd ostrejšie stanovisko zaujal, než súd I. stupňový, to bolo vždy odôvodnené okolnosťami, ktoré si I. stupňový súd dostatočne nevšimol. Zásadnej rozopry medzi I. stupňovým súdom a medzi Najvyšším súdom sme za 4 roky vôbec nemali a najmä nie takej, v ktorej by Najvyšší súd proti obvinenému advokátovi bol prísnejšie stanovisko zaujal, než I. stupňový súd.“ List Advokátskej komory Turč. Sv. Martin č. 144/1925/I z 8.8.1925 predsedníctvu Sväzu advokátov na Slovensku, odkaz na prípis ministerstva spravodlivosti č. 29548/25; in: Národní archiv Praha, fond Ministerstva spravedlnosti, spis Adv. 1, Obnova autonomie advok. komor na Slovensku a P. R.

¹⁵ § 68 Ten advokát sa dopúšťa disciplinárneho priestupku, ktorý: a) trestuhodným spôsobom poruší svoje povinnosti vyplývajúce z výkonu povolania alebo ustanovenia tohto zákona, avšak nie s nekalým úmyslom, aby tým sebe alebo inému získal nenáležitú výhodu alebo spôsobil neoprávnenú škodu; b) svojim chovaním porušuje česť a dôstojnosť zboru právnikov a tým sa stane nehodným úcty a dôvery. § 69. Za disciplinárny priestupok sa považuje predovšetkým, ak: a) sporným stranám sa v jasne nespravodlivých prípadoch tvrdohlavo ponúkne ako nástroj, vyzve strany na započatie takýchto sporov, alebo pre strany vytvorí zjavne nepotrebné a nepodložené podania; b) ak vyhľadáva klientov pomocou platených zástupcov alebo iným škandalóznym spôsobom; c) ak v prípadoch, ktoré mu boli pridelené preukáže značnú nedbalosť alebo oneskorenie.

mu advokátov. V prípade závažnejších disciplinárnych previnení advokátskych koncipientov im disciplinárny súd mohol uložiť pokarhanie, nariadenie zvýšenia počtu rokov právnej praxe a najťažším opatrením bol výmaz zo zoznamu koncipientov (§ 108).

V uhorskom období systém univerzálneho práva, teritoriálneho, a v jeho rámci včleneného normatívneho systému zohľadňujúceho predovšetkým personálny princíp¹⁶ (vnútorné predpisy týkajúce sa advokátov), umožňoval širokú mieru vlastnými inštitúciami riešiť vlastné spory či vynútiť si svoje vlastné štandardy. Obdobie 19. storočia celkom automaticky počítalo s autoritami na riešenie konfliktných situácií a aj realita bola, že skutočné authority, teda osoby vykonávajúce funkcie v komore, boli svojím spoločenstvom opakovane volené, teda potvrdzované, dlhé obdobie. Napríklad predsedom advokátskej komory Pozsony (Bratislava) bol 20 rokov Dr. K. Szamarjay (1875 – 1894), i Dr. T. Rochlitz (1897 – 1916).¹⁷ Takáto situácia dlhodobých a niekoľkokrát potvrdených predsedov a ďalších funkcionárov advokátskej komory bola v uvedenom období aj v Čechách a na Morave.¹⁸

Autoritu funkcionára potvrdzoval napríklad rokovací poriadok banskobystrickej komory. Uvádzal, že predseda komory si „*pozýva tých spomedzi advokátov či advokátskych koncipientov, ktorí sa v nepatrnejšom rozsahu slovom, písmom či správaním prehrešili proti vážnosti advokátskeho zboru, alebo podnikateľským spôsobom vykonávajú činnosť nezlučiteľnú s vážnosťou advokátskeho zboru a buď medzi štyrmi očami, alebo v prítomnosti takého člena, pozvaného na ten účel, spolupôsobením ktorého možno očakávať priaznivý výsledok, ich napomenie*“.¹⁹

Obdobné oprávnenie v prešovskej komore mal výbor: „*Medzi právomoci a povinnosti výboru, podľa hore uvedených povinností vymedzených v § 26 (Ochrana dobrého mena a práv komory, pozn. M. G.), patrí, aby na také správanie advoká-*

¹⁶ K teritoriálnemu a personálnemu princípu s ohľadom na právny systém a právny pluralizmus pozri bližšie napr.: Bárány, E.: Právny pluralizmus v strednej Európe, in: Cvrček, F. – Jermanová, H. (eds.): *Metamorfózy práva ve střední Evropě V. Pěkrásný nový svět nebo ostrov?* Plzeň, Aleš Čeněk, 2016, s. 13 – 18.

¹⁷ Podľa ročeniek Pressburger Wegweiser platí aj pre ďalších funkcionárov.

¹⁸ Porovnaj napr.: Balík, S.: *Formování české právnické obce v letech 1861 – 1914 (Advokátní komory, právnické spolky a časopisy)*, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Historický ústav, Brno 2016.

¹⁹ § 19 Rokovací poriadok banskobystrickej advokátskej komory, V Banskej Bystrici, Vytlačené u Filipa Macholda, 1876, číslo 26455/1876, schválený 7. septembra 1876, v Budapešti, z rozhodnutia ministra spravodlivosti, Jenő Brezczy, ministerský radca; z maďarského originálu preložil advokát JUDr. Alexander Filo.

*tov a advokátskych koncipientov, ktoré nie je trestným činom, ani disciplinárnym previnením, ale predsa nie je zlučiteľné s výkonom profesie advokáta, reagoval upozornením, alebo aj pokarhaním. Taktiež je oprávnený, za účelom odstránenia nevhodného správania advokátov a advokátskych koncipientov, vydávať príkazy.*²⁰

Iný príklad sa síce netýka previnení advokáta, ale viaže sa na oprávnenie členov výboru košickej komory rozhodnúť spor medzi advokátom a klientom o odmene a nákladoch. Tým sa malo predísť sporom medzi klientmi a advokátmi riešeným pred orgánmi štátu, ale rozhodnúť ich vo vnútri samosprávnej stavovskej organizácie.²¹

Rozsah autority predstaviteľov advokátskych komôr na našom území ešte predpokladá dôkladný výskum. Už z dosiaľ zistených dokumentov a právnych prameňov však možno usudzovať, že výkon funkcie bol predovšetkým vecou cti a služby stavu. Zákon o advokácii ustanovoval, že vo voľbách zvolený advokát mohol svoju funkciu odmietnuť, iba ak už vykonával funkciu člena výboru v predchádzajúcich troch rokoch. Dokonca ten, kto sa zdráhal byť nominovaný alebo prevziať funkciu, do ktorej bol zvolený, mohol dostať pokutu do výšky 400 forintov (§ 25). Výkon funkcie pre komoru bol totiž bezplatný, ročný plat mohol výbor určiť iba tajomníkovi, pokladníkovi a komorovému žalobcovi. Preto opakované potvrdzovanie vo funkcii ostatnými kolegami zahŕňalo aj tento aspekt ochoty slúžiť, venovať svoj čas pre potreby komorových záležitostí. Možnosti cestovania a komunikovania vyžadovali v tomto období iné náklady a čas. Ak si k tomu predstavíme z niekoľkých výročných správ jednotlivých advokátskych komôr tohto obdobia, že štandardne sa raz ročne konalo valné zhromaždenie, niekedy aj jedno mimoriadne valné zhromaždenie, a výbor sa schádzal aspoň raz mesačne, najčastejšie však dvakrát mesačne, k tomu niekoľko disciplinárnych

²⁰ § 36 Ochranné opatrenia, Stanovy Advokátskej komory Prešov z 31.7.1875, Slovenská národná knižnica, Martin, SC10852, z maďarského originálu preložila advokátka JUDr. Viktória Hellenbart.

²¹ „Ak medzi advokátom a klientami vznikol spor ohľadne nákladov a odmeny a advokát a strana sa podľa dispozícií IX. časti, III. hlavy zák. článku č. 54 z r.1868 v snahe vyhnúť sa súdnemu sporu obrátia na výbor komory, vytvorí sa rozhodcovský súd z výboru komory tak, že každá strana si osobitne zvolí dvoch členov výboru, ktorí pod predsedníctvom nimi zvoleného piateho člena vybaví spornú vec a ich rozhodnutie je vykonateľné občianskoprávnym súdom, ktorý je inak v danej veci príslušný; ak sa rozhodcovia nedohodnú o osobe predsedu, medzi ich kandidátmi rozhodne žreb.“ § 30 Rokovací poriadok košickej advokátskej komory, prijatý na valnom zhromaždení košickej advokátskej komory, konanom dňa 18.09.1875. Károl KORÁNYI, tajomník, Mihály JUHÁSZ, predseda, č. 27378. J. M. 1875, schválený Kráľovským ministerstvom spravodlivosti, Béla PERCZEL; z maďarského originálu preložil advokát JUDr. Alexander Filo.

konaní za rok, plus ďalšia nevyhnutná agenda, je to *obraz naozaj povinnosťami obsypaných osôb*, okrem iného živiacich sa predovšetkým výkonom advokácie.

Zopár slov k zmenám v organizácii advokácie po vzniku Československej republiky v roku 1918

Po vzniku Československa v roku 1918 sa na jednom území – jednotnom – aplikovali dva právne poriadky (rakúsky v Čechách a uhorský na Slovensku) s tým, že sa budoval spoločný tretí, ktorý však zaostával za svojimi ambíciami postupne pokryť celý priestor novovzniknutej republiky. Platí to aj pre úpravu advokácie v tomto období. V platnosti zostali advokátske poriadky rakúsky a uhorský, hoci v nasledujúcom období sa stále pripravoval jednotný československý advokátsky poriadok (spoločná úprava advokácie vznikla až v roku 1948, no to už bola viazaná celkom odlišnými zásadami organizácie advokácie i jej výkonu). Časť úpravy advokácie sa vytvorila jednotne zákonmi pre celú republiku (otázka štátneho občianstva advokáta a advokátskeho koncipienta, sľub republiky, vzájomné uznávanie praxe vykonanej v bývalom Uhorsku, neskôr na Slovensku a Podkarpatskej Rusi – pre Čechy a Moravu, a naopak), časť sa týkala iba Slovenska (a Podkarpatskej Rusi). Odlišný postoj sa týkal predovšetkým ponechania či obmedzenia záujmovej samosprávy. V Čechách, na Morave a v Sliezsku fungovanie advokátskych komôr pražskej, brnenskej a opavskej, tak ako z čias rakúskych, bolo dostatočne odôvodniteľné. Pretože *modus vivendi* s inými národnosťami – predovšetkým s nemeckou, sa dlhodobo vyvíjal a zaužíval do parity alebo modifikovanej parity, ktorá nespôsobovala napätia ani problémy, ktoré bolo treba riešiť.²² Na Slovensku najmä pre nízke zastúpenie slovenských advokátov v advokátskom stave bola organizácia advokácie vyriešená odlišným spôsobom. V roku 1921 sa obvody advokátskych komôr v Bratislave, Košiciach, Prešove a v Banskej Bystrici zlúčili, komory sa zrušili, vytvorila sa jedna nová – zjednotená so sídlom v Turčianskom Sv. Martine. Okrem tohto však v celom nasledujúcom období boli členovia výboru martinskej komory menovaní vládou, konkrétne ministrom spravodlivosti po dohode s ministrom unifikácie, v rokoch 1939 – 1945 ministrom pravosúdia, obdobne aj po vojne. Takto menovaný výbor vykonával

²² Porovnaj napr.: Balík, S.: *Formování české právnické obce v letech 1861 – 1914 (Advokátní komory, právnické spolky a časopisy)*, disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Historický ústav, Brno 2016.

aj disciplinárne oprávnenia komory na prvom stupni. Druhý stupeň disciplinárneho konania sa uskutočňoval na už spomínanom najvyššom súde. Okrem toho však bola obmedzená možnosť kolektívneho výkonu samosprávnych oprávnení, pretože valné zhromaždenia sa v nasledujúcom období nekonali. Oprávnenia valného zhromaždenia prevzal vládou menovaný výbor. Vytváranie vlastných vnútorných predpisov bolo v tomto období tiež nereálne (obmedzovalo sa len na pravidelné určenie výšky členského príspevku). Nemožno hovoriť ani o pôsobení zvolených autorít, keďže šlo o menovanie. Vplyv takýchto autorít, hoci menovaných a ponechaných vo funkcii na dlhé obdobie, však treba taktiež ponechať na ďalší výskum a zhodnotenie. Z dochovaných archívnych dokumentov je totiž zrejماً snaha štátnych orgánov v personálnych otázkach – výber vhodného adepta na funkciu predsedu či člena vo výbore – zohľadniť nielen politický rozmer, ale aj morálny vplyv v komunite advokátov. Činnosť komory bola obmedzená výlučne na zabezpečenie zápisov do zoznamu advokátov a koncipientov a disciplinárne konanie. Hoci ani z tohto obdobia sa nedochovali spisy disciplinárnych konaní, iba sumárne výkazy, jedine v nich je možné predpokladať realizovanie širšej miery inštitucionálneho rozhodovania *vo vlastnej réžii*. Právna situácia suspendovania valného zhromaždenia advokátov viedla k vytvoreniu paralelných zoskupení advokátov, ktorí týmto spôsobom suplovali svoju vôľu organizovať sa a spoločne riešiť svoje stavovské záležitosti (Zväz advokátov na Slovensku – napr. v roku 1927 združoval 70 % advokátov na Slovensku, pôsobili tu taktiež Združenie advokátov Slovákov, Združenie advokátskych koncipientov, aj iné združenia). Ich snahy nemali za cieľ vytvoriť paralelné štruktúry organizácie advokácie v zmysle nahradiť komoru pôsobiacu zo zákona. Skôr šlo o ovplyvnenie štátnej politiky tak, aby sa zmenili právne podmienky, aby sa znovu zaviedla autonómia advokátskych komôr na Slovensku. To bola relatívne široko zasahujúca snaha od komory samotnej, cez stavovské organizácie, jednotlivcov pôsobiacich v parlamente a iných, primäť ministerstvo spravodlivosti i vládu obnoviť stavovskú samosprávu. To je už ale iná téma.²³

²³ Tento príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA – „Združenia ako prvok demokracie a prejav slobody združovania vo verejnoprávných vzťahoch a súkromnoprávných vzťahoch, 1/0172/17, 2017 – 2019“

Literatúra

- BALÍK, S.: Napoleonův dekret o advokacii z roku 1810, in: Knoll, V. (ed.): *Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám*, Acta historico-iuridica Pilsnensia 2008, Plzeň 2008
- BALÍK, S.: *Formování české právníké obce v letech 1861 – 1914 (Advokátní komory, právníké spolky a časopisy)*, disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Historický ústav, Brno 2016
- BÁRÁNY: E.: Právní pluralismus v střednej Európe, in: Cvrček, F. – Jermanová, H. (eds.): *Metamorfózy práva ve střední Evropě V. Překrásný nový svět nebo ostrov?* Plzeň, Aleš Čeněk, 2016
- KERECMAN, P. – MANIK, R.: *História advokácie na Slovensku*. Eurokódex, Bratislava 2011
- KRSKOVÁ, A.: *Etické desatoro začínajúceho advokáta (Vademecum profesijnej etiky)*. IURA EDITION, Bratislava 2008

NOVÉ TECHNOLOGIE A PRÁVNO-ETICKÉ PROBLÉMY NÁHRADNÉHO MATERSTVA NEW TECHNOLOGIES AND THE LAW-ETIC PROBLEMS OF PROTECTION OF MOTHERHOOD¹

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Nové technológie najmä v oblasti medicínskeho výskumu zásadným spôsobom ovplyvňujú doterajší sociálnoprávny model ochrany materstva a rodičovstva nielen v oblasti pracovného práva, ale aj v oblasti práva sociálneho zabezpečenia.

Doterajší sociálnoprávny model ochrany materstva a rodičovstva právne pokrýva klasické situácie, keď žena prirodzeným spôsobom otehotnie, porodí a po pôrode sa začne o svoje dieťa starať. Podľa súčasného právneho stavu takáto žena (po pôrode prípadne aj muž) požíva nielen v práve Slovenskej republiky, ale aj podľa práva Českej republiky či práva EÚ, osobitnú právnu ochranu.

Kľúčové slová: náhradné materstvo, náhradná matka, určená matka, Dohovor o ochrane práv dieťaťa, pojem rodič, tehotenstvo in vitro, dojčiacia žena, pojem zákonný zástupca, pojem matka, materská dovolenka, rodičovská dovolenka, ochrana tehotných žien a matiek, smernica 92/85/EHS, model sociálnoprávnej ochrany materstva a rodičovstva.

Abstract: New technologies, particularly in the field of medical research, significantly affect the currently used model of social-law protection of motherhood and parenthood not only in the field of labour law but also in the field of social security law.

The current model of social-law protection of motherhood and parenthood covers only the typical situations when a woman becomes pregnant by natural means, gives birth to the child and postpartum will start to care for their child. Under the current legal status such a woman (postpartum, or potentially a man) is entitled to a special legal protection not only according to the Slovak law but also under the law of the Czech Republic and the EU law.

Key words: surrogacy, the surrogate mother, the designed mother. The Convention on the Rights of the Child, the term parent, the in vitro pregnancy, a breastfeeding woman, the concept of a legal representative, the concept of a mother, maternity leave, parental leave, protection of pregnant women and mothers, the Directive 92/85/EEC, model of social-law protection of motherhood and parenthood.

¹ Vedecký príspevok pripravený v rámci riešenia výskumného projektu APVV-15-0066: „Nové technológie v pracovnom práve a ochrana zamestnanca“, zodp. riešiteľka: prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Úvod

Nové technológie prinášajú netušené možnosti rozvoja ľudstva. Súvisí to najmä s prenosom kmeňových buniek, s rozvojom reprodukčnej medicíny, s génovými manipuláciami, ktoré na jednej strane otvárajú aj pre právo nové výzvy a na druhej strane tým, že sa dotýkajú základných otázok života a jeho ochrany, majú nielen právny, ale aj etický, morálny a náboženský rozmer.

Fenomén náhradného materstva sa v období ostatných rokoch veľmi rozšíril, prekračuje hranice štátov aj kontinentov (hovorí sa o svetovom obchode s maternicami). Rovnako sa zvyšuje počet tehotenstiev in vitro. V globálnom meradle sa nežiaducim spôsobom rozširuje čierny „obchod s maternicami“ (odplatné prenájmy materníc). Určené matky uzatvárajú s náhradnými matkami zmluvy aj mimo právneho rámca (rôzne druhy inominantných zmlúv) o náhradnom (surogátom) materstve, predmetom ktorých je dieťa ako ľudský jedinec. Predmetom týchto zmlúv je záväzok náhradnej matky dieťa vynosiť a odplatným spôsobom po pôrode ho odovzdať inému, náhradným rodičom.

Problém náhradného materstva nadobudol v Európe aj vo svete také obrovské rozmery, že sa s nimi už viackrát zaoberal aj Európsky parlament, naposledy v pléne 5. júla 2016. Vo svojom uznesení o boji proti obchodovaniu s ľuďmi vo vonkajších vzťahoch (2015/2340 (IN)) zvyrazňuje hlavne citlivosť problému náhradného materstva, ktoré môže mať za určitých okolností črty obchodovania s ľuďmi.

Európsky parlament odmietol prax náhradného materstva, ktorá zahŕňa reprodukčné vykorisťovanie a využívanie ľudského tela na finančné účely predovšetkým v prípade zraniteľných žien v rozvojových krajinách. Ako vyplýva z obsahu uvedeného uznesenia Európskeho parlamentu, vo všetkých civilizovaných krajinách sveta je zakázané predávať vlastné orgány, čo by sa malo vzťahovať aj na potrebný zákaz na prenajímanie orgánov vrátane orgánov maternice. V bode 41 uznesenia Európskeho parlamentu odsudzuje obchodovanie s ľudskými orgánmi, tkanivami a bunkami, ako aj nezákonné obchodovanie s reprodukčnými bunkami (vajíčkami, spermiami), plodovými tkanivami a bunkami, kmeňovými bunkami dospelých osôb a embryonálnymi kmeňovými bunkami.

K uvedenému problému zaujala prednedávnom stanovisko aj Biskupská konferencia Slovenska, ktorá náhradné materstvo označila za morálne vadné, ktoré je v rozpore s vieroukou Katolíckej cirkvi. Podľa Biskupskej konferencie Slovenska je náhradné materstvo z morálneho hľadiska neprípustné. Každá forma náhradného materstva porušuje dôstojnosť žien aj detí, ktorú v článku 1 garantuje nie-

len Všeobecná deklarácia ľudských práv, ale aj článok 1 Charty základných práv EÚ. Právo na ochranu ľudskej dôstojnosti stojí na prvom mieste v sústave všetkých ľudských práv a právna teória mu prisudzuje nielen právnu povahu základného ľudského práva, ale aj právnu nárokovateľnosť, t. j. jeho žalovateľnosť pred súdom. Podľa Biskupskej konferencie Slovenska náhradné materstvo odporuje manželskej jednote a dôstojnosti plodenia ľudskej osoby. Náhradné materstvo predstavuje „sociálny“ experiment, ktorý chápe dieťa ako tovar. Ide o zárodok novodobého otroctva, keď je dieťa splodené ako tovar a obchod s ním využívajú najbohatší tým, že využívajú najchudobnejších.

Určení rodičia podľa stanoviska Konferencie biskupov Slovenska nemajú subjektívne právo na dieťa, a tým konajú v rozpore s morálnymi princípmi demokratickej spoločnosti a v rozpore so zákazom obchodovania s ľuďmi, komercializácie ľudského tela, vykorisťovania, ponížovania ľudskej dôstojnosti. Najčastejšie ide o zneužitie ťaživých ekonomických a sociálnych podmienok žien a rodín, z ktorých sa v chudobnejších komunitách získavajú náhradné matky (tzv. nízkonákladové náhradné matky).

Doteraz sa pri probléme náhradného materstva najmenší zreteľ bral na práva dieťaťa. Podľa článku 7 Dohovoru o právach dieťaťa dieťa má, ak je to možné, právo poznať vlastných rodičov, ako aj právo byť v opatere vlastných rodičov a zmluvné štáty sú povinné zabezpečiť uvedené práva dieťaťa. Podľa článku 9 bod 3 uvedeného dohovoru zmluvné štáty musia rešpektovať právo dieťaťa oddeleného od jedného alebo aj od oboch rodičov udržiavať osobné vzťahy s nimi, pravidelný priamy osobný kontakt okrem prípadov, ak by to bolo v rozpore s najlepšimi záujmami dieťaťa. Zmluvné štáty sú povinné prijať účinné opatrenia na boj s nepovoleným premiestňovaním detí do zahraničia a ich nenavrátением.

Vo vyššie uvedenej súvislosti je namieste otázka, či žena, ktorá z rôznych dôvodov nemôže mať deti (nemôže vôbec otehotnieť alebo nemôže vynosiť dieťa), má právo si „dieťa kúpiť“?

Právo mať dieťa za každých okolností nie je garantované právom. Neprisľúcha do základných ľudských práv. Tento fakt je osobitne dôležitý hlavne v situáciách, keď tomuto „kvázi“ právu koliduje právo dieťaťa na vlastných rodičov, právo dieťaťa byť v osobnej opatere vlastných rodičov, právo dieťaťa udržiavať osobné vzťahy a priamy kontakt s vlastnými rodičmi, právo dieťaťa poznať vlastných rodičov. Dokonca ani v situácii, ak by niektoré štáty zakotvili právo na náhradné materstvo, toto právo v kolízii so základnými právami dieťaťa, zakotvenými najmä v Dohovore OSN o právach dieťaťa, by sa nemalo z hľadiska akostnej priority právnych noriem uplatňovať na úkor práv dieťaťa.

Osvojenie dieťaťa, ako najčastejší spôsob výkonu náhradnej rodičovskej starostlivosti, Dohovor o právach dieťaťa predpokladá v zmysle článku 20 len v prípadoch, ak je dieťa trvale alebo dočasne zbavené možnosti rodinného prostredia, alebo ak s ohľadom na jeho najlepšie záujmy nemôže zostať v tomto prostredí, čo nie je prípad narodenia dieťaťa náhradnou matkou a následné zverenie dieťaťa do osobnej starostlivosti určených rodičov.

Vo vyššie uvedenej súvislosti sa celkom jednoznačne ukazuje, že práva dieťaťa, kodifikované hlavne v Dohovore OSN o právach dieťaťa, by mali mať prednosť pred „pseudoprávami“ osôb (manželov alebo partnerov), ktorí z rôznych príčin spočívajúcich v ich osobe nemôžu mať vlastné deti. Prostredníctvom právneho inštitútu adopcie detí si môžu bezdetní rodičia riešiť svoju osobnú situáciu právne a morálne korektným spôsobom s veľmi pozitívnymi účinkami vo vzťahu k žijúcim sirotám, ale tiež vo vzťahu k záujmom spoločnosti, ktorej prioritou by malo byť postarať sa o rodičovské zázemie už žijúcich detí bez rodičov.

Môže byť dieťa predmetom kúpy a predaja? Podľa súčasného právneho stavu platného v Slovenskej republike to nie je dovolené. Každá súkromnoprávna zmluva o vynosení dieťaťa náhradnou matkou, predmetom ktorej by bolo dieťa, by bola absolútne neplatná.

Aj keď sa náhradné materstvo v období ostatných rokov nielen v Európe, ale aj v iných krajinách sveta stále rozširuje, v členských krajinách EÚ prislúcha právo regulácie tohto problému výlučne samotným členským štátom. Náhradné materstvo nemôže byť jednotne regulované právom EÚ.

1. Pojem náhradné materstvo

Doteraz neexistuje presná teoretická ani legálna definícia náhradného materstva. Podľa Blackovho právnického slovníka náhradnou matkou je žena, ktorá je umelo oplodnená spermiami manžela inej ženy. Náhradná matka otehotnie, vynosí dieťa a po pôrode prenesie svoje rodičovské práva na skutočného otca dieťaťa a jeho manželku, resp. družku.²

Náhradné materstvo začína podľa reprodukčnej medicíny umelým oplodnením náhradnej matky alebo vložením embrya do nej. Dieťa následne vynosí a porodí náhradná matka, ktorá je pripravená dieťa po narodení prenechať natrvalo

² BLACK, H. C.: *Blackův právnický slovník. 2. svazek*, preložil: Baláš a kol. Praha 1993, s. 1318, pozri tiež: HADERKA, J.: Surogační mateřství, *Právní obzor*, 1986, č. 10, s. 917.

tretej osobe, určenej matke. Geneticky môže dieťa pochádzať buď od takzvaných určených rodičov, ktorí po pôrode prevezmú o neho rodičovskú starostlivosť alebo od otca náhradnej matky, resp. od neho a tretej ženy. Genetický materiál môže byť aj od iných osôb.

Obvykle otcovstvo muža je zabezpečené už počas tehotenstva vyhlásením náhradnej matky pred matričným úradom.

Najmä v zahraničnej praxi existuje viac foriem náhradného materstva. Ak určená matka je zdravá, ale nemôže vynosiť svoje dieťa, tak náhradná matka dostáva do svojho tela in vitro „cudzí“ genetický materiál. Zostáva síce biologickou matkou, ale z genetických hľadísk sú určení rodičia genetickými rodičmi. V iných prípadoch náhradná matka sa oplodní in vitro z anonymnej spermobanky od anonymného darcu, ktorý chce zostať v anonymite. Tento spôsob náhradného materstva neumožní do budúcnosti po narodení dieťaťa uplatniť právo dieťaťa spoznať svojich rodičov v zmysle Dohovoru o právach dieťaťa.³

Prirodzene, že legislatíva EÚ nemôže v týchto citlivých veciach nútiť členské štáty k zavedeniu inštitútu náhradného materstva. Ide o otázky, ktoré sú vo výlučnej kompetencii členských štátov, z čoho okrem iného vyplýva, že len málo členských štátov EÚ umožňuje legálny spôsob náhradného materstva. Časť členských štátov EÚ ho výslovne zakazuje, napríklad Nemecko.

Občiansky zákonník Českej republiky akoby predpokladal situácie náhradného materstva, keď v § 804 výslovne zakazuje, aby si žena osvojila dieťa, ktoré porodila jej matka, čím vylučuje osvojenie dieťaťa, ak príbuzenské vzťahy bránia osvojeniu (ak by napríklad náhradnou matkou bola matka ženy, ktorá nemôže mať deti a babička by porodila vlastnú vnučku). Podľa § 775 Občianskeho zákonníka Českej republiky matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila. Rovnako právny status matky upravuje Zákon o rodine Slovenskej republiky.

Liberálnejšiu úpravu náhradného materstva má Veľká Británia a niektoré americké štáty, Thajsko a India. Z európskych nečlenských štátov EÚ len Ukrajina má vytvorený komplexnejší právny rámec pre náhradné materstvo.⁴

Súdy doteraz riešili mnoho zložitých prípadov náhradného materstva, resp. jeho dôsledkov.⁵ Známy je prípad, keď náhradná matka po narodení dieťaťa od-

³ Pozri tiež: BUREŠOVÁ, K. Surogátni mateřství a jeho (nejen) právní aspekty. *Právní rozhledy*, 2016, č. 6, s. 193 a n.

⁴ V článku 123 Zákona o rodine Ukrajiny ustanovuje, ako sa určuje materstvo a otcovstvo v prípade, že dôjde k oplodneniu in vitro. Podľa § 123 ods. 4 Zákona o rodine Ukrajiny rodičom dieťaťa je aj manželský pár v prípade, ak bolo dieťa počaté implantovaním vajíčka cudzej ženy.

⁵ Pozri § 35 zákona o zdravotnej starostlivosti Ruska. Podľa rozhodnutia súdu z roku 2010 určeným

mietla vydať narodené dieťa určeným rodičom alebo prípad narodenia dvojčiek, keď určení rodičia boli ochotní od náhradnej matky prevziať len jedno z narodených detí. V odbornej literatúre sa tiež spomína zaujímavý prípad zo Švédska, keď manželom vynosila dieťa z ich genetického materiálu sestra manžela a do času, kým sa právne usporiadali vzťahy po pôrode súvisiace s prevodom rodičovských práv, manželia sa rozviedli. V rodnom liste tohto dieťaťa vystupovali ako rodičia súrodenci, ako biologická matka sestra a ako biologický otec brat. Otec dieťaťa svoj súhlas s osvojením vzal späť, a tým jeho bývala manželka, s ktorou sa rozviedol, stratila právo na osvojenie dieťaťa, ktoré by jej vyplývalo z manželstva, ak by jeden z manželov bol rodič.⁶

Aj keď si uvedomujeme zložitost' a citlivosť problému náhradného materstva, existenciu tohto problému právo ako také samo nevyrieši, hoci právo rieši často len sociálnoprávne dôsledky náhradného materstva.

Riešenie sociálnoprávnych dôsledkov náhradného materstva

Nemôžeme však do budúcnosti nepočítať so sociálnoprávnymi dôsledkami náhradného materstva napr. v tom zmysle, že k náhradnému materstvu dôjde v štáte, ktorý povoľuje náhradné materstvo a sociálnoprávna ochrana týchto žien sa musí riešiť v štáte, ktorý nepovoľuje náhradné materstvo. Ide o zásadné otázky sociálnych práv všetkých tehotných žien bez ohľadu na to, akým spôsobom došlo k tehotenstvu, alebo sociálnoprávnu ochranu dojčiacich žien, či ochranu žien krátko po pôrode, právo na materské ako dávky nemocenského poistenia, prípadne právo na poskytnutie materskej dovolenky alebo rodičovskej dovolenky či rodičovského príspevku.

Niektorými z uvedených aspektov náhradného materstva sa medzičasom zaoberal Súdny dvor EÚ, čím reagoval na zložité sociálnoprávne problémy riešenia dôsledkov náhradného materstva bez toho, aby riešil uvedený problém ako ľudsko-právny problém, ako problém ochrany, resp. zásahu do základných ľudských práv.

Z pracovnoprávných aspektov je právne relevantná sociálnoprávna ochrana nielen náhradnej matky, ktorá dieťa vynosí aj porodí.

rodičom môže byť aj sama žena dieťaťa narodeného náhradnou matkou (<http://www.jurconsnet.ru>).

⁶ Fall 55.I. Nytt juridiskt arkiv. Stockholm, Norstedts Juridik AB.2006, p. 505 – 510.

Súdny dvor sa prednedávnom zaoberal aj otázkou, či možno chýbajúcu maternicu u ženy považovať za zdravotné postihnutie. Súdny dvor vyslovil, že chýbajúca maternica u ženy nie je zdravotným postihnutím na účely zákazu diskriminácie, pretože nebráni žene v profesionálnom (pracovnom) živote.⁷

Jeden prípad sociálnoprávnych nárokov určenej matky riešil aj Súdny dvor EÚ.⁸

Súdny dvor posudzoval otázku, či má žena nárok na materskú dovolenku, aj keď dieťa neporodila sama, ale porodila ho náhradná matka. Pani D. sa po vynosení dieťaťa náhradnou matkou, na oplodnenie ktorého boli použité spermie jej partnera, začala o dieťa starať už hodinu po jeho narodení včítane dojčenia. Následne jej súd priznal trvalé a úplné rodičovstvo dieťaťa, tým sa pani D. so svojím partnerom považovali z právneho hľadiska za rodičov tohto dieťaťa. Pani D. požiadala svojho zamestnávateľa o rodičovskú dovolenku kvôli starostlivosti o dieťa, vynoseného náhradnou matkou, ktorú kvalifikovala ako rovnocennú s dovolenkou priznanou pre osvojenie. Náhradné materstvo v Spojenom kráľovstve, v ktorom vznikol uvedený súdny prípad, za určitých podmienok dovoľuje, aj keď neexistuje osobitný predpis o materskej dovolenke pre určené matky. Súdny dvor sa v uvedenej veci zaoberal najmä otázkou, či môže určená matka mať ochranu vyplývajúcu zo smernice 1992/85/EHS. **Súdny dvor rozhodol, že pracovníčka v postavení určenej matky, ktorá má dieťa len vďaka jeho vynoseniu náhradnou matkou, nepatrí do pôsobnosti ochrany smernice 1992/85/EHS a to ani v prípade, keď môže toto dieťa po narodení dojčiť, pretože účelom uvedenej smernice je ochrana zdravia matky dieťaťa, ktorá pre svoje tehotenstvo je osobitne zraniteľná. Ako základná podmienka nároku na materskú dovolenku podľa uvedenej smernice je, že zamestnankyňa je tehotná a dieťa porodila.**

Podľa Súdneho dvora EÚ smernica 1992/85/EHS neprikazuje členským štátom EÚ poskytnúť materskú dovolenku určenej matke, ktorá má dieťa vďaka dohode o vynosení dieťaťa náhradnou matkou.⁹

Podľa rozhodnutia Súdneho dvora vo vyššie uvedenej právnej veci určená matka, pre ktorú náhradná matka vynosí a porodí dieťa, nepatrí pod právnu ochranu smernice 1992/85/ESH, cieľom a účelom ktorej je pracovnoprávna ochrana tehotných žien a žien krátko po pôrode.

⁷ C-363/12 (Z) zo dňa 18.3.2014.

⁸ C-167/12 (C.D.) zo dňa 18.3.2014.

⁹ Detto bod 47 a bod 53.

2. Právo na materskú dovolenku pri porodení dieťaťa náhradnou matkou?

Určená matka z Írska sa dohodla s náhradnou matkou o vynosení dieťaťa a domáhala sa právnej ochrany na základe smernice 2006/54 ako aj smernice 2000/78/ES. Žalobkyňa nemohla otehotnieť ani porodiť dieťa, aj keď bola plodná. Žene chýbala maternica. Dieťa vynosila náhradná matka.¹⁰

Novorodenému dieťaťu vynosnému náhradnou matkou bol vystavený rodový list, v ktorom ako rodičia boli uvedení biologickí rodičia dieťaťa, pani Z. a jej manžel. Po návrate do Írska požiadala pani Z. svojho zamestnávateľa o materskú dovolenku, resp. osvojenia. Zamestnávateľ jej odmietol poskytnúť dovolenku preto, že nikdy nebola tehotná. Hoci je biologickou matkou dieťaťa, nikdy nedošlo ani k jeho osvojeniu, preto jej podľa írskeho právneho poriadku nebolo možné poskytnúť ani dovolenku kvôli osvojeniu. Pani Z. žalovala svojho zamestnávateľa za diskrimináciu kvôli pohlaviu a diskrimináciu kvôli zdravotnému postihnutiu.

Súdny dvor EÚ žalobkyni nepriznal právnu ochranu tehotnej zamestnankyne ani matke po pôrode, pretože žalobkyňa nikdy nebola tehotná a ani neporodila dieťa. V prípade diskriminácie kvôli zdravotnému postihnutiu (chýbajúca maternica) Súdny dvor uviedol, že napriek jej obmedzeniu vyplývajúcej zo zdravotného postihnutia, ktoré má dlhodobý charakter, nejde o obmedzenie, ktoré bráni zamestnankyni plnému a účinnému zapojeniu do pracovného života, preto jej chorobu neposúdil za zdravotné postihnutie v zmysle smernice 2000/78/ES.

Ako vidno, právo Európskej únie, ak ide o pracovnoprávnu ochranu matiek, poskytuje sociálnoprávnu ochranu len tehotnej žene, ktorá dieťa porodila. Len takejto žene podľa súčasného právneho stavu patrí ochrana v zmysle smernice 1992/85/EHS o ochrane matiek, t. j. ochrana pred výpoveďou zo strany zamestnávateľa, zákaz určitých prác pre tehotné ženy, nárokový charakter úprav pracovných podmienok, ak si to tehotenstvo ženy vyžaduje, a tiež nárok na materskú dovolenku a neskôr prípadne na rodičovskú dovolenku.

Určená matka, t. j. matka, ktorej dieťa vynosí iná žena, začína sa o dieťa starať až po jeho narodení. Aj podľa relevantných rozhodnutí Súdneho dvora tej nepatrí ochrana v tehotenstve ani pracovnoprávna ochrana v súvislosti s pôrodom alebo krátko po pôrode.

¹⁰ C-363/12 (Z) zo dňa 18.3. 2014.

3. K právnemu postaveniu náhradných matiek

K právnemu statusu náhradných matiek sa doposiaľ judikatúra Súdneho dvora EÚ ešte nevyjadрила, aj keď je nepochybné, že počas ich tehotenstva bez ohľadu na dôvod tehotenstva majú požívať ochranu, aká prislúcha zamestnaným tehotným ženám a tiež právnú ochranu, aká patrí ženám krátko po pôrode či dojčiacim ženám. Doteraz väčšina krajín EÚ nemá upravený sociálnoprávny status náhradných matiek. Statusom náhradných matiek v rámci pracovnoprávných vzťahov väčšiny štátov sa nezaobera okrem iného preto, že napríklad v rámci Európskej únie je početnosť náhradných matiek veľmi nízka, aj preto, že etické problémy spojené s ochranou života a s rodinným právom patria do kompetencie členských štátov.

Preto sociálnoprávne postavenie náhradných matiek doterajší právny poriadok prevažnej väčšiny členských štátov Európskej únie nerieši. Poskytuje však tejto kategórii sociálnoprávnu ochranu v čase tehotenstva a v súvislosti s pôrodom dieťaťa bez toho, aby riešilo problém, akým spôsobom došlo k tehotenstvu alebo k pôrodu.

Ak by takéto náhradné matky pracovali a boli tehotné, v plnej miere by sa na nich vzťahovala pracovnoprávna ochrana v zmysle smernice 1992/85/EHS o ochrane matiek, ako aj príslušná národná pracovnoprávna úprava regulujúca osobitné pracovné podmienky tehotných žien. Ide napríklad nielen o zákaz výkonu niektorých prác pre tehotné ženy, ale aj o zákaz skončenia pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa v priebehu ich tehotenstva a tiež osobitná ochrana pri skončení pracovného pomeru a v priebehu skúšobnej doby.

Z hľadiska práva sociálneho zabezpečenia náhradné matky by mohli získať právny nárok na vyrovnávaciu dávku pri preradení na inú prácu, pri ktorej by dosahovali nižší zárobok než ich pôvodný priemerný zárobok. V súvislosti s náhradným materstvom je tiež zaujímavé sledovať, do akej miery by náhradné matky spĺňali zákonné podmienky na poskytnutie dávky v materstve.

Len málo náhradných matiek pracuje a sú sociálne poistené. Počet náhradných matiek sa veľmi výrazne zvyšuje, ale najmä v rozvojových krajinách, najčastejšie ako prejav „zúfalého“ spôsobu zaistenia elementárnych životných podmienok. Náhradné materstvo, ktoré sa vykonáva za odplatu, je preto rozšírené v rozvojových krajinách, kde je prirodzene aj najlacnejšie, a naopak počet určených matiek sa zvyšuje predovšetkým vo vysoko rozvinutých krajinách. A práve určené matky, ktorých počet v ostatných rokoch významne rastie aj v krajinách EÚ, sa dožadujú primeranej sociálnoprávnej ochrany po prevzatí dieťaťa po pôrode do trvalej osobnej starostlivosti. Preto sa problém sociálnoprávnej ochrany určených matiek dostal aj pred Súdny dvor EÚ.

Ak vychádzame zo súčasnej pracovnoprávnej úpravy Zákonníka práce, osobitná pracovnoprávna ochrana patrí tehotným ženám a ženám v súvislosti s pôrodom či krátko po pôrode, ako aj dojčiacim ženám. Z vyššie uvedeného vyplýva, že pracovnoprávna ochrana tehotnej ženy, ktorá je v postavení náhradnej matky, je celkom dostačujúco riešená do pôrodu a krátko po ňom.

4. Pracovnoprávna ochrana ženy pri tehotenstve „in vitro“

Oplodnenie in vitro je označované ako oplodnenie vajíčka mimo tela ženy. Podľa Komisie EÚ, ako aj aktuálnej judikatúry Súdneho dvora, má tento proces niekoľko štádií – hormonálna stimulácia vaječníkov s cieľom získať súčasne viac dozretých vajíčok, punkcia folikulov, odobratie vajíčok, oplodnenie jedného z viacerých vajíčok vopred preparovanými spermiami, prenesenie oplodneného vajíčka alebo oplodnených vajíčok do maternice, ktoré sa uskutočňuje na tretí alebo piaty deň po odobratí vajíčok s výnimkou prípadu, že sa oplodnené vajíčka uskladnia v zmrazenom stave, a nidácia.¹¹

Ako možno časovo ohraničiť začiatok tehotenstva? Kedy je začiatok tehotenstva? Ide o podstatnú právnu otázku. Podľa Súdneho dvora nemožno za začiatok tehotenstva považovať oplodnené vajíčko ženy, ktoré ešte nebolo prenesené do maternice ženy, pretože oplodnené vajíčka môžu byť uskladnené maximálne na 10 rokov¹² a v konečnom dôsledku nemusí byť z rôznych dôvodov prenesené do tela ženy.

V právnej veci C-506/06 (Mayr) z 26. februára 2008 Súdny dvor rozhodoval o ochrane ženy pred prepustením v zmysle smernice 1992/85/ES o ochrane matiek pre ich tehotenstvo.

Skutkový stav, ktorý bol predmetom posúdenia Súdneho dvora, bol komplikovaný tým, že pani Mayrová dostala výpoveď v čase svojej práceneschopnosti, počas ktorej sa usilovala o umelé oplodnenie. V čase výpovede zo strany zamestnávateľa nebola ešte tehotná, aj keď jej vajíčka už boli spojené so spermiami jej partnera, teda už existovali ako embryá in vitro, avšak neboli ešte prenesené do jej maternice. K tomu zákroku došlo až o tri dni neskôr. Podľa rozhodnutia Súdneho dvora EÚ vo vyššie uvedenej právnej veci podmienkou priznania ochrany ženy pred prepustením v zmysle smernice 92/85/ES je však až existujúce teho-

¹¹ C-506/06 (Mayer) zo dňa 27. 11. 2007, bod 30.

¹² Detto bod 42.

tenstvo. Kvôli ochrane právnej istoty Súdny dvor odmietol považovať za začiatok tehotenstva skutočnosť, že vajíčka už boli v čase prepustenia zamestnankyne oplodnené in vitro, ale v čase oznámenia prepustenia ešte neboli prenesené do jej maternice. Dôvodom toho bola aj skutočnosť, že v niektorých členských štátoch, ako už bolo vyššie spomenuté, je možné takéto vajíčka uskladniť až na desať rokov pred prenesením do maternice ženy. Uplatnenie ochrany ženy ešte pre prenesením oplodnených vajíčok by spôsobilo, že túto ochranu by žena získala aj v prípade, ak by takéto prenesenie bolo z akéhokolvek dôvodu odložené až o niekoľko rokov alebo dokonca ak by sa vôbec neuskutočnilo. Preto nemohol Súdny dvor priznať takúto ochranu pred prepustením podľa smernice 92/85/ES o ochrane matiek. Zaujímavosťou uvedenej právnej veci bolo, že sa Súdny dvor musel v uvedenej súvislosti zaoberať aj problémom, kedy vzniká tehotenstvo, na ktoré je následne právne viazaná zvýšená pracovnoprávna ochrana žien matiek. Súdny dvor nepriznal takejto žene pracovnoprávnu ochranu, pretože v čase prepustenia zo strany zamestnávateľa ešte nebola tehotná. Poskytnutie materskej dovolenky sa viazalo nielen na tehotenstvo ženy, ale aj na porodenie dieťaťa. Z toho vyplýva, že tehotenstvo ženy je právnym základom jej pracovnoprávnej ochrany. Do času prenesenia oplodnených vajíčok do tela ženy, tá nepožíva podľa existujúcej pracovnoprávnej úpravy osobitnú pracovnoprávnu ochranu.

Zaujímavé bolo, že Súdny dvor túto právnu kauzu posudzoval aj z hľadiska súladnosti prepustenia ženy aj vo vzťahu k smernici 76/207/ES o zásade rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami. Súdny dvor EÚ deklaroval v tomto rozhodnutí, že ide o diskrimináciu ženy v zmysle smernice 76/207/ES (teraz smernice č. 2006/54/ES), pretože prepustenie zamestnankyne v čase dočasnej práceneschopnosti ženy pre punkciu folikulov a prenos z nich vytvorených embryí do maternice ženy okamžite po oplodnení vajíčok sa môže týkať iba žien. Pritom prepustenie kvôli dočasnej práceneschopnosti zamestnanca by nebolo diskriminačné, lebo by sa neodlišovalo od prepustenia osoby mužského pohlavia z rovnakého dôvodu (čo platí pre krajiny, ktoré nechránia pred výpoveďou zamestnávateľa zamestnancov počas dočasnej práceneschopnosti).

5. Niektoré súkromnoprávne aspekty náhradného materstva

Okrem vyššie spomenutých problémov súvisiacich s existujúcou sociálnoprávnou ochranou náhradnej matky a určenej matky, či už v zmysle pracovného

práva alebo práva sociálneho zabezpečenia, právny status náhradnej matky a určenej matky má významné právne následky aj z hľadiska súkromného práva.

Podľa doterajšej zahraničnej praxe náhradná matka dieťa vynosí na základe odplatnej súkromnoprávnej zmluvy s určenou matkou. Občiansky zákonník SR nezakotvuje pre takýto typ prípadov konkrétny zmluvný typ a za súčasného právneho stavu by takáto zmluva bola absolútne neplatná. V niektorých zahraničných právnych úpravách sa tento typ zmluvy považuje za zmluvu o službách.

V praxi iných krajín v rámci súkromnoprávnej zmluvy si zmluvné strany upravujú aj situácie pokrývajúce prípady, keď sa náhradnej matke narodí dieťa so zdravotným postihnutím a určená matka by odmietla dieťa po pôrode prevziať do osobnej starostlivosti. U náhradnej matky by tým vznikla nemalá nemateriálna ujma, ktorá sa nedá vyjadriť v peniazoch, ale aj materiálna ujma, napr. v prípadoch, že počas celého trvania tehotenstva by náhradná matka nemohla pracovať.

Prax v iných krajinách sveta ukazuje, že v prípade uzákonenia náhradného materstva by bolo treba nanovo upraviť právny pojem matky, ako aj právny pojem zákonného zástupcu.

V súvislosti s riešením súkromnoprávnych aspektov náhradného materstva vystupujú do popredia aj iné závažné etické otázky, ako aj celý rad ďalších závažných právnych problémov a otázok súvisiacich najmä s Dohovorom a právach dieťaťa, v zmysle ktorého dieťa má právo poznať svojich biologických rodičov. V neposlednom rade pri prípadnej úprave otázok spojených s náhradným materstvom je právne relevantná aj forma súkromnoprávnej odplatnej zmluvy, ktorú uzatvára náhradná matka a určenou matkou, ako aj riešenie právnych situácií v prípade jej porušenia, t. j. upraviť aj zodpovednostné vzťahy pri porušení zmluvnej povinnosti medzi určenou matkou na jednej strane a náhradnou matkou na druhej strane. Osobitne citlivé sú otázky právnych záruk prevzatia dieťaťa po pôrode určenou matkou v prípadoch, ak sa dieťa narodí so zdravotným postihnutím a určená matka odmietne dieťa prevziať do osobnej starostlivosti.

Záver

Nové technológie na prahu tretieho tisícročia, radikálne zmeny v reprodukčnej medicíne zásadným spôsobom ovplyvňujú aj právny systém štátov. Používanie nových technológií má v praxi nielen pozitívne účinky. Nové technológie a ich uplatňovanie prinášajú pre právnu prax mnoho sociálnoprávnych rizík. Uplatňovanie nových technológií vytvára aj veľmi zložité, celkom nové právne

situácie, na ktoré existujúce právo často ešte nie je pripravené reagovať. Preto aj pracovné právo v Európe, ale aj inde na svete stojí pred mnohými novými výzvami vyplývajúcimi z uplatňovania nových technológií a ich právnych následkov na pracovnoprávne vzťahy. Mnohé námety na ďalší rozvoj pracovného práva vo vyššie uvedenom zmysle nám poskytuje hlavne judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj judikatúra Súdneho dvora EÚ.

Ako ukazuje aktuálna rozhodovacia činnosť Súdneho dvora EÚ, vplyv nových technológií sa premieta aj do existujúcej sociálnoprávnej ochrany materstva a rodičovstva v oblasti práva sociálneho zabezpečenia, osobitne práva sociálneho poistenia, ale aj v oblasti pracovného práva. Pre ďalší rozvoj pracovného práva, ako aj práva sociálneho zabezpečenia nielen v Slovenskej republike, ale aj v iných krajinách majú uvedené skutočnosti spojené s novými technológiami zásadný význam.

Právna úprava náhradného materstva má významné právne reflexie aj v oblasti súkromného zmluvného práva, osobitne v oblasti základných statusových otázok súkromného práva, ale tiež v oblasti základných ľudských práv.

Summary

During the past few years there have been continuously growing cases of surrogate motherhood, where a surrogate mother has carried a fetus and after the child is born she hands it over to the care of a designed mother under a special civil-law contract. Although most of the legislations of the EU member states do not regulate surrogacy, labour law and social security law must give solutions of social-law consequences of surrogate motherhood even regardless of whether the civil code provides for surrogacy any adequate legal framework.

The proliferating cases of surrogate motherhood have been already addressed by a new case law of the ECJ under which the specific protection of a mother corresponds only to a pregnant woman who gave birth to a child.

The increasing frequency of cases of surrogate motherhood will especially require in the near future from the legislators to provide a certain part of the social-law protection to the surrogate mother at the time of her pregnancy, at birth and shortly after the birth, and a part of this protection shall be provided also to the designed mother that will take the baby into her custody after the birth.

Vážená pani profesorka,

dovoľte nám zopár osobných postrehov. Je veľmi málo osobností, ktorých fluidum je neopakovateľné a nezabudnuteľné. Od našich študentských čias a potom aj z nášho spoločného pôsobenia na trnavskej právnickej fakulte nám tento dojem a pocit z Vašej osobnosti zostával a zostáva. Spomíname a ďakujeme za Vašu jedinečnosť, neopakovateľnosť, jemnosť a zmysel pre slušnosť, krásu a spravodlivosť. Vychovali a kultivovali ste celé generácie právnikov a aj nás.

S vďakou a úctou

Miriám Laclavíková, Andrea Olšovská

**SLUŠNÉ PRACOVNÉ PODMIENKY DETÍ
(VÝVOJ OCHRANNÉHO ZÁKONODARSTVA
NA ÚZEMÍ SLOVENSKA)**
**FAIR EMPLOYMENT CONDITIONS OF CHILDREN
(DEVELOPMENT OF THE PROTECTIVE LEGISLATION
IN THE SLOVAKIA)**

doc. JUDr. Miriám Laclavíková, PhD.

Katedra právnych dejín, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

„Dieťa je živý kvet zeme“

(Maxim Gorkij)

Abstrakt: Sociálny rozmer súkromného práva a pokusy o obmedzenie široko koncipovanej zmluvnej slobody sa na našom území spájajú s obdobím 19. storočia. Masívna industrializácia a nárast dopytu po lacnej pracovnej sile od obdobia priemyselnej revolúcie priniesli v európskych pomeroch pomerne masívne rozšírenie detskej práce. Štúdia sa pokúsi priblížiť formovanie ochrany dieťaťa na báze prvých kogentných noriem z oblasti pracovného práva prijímaných v podmienkach Uhorska od roku 1840 (zákaz a limitácia výkonu detskej práce), počas prvej Československej republiky, a venuje pozornosť aj súčasnej právnej úprave závislej práce detí.

Kľúčové slová: dieťa, zákaz detskej práce, pracovné podmienky, závislá práca

Abstract: The social dimension of private law and attempts to restrict broadly-defined contractual freedom are associated with the 19th century in our territory. The industrial revolution brought about massive industrialization and an increase in demand for cheap labour, and consequently a massive expansion of child labour in the European territory. The study attempts to describe the formation of child protection on the basis of the first mandatory labour law standards adopted in the Kingdom of Hungary since 1840 (prohibition and limitation of child labour), during the period of the first Czechoslovak Republic, and gives attention also to legal regulation of dependent work of children.

Key words: child, prohibition of child labour, working conditions, dependent work

Úvod

Dvanásť jún je Svetovým dňom proti detskej práci.¹ Podľa oficiálnych zdrojov sa na Slovensku s porušeniami zákazu detskej práce nestretávame (prípady porušení vo vzťahu k výkonu ľahkých prác sú ojedinelé)² a možno konštatovať, že nie sú známe „klasické“ prípady detskej práce vo výrobe či v oblasti poskytovania služieb. Dalo by sa skonštatovať, že nás sa problematika detskej práce netýka. Ak však vezmeme do úvahy, že deti pracujú na plantážach (pestovanie kaka, banánov, výroba palmového oleja), v baniach (ťažba zlata), vyrábajú oblečenie³ a táto práca nie je ani adekvátne ohodnotená a ani dôstojná a bezpečná, a s produktmi tejto detskej práce sa obchoduje aj na území Európy a možno sme si niektoré výrobky aj kúpili, problém práce, ktorú by nemali deti vykonávať sa tak začína priamo týkať aj nás. Nedovoľme, aby deťom bolo ukradnuté ich detstvo.⁴

Zaujímavá je myšlienka, či len zákaz detskej práce odstráni tento problém. Masívne rozšírená detská práca bola ešte v 19. storočí bežným javom aj v Európe, nezanikla však vďaka zákazu, ale rozvoju. *„Vymizela až v průběhu 19. století díky hospodářskému rozvoji založenému na růstu produktivity. Nevymýtil ji tedy zákaz, ale pokrok. Zakázána byla fakticky až ve chvíli, kdy se stala zcela ojedinelým jevem.“*⁵

¹ World Day Against Child Labour. Dostupné na: <http://www.un.org/en/events/childlabourday/> (navštívené 2017 05 07). Detská práca v tejto štúdiu je poňatá ako zakázaná, negatívne vnímaná práca detí.

² Detská práca na Slovensku problém nie je. Dostupné na: <http://dennik.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy/525084-detska-praca-na-slovensku-problem-nie-je> (navštívené 2017 05 07).

³ Por. World Report on Child Work 2015. Dostupné na http://www.ilo.org/ipsec/Informationresources/WCMS_358969/lang--en/index.htm (navštívené 2017 05 15).

⁴ Výstava Ukradené detstvo – detská práca očima 4 českých fotografek. Dostupné na: <https://www.clovekvtsni.cz/cs/galerie/vystava-ukradene-detstvi-detska-prace-ocima-4-ceskych-fotografek> (navštívené 2017 05 29).

⁵ Dětská práce – skutečné zlo? Dostupné na: <http://finmag.penize.cz/ekonomika/262784-detska-prace-skutecne-zlo> (navštívené 2017 05 29).

V súčasnosti sa detská práca zo stanoviska Medzinárodnej organizácie práce sa vníma ako práca, ktorá je pre deti nevhodná pre nízky vek alebo z povahy veci je pre ne neakceptovateľná a zakázaná. V niektorých krajinách je však problém detskej práce aktuálny. Podľa dostupných zdrojov vo svete pracuje asi 250 miliónov detí, avšak táto práca nie je prípravou na povolanie či vystúpením na kultúrnych podujatiach, ale prácou (obvykle na plný úväzok) v nebezpečných a zdraviu škodlivých pracovných podmienkach bez toho, aby tieto deti mali možnosť riadne navštevovať školu či stráviť čas ako deti hrou, a mnoho z nich nemá ani potrebnú výživu a opateru.⁶ Samozrejme, práca detí nemá vždy negatívnu formu, deti môžu vykonávať rôzne aktivity, avšak tie by mali vykonávať za bezpečných podmienok, mali by byť primerané veku, nemali by ohrozovať školskú dochádzku a vývin dieťaťa (rôzne kultúrne činnosti, športové aktivity) a dôležité je, aby ani takúto formu detskej činnosti nezneužívali rodičia.

Detská práca, ktorá je zakázaná podľa medzinárodného práva a ktorej budeme venovať pozornosť, je rozdelená do troch kategórií, kam patria:⁷

- najhoršie formy detskej práce, ktoré sú definované ako otroctvo, obchodovanie s ľuďmi, nútená práca, práca detí použitá pri ozbrojených konfliktoch, prostitúcia, pornografia, nelegálna činnosť detí;
- práce vykonávané deťmi, ktoré sú vo veku, ktorý je pod minimom stanoveným pre daný druh práce (minimálny vek stanovený medzinárodnými štandardami), a ktoré bránia rozvoju a vzdelávaniu detí;
- práce, ktoré ohrozujú duševný, fyzický a morálny vývoj dieťaťa, a to kvôli povahe práce alebo kvôli podmienkam, za ktorých sa vykonáva.

Jedným z dôležitých cieľov pri založení Medzinárodnej organizácie práce v roku 1919 bolo zrušenie detskej práce, a to najmä zakotvením minimálneho veku pre prijatie do zamestnania. Medzinárodná organizácia práce neskôr prijala Dohovor o minimálnom veku na prijatie do zamestnania č. 138 z roku 1973, ktorý zaviazal štáty odstrániť detskú prácu, zvyšovať minimálny vek na prijatie do zamestnania a súčasne zakotvil minimálny vek pre prijatie do zamestnania. Keďže dochádzalo k zneužívaniu práce detí, bol prijatý ďalší Dohovor MOP o zákaze a o okamžitých opatreniach na odstránenie najhorších foriem detskej práce č. 182 z roku 1999, ktorý zaväzuje štáty zakázať a odstrániť najhoršie formy det-

⁶ Child Labour. Dostupné na: <http://www.un.org/en/events/childlabourday/background.shtml> (navštívené 2017 05 07).

⁷ Child Labour. Dostupné na: <http://www.un.org/en/events/childlabourday/background.shtml> (navštívené 2017 05 07).

skej práce. Medzinárodná organizácia práce sa snaží otázku detskej práce riešiť aj prostredníctvom programu na elimináciu detskej práce (IPEC) od roku 1992 a venuje pozornosť detskej práci aj optikou **dôstojnej práce**.

Ochrana dieťaťa a výkon detskej práce je upravený aj v základných dokumentoch prijatých na pôde Organizácie spojených národov (najmä Všeobecná deklarácia ľudských práv z roku 1948, Dohovor o právach dieťaťa z roku 1989), osobitne deťom sa venuje Detský fond OSN (UNICEF) ako aj Rady Európy.

Na úrovni Európskej únie je výkon detskej práce upravený v Smernici Rady č. 94/33/ES z 22.6.1994 o ochrane mladých pri práci (ďalej len „Smernica“). Smernica bola prijatá s cieľom zabezpečiť opatrenia týkajúce sa bezpečnosti, zdravia, pracovných podmienok (najmä pracovný čas) detí a mladistvých, stanoviť minimálny vek pre vstup mladistvých do zamestnania, ktorý nesmie byť nižší než vek, ktorý je stanovený pre skončenie povinnej školskej dochádzky a v žiadnom prípade nesmie byť nižší ako 15 rokov. Dôležitým ustanovením smernice je **článok 4**, ktorý zakazuje prácu detí, a na základe ktorého sú členské štáty povinné prijať opatrenia zakazujúce prácu detí (výnimky od tejto úpravy možno pripustiť len v osobitných prípadoch).

Pracovné právo, detská práca a ich socioideové základy

Obdobie 19. storočia bolo pre naše územie obdobím zásadných revolučných zmien, ktoré okrem iného vytvorili predpoklady na idey sociálnej funkcie súkromného práva na báze vyčlenenia špecifických noriem, tzv. ochranného zákonodarstva. Uvedené snahy vo svojej podstate predstavovali kogentné pracovnoprávne úpravy vo vzťahu k slabšej strane – dieťa, mladistvý, tehotná žena či matka v pozícii zamestnanca. Uvoľnenie veľkého množstva dovedy urbárskym systémom viazanej pracovnej sily, preľudnenosť vidieka a hľadanie zdrojov obživy v masívne budovanom priemyselnom sektore so sebou priniesli vznik nových, dovedy právom neriešených problémov.⁸ Úprava pracovnoprávných vzťahov sa

⁸ „Doba byla tvrdá pro všechny, pro zaměstnance i zaměstnavatele. Populační explozí a válkou Evropa zchudla. Venkovské obyvatelstvo, vykořeněné agrární reformou, hledalo obživu ve městech. Kapitál byl městským jevem. Politická moc se z venkova a od pozemkové šlechty přesouvala do měst, k buržoazii produkující kapitál. Bída a nouze šly ruku v ruce s technikou zvidavostí a podnikatelskou odvahou. Bylo možné rychle získat úspěch, bylo ale možné i zkrachovat. Svoboda ukazovala své pěkné i nebezpečné stránky, ale nastoupenou cestu už nebylo možné opustit.“ HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 514.

v právnej vede 19. storočia považovala za súčasť záväzkového práva. Ako problematické sa však ukázalo chápanie zmluvnej slobody ako imanentného znaku súkromného práva vo vzťahu ku formujúcej sa oblasti pracovnoprávných vzťahov a požiadaviek na ochranu práv a ochranu dôstojnosti zamestnanca.⁹ V sociálnej realite začali vynikať ostré rozdiely ekonomickej prevahy a moci zamestnávateľov (a ich požiadaviek na obsah a charakter pracovnoprávných vzťahov) a pauperizácie zamestnancov často nútených rešpektovať uvedenú situáciu ako existenčnú nutnosť. Vonkajšími prejavmi uvedeného nepomeru sa stali sociálne hnutia, štrajky a nárast politickej aktivity sociálnodemokratických strán. Na nutnosť riešenia sociálnych problémov a ich rastúci potenciál poukázal už francúzsky filozof Saint-Simon (1760 – 1825), spájajúc fenomén chudoby s bezmocnosťou. Východisko videl v riešení sociálnych problémov lepšou organizáciou výroby. Poukazom na primát ekonomiky nad politikou akoby „otvoril dvere modernému socializmu“.¹⁰

Osobitným sociálnym problémom celého európskeho kontinentu bolo veľké rozšírenie detskej práce. Najznámejšie a aj literárne spracované príklady pochádzajú z Anglicka, ktoré už v roku 1788 prijíma „pokrokovú úpravu“ obmedzujúcu minimálny vek pre kominárskych učňov na 8 rokov.¹¹ Vlády európskych štátov vnímali „nehumánnosť“ neobmedzenej detskej práce, avšak dosť dlho prevažoval jej ekonomický prínos (t. j. spoluúčasť dieťaťa na existenčnom prežití rodiny).

⁹ „Zákony zasahujú a ohraničujú aj iné právne dobrá a statky – celkom tak dôležité ako je vlastníctvo, na pr. sloboda smluvy je garantovaná všetkými občianskymi zákoníkami, a predseda dnes v individualistickom spoločenskom rádu ani jedno zákonodarstvo sa nerozpakovalo ohraničiť slobodu smluvnú čo sa týka pracovnej doby medzi zamestnávateľom a delníkom – a či už z dôvodov a v interese zachovania delníckej pracovnej sily a či z iných príčin: predpísalo maximum pracovnej doby, zabránilo práci detí pod istým vekom, zabránilo upotrebeniu zdraviu škodných látok, žiada hygienické opatrenia v továrňach, nariadilo nedelňý klid ... atd.“. RÁTH, A.: Socializácia práva. In: *Právnik*, roč. 60, 1921, s. 9 – 10.

¹⁰ KRŠKOVÁ, A.: *Stát a právo v evropském myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005, s. 429.

¹¹ „Neblahou proslulost získali detští kominici v Anglii: musely prolízat úzkými komíny a odstraňovat saze, protože dospěli se pro tuto práci nehodili. Děti byly hnány do horkých, temných šachet, kde se div neudusily, a zespoda je ještě popoháněli zapálenou slámou. Kominičtí mistři si děti obstarávali u rodičů nebo v sirotčincích a nestarali se o své popálené a zmrzačené oběti. Existoval sice zákon z roku 1788, který předpisoval, že kominickým učněm se může stát dítě až od osmi let, ale kominičtí mistři na něj nedbali; najímali si nakonec i čtyřleté děti. Dětská tělěčka se těžkou prací rychle mrzáčila a podléhala rakovině. Roku 1817 si dala Dolní sněmovna předložit podrobnou zprávu o situaci dětí. Vyšlo najevo, že dětskou práci mohou v naprosté většině vykonávat strojní zařízení. V komínech kam se ani ta nedostala, byl několikahodinový pobyt pro děti, mezi nimiž byla i děvčátka, smrtelně nebezpečný. Nikto se však o ně nestaral, žádná škola nepečovala o jejich výchovu...“ HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 514.

Prvými krokmi k obmedzeniu detskej práce vo všeobecnosti boli stanovenie minimálnej vekovej hranice a maximálneho pracovného času. Ako konštatuje Hattenhauer, „to, že *byla denní pracovní doba omezena na dvanáct či dokonce deset hodin, znamenalo už mnoho... nevyžadovalo to však pouze mravní svědomí, nýbrž také naléhavý zájem státu*“. Znamená to, že myšlienky humanity pri obmedzovaní detskej práce dopĺňal ekonomický, ale aj politický záujem štátu vzhľadom na zlý zdravotný stav mládeže (osobitne mladých mužov vstupujúcich do armády) pochádzajúcich z priemyselných oblastí štátu. Anglicko v 30. rokoch 19. storočia prijíma zákony obmedzujúce prácu detí, nasleduje ho v roku 1839 Prusko a v roku 1841 Francúzsko. Ideálny stav to ešte stále nebol vzhľadom na množstvo výnimiek a obmedzení; pre zaujímavosť veková hranica detskej práce v Anglicku pre oblasť textilného priemyslu bola 9 rokov a pracovný čas zamestnancov od 9 do 16 rokov bola stanovená na 12 hodín (avšak bez zarátania prestávky na jedlo). Doba masívnej industrializácie, devalvácie hodnoty ľudského jedinca a vypuklosť problémov „slabších“ bola na druhej strane silným inšpiračným zdrojom nových myšlienok. Východisko z naznačenej sociálnej a ekonomickej situácie časť mysliteľov (napr. Robert Owen) videla v sociálnych utópiách a v projektoch spravodlivejšieho usporiadania spoločnosti. Časť rozvíjala socialistické idey radikálnejším presadzovaním požiadavky triedneho boja s vyústením do učenia Karla Marxa a Fridricha Engelsa. Časť myšlienok našla svoj odraz aj v oblasti práva a možno konštatovať, že v otázke sociálneho myslenia 18. – 19. storočia sa ako ústredný pojem kryštalizuje osoba (zamestnanec) vykonávajúca prácu v ekonomicke (a často aj sociálne) nevýhodnejšom postavení a jeho prínos – produkt jeho činnosti, teda práca.

Budovanie ochrany práv dieťaťa v pozíci zamestnanca na našom území

Prvou celoštátnou úpravou detskej práce v podmienkach Uhorska boli pracovnoprávne normy obsiahnuté v tzv. Wildnerových zákonoch o obchode z roku 1840; najmä zák. čl. XVI/1840 o obchodníkoch a zák. čl. XVII/1840 o právnych pomeroch v továrňach.¹² Prijatie uvedených noriem plne korešpondovalo s vyššie naznačeným európskym právnym vývojom postupnej eliminácie pomerne rozšírenej detskej práce. Charakter týchto ustanovení bol vo vzťahu k práci detí

¹² CZIZMADIA, A.: Sociálnopolitické tendencie v pracovnoprávných úpravách a pracovných zmluvách buržoázneho obdobia. In: *Právnické štúdie*, roč. 15, 1967, č. 4, s. 802.

a mladistvých kogentný. V zmysle § 6 zák. čl. XVII/1840 „*deti, ktoré ešte nedosiahli 12-ty rok svojho veku, možno zamestnávať len v takej továrenskej výrobe, ktorá nie je pre ich zdravie škodlivá a neprekáža ich telesnému vývoju. Továrnik však ani tých, ktorí dovŕšili tento vek, ale ešte nedosiahli 16 rokov, nemôže zamestnávať denne na viac ako 9 hodín práce, ich sile primeranej, pričom výkon práce nesmie byť nepretržitý a musí byť prerušený jednohodinovou prestávkou na odpočinok*“.¹³

Požiadavky ochrany detí¹⁴ (rovnako ako mladistvých zamestnancov) sa okrem iného premietli aj do ustanovení rakúskeho Živnostenského poriadku (platného na území Uhorska krátko – v rokoch 1859 – 1861) č. 227/1859 r. z. Podľa ustanovení tohto zákona nesmeli byť zamestnávané deti mladšie ako 10 rokov vôbec. Deti od 10 do 12 rokov mohli vykonávať len také práce, ktoré neškodili ich zdraviu a telesnému vývinu, výkon týchto prác však nesmel byť na ujmu ich školskej dochádzky. Časový rozsah výkonu detskej práce pre deti do 14 rokov bol 10 hodín a pre mladistvých vo veku od 14 do 16 rokov 12 hodín. Zákon zakazoval nočnú prácu detí a mladistvých do 14 rokov veku v čase od 21. hodiny do 5. hodiny rannej. Aj keď uvedené ustanovenia mali v danej dobe nesporne pokrokový sociálny charakter, ich uplatnenie bolo možné pomerne ľahko limitovať, pretože boli záväzné len pre väčšie podniky (podniky s viac ako 20 zamestnancami).¹⁵ Práca mladistvých vo veku od 14 do 16 rokov veku sa viazala na osobitné povolenie.¹⁶

¹³ LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 388.

¹⁴ K detskej práci osobitne v rakúskych reáliách pozri aj dôvodovú správu k zákonu o práci detí. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 784. Vládní návrh zákona o práci dětí. Zákon ze dne ... 1919 o práci dětí. Důvodová správa. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0784_02.htm>. (navštívené 2017 04 04).

¹⁵ BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. časť*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied, 1971, s. 148.

¹⁶ Uvedená úprava však nebola v rakúskej časti monarchie prvou, už v roku 1786 bol vydaný predpis o miestnostiach na spanie a očistu pre deti nocujúce v továrňach. Dekrét dvorskej kancelárie z 11. júna 1842 zakázal prácu detí v továrňach pred dovŕšeným 12. rokom veku. Výnimkou stanovenou týmto dekrétom boli deti, ktoré dovŕšili 9 rokov veku a absolvovali aspoň trojročnú školskú dochádzku. Časové obmedzenie výkonu detskej práce bolo nasledujúce: deti vo veku od 9 do 12 rokov najviac 10 hodín, deti od 12 do 16 rokov najviac 12 hodín denne s povinnou jednohodinovou prestávkou v práci. Nočná práca medzi 21. hodinou a 5. hodinou rannou bola pre deti do 16 rokov veku zakázaná. Zamestnávateľia boli povinní viesť evidenciu pracujúcich detí do dovŕšeného 16. roku veku. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. Tisk 784. Vládní návrh zákona o práci dětí. Důvodová správa. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0784_02.htm>. (navštívené 2017 04 04).

Po Judexkuriálnej konferencii v roku 1861 boli v Uhorsku pre oblasť pracovného práva obnovené **zákonné články z roku 1840**, dopĺňané normami všeobecného záväzkového práva a bola zrušená platnosť naoktrojovaných rakúskych noriem. Úpravu detskej práce následne nachádzame v **Živnostenskom zákone z roku 1872**. V zmysle jeho ustanovení mohli deti a mladiství vo veku od 12 do 16 rokov zamestnaní v továrňach pracovať denne 8 až 10 hodín, a to vo veku od 12 do 14 rokov 8 hodín a vo veku od 14 do 16 rokov 10 hodín.¹⁷ Pre porovnanie maximálny denný pracovný čas bol v danom období stanovený na 16 hodín. Vo výnimočných prípadoch bola v továrňach prípustná aj práca detí vo veku od 10 do 12 rokov, ktorej výkon sa viazal na povolenie živnostenského úradu. Nočná práca (od 21. hodiny večernej do 5. hodiny rannej) bola pre učňov, pre deti a mladistvých do 16 rokov pracujúcich v továrňach zakázaná. Vo všeobecnosti nemali deti a mladiství vykonávať prácu nezodpovedajúcu ich sile (fyzickej vyspelosti) a prácu škodiacu ich zdraviu a telesnému vývinu.¹⁸ K významnému obmedzeniu detskej práce došlo v roku 1908, keď **ministerské nariadenie** zakázalo zamestnávať osoby mladšie ako 16 rokov pri výrobe zápaliiek. Výroba zápaliiek patrila totiž k odvetviam s významným podielom detskej práce. Manipulácia s bielym a žltým fosforom u detí a mladistvých vyvolávala veľmi nebezpečnú chorobu z povolania – nekrotickú fosforózu. Jej veľké rozšírenie viedlo v roku 1911 k úplnému zákazu používania žltého a bieleho fosforu pri výrobe zápaliiek.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že aj keď úpravu pracovnoprávných vzťahov z obdobia dualizmu charakterizovala jej dispozitívnosť, normy tzv. ochranného zákonodarstva (nad deťmi, mladistvými zamestnancami a ženami) mali kogentnú povahu vzhľadom na oblasť verejného záujmu.¹⁹ Do rámca kogentnej úpravy vo vzťahu k práci detí patrili aj špecifické úpravy, napr. v zákone o úprave pomeru medzi čeladou a gazdom (XIII/1876) stanovená povinnosť gazdu vytvoriť pre školopovinné deti možnosť zúčastňovať sa na výučbe a i. Od konca 19. storočia tak možno pozorovať postupný nárast počtu kogentných usta-

¹⁷ BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. časť*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1971, s. 290 – 291.

¹⁸ BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. časť*, s. 292.

¹⁹ ŠORL, R.: Pracovné zákonodarstvo na Slovensku v rokoch 1848 – 1918. In: *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve stredo-evropském kontextu: sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1. – 2. června 2006*. Karel Schelle, Ladislav Vojáček (ed.). Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 241.

novení v jednotlivých pracovnoprávných úpravách.²⁰ V 20. rokoch Hexner konštatuje, že „je známo, že *anglický liberalizmus – princíp ‚laissez faire, laissez passer‘ – od konca XIX. stoletia ochabuje. Tým sa ale otriasajú myšlienkové základy našej právnickej generácie. Nové zákonné normy dajú sa do základných zásad nášho súkromného práva len veľmi ťažko upraviť. Nemecké zákonodarstvo pracuje už dávno na utvorení jednotného ‚pracovného práva‘“.* Uvedený trend možno pozorovať aj v rakúskej časti monarchie s prihliadnutím na prijaté „ochranné“ zákonodarstvo vo vzťahu k ženám a mladistvým.²¹

Po vzniku Československej republiky boli prijaté dve významné úpravy, a to **zákon č. 91/1918 Sb. z. a n. o 8-hodinovej pracovnej dobe**²² a **zákon č. 420/1919 Sb. z. a n. o práci detí**. Zákon č. 420/1919 Sb. z. a n. o práci detí vo svojich prevažne kogentných ustanoveniach určil záväzné vekové hranice týkajúce sa výkonu detskej práce. Všeobecná veková hranica výkonu detskej práce bola stanovená na 12 rokov, výnimkou bola veková hranica 10 rokov pre výkon ľahšej práce v poľnohospodárstve a domácnosti. Dovršenie vekovej hranice 14 rokov znamenalo zmenu statusu dieťaťa na mladistvého zamestnanca. V § 2 nachádzame definíciu detskej práce ako „*užívání dětí k jakýmkoli pracím buď za plat anebo pravidelně, byť i bez zvláštní odměny*“. Pod pojem detskej práce nepatrilo „*zaměstnávání dětí jen za účelem vyučovacím anebo výchovným; rovněž ne užívání dětí k ojedinelým výkonům, ani ne zaměstnávání vlastních dětí* (deti žijúce

²⁰ HEXNER, E.: Pracovná smluva priemyslových zamestnancov na Slovensku. In: *Právny obzor*, 1922, roč. 5, s. 139.

²¹ Spomedzi noriem týkajúcich sa výkonu detskej práce v rakúskych krajinách možno na tomto mieste spomenúť: zákon č. 115/1884 r. z. o zamestnávaní mladistvých robotníkov a žien, o dennej pracovnej dobe a o nedeľnom pokoji v baníctve, zákon č. 22/1885 r. z. novela živnostenského poriadku (mladiství pomocní pracovníci a ženy v živnostenských podnikoch), zákon č. 256/1902 r. z., ktorým sa upravujú pracovné pomery robotníkov zamestnaných pri režíjnych stavbách železníc a ich pomocných ústavov, nariadenie ministra poľnohospodárstva v dohode s ministerstvom vnútra č. 146/1907 r. z. o zamestnávaní mladistvých robotníkov a detí v baníctve, zákon č. 65/1911 r. z. o zákaze nočnej práce žien v priemyslových podnikoch, nariadenie ministerstva obchodu v dohode s ministerstvom vnútra č. 144/1911 r. z., ktorým sa povoľuje nočná práca žien v niektorých druhoch priemyselných podnikov, nariadenie ministra obchodu v dohode s ministrom vnútra č. 134/1912 r. z. o živnosti osôb vykonávajúcich osobné služby na verejných miestach (ako poslíčkovia, nosiči, sprievodcovia a pod.), nariadenie ministra vnútra v zhode s ministerstvom verejných prác č. 191/1912 r. z. o usporadúvaní verejných kinematografických predstavení a i.

²² Prijatím tohto zákona sa Československá republika zaradila k prvým štátom, kde bola uzákonená 8-hodinový pracovný čas pre všetkých zamestnancov. Zákon však pripúšťal, aby 48-hodinový týždenný pracovný čas bol rozdelený na jednotlivé dni aj nerovnomerne. Pozri bližšie SCHELLE, K.: Vývoj kodifikácie pracovného práva. In: *Vývoj právnych kodifikácií*. Sborník z mezinárodnej vedeckej konferencie. SCHELLE, K. (ed.). Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 111.

v spoločnej domácnosti so zamestnávateľom na základe rodinného alebo obdobného rodinného vzťahu – pozn.) *lehkými, byť i pravidelnými krátkodobými úkony v domácnosti*“.

Zákon v § 4 stanovil všeobecné obmedzenie využívania detskej práce záujmom ochrany zdravia, telesného, duševného vývoja a mravnosti detí a v záujme ich riadnej školskej dochádzky. V dňoch školského vyučovania bolo zakázané využívať detskú prácu viac než dve hodiny, v poľnohospodárstve a domácnosti sa tento všeobecný zákaz modifikoval na dve hodiny priamo pred vyučovaním. V čase školských prázdnin sa detská práca obmedzovala na štyri hodiny denne a v poľnohospodárstve a domácnosti na šesť hodín denne. Zakázaná bola práca detí v nedeľu a náboženské sviatky a nočná práca detí v čase medzi 20. hodinou večer a 7. hodinou ráno (v poľnohospodárstve a domácnosti 6. hodinou ráno). Osobitné ustanovenie § 9 sa týkalo ochrany mzdy, pričom do jej peňažného vyjadrenia mohli byť pracujúcemu dieťaťu započítané len náklady na bývanie, ošatenie, potraviny a školské potreby, výslovne bolo zakázané započítavanie liehových nápojov a tabaku. Využívanie detskej práce bolo viazané na ohlásenie obecnému úradu (príslušnému podľa bydliska zamestnávateľa), ktoré muselo obsahovať spôsob využitia detskej práce a miesto výkonu detskej práce. Zamestnať bolo možné len deti s pracovným lístkom vydaným obecným úradom príslušným podľa bydliska dieťaťa. Vydanie pracovného lístka znamenalo, že dieťa je podľa mienky príslušného úradu, lekárskej a školskej správy schopné práce bez ujmy jeho telesného a duševného vývinu. Prílohu zákona tvoril zoznam podnikov, dielní a zamestnaní, podliehajúcich zákazu výkonu detskej práce. Na výkon zákona v praxi mali dozerať miestne správne orgány, pričom bolo možné zriadiť osobitné dozorné orgány pre podniky využívajúce detskú prácu.

Zákonná úprava zákazu detskej práce prijatá v Československu v roku 1918 čoskoro osláviaca svoju storočnicu bola v európskom meradle pomerne pokrokovou a predstavovala nesporne humánne a humanistické poslanstvo demokracie, slušnosti a požiadavky ľudskej dôstojnosti. Realita však plne nekorešpondovala so zákonnou proklamáciou, keďže na pôde československého Národného zhromaždenia viackrát zaznievali hlasy žiadajúce zákaz práce v továrňach pre mladistvých mladších ako 18 rokov s odôvodnením, že je škodlivá. Zdôrazňoval sa aj ekonomický kontext obmedzenia detskej práce ako prostriedku zníženia nezamestnanosti.²³

²³ Pozri napr. „návrh poslanců Matznera, Dra Brunara a soudruhů na vydání zákona, jímž se zakazuje v továrnách práce mladistvých osob do 18 let“, „návrh poslance Böhma, Hodiny a druhú, aby byl vydán

S prihliadnutím na premietnutie zákazu detskej práce²⁴ do právneho poriadku platného na našom území treba tiež spomenúť medzinárodné zmluvy týkajúce sa skúmanej oblasti. V roku 1921 Národné zhromaždenie ČSR ratifikovalo Washingtonskú zmluvu prijatú na Generálnej konferencii Medzinárodnej organizácie práce Spoločnosti národov v roku 1919 vo Washingtone. V Zbierke zákonov Československej republiky bola publikovaná ako medzinárodná zmluva č. 82/1922 Sb. z. a n., ktorou sa stanovil najnižší prípustný vek pre detskú prácu v priemysle (predmetnou vekovou hranicou bol vek 14 rokov).²⁵ V roku 1923 bola ratifikovaná zmluva o veku, v ktorom mohli deti vykonávať poľnohospodárske práce, publikovaná v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého ako medzinárodná zmluva č. 98/1924 Sb. z. a n. Zmluva bola prijatá Valným zhromaždením Medzinárodnej organizácie práce Spoločnosti národov v Ženeve v roku 1921. Veková hranica bola v tomto prípade stanovená obdobne na 14 rokov veku dieťaťa.²⁶

Vcelku možno konštatovať, že od prelomu 19. a 20. storočia sa myšlienky obmedzenia a zákazu práce detí prejavili a uplatnili v európskych právnych poriadkoch natrvalo ako posolstvo humanity a sociálnej funkcie súkromného práva.

zákon, jímž se zakazuje zaměstnávatí v továrnách mladistvé pod 18 let“, „interpelace poslanců Blatné, Kirpalové a soudruhů ministři sociální péče o nedostatečném provádění zákona o práci dětí“. Citované podľa: www.psp.cz.

²⁴ Osobitne zaujímavé štatistické údaje vzťahujúce sa k detskej práci a k práci mladistvých (nad 14 rokov) pochádzajú zo sociologického výskumu uskutočneného Ústavom pre výskum dieťaťa a dorastajúcej mládeže v roku 1926. Výskum sa uskutočnil na vzorke čašníckych učňov v Prahe. *„Výsledky byly šokující. Jejich příjem bylo jen spropitné, osm nebo méně hodin pracovala necelá 3 % učňů ,ale 75 % bylo zaměstnáváno 13 až 17 hodin denně včetně nedělí. Jen menší část učňů dostávala za neděle náhradní volno a 28 % nemělo volno nikdy. Zákaz noční práce mladistvých dodržovala jen polovina podniků. Lékaři uznali 61 % sedmnáctiletých číšnických učňů nemocnými a více než desetina učňů trpěla tuberkulózou.“* PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. I. díl: Období 1918 – 1945.* Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004 (autor vychádza z MUDROCH, R.: *Poměry číšnických učňů v Praze.* Praha 1929).

²⁵ Čl. 2 zmluvy *„Děti ve věku do 14 let nesmí býti zaměstnávány nebo pracovati v závodech průmyslových, veřejných nebo soukromých, nebo v odděleních k nim příslušících, vyjma kde jsou zaměstnání výhradně členové jedné a téže rodiny“.* (čl. 3 zmluvy *„Ustanovení čl. 2 neplatí pro práci dětí v odborných školách pod podmínkou, že práci schválil a na ni dohlíží veřejný úřad“*).

²⁶ Čl. 1 zmluvy *„Děti mladší 14 let nemohou býti zaměstnávány nebo pracovati v podnicích zemědělských, ať veřejných či soukromých, nebo v jejich vedlejších závodech, leda mimo hodiny určené pro školní vyučování; i tato práce, vykonávali-li jakou, musí býti takového rázu, aby nebyla na úkor jejich pozornosti v škole“*, čl. 3 zmluvy *„Za účelem praktického výcviku odborného možno dobu a hodiny vyučovací stanovit tak, aby dovolili zaměstnávatí děti při lehkých zemědělských pracích, zvláště při lehkých pracích o žních. Nicméně úhrnná roční doba školní návštěvy nemůže býti snížena pod osm měsíců“* a čl. 3 zmluvy *„Ustanovení čl. 1. nevztahuje se na práce vykonávané dětmi v odborných školách, jestliže tyto práce jsou schváleny a kontrolovány veřejným úřadem“*.

Regulácia práce detí na našom území v súčasnosti

Výkon závislej práce upravuje v podmienkach Slovenskej republiky **Zákonník práce** (zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov, stav k 31.5.2017, ďalej aj ako „Zákonník práce“), ktorý pojem dieťaťa neupravuje a zákaz závislej práce pre fyzické osoby vo veku dieťaťa upravuje stanovením vekovej hranice a povinnou školskou dochádzkou.

Podľa § 11 ods. 4 Zákonníka práce **práca fyzickej osoby vo veku do 15 rokov alebo práca fyzickej osoby staršej ako 15 rokov do skončenia povinnej školskej dochádzky je zakázaná.**²⁷ Tieto fyzické osoby môžu vykonávať ľahké práce, ktoré svojím charakterom a rozsahom neohrozujú ich zdravie, bezpečnosť, ich ďalší vývoj alebo školskú dochádzku len pri a) účinkovaní alebo spoluúčinkovaní na kultúrnych predstaveniach a umeleckých predstaveniach, b) športových podujatiach, c) reklamných činnostiach.

Následne podľa § 11 ods. 5 Zákonníka práce výkon vyššie uvedených ľahkých prác **povoľuje na žiadosť zamestnávateľa príslušný inšpektorát práce** po dohode s príslušným orgánom štátnej správy na úseku verejného zdravotníctva (ďalej len „orgán verejného zdravotníctva“).

V minulosti bola na stránke inšpektorátu práce dostupná informácia, podľa ktorej sa v povolení určí počet hodín a podmienky, za ktorých sa ľahké práce môžu vykonávať. O povolenie má **žiadať zamestnávateľ**, u ktorého sa majú práce vykonávať a príslušným inšpektorátom práce pre povoľovanie ľahkých prác je inšpektorát práce podľa sídla žiadateľa, pre ktorého maloletý²⁸ bude vykonávať prácu. V povolení príslušný inšpektorát práce uvedie miesto výkonu práce, popis vykonávanej práce, povinnosti zamestnávateľa, pracovné podmienky maloletého (najmä úprava pracovného času – počet hodín). Ak zamestnávateľ nemá písomný súhlas zákonného zástupcu, takáto práca je zakázaná (u mladistvých sa podľa Zákonníka práce vyžaduje len vyjadrenie zákonného zástupcu). Ak sa porušia podmienky vydaného povolenia, inšpektorát práce uplatní voči zamestnávateľovi sankcie za porušenie pracovnoprávných predpisov (pokuty). Príslušný inšpektorát práce podľa tejto dostupnej informácie môže odoberať povolenie, ak sa podmienky povolenia nedodržia.

²⁷ Por. PAVLÁTOVÁ, J.: *Pracovněprávní vztahy z pohledu nového občanského zákoníku*. Plzeň, Nakl. a vyd. Aleš Čeněk, 2014, s. 34.

²⁸ Na účely pokynu Národného inšpektorátu práce sa fyzická osoba, ktorá nedovršila 15 rokov veku definuje ako maloletý.

Na výkon ľahkých prác sa síce vyžaduje povolenie inšpektorátu práce, avšak **chýba právny titul, na základe ktorého bude fyzická osoba vykonávať takúto prácu.** Podľa súčasnej právnej úpravy táto fyzická osoba **nemôže uzatvoriť pracovnú zmluvu**, pretože nemá pracovnoprávnu spôsobilosť. Vzhľadom na to, že závislú prácu môže vykonávať len fyzická osoba, ktorá je právne spôsobilá, treba vymedziť vekovú hranicu na účely pracovnoprávnej spôsobilosti.

Podľa § 11 ods. 1 Zákonníka práce je zamestnancom fyzická osoba, ktorá v pracovnoprávnych vzťahoch, a ak to ustanovuje osobitný predpis aj v obdobných pracovných vzťahoch, vykonáva pre zamestnávateľa závislú prácu. V zmysle § 11 ods. 2 Zákonníka práce spôsobilosť fyzickej osoby mať v pracovnoprávnych vzťahoch práva a povinnosti ako zamestnanec a spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať tieto práva a brať na seba tieto povinnosti vzniká, ak ďalej nie je ustanovené inak, dňom, keď fyzická osoba dovŕši 15 rokov veku; zamestnávateľ však nesmie dohodnúť ako deň nástupu do práce deň, ktorý by predchádzal dňu, keď fyzická osoba skončí povinnú školskú dochádzku.²⁹

Keďže zamestnanec prácu vždy vykonáva osobne a výkon práce predpokladá osobnú zodpovednosť za jej výsledky, pracovné právo vychádza z koncepcie, že spôsobilosť vo vzťahu k zamestnancovi – aj pasívna aj aktívna zložka vzniká časovo súčasne.³⁰ Ak je fyzická osoba fyzicky a duševne schopná vykonávať závislú prácu (t. j. brať na seba práva a povinnosti z pracovnoprávneho vzťahu), musí byť rozumovo vyspelá vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať práva a brať na seba povinnosti z pracovnoprávneho vzťahu (napr. uzatvoriť pracovnú zmluvu).³¹

Kvôli zabezpečeniu vzdelania a neohrozenia školskej dochádzky Zákonník práce ešte požaduje, aby ako deň nástupu do práce zamestnávateľ nedohodol so zamestnancom deň, ktorý by predchádzal dňu, keď fyzická osoba skončí povinnú školskú dochádzku. Podľa § 19 ods. 2 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov je povinná školská dochádzka desaťročná a trvá najviac do konca školského roka, v ktorom žiak dovŕši 16. rok veku, ak tento zákon neustanovuje inak. Povinná školská dochádzka podľa nasledujúceho odseku (ods. 3)

²⁹ Porov. Úprava v Českej republike: PAVLÁTOVÁ, J.: Fyzická osoba a její pracovněprávní subjektivita. In: BARANCOVÁ, H., OLŠOVSKÁ, A. (eds.): *Súčasný stav a nové úlohy pracovného práva*. Praha, Leges, 2017, s. 38 – 39.

³⁰ BĚLINA, M.: In BĚLINA, M. a kol: *Zákoník práce. Komentář*. Praha: C. H. BECK, 2008, s. 25.

³¹ BĚLINA, M.: In BĚLINA, M. a kol: *Zákoník práce. Komentář*. Praha: C. H. BECK, 2008, s. 26.

začína začiatkom školského roka, ktorý nasleduje po dni, keď dieťa dovŕši šiesty rok veku a dosiahne školskú spôsobilosť, ak tento zákon neustanovuje inak.

Dieťa, ktoré vykonáva závislú prácu – ľahké práce, pre zamestnávateľa nemá požadovanú subjektivitu a vzniká tak otázka, či je subjektom pracovného práva. Ak však Zákonník práce predpokladá výkon ľahkých prác, s prácou týchto fyzických osôb počíta a tento vzťah by bolo možné považovať ako pracovnoprávny vzťah *sui generis*.³² V tejto súvislosti sa objavuje otázka, či prácu detí, výkon tzv. ľahkých prác možno vôbec považovať za závislú prácu v zmysle predmetu pracovného pomeru. Vzhľadom na charakter týchto prác by bolo možné odvodiť, že ide o závislú prácu a práca detí by tak mala byť predmetom ochrany pracovnoprávnych predpisov.³³

Z úpravy pracovnoprávnej subjektivity možno vyvodiť vekové ohraničenie fyzickej osoby, kedy sa stane zamestnancom. Za dieťa³⁴ len na účely skúmania, keď fyzická osoba pracuje ako dieťa (a na účely tejto štúdie), možno považovať z hľadiska úpravy pracovnoprávnej subjektivity fyzickú osobu do dovŕšenia 15. roku veku alebo po dovŕšení 15. roku veku do skončenie povinnej školskej dochádzky. Zákonník práce následne zakotvuje už len definíciu mladistvého zamestnanca (keďže kvôli osobitnej úprave pracovných podmienok treba osobitne chrániť aj kategóriu zamestnancov od 15. roku veku). Podľa § 40 ods. 3 Zákonníka práce mladistvý zamestnanec je zamestnanec mladší ako 18 rokov.

Z úpravy právnej subjektivity vplýva, že dieťa nie je spôsobilým subjektom pracovného práva ako zamestnanec, Zákonník práce ale umožňuje za určitých podmienok výkon tzv. ľahkých prác, avšak nie je zakotvený zmluvný typ, na základe ktorého k takému výkonu ľahkých prác môže dôjsť.

Len povolenie inšpektorátu práce by nemalo byť dostatočným právnym titulom na vykonávanie ľahkých prác a s prihliadnutím na zakotvený numerus clausus zmluvných typov v Zákonníku práce v zmysle § 18 Zákonníka práce sa nedá uvažovať ani o využití nepomenovanej zmluvy, ako to umožňuje občianskoprávna úprava. Pre vylúčenie akýchkoľvek pochybností by bolo preto vhodné **zakotviť de lege ferenda zmluvný typ upravujúci výkon tzv. ľahkých prác**. Vynára sa však ďalšia otázka, a to, **kto by bol oprávnený zmluvu o výkone tzv. ľahkých**

³² Porovnaj BARANCOVÁ, H.: Zamestnanec – subjekt pracovného práva. In: *Príjmy a mzdy*, 2003, č. 5, s. 43 – 44.

³³ BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce, Komentár*. 2. vydanie. Praha, C. H. Beck, 2012, s. 187.

³⁴ Podľa článku 3 písm. b) Smernice je dieťaťom osoba, ktorá je mladšia ako 15 rokov, alebo ktorá ešte podlieha povinnej školskej dochádzke podľa národnej právnej úpravy.

prác za fyzickú osobu vykonávajúcu tento typ práce („dieťa“) uzatvoriť. Do úvahy by prichádzal zákonný zástupca, keďže jeho participáciu Zákonník práce predpokladá u mladistvého zamestnanca pri vzniku (podľa § 41 ods. 4 Zákonníka práce na uzatvorenie pracovnej zmluvy s mladistvým je zamestnávateľ povinný vyžiadať si vyjadrenie jeho zákonného zástupcu) a skončení pracovného pomeru (podľa § 172 Zákonníka práce výpoveď a okamžité skončenie pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa s mladistvým zamestnancom sa musia dať na vedomie aj jeho zákonnému zástupcovi. Ak pracovný pomer skončí mladistvý zamestnanec výpoveďou, okamžitým skončením pracovného pomeru, v skúšobnej dobe alebo ak sa má jeho pracovný pomer skončiť dohodou, je zamestnávateľ povinný vyžiadať si vyjadrenie zákonného zástupcu). Participácia by však v prípade dieťaťa spočívala v uzatvorení dohody/zmluvy, ktorej predmetom by bol výkon tzv. ľahkých prác s podmienkou získať predchádzajúce povolenie inšpektorátu práce. Obsahové náležitosti takejto dohody by mohli byť zakotvené podľa náležitostí pracovnej zmluvy.

Podľa § 40 ods. 4 Zákonníka práce kto je zákonný zástupca mladistvého zamestnanca, ustanovuje osobitný predpis. Týmto osobitným predpisom je zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov. Podľa § 31 ods. 1 zákona o rodine rodičia zastupujú maloleté dieťa pri právnych úkonoch, na ktoré nie je spôsobilé (ak nemôžu zastupovať dieťa rodičia, zákon o rodine upravuje zastúpenie kolíznym opatrovníkom). Spôsobilosť pre občianskoprávne vzťahy je upravená inak ako v prípade pracovnoprávnej subjektivity.

Možno uviesť, že detská práca v zmysle negatívneho vnímania je v našich podmienkach skôr výnimočným javom (aj keď rôzne zneužitia detí nemožno vylúčiť), existujú však rôzne formy pokrytia činností deťmi (či už za odmenu alebo bezodplatne). Obvykle je činnosť detí **predmetom úpravy rôznych občianskoprávnych či autorských zmlúv**, ktoré však neposkytujú takú ochranu ako pracovnoprávne predpisy. V praxi nie je spôsob angažovania detí prostredníctvom výkonu tzv. ľahkých prác častý.

V prípade, ak by boli dostupné oficiálne údaje o činnostiach detí a táto činnosť by sa prevažne vykonávala mimo rámca pracovného práva, dalo by sa uvažovať o zavedení úpravy, ktorá by chránila maloleté deti.³⁵ Ak by totiž dieťa vykonávalo činnosť, ktorá je predmetom úpravy zmluvy uzatvorenej napr. podľa Občianskeho zákonníka alebo autorského zákona, bolo by možné kvôli zabráneniu zneužívaniu detskej práce **akýkoľvek výkon práce dieťaťa** umožniť len

³⁵ Por. BARANCOVÁ, H.: *Zákonník práce, Komentár*. 2. vydanie. Praha, C. H. Beck, 2012, s. 188.

vtedy, ak by aj v takomto prípade **bola vo vzťahu k pracovným podmienkam garantovaná aspoň taká ochrana, ako je daná Zákonníkom práce**, najmä vo vzťahu bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci vo vzťahu k výkonu ľahkých prác a aj v tomto prípade by mal ten subjekt, v ktorého prospech vykonáva dieťa činnosť, povinnosť vyžiadať si povolenie príslušného inšpektorátu práce, ktorý by mal aj oprávnenie kontrolovať podmienky výkonu činností detí (alebo možno uvažovať len o zakotvení notifikačnej povinnosti voči inšpektorátu práce, ak by minimálne štandardy pracovných podmienok boli upravené v Zákonníku práce). Samozrejme, činnosť detí pokrytá rôznymi občianskoprávnymi zmluvami by nemala byť činnosťou, ktorá ohrozuje vývin detí, obmedzuje školskú dochádzku a v podmienkach Slovenska sa teda neuvažuje o tom, že pôjde o zakázanú detskú prácu v zmysle medzinárodných štandardov.

Nie je neobvyklé, že deti – fyzické osoby do dovŕšenia 15. roku veku vykonávajú činnosti, ktoré majú povahu závislej práce, avšak ich realizácia je pokrytá rôznymi zmluvnými typmi občianskeho práva. Ide napr. o rôzne „brigády“ ako roznášanie letákov, predaj zmrzliny počas letných prázdnin, počas tejto činnosti však práca detí nie je chránená pracovnoprávnymi predpismi a možno hovoriť aj o obchádzaní Zákonníka práce.³⁶

Záver

Projekty eliminácie a následného odstránenia detskej práce možno na európskom kontinente pozorovať už od obdobia priemyselnej revolúcie,³⁷ od ktorej sa začínali stanovovať limity výkonu detskej práce so súčasným zavádzaním povinnej školskej dochádzky. Hoci sa Európy a Slovenskej republiky problém „nebezpečnej“ detskej práce netýka, treba neustále zdôrazňovať jej výnimočný charakter ako víziu aj pre krajiny tretieho sveta. Aj preto je 12. jún dňom boja proti detskej práci. Ak už má byť výkon detskej práce vo svete akceptovaný, musí ísť o prácu, ktorá je vykonávaná v bezpečných pracovných podmienkach; prá-

³⁶ JOUZA, L.: Dětská práce – problém nebo výhoda? Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/detska-prace-problem-nebo-vyhoda-102142.html> (navštívené 2017 05 30).

³⁷ „Hlavne v období priemyselnej revolúcie sa ukázalo, že štát musí vstúpiť do vtedy celkom súkromnoprávnej sféry vzťahu medzi zamestnancom a zamestnávateľom najmä zákonnou právnou úpravou pracovného času, zákazom detskej práce, právnou úpravou ochrany dodržiavania pracovných podmienok zamestnancov ako i zabezpečením bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci.“ BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava: SPRINT, 2007, s. 44.

cu, ktorá má minimálny rozsah a je napríklad spojená s kultúrnou či športovou aktivitou detí. Nie každá detská práca je nebezpečná, ak ju dieťa vykonáva s cieľom zveladiť zručnosti, získať kvalifikáciu, rozvíjať osobnosť. Aby nedochádzalo k zneužívaniu detskej práce, treba aj dnes upraviť podmienky jej výkonu a zakotviť právny rámec, v medziach ktorého možno deti zamestnávať. Azda aj v tom je posolstvo humanity a ľudskosti právnych noriem.³⁸

Literatúra

- BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava: SPRINT, 2007.
- BARANCOVÁ, H.: Zamestnanec – subjekt pracovného práva. In: *Príjmy a mzdy*, 2003, č. 5.
- BARANCOVÁ, H., OLŠOVSKÁ, A. (eds.): *Súčasný stav a nové úlohy pracovného práva*. Praha, Leges, 2017.
- BĚLINA, M. a kol.: *Zákoník práce. Komentář*. Praha: C. H. BECK, 2008.
- BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. časť*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied, 1971.
- CZIZMADIA, A.: Sociálnopolitické tendencie v pracovnoprávných úpravách a pracovných zmluvách buržoázneho obdobia. In: *Právnické štúdie*, roč. 15, 1967, č. 4.
- HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998.
- HEXNER, E.: Pracovná smluva priemyslových zamestnancov na Slovensku. In: *Právny obzor*, 1922, roč. 5.
- JOUZA, L.: Detská práca – problém alebo výhoda? Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/detska-prace-problem-nebo-vyhoda-102142.html>
- KRSKOVÁ, A.: *Stát a právo v evropském myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2005.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 388.
- PAVLÁTOVÁ, J.: *Pracovněprávní vztahy z pohledu nového občanského zákoníku*. Plzeň, Nakl. a vyd. Aleš Čeněk, 2014.
- PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. I. díl: Období 1918 – 1945*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004.
- RÁTH, A.: Socializácia práva. In: *Právnik*, roč. 60, 1921.
- SCHELLE, K.: Vývoj kodifikácie pracovného práva. In: *Vývoj právnických kodifikací*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. SCHELLE, K. (ed.). Brno: Masarykova universita v Brně, 2004.
- ŠORL, R.: Pracovné zákonodarstvo na Slovensku v rokoch 1848 – 1918. In: *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve střeoevropském kontextu: sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1. – 2. června 2006*. Karel Schelle, Ladislav Vojáček (ed.). Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007.
- World Day Against Child Labour. Dostupné na: <http://www.un.org/en/events/childlabourday/>
- Detská práca na Slovensku problém nie je. Dostupné na: <http://dennik.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy/525084-detska-praca-na-slovensku-problem-nie-je>

³⁸ Práca bola vypracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0203/16: *Vyváženost' práv a povinností zamestnanca a zamestnávateľa v pracovnoprávných vzťahoch* (zodpovedný riešiteľ prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.).

Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.

World Report on Child Work 2015. Dostupné na http://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_358969/lang--en/index.htm

Výstava Ukradené dětství – dětská práce očima 4 českých fotografek. Dostupné na: <https://www.clovekvtisni.cz/cs/galerie/vystava-ukradene-detstvi-detska-prace-ocima-4-ceskych-fotografek>

Dětská práce – skutečné zlo? Dostupné na: <http://finmag.penize.cz/ekonomika/262784-detska-prace-skutecne-zlo>

Child Labour. Dostupné na: <http://www.un.org/en/events/childlabourday/background.shtml>

SPRAVODLIVÁ MZDA V PRACOVNOPRÁVNÝCH VZŤAHOCH FAIR WAGE IN EMPLOYMENT RELATIONSHIP¹

JUDr. Jozef Greguš

interný doktorand

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: V súčasnosti môžeme zaradiť mzdu medzi rozhodujúce faktory pri uzatváraní pracovnej zmluvy. Nie vždy je výška dohodnutej mzdy spravodlivo dojednaná tak, aby bola zachovaná dôstojnosť zamestnanca a základné funkcie mzdy. Autor v predkladanom článku vytvára obraz o spravodlivej mzde v kontexte jej základných funkcií. V strednej časti článok poukazuje na vybrané problematické ustanovenia Zákonníka práce týkajúce sa mzdy. V tretej časti článok venuje náležitú pozornosť ochrane zamestnanca pri nevyplatení mzdy. V závere článku autor formuluje návrhy, ktoré možno z hľadiska ich obsahu považovať za inšpiratívne.

Kľúčové slová: spravodlivá mzda, ochrana zamestnanca pred nevyplatením mzdy

Abstract: At the present time we can include wage among the decisive factors by concluding a employment contract. Not always is agreed height wage fairly negotiated to maintain the dignity of employee and basic functions of wage. Author in the presented article creates an image of fair wages in the context of its basic functions. In the central part of the article refers to the chosen problematic provisions of the Labor Code concerning wage. In the third part of the article gives due consideration to the protection of workers with unpaid wage. In the end of article the author makes proposals, which can be in terms of their content considered for inspirational.

Key words: fair wage, protection of employee against non – payment of wage

1. Právo na spravodlivú odmenu za vykonanú prácu

Právo na spravodlivú odmenu za vykonanú prácu patrí medzi základné sociálne práva zamestnancov. Sociálne práva patria medzi práva druhej generácie ľudských práv. Základom sociálnych práv je rovnosť, sociálna bezpečnosť a sociálna spravodlivosť. Tým sa sociálne práva odlišujú od prvej generácie ľudských práv a ústavných slobôd občanov, pretože ich základnou substanciou je sloboda.²

¹ Autor spracoval príspevok s finančnou podporou projektu VEGA č. 1/0203/16 s názvom „*Výváženosť práv a povinností zamestnanca v pracovnoprávných vzťahoch*“. Zodpovedná riešiteľka prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

² BARANCOVÁ, H.: *Práva zamestnancov Európskej únie*. Praha: Leges, 2016, s. 37, ISBN 978-80-7502-117-5.

Článok 51 ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (ďalej len: „**Ústava SR**“) vytvára ústavné limity uskutočniteľnosti taxatívne uvedených sociálnych práv, ktorých sa možno domáhať len v medziach zákonov, ktoré tieto práva vykonávajú. Z uvedeného dôvodu majú sociálne práva relatívny charakter. To však neznamená oprávnenie pre zákonodarcu, že by mohol ústavne zakotvené sociálne práva popierať a následne *de facto* stanoviť ich opak.³ Právo na spravodlivú mzdu je v Slovenskej republike premietnuté v § 118 a nasl. zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej len: „**Zákonník práce**“) a v zákone č. 663/2007 Z. z. zákon o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov (ďalej len: „**zákon o minimálnej mzde**“).

1.1 Medzinárodný rozmer práva na spravodlivú odmenu

Podľa bodu 4 prvej časti Európskej sociálnej charty platí, že: „všetci pracovníci majú právo na primeranú odmenu, ktorá im, ako aj ich rodinám postačí na zabezpečenie dôstojnej životnej úrovne“. Článok 4 Európskej sociálnej charty upravuje zabezpečenie efektívneho výkonu práva zamestnancov na primeranú odmenu. Podľa článku 4 Európskej sociálnej charty sa zmluvné strany zaväzujú priznať zamestnancom právo na odmenu, ktorá zabezpečí im a ich rodinám dôstojnú životnú úroveň, priznať zamestnancom právo na zvýšenú odmenu za prácu nadčas s výnimkami v osobitných prípadoch a iné.⁴ Európska sociálna charta zároveň výslovne zakazuje zákaz diskriminácie pri odmeňovaní zamestnancov. Podľa článku 23 ods. 3 Všeobecnej deklarácie ľudských práv: „Každý, kto pracuje, má nárok na spravodlivú a uspokojivú odmenu, ktorá by zabezpečovala jemu samému a jeho rodine živobytie zodpovedajúce ľudskej dôstojnosti a ktorá by sa doplnila, ak by to bolo potrebné, inými prostriedkami sociálneho zabezpečenia.“ Rovnako ako Európska sociálna charta, tak aj Všeobecná deklarácia ľudských práv zakazuje zákaz diskriminácie v odmeňovaní zamestnancov. Podľa článku 7 pís. a) Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach platí, že: „štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého človeka na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, ktoré zabezpečujú najmä odmenu, ktorá sa poskytuje ako minimum všetkým zamestnancom.“ Tento článok bližšie špecifikuje zákaz diskriminácie kvôli pohlaviu pri odmeňovaní mužov a žien za rovnakú prácu.

³ LACKO, M.: *Ochranná funkcia sociálneho zabezpečenia*. Trnava 2013, s. 22, ISBN 978-80-8082-750-2.

⁴ Bližšie pozri článok 4 Európskej sociálnej charty.

Medzinárodná organizácie práce (ďalej len: „MOP“) prijala v oblasti odmeňovania viaceré dohovory. Dohovorom MOP č. 26 o zavedení metód určenia minimálnych miezd z roku 1928 sa každý zmluvný štát dohovoru zaviazal určiť minimálne sadzby miezd pre zamestnancov zamestnaných v niektorých živnostiach a druhoch živností, kde neexistuje účinný systém na určenie miezd kolektívnymi zmluvami alebo v ktorých sú mzdy mimoriadne nízke. Obsahom Dohovoru MOP č. 95 o ochrane mzdy z roku 1949 (ďalej len: „Dohovor MOP o ochrane mzdy“) je včasné poskytnutie mzdy zamestnancom a ochrana mzdy pred možným zneužitím. Cieľom Dohovoru MOP č. 99 o metódach určenia minimálnych miezd v poľnohospodárstve z roku 1951 je zachovať náležité metódy, ktoré umožnia určiť minimálne mzdy pre zamestnancov v poľnohospodárstve.⁵

1.2 Pojem mzda, odmena a plat

Pojem odmena v pracovnoprávných vzťahoch nie je jednotný. Odmena za vykonanú prácu sa v najširšom význame používa ako súhrnný pojem, ktorý označuje všetky formy odmeny za vykonanú prácu bez ohľadu na skutočnosť, v akom právnom vzťahu fyzická osoba vykonáva závislú prácu.

Zamestnancovi, ktorý vykonáva závislú prácu pre zamestnávateľa v pracovnom pomere, patrí mzda. Poskytovanie mzdy za vykonanú prácu je synalagmatickou povinnosťou zamestnávateľa, ktorá korešponduje so základnou povinnosťou zamestnanca vykonávať prácu. Mzda je jednou z foriem odmeny za prácu v pracovnom pomere. V porovnaní so mzdou je odmena za prácu širším pojmom. Odmena za prácu zahrňuje akékoľvek plnenia, ktoré zamestnanec dostáva za vykonanú prácu, bez ohľadu na to, či je účastníkom pracovnoprávneho, občianskoprávneho alebo obchodnoprávneho vzťahu.

Pre pracovnoprávne vzťahy založené dohodami o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru podľa § 223 a nasl. Zákonníka práce patrí zamestnancovi odmena za vykonanú prácu. Na základe ustanovení § 226 ods. 1, § 228 ods. 1 a § 228a ods. 1 Zákonníka práce odmena za vykonanú prácu patrí medzi podstatné náležitosti každej z dohôd o vykonaní prác mimo pracovného pomeru. V porovnaní s ustanovením § 43 ods. 1 pís. d) Zákonníka práce samotný Zákonník práce neumožňuje, aby bola odmena za vykonanú prácu uvedená buď v do-

⁵ KRIŽAN, V., MORAVČÍKOVÁ, M.: *Sociálna náuka Katolíckej cirkvi v pracovnom práve Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2015, s. 127 – 128, ISBN 978-80-7502-119-9.

hodách o vykonaní prác mimo pracovného pomeru alebo v kolektívnej zmluve. Spoločnou črtou pracovnej zmluvy a dohôd o vykonaní prác mimo pracovného pomeru v kontexte odmeny za vykonanú prácu je, že mzda alebo odmena tvoria podstatné náležitosti právneho úkonu, ktorým sa zakladá pracovnoprávny vzťah medzi zamestnanom a zamestnávateľom. Nie je možné, aby bola mzda za vykonanú prácu uvedená v internom predpise zamestnávateľa.⁶ Na uzatváranie dohôd o vykonaní prác sa vzťahuje § 13 Zákonníka práce, ako aj ustanovenia zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Ustanovenie § 119a Zákonníka práce sa na dohody o vykonaní práce mimo pracovného pomeru nevzťahuje. Napriek tomu v prípade, keby zamestnanec pracujúci na základe jednej z dohôd o vykonaní prác mimo pracovného pomeru vykonával rovnakú prácu ako zamestnanec v pracovnom pomere a mal by nižšiu odmenu, ako by bola mzda porovnateľného zamestnanca v pracovnom pomere, zamestnávateľ by porušil zásady rovnakého zaobchádzania.⁷

Plat je peňažné plnenie a plnenie peňažnej hodnoty za prácu, ktoré sa poskytuje len určitému okruhu zamestnancov v oblasti výkonu práce vo verejnom záujme. Výkon práce vo verejnom záujme sa riadi podľa ustanovení zákona č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme v znení neskorších predpisov. Odmeňovanie tejto kategórie zamestnancov je upravené v zákone č. 533/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme v znení neskorších predpisov (ďalej len: „**zákon o odmeňovaní zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme**“). Zákon o odmeňovaní zamestnancov pri výkone vo verejnom záujme rozlišuje medzi pojmi tarifný plat a funkčný plat. Tarifným platom je plat zamestnanca, ktorý mu patrí zo zarádenia do príslušnej platovej triedy, ktorý závisí najmä od kvalifikačnej náročnosti práce. Funkčný plat je tvorený súčtom tarifného platu a príplatkov určených mesačnou sumou, ktoré zamestnancovi patria a vyplývajú z príslušných ustanovení zákona o odmeňovaní zamestnancov vo verejnom záujme. Zamestnávateľ je povinný zaradiť zamestnanca do príslušnej platovej triedy a platového stupňa. Zákon o odmeňovaní zamestnancov vo verejnom záujme pozná 14 platových

⁶ Prax Slovenského zväzu ľadového hokeja. Odmena za vykonanú prácu nie je uvedená v dohode o vykonaní práce, ale v internej smernici Slovenského zväzu ľadového hokeja, ktorá upravuje odmeny rozhodcov ľadového hokeja za jednotlivé hokejové zápasy.

⁷ ŠVEC, M. a kol.: *Kultúra sveta práce. Závislá práca a dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2012, s. 44, ISBN 978-80-89149-23-0.

tried. Platová trieda vyjadruje najmä kvalifikačnú náročnosť práce, platový stupeň a dĺžku praxe zamestnanca.⁸

1.3 Mzda a náhrada mzdy

Základným rozdielom medzi poskytovaním mzdy a náhrady mzdy je skutočnosť, že mzda sa poskytuje až za skutočne vykonanú prácu. Mzda sa poskytuje vtedy, keď prácu zamestnanec už vykonal, pričom je rozhodujúca skutočne vykonaná práca a nie práca, ktorú by zamestnanec mohol vykonať, pretože má napríklad vyššie vzdelanie. Ak zamestnanec v čase, v ktorom by mal vykonávať prácu, nepracuje, nepatrí mu mzda, ale náhrada mzdy.⁹ Uvedenú skutočnosť potvrdzuje aj gramatický výklad vyššie uvedeného článku 23 ods. 3 Všeobecnej deklarácie ľudských práv a článku 7 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. Výnimkou z uvedenej zásady je prehlbovanie kvalifikácie zamestnanca, ktoré nadväzuje na vznik právnej fikcie, že prehlbovanie kvalifikácie je výkon práce zamestnanca. Zamestnanec má nárok na náhradu mzdy vtedy, keď nastanú skutočnosti, ktoré bránia zamestnancovi v plnení jeho pracovných úloh. Tieto skutočnosti sa nazývajú prekážky v práci. Prekážky v práci môžu vzniknúť tak na strane zamestnanca, ako aj zamestnávateľa. Pri prekážkach v práci nedochádza ku skutočnému výkonu práce, preto zamestnanec nemá nárok na mzdu, ale len na náhradu mzdy.

Na tomto mieste si dovoľíme upozorniť na ustanovenie § 44 ods. 12 zákona č. 440/2015 Z. z. o športe v znení neskorších predpisov (ďalej len: „**zákon o športe**“), podľa ktorého: „za dovolenku patrí športovcovi mzda“. Keďže v zmysle § 36 ods. 1 zákona o športe sa mzda uvedená v zákone o športe považuje za mzdu podľa Zákonníka práce, uvedené ustanovenie § 44 ods. 12 zákona o športe podľa nášho názoru je porušením vyššie uvedenej zásady, podľa ktorej mzda patrí zamestnancovi len za skutočne vykonanú prácu.

⁸ BARANCOVÁ, H., SCHRÖNK, R.: *Pracovné právo*. Druhé prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Sprint 2, s. 357, ISBN 978-80-89393-97-8.

⁹ BARANCOVÁ, H. et al.: *Základné práva a slobody v pracovnom práve*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 328, ISBN 978-80-7380-422-0.

2. Pojem mzda, funkcie mzdy a mzdové formy

Základnou povinnosť zamestnávateľa je podľa § 118 ods. 1 Zákonníka práce poskytovať zamestnancovi za vykonanú prácu mzdu. Ide o synalagmatickú povinnosť vyplývajúcu pre zamestnávateľa z pracovnoprávneho vzťahu. Tejto povinnosti sa nemôže zamestnávateľ platne zbaviť, ani keby sa sám zamestnanec vzdal práva na mzdu za vykonanú prácu.¹⁰ Zákonník práce definuje mzdu pozitívnym aj negatívnym spôsobom. Podľa § 118 ods. 2 Zákonníka práce je mzda peňažné plnenie alebo plnenie peňažnej hodnoty poskytované zamestnávateľom zamestnancovi za prácu. Zákonník práce demonštratívnym spôsobom uvádza, čo sa nepovažuje za mzdu. Za mzdu nemožno považovať najmä náhradu mzdy, odstupné, odchodné, cestovné náhrady, príspevky zo sociálneho fondu a pod.¹¹ Ako mzda sa posudzuje aj plnenie poskytované zamestnávateľom zamestnancovi za prácu pri príležitosti jeho pracovného výročia alebo životného výročia, ak sa neposkytuje zo zisku po zdanení alebo zo sociálneho fondu.

Mzda v oblasti pracovnoprávnych vzťahov plní štyri základné funkcie, a to sociálnu funkciu, regulačnú funkciu, kompenzačnú funkciu a stimulačnú funkciu. Sociálna funkcia mzdy slúži na zabezpečovanie základných životných potrieb zamestnanca. Ochranný charakter mzdy sa prejavuje v mnohých oblastiach, ktorého prejavom je napríklad dohoda zamestnávateľa a zamestnanca o výške mzdy. Ochranný charakter mzdy je premietnutý aj v minimálnych mzdových nárokoch zamestnanca. Regulačná funkcia mzdy určuje ekonomickú povahu mzdy ako cenu práce. Mzda ako cena práce v súčasnosti značným spôsobom ovplyvňuje produkciu práce zamestnávateľa, ako aj jeho finančnú gramotnosť. Výška miezd zamestnancov u zamestnávateľa výrazným spôsobom ovplyvňuje konkurencieschopnosť zamestnávateľa na trhoch, na ktorých ponúka zamestnávateľ svoje tovary alebo služby. Neprimerane vysoká a nespravodlivá mzda v prospech zamestnancov by mohla mať v konečnom dôsledku likvidačný účinok na činnosť zamestnávateľa. Kompenzačná funkcia mzdy sa prejavuje najmä pri určitých druhoch prác, pri ktorých zamestnávateľ ich výkon zvýhodňuje mzdovými kompenzáciami. Medzi typické mzdové kompenzácie patrí napríklad mzdové zvýhodnenie za prácu nadčas, za nočnú prácu alebo prácu vo sviatok. Aktuálna právna úprava neupravuje mzdové zvýhodnenie za prácu v sobotu. V súčasnos-

¹⁰ BĚLINA, M., DRÁPAL, I. a kol.: *Zákonník práce. Komentár*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 660 a nasl., ISBN 978-80-7400-290-8.

¹¹ Bližšie pozri § 118 ods. 2 druhá veta Zákonníka práce.

ti sa odborové organizácie stretávajú s názormi zamestnancov, ktorí preferujú sťažený výkon práce z hľadiska nepriaznivých pracovných podmienok, intenzity nasadenia zamestnanca a pod. preto, že zamestnávateľ im za sťažený výkon práce poskytuje mzdové kompenzácie. Spravidla však ide o osamelých zamestnancov, absolventov po škole alebo bezdetné ženy. Stimulačná funkcia mzdy pôsobí ako hnací motor k vyššej a kvalitnejšej produkcii práce zamestnancov. Vyššie a kvalitnejšie výkony práce zamestnancov zvyšujú ekonomickú prosperitu zamestnávateľa, ktorý by sa následne mal podeliť so svojimi zamestnancami o úžitky v podobe mimoriadnych odmien, ktoré zamestnávateľovi priniesla práve zvýšená produkcia práce jeho zamestnancov.

Zamestnávateľ je oprávnený poskytovať mzdu zamestnancovi v rôznych formách. Zamestnávateľ môže zamestnancovi poskytovať mzdu vo forme naturálnej mzdy, mzdy v cudzej mene, časovej mzdy, úkolovej mzdy alebo ako podieľovej mzdy. Zároveň zamestnávateľ môže zamestnancovi poskytovať zmiešanú mzdu, ktorá je kombináciou predchádzajúcich mzdových foriem. Na tomto mieste sa zmienime len o naturálnej mzde. Podľa § 127 ods. 1 Zákonníka práce zamestnancovi možno poskytnúť časť mzdy vo forme naturálnej mzdy s výnimkou minimálnej mzdy. Naturálnu mzdu možno poskytovať zamestnancovi len s jeho súhlasom. Poskytovanie naturálnej mzdy vo forme liehovín alebo iných návykových látok nie je dovolené. Táto skutočnosť vyplýva z Medzinárodného dohovoru MOP č. 95 o ochrane mzdy. Rozsah poskytovanej naturálnej mzdy musí zodpovedať potrebám zamestnanca a jeho rodiny.¹²

2.1 Spravodlivá mzda a minimálne mzdové nároky

V pracovnoprávných vzťahoch sa uplatňujú niektoré ochranné pravidlá, ktoré slúžia na to, aby dohodnutá mzda medzi zamestnávateľom a zamestnancom v kontexte ochrany slabšej zmluvnej strany v pracovnoprávnom vzťahu mala všetky atribúty spravodlivej mzdy. Jedným z takýchto opatrení je aj inštitút minimálnej mzdy. Viacero európskych krajín priamo pomocou legislatívy upravuje výšku minimálnej mzdy.¹³ Výška minimálnej mzdy je premenlivou veličinou,

¹² BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Tretie prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Sprint 2, s. 325, ISBN 978-80-89710-26-3.

¹³ Napríklad vo Francúzsku sa SMIC (*salairé minimum interprofessionel de croissance*) aplikuje na všetky sektory a nemôže byť znížená po dohode so zamestnancom alebo kolektívnym vyjednávaním.

ktorá je závislá od hospodárskeho rastu konkrétneho štátu. Z uvedeného dôvodu legislatívy viacerých európskych krajín obsahujú valorizačné mechanizmy, na základe ktorých sa odvíja výška minimálnej mzdy.¹⁴ V Slovenskej republike dohodnutá mzda nesmie byť nižšia ako minimálna mzda, ktorá je stanovená zákonom č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov (ďalej len: „zákon o minimálnej mzde“). Vo svojej podstate ide o minimálne mzdové nároky zamestnancov, ktorí u zamestnávateľa pôsobia nielen v pracovnoprávnom vzťahu, ale aj na základe jednej z dohôd o vykonaní práce mimo pracovného pomeru. Minimálna mzda obmedzuje zmluvnú voľnosť zmluvných strán pracovnej zmluvy. Nemožno však tvrdiť, že minimálna mzda v jednotlivých stupňoch vo svojej podstate je najnižšia možná dohodnutá hranica mzdy, ktorá predstavuje spravodlivú mzdu za vykonanú prácu pre konkrétny druh prác členených podľa ich náročnosti. Spravodlivú mzdu je veľmi ťažko vymedziť. Spravodlivá mzda sa stala kľúčovým problémom sociálnej náuky. Ako uvádza pápež Lev XII. v encyklike *Rerum novarum*, k najzávažnejším povinnostiam zamestnávateľa patrí dať každému spravodlivú mzdu za prácu. Prácu nemožno považovať za určitý druh tovaru, ale za prejav ľudskej dôstojnosti.¹⁵ Myslíme si, že spravodlivá mzda by mala v sebe odrážať všetky vyššie uvedené funkcie mzdy. Spravodlivá mzda by mala v sebe zachovávať dôstojnosť zamestnanca a dôstojnosť samotného povolania, ktoré zamestnanec vykonáva. Spravodlivá mzda by mala v sebe odrážať najvyššie dosiahnuté vzdelanie zamestnanca a jeho pracovné skúsenosti. V nadväznosti na naše kritériá by mal zamestnávateľ vo svojej firme vnútorne nastaviť systém valorizácie miezd, ktoré budú zohľadňovať nami načrtnuté kritériá, čím by bola splnená regulačná funkcia spravodlivej mzdy. Slušnosťou a ctou každého zamestnávateľa by malo byť poskytnutie peňažnej kompenzácie zamestnancovi za prácu nadčas. V aplikačnej praxi najmä v oblasti podnikateľskej sféry poskytujúcej právne služby však ide skorej o výnimku ako pravidlo. Rovnako si myslíme, že súčasťou spravodlivej mzdy by mala byť aj zložka mzdy, ktorú zamestnávateľ poskytuje zamestnancovi v prípade splnenia kvantitatívnych alebo kvalitatívnych kritérií. Takáto zložka mzdy je prejavom stimulačnej funkcie mzdy. Mozaiku spravodlivej mzdy však netvorí len nárokovateľné peňažné plnenia poskytované

¹⁴ DEAKIN, S., MORRIS, S. G.: *Labour Law*. 6. vydanie. Oxford: Hart Publishing Ltd. 2012, p. 408, ISBN 978-1-84946-341-6.

¹⁵ KRIŽAN, V.: Hospodárske a sociálne práva podľa sociálnej náuky cirkvi a medzinárodné pracovné právo, s. 107, In: MORAVČÍKOVÁ, M., KRIŽAN, V.: *Sociálna náuka Cirkvi a jej vplyv na pracovné právo*. Praha: Leges, 2015, 160 s., ISBN 978-80-7502-136-6.

zamestnávateľom zamestnancovi titulom mzdy za vykonanú prácu. Obraz celkovej spravodlivej mzdy môžu predstavovať aj nenárokovateľné peňažné plnenia, ktoré zamestnávateľ poskytuje z vlastnej iniciatívy nad rámec ustanovení Zákonníka práce, najčastejšie vo forme trinásteho platu, alebo peňažné plnenia, ktoré zamestnávateľ poskytuje zamestnancovi pri rôznych životných príležitostiach zamestnanca.¹⁶

2.2 Mzda ako súčasť pracovnej zmluvy

Podľa § 43 ods. 1 pís. d) Zákonníka práce v pracovnej zmluve je zamestnávateľ povinný so zamestnancom dohodnúť podstatné náležitosti pracovnej zmluvy, medzi ktoré patrí aj dohoda o mzdových podmienkach, ak nie sú uvedené v kolektívnej zmluve. Na úvod treba podotknúť, že pojem mzdové podmienky je pojmom širším ako pojem mzda. Z uvedeného vyplýva, že okrem mzdy si musí zamestnávateľ dohodnúť so zamestnancom aj podmienky odmeňovania práce nadčas, práce vo sviatok, pracovnej pohotovosti a pod. Preto v prípade, ak ostatné mzdové podmienky nie sú súčasťou kolektívnej zmluvy, mali by tvoriť súčasť pracovnej zmluvy. Ak by dohoda v pracovnej zmluve o ostatných mzdových nárokoch chýbala, postup odmeňovania by sa spravoval kogentnými ustanoveniami Zákonníka práce.¹⁷ Podľa § 119 ods. 3 Zákonníka práce v mzdových podmienkach zamestnávateľ dohodne najmä formy odmeňovania zamestnancov, sumu základnej zložky mzdy a ďalšie zložky plnení poskytovaných za prácu a podmienky ich poskytovania. V súvislosti s otázkou platnosti alebo neplatnosti pracovnej zmluvy sa nám slovné spojenie mzdové podmienky zdá byť problematické, a to najmä v prípade, keď pracovná zmluva obsahuje len časť mzdových podmienok. Ak boli mzdové podmienky uvedené v kolektívnej zmluve, postačuje v pracovnej zmluve uviesť odkaz na príslušné ustanovenie v kolektívnej zmluve. Ak sú mzdové podmienky uvedené len v kolektívnej zmluve a účinnosť ustanovení kolektívnej zmluvy, na ktoré pracovná zmluva odkazuje, sa skončila, mzdové podmienky dohodnuté v kolektívnej zmluve sa považujú za mzdové podmienky dohodnuté v pracovnej zmluve až do dohodnutia nových mzdových podmienok v kolektívnej zmluve alebo v pracovnej zmluve, najviac 12 mesiacov.

¹⁶ Bližšie pozri § 118 ods. 3 Zákonníka práce.

¹⁷ OLŠOVSKÁ, A.: *Skončenie pracovného pomeru*. 1. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 21, ISBN 978-80-7552-001-2.

V tomto kontexte rozlišovania pojmov platnosť a účinnosť kolektívnej zmluvy, resp. jej vybraných ustanovení si dovoľíme poukázať na skutočnosť, že nie je jasné, či postačuje v rámci 12 mesiacov, aby sa nové mzdové podmienky v kolektívnej zmluve dohodli alebo aby nová kolektívna zmluva v rámci 12 mesiacov nadobudla účinnosť. V prípadoch, keď dochádza k posunutiu účinnosti platne dohodnutej a podpísanej kolektívnej zmluvy, nemôžu jednotlivé ustanovenia kolektívnej zmluvy vyvolať právne účinky v prípade, keď ona sama nenadobudla účinnosť. Z uvedeného dôvodu považujeme formuláciu slovného spojenia „do dohodnutia nových mzdových podmienok“ za zvolenú nesprávne. Zároveň nám Zákonník práce nedáva jednoznačnú odpoveď na to, aký právny následok bude mať na platnosť pracovnej zmluvy skutočnosť, že do 12 mesiacov odo dňa straty účinnosti predchádzajúcej kolektívnej zmluvy nenadobudne účinnosť nová kolektívna zmluva, na ktorú v časti mzdové podmienky zamestnanca odkazuje samotná pracovná zmluva zamestnanca.

2.3 Výplata mzdy v cudzej mene alebo inej osobe

V zásade platí, že zamestnancovi sa mzda vypláca v peniazoch. V inom druhu plnenia alebo v cudzej mene možno mzdu vyplácať, len ak to umožňuje Zákonník práce alebo osobitný predpis. Podľa § 128 Zákonníka práce zamestnancovi s miestom výkonu práce podľa pracovnej zmluvy v cudzine možno poskytovať mzdu alebo jej časť v cudzej mene. Prepočet výšky mzdy v eurách na cudziu menu sa vykonáva podľa referenčného výmenného kurzu určeného alebo vyhláseného Európskou centrálnou bankou alebo Národnou bankou Slovenska, ktorý je platný v deň predchádzajúci dňu určenému na výplatu mzdy podľa § 130 ods. 2 Zákonníka práce alebo v iný dohodnutý deň. Pri výplate mzdy v cudzej mene si treba uvedomiť, že výplata mzdy v cudzej mene sa neviaže na súhlas zamestnanca tak, ako je upravené poskytovanie naturálnej mzdy podľa § 127 ods. 1 Zákonníka práce. Túto skutočnosť považujeme za prvé negatívum aktuálnej právnej úpravy Zákonníka práce, a to preto, že zamestnávateľ môže poskytovať mzdu zamestnancovi v cudzej mene aj vtedy, ak reálne zamestnanec nepracuje v zahraničí. Druhé negatívum aktuálnej právnej úpravy spočíva v tom, že oprávnenie zamestnávateľa poskytovať zamestnancovi mzdu v cudzej mene sa viaže na miesto výkonu práce v pracovnej zmluve a nie na reálny výkon práce zamestnanca v zahraničí. Miesto výkonu práce rovnako tak ako mzdové podmienky tvorí podstatnú náležitosť pracovnej zmluvy. Zákonník práce však nezakazuje, aby

miesto výkonu práce bolo dohodnuté alternatívne. To znamená, že zamestnanec môže mať miesto výkonu práce určené aj v Slovenskej republike, aj v zahraničí. Miesto výkonu práce však v takomto prípade musí byť určené dostatočne určito, aby nedošlo k pochybnostiam o skutočnom mieste výkonu práce zamestnanca. V aplikačnej praxi sa môžeme stretnúť s miestom výkonu práce určenom alternatívne, pričom výkon práce na druhom mieste sa môže viazať na splnenie odkladacej podmienky v pracovnej zmluve. Takýmto spôsobom môže zamestnávateľ docieľiť, že zamestnancovi vykonávajúcemu svoju prácu reálne len na území Slovenskej republiky môže vyplácať mzdu v cudzej mene. Za v poradí tretie negatívum právnej úpravy považujeme tú skutočnosť, že ak by aj reálne zamestnanec vykonával svoju prácu podľa pracovnej zmluvy v cudzine, zamestnávateľ mu nemá povinnosť poskytnúť mzdu v takej mene, ktorá je oficiálnym a úradným platidlom v štáte, v ktorom svoju prácu vykonáva. S touto skutočnosťou súvisí ďalší aplikačný problém, a to spôsob prepočtu kurzu z cudzej meny na menu euro, resp. na cudziu menu, ktorá je oficiálnym a úradným platidlom v danom štáte. Pri výplate cudzej meny je zamestnávateľ oprávnený prepočítať mzdu zamestnanca na cudziu menu podľa referenčného výmenného kurzu. V prípade, ak zamestnávateľ poskytne zamestnancovi mzdu v cudzej mene, ktorú si následne musí zmeniť na cudziu menu, ktorá je úradným platidlom v danom štáte, výmena takejto meny sa bude v bankovom ústave riadiť iným referenčným výmenným kurzom, spravidla nevýhodnejším pre zamestnanca. V poradí ďalším aplikačným problémom je tá skutočnosť, že ustanovenie § 128 Zákonníka práce neurčuje, aký referenčný výmenný kurz sa použije v prípade, ak v deň predchádzajúci dňu určenému na výplatu mzdu podľa § 130 ods. 2 Zákonníka práce predchádza kalendárny deň, keď Európska centrálna banka alebo Národná banka Slovenska nevydáva referenčný výmenný kurz.¹⁸ Dôvodom môže byť tá skutočnosť, že deň predchádzajúci výplate mzdy pripadne na sobotu, nedeľu alebo štátny sviatok, keď Európska centrálna banka referenčný výmenný kurz nevydáva. Na rozdiel od pracovnoprávnej úpravy Zákonník práce zákon č. 533/2003 Z. z. o odmeňovaní zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme v ustanovení § 22 kvalitatívne inak upravuje poskytovanie platu pri vykonávaní práce zamestnancov vo verejnom záujme v zahraničí. Takým zamestnancom sa poskytuje funkčný plat

¹⁸ Referenčný výmenný kurz bol vyhlásený ECB 9. 2. 2009 (pondelok) po 14, 15 h. Pre účtovné prípady z 9. 2. 2009 sa však použije najbližší skorší kurz vyhlásený ECB, teda kurz označený dátumom 6. 2. 2009 (piatok). Zdroj: http://www.nbs.sk/sk/faq/faq-skupina-otazok/_kurzovy-listok. (prezerané dňa 04.04.2017, 20:15 hod.)

počas výkonu práce v zahraničí, ktorý je vynásobený príslušným koeficientom. To však neplatí u zamestnanca, ktorého predpokladaný výkon práce vo verejnom záujme v zahraničí je menej ako 6 kalendárnych mesiacov.¹⁹

Za problematické ustanovenie Zákonníka práce týkajúce sa výplaty mzdy považujeme ustanovenie § 130 ods. 6 Zákonníka práce, podľa ktorého „zamestnanec môže na prijatie mzdy písomne splnomocniť inú osobu. Bez písomného splnomocnenia možno vyplatiť mzdu inej osobe ako zamestnancovi, len ak tak ustanoví osobitný predpis“. V prvom rade poukazujeme na skutočnosť, že ustanovenie § 130 ods. 6 Zákonníka práce nereflektuje ustanovenie § 35 ods. 1 Zákonníka práce, podľa ktorého mzdové nároky zamestnanca v prípade jeho smrti postupne prechádzajú na jeho manžela, deti a rodičov, ak s ním žili v čase smrti v spoločnej domácnosti. Zároveň toto ustanovenie Zákonníka práce pri vyplatení mzdy zamestnanca inej osobe nevyžaduje predloženie písomného plnomocenstva s úradne osvedčeným podpisom zamestnanca. Takéto výrazné negatívum aktuálnej právnej úpravy môže spôsobiť nemalé problémy zamestnanca, ktorý môže byť poškodenou osobou v prípade spáchania trestného činu podvodu podľa § 221 zákona č. 311/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len: „**Trestný zákon**“).

2.4 Zrážky zo mzdy

Inštitút zrážok zo mzdy treba chápať v troch rovinách. Inštitút zrážok zo mzdy je zakotvený v § 20 ods. 2 a v § 131 Zákonníka práce. Zároveň je dohoda o zrážkach zo mzdy upravená aj v § 551 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len: „**Občiansky zákonník**“).

Podľa § 20 ods. 2 Zákonníka práce sa môže zamestnávateľ a zamestnanec dohodnúť na uzatvorení dohody o zrážkach zo mzdy, ktorá bude slúžiť na uspokojenie nárokov zamestnávateľa. Takáto dohoda musí byť písomná pod sankciou absolútnej neplatnosti. V aplikačnej praxi sa stáva, že zamestnanec dáva priamo v pracovnej zmluve súhlas s vykonaním zrážok zo mzdy pre prípad, že niekedy v budúcnosti vznikne zamestnávateľovi peňažný nárok voči zamestnancovi z pracovnoprávneho vzťahu. Takýto peňažný nárok môže vzniknúť zamestnávateľovi napríklad zo zodpovednosti za škodu spôsobenú zamestnancom. Treba

¹⁹ BARANCOVÁ, H.: *Zákonník práce. Komentár*. 4. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2015, s. 810, ISBN 978-80-89603-31-2.

však zdôrazniť, že zamestnávateľ a zamestnanec takúto dohodu o zrážkach zo mzdy môžu uzatvoriť až po vzniku nároku zamestnávateľa. Nie je prípustné, aby zamestnanec súhlasil s dohodou o zrážkach zo mzdy priamo pri uzatváraní pracovnej zmluvy.

Zároveň je zamestnávateľ oprávnený vykonať zrážky zo mzdy zamestnanca podľa § 131 Zákonníka práce. Rozdiel medzi týmito ustanoveniami spočíva v tom, že pokým podkladom na uskutočnenie zrážky zo mzdy zamestnanca podľa § 20 ods. 2 Zákonníka práce je dohoda o zrážkach zo mzdy, tak podkladom na výkon zrážok zo mzdy zamestnanca podľa § 131 Zákonníka práce je jednostranný právny úkon zamestnávateľa. Podľa § 131 ods. 1 Zákonníka práce je zamestnávateľ oprávnený prednostne zraziť zrážky na sociálne a zdravotné poistenie, zrážky z preddavkov na daň alebo daňového nedoplatku.²⁰ Po vykonaní prednostných zrážok môže zamestnávateľ podľa § 131 ods. 2 zraziť zrážkou zo mzdy zamestnanca len taxatívne uvedené pohľadávky iných subjektov. Z uvedeného vyplýva zásada postupnosti vykonania zrážok zo mzdy zamestnanca.

Aplikačným problémom je však ustanovenie § 131 ods. 3 Zákonníka práce, podľa ktorého môže zamestnávateľ vykonať aj iné zrážky zo mzdy zamestnanca, ktoré presahujú rámec zrážok zo mzdy uvedených v § 131 ods. 1 a ods. 2 Zákonníka práce, a to len na základe písomnej dohody so zamestnancom o zrážkach zo mzdy alebo ak mu takáto povinnosť vyplýva z osobitného predpisu. Už na prvý pohľad je zrejmá skutočnosť, že v § 131 ods. 3 Zákonníka práce chýba doložka neplatnosti pri forme právneho úkonu. Na základe tejto skutočnosti sme dospeli k právnemu záveru, že v prípade absencie písomnej formy dohody o zrážkach zo mzdy podľa § 131 ods. 3 Zákonníka práce je takáto dohoda medzi zamestnávateľom a zamestnancom platná, avšak zamestnávateľ sa vystavuje riziku uloženia sankcie od inšpekcie práce za nedodržiavanie príslušných ustanovení Zákonníka práce. Myslíme si, že nie je možné analogicky uplatniť ustanovenie § 20 ods. 2 Zákonníka práce, kde dohoda o zrážkach zo mzdy musí byť písomná pod sankciou absolútnej neplatnosti, a to preto, že dohoda o zrážkach zo mzdy podľa § 20 ods. 2 Zákonníka práce má zabezpečovaciu a uhradzovaciu funkciu, pričom dohoda o zrážkach zo mzdy podľa § 131 ods. 3 Zákonníka práce má len uhradzovaciu funkciu. Práve dohoda o zrážkach zo mzdy podľa § 131 ods. 3 Zákonníka práce sa pomerne často využíva ako sankčný nástroj voči zamestnancovi, pretože v prípade nesplnenia určitej povinnosti vyplývajúcej z pracovnej zmluvy, právneho predpisu alebo pokynu zamestnávateľa je zamestnávateľ oprávnený vykonať

²⁰ Bližšie pozri § 131 ods. 1 Zákonníka práce.

zo mzdy zamestnanca zrážku zo mzdy ako sankciu za nesplnenie konkrétnej povinnosti. V takomto prípade zamestnávateľa skrývajú za inštitút zrážok zo mzdy podľa § 131 ods. 3 Zákonníka práce inštitút dohody o zmluvnej pokute, ktorá je v pracovnoprávných vzťahoch na základe zásady *numerus clausus* zakázaná.

Povinnosť zamestnávateľa vykonať zrážky zo mzdy zamestnanca môže vyplývať aj z osobitného predpisu. Takýmto osobitným predpisom môže byť aj Občiansky zákonník. Ak zamestnanec v pozícii nájomcu uzatvoril nájomnú zmluvu podľa príslušných ustanovení Občianskeho zákonníka a zároveň dohodu o zrážkach zo mzdy alebo z iných príjmov podľa § 551 Občianskeho zákonníka, v prípade, že takýto zamestnanec v pozícii nájomcu nebude zvládať platiť prenajímateľovi nájomné z uzatvoreného nájomného vzťahu, prenajímateľ je oprávnený predložiť jeho zamestnávateľovi dohodu o zrážkach zo mzdy alebo z iných príjmov, na základe ktorej je zamestnávateľ podľa § 551 ods. 2 Občianskeho zákonníka povinný uskutočniť zrážku zo mzdy v prospech prenajímateľa.

3. Právne prostriedky ochrany pri nevyplatení mzdy

Nevyplatenie mzdy je závažným porušením povinností zamestnávateľa, ktorý je povinný za odpracovanú prácu poskytnúť zamestnancovi mzdu. Nevyplatenie mzdy je závažný celospoločenský problém, ku ktorému treba pristupovať s náležitou starostlivosťou. Nevyplatenie mzdy nemá v skutočnosti dosah len na osobu zamestnanca, ale často je nevyplatením mzdy poškodená najbližšia rodina zamestnanca. Zároveň sa zamestnanec vystavuje riziku, že nedokáže splácať svoje záväzky voči iným podnikateľským subjektom. Z uvedeného dôvodu sa budeme v záverečnej časti nášho článku venovať právnym možnostiam ochrany zamestnancov pri nevyplatení mzdy.

3.1 Podnet na inšpektorát práce

Podľa § 150 ods. 2 Zákonníka práce má zamestnanec právo podať podnet na príslušný orgán inšpekcie práce v prípade, ak bol poškodený na svojich právach porušením povinností zamestnávateľa, ktoré mu vyplývajú z pracovnoprávneho vzťahu. Zamestnanec sa môže na príslušný orgán inšpekcie práce obrátiť s podnetom, že zamestnávateľ mu nevyplatil mzdu alebo časť mzdy. Zamestnanec si však musí uvedomiť tú skutočnosť, že príslušný orgán inšpekcie práce nemá

možnosť dlžnú sumu nevyplatenej mzdy zamestnancovi právne vymôcť. Príslušný orgán inšpekcie práce po náležitom preskúmaní podnetu zamestnanca má právo skonštatovať, že zamestnanec má nárok na vyplatenie mzdy za príslušné obdobie a skonštatovať, že nevyplatením mzdy zamestnávateľ porušil príslušné ustanovenie Zákonníka práce, za čo mu môže v správnom konaní uložiť peňažnú pokutu. Z uvedeného dôvodu podnet na príslušný orgán inšpekcie práce slúži ako výstraha pre zamestnávateľa, aby svoj záväzok dodatočne splnil a mzdu alebo časť mzdy zamestnancovi v primeranej lehote aj doplatil.

3.2 Okamžité skončenie pracovného pomeru

Nevyplatenie mzdy alebo jej časti ani do 15 dní odo dňa lehoty splatnosti je dôvodom podľa § 69 ods. 1 pís. b) Zákonníka práce na okamžité skončenie pracovného pomeru zo strany zamestnanca. Zamestnanec môže okamžite skončiť pracovný pomer iba v lehote jedného mesiaca odo dňa, keď sa o dôvode na okamžité skončenie pracovného pomeru dozvedel. Ide o hmotnoprávnu prekluzívnu lehotu, ktorej uplynutím nárok zamestnanca na okamžité skončenie pracovného pomeru zaniká. Z uvedeného dôvodu musí byť okamžité skončenie pracovného pomeru už zamestnávateľovi doručené. Zamestnanec, ktorý okamžite skončil pracovný pomer, má nárok na náhradu mzdy v sume svojho priemerneho mesačného zárobku za výpovednú lehotu dvoch mesiacov. Podotýkame, že ani toto ustanovenie podľa nášho názoru priamo neposkytuje ochranu poškodených práv zamestnanca, ktorému nebola vyplatená mzda, a to preto, že možnosť okamžite skončiť pracovný pomer slúži zamestnancovi len na pozastavenie akumulovania nevyplatených finančných prostriedkov, na základe ktorých dochádza k prehlbovaniu finančnej závislosti zamestnanca od externých peňažných zdrojov iných subjektov. Ani tento spôsob ochrany zamestnanca neslúži priamo na uspokojenie jeho nevyplatených peňažných nárokov voči zamestnávateľovi, ktorý mu nevyplatil mzdu alebo časť mzdy.

3.3 Žaloba

Ďalšou možnosťou zamestnanca je uplatnenie svojho peňažného nároku voči zamestnávateľovi súdnou cestou. Keďže poskytnutie mzdy zamestnancovi je povinnosť vyplývajúca zamestnávateľovi zo Zákonníka práce, zamestnanec

je oprávnený podať žalobu podľa § 137 pís. a) zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej len: „**Civilný sporový poriadok**“), ktorou sa bude domáhať splnenia povinnosti vyplývajúcej zo Zákonníka práce, ktorá spočíva v zaplatení mzdy. Podľa § 23 Civilného sporového poriadku na konanie v individuálnych pracovnoprávných sporoch a v sporoch z kolektívnych pracovnoprávných vzťahov, štrajku a výluky je príslušných 8 okresných súdov v obvode krajských súdov. Keďže zamestnanca ako subjekt pracovnoprávných vzťahov môžeme definovať ako slabšiu zmluvnú stranu, Civilný sporový poriadok zaviedol osobitný druh konania, v ktorom sa prejednávajú a rozhodujú individuálne pracovnoprávne spory.²¹ Individuálny pracovnoprávny spor sa na účely Civilného sporového poriadku rozumie spor medzi zamestnancom a zamestnávateľom vyplývajúci z pracovnoprávných a iných obdobných pracovných vzťahov. Za individuálny pracovnoprávny spor sa považuje aj spor, ktorý vyplýva zo zásady rovnakého zaobchádzania, ak súvisí s individuálnym pracovnoprávnym sporom. Pri uplatňovaní peňažného nároku súdnou cestou je vhodné, aby zamestnanca už pri mimosúdnom konaní zastupoval zástupca. V samotnom súdnom konaní sa môže dať zamestnanec zastúpiť všeobecným zástupcom, advokátom, pri splnení všetkých zákonných požiadaviek aj Centrom právnej pomoci a podľa § 317 Civilného sporového poriadku aj odborovou organizáciou. Na ochranu práv zamestnanca v súdnom konaní Civilný sporový poriadok zavádza osobitnú poučovaciu povinnosť o možnostiach zastúpenia zamestnanca, jeho procesných právach a povinnostiach. Zároveň súd môže v konaní vykonať aj tie dôkazy, ktoré sám zamestnanec na podporu svojich tvrdení nenavrhol vykonať.²²

Otázkou však zostáva, či môže zamestnanec v súdnom konaní požadovať aj úroky z omeškania popri zaplatení mzdy. Zákonník práce v žiadnom ustanovení neupravuje úroky z omeškania. Súdna prax je v otázke priznania úrokov z omeškania v pracovnoprávných vzťahoch nejednotná. Podľa uznesenia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky platí, že „*aj keď súčasný Zákonník práce ani iný pracovnoprávny predpis nepodáva úpravu úrokov z omeškania, treba postupovať podľa občianskoprávných predpisov*“.²³ Podľa uznesenia Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn.: II. ÚS 494/2013 súdy nižšieho stupňa neporušili práva zamestnanca na súdnu a inú právnu ochranu tým, že mu v súdnom konaní ne-

²¹ ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M., a kol.: *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 1074, ISBN 978-80-7400-629-6.

²² Bližšie pozri § 318 a § 319 Civilného sporového poriadku.

²³ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn.: 1 Cdo 180/2009.

priznali úroky z omeškania, pretože uplatnenie úrokov z omeškania nemá oporu v zákone.²⁴ Podľa § 1 ods. 4 Zákonníka práce sa na pracovnoprávne vzťahy vzťahujú všeobecné ustanovenia Občianskeho zákonníka, ak Zákonník práce vo svojej prvej časti neustanovuje inak. Keďže sa úroky z omeškania nenachádzajú v prvej časti Občianskeho zákonníka, prikláňame sa k právnemu záveru, že zamestnanec sa v súdnom konaní nemôže popri zaplatení mzdy platne domáhať aj zaplatenia úrokov z omeškania. Nemožno však automaticky prijať právny záver, že zamestnanec sa nemôže podľa právneho poriadku Slovenskej republiky legítimne domáhať úrokov z omeškania, ktoré mu vznikli pre nevyplatenie mzdy. Zamestnanec si môže uplatňovať úroky z omeškania v rámci trestného konania v tzv. *adhéznom konaní*.

3.4 Trestnoprávne aspekty nevyplatenia mzdy

Nevyplatením mzdy sa zamestnávateľ vystavuje riziku trestného stíhania orgánov činných v trestnom konaní za to, že svojím konaním mohol naplniť skutkové znaky trestného činu nevyplatenia mzdy a odstupného podľa § 214 Trestného zákona. Podľa § 214 ods. 1 Trestného zákona platí, že: *„Kto ako štatutárny orgán právnickej osoby alebo fyzická osoba, ktorá je zamestnávateľom, alebo ich prokurista nevyplatí svojmu zamestnancovi mzdu, plat alebo inú odmenu za prácu, náhradu mzdy alebo odstupné, na ktorých vyplatenie má zamestnanec nárok, v deň ich splatnosti, hoci v tento deň mal peňažné prostriedky na ich výplatu, ktoré nevyhnutne nepotreboval na zabezpečenie činnosti právnickej osoby alebo činnosti zamestnávateľa, ktorý je fyzickou osobou, alebo vykoná opatrenia smerujúce k zmareniu vyplatenia týchto peňažných prostriedkov, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.“* Z uvedenej legislatívnej konštrukcie trestného činu nevyplatenia mzdy a odstupného vyplýva, že zamestnávateľ sa dopustí jeho spáchania len vtedy, ak mal peňažné prostriedky a nevyhnutne ich nepotreboval na zabezpečenie činnosti právnickej osoby alebo zamestnávateľa, ktorý je fyzickou osobou.²⁵ V aplikačnej praxi sa naplnenie skutkovej podstaty trestného činu nevyplatenia mzdy a odstupného

²⁴ OLŠOVSKÁ, A.: Úroky z omeškania a náhrada mzdy z neplatného skončenia pracovného pomeru (patria či nepatria zamestnancovi aj úroky?), dostupné na internete: www.epravo.sk, (prezerané dňa 17.04.2017).

²⁵ BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol.: *Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel.* 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 497, ISBN 978-80-7400-394-3.

len veľmi ťažko zamestnávateľovi preukazuje. V prípade akýchkoľvek pochybností v trestnom konaní platí zásada *in dubio pro reo*, podľa ktorej ak sa o otázke viny obvineného vyskytujú pochybnosti, ktoré nemožno rozptýliť dostupnými dôkazmi, treba rozhodnúť v prospech obvineného. Zároveň v trestnom konaní platia ďalšie dôležité zásady,²⁶ ktoré podľa nášho názoru pri odhaľovaní spáchania tohto trestného činu sťažujú činnosť orgánom činných v trestnom konaní, čo následne vedie k zastaveniu trestného stíhania alebo oslobodeniu zamestnávateľa spod obžaloby prokurátora.

V nadväznosti na vyššie uvedenú problematiku uplatňovania úrokov z omeškania pri nevyplatení mzdy uvádzame, že podľa § 46 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len: „*Trestný poriadok*“) sa poškodeným rozumie: „*osoba, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody.*“ Základnou podmienkou na uplatnenie škody zamestnanca v adhéznom konaní je vznik samotnej škody. Podľa § 46 ods. 1 Trestného poriadku má poškodená osoba, ktorej bola spôsobená trestným činom majetková škoda, právo na náhradu majetkovej škody. Do majetkovej škody patrí aj príslušenstvo nároku, akými napríklad sú aj úroky z omeškania.²⁷ Ďalšou podmienkou na uplatnenie úrokov z omeškania v adhéznom konaní je, že zamestnanec si ich uplatnil najneskôr do skončenia vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania. Zároveň však platí, že zamestnanec môže byť úspešný pri uplatnení si úrokov z omeškania v adhéznom konaní len vtedy, ak bola zamestnávateľovi v trestnom konaní dokázaná vina. Keďže spáchanie trestného činu nevyplatenia mzdy a odstupného je v prvých dvoch odsekoch skutkovej podstaty trestného činu len prečinom, podľa § 10 ods. 2 Trestného zákona nejde o prečin, ak vzhľadom na vykonanie činu, okolnosti, za ktorých bol spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatela je jeho závažnosť nepatrná. Z uvedeného dôvodu by podľa nášho názoru došlo k oslobodeniu zamestnávateľa spod obžaloby, ak by zamestnancovi nevyplatil len časť mzdy, ktorej výška je malá alebo zanedbateľná. Zároveň podľa § 86 Trestného zákona trestnosť činu nevyplatenia mzdy a odstupného § 214 Trestného zákona zaniká, ak trestný čin nemal trvalo nepriaznivé následky a páchatel svoju povinnosť dodatočne splnil najneskôr do 60 dní od dokonania trestného činu.

²⁶ ŠKROVÁNKOVÁ, M.: Prezumpcia neviný v slovenskom trestnom práve. In: *Právo a bezpečnosť*, číslo 2, ročník 2016, s. 157, ISSN 2336-5323.

²⁷ Bližšie pozri § 121 ods. 3 a 517 ods. 2 Občianskeho zákonníka.

Podľa zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len: „ZoTZPO“) sa môže dopustiť spáchania trestného činu aj samotná právnická osoba. V ustanovení § 3 ZoTZPO je taxatívny výpočet trestných činov, ktorých spáchania sa môže dopustiť právnická osoba. Pri podrobnej analýze týchto trestných činov však zistíme, že trestný čin nevyplatenia mzdy a odstupného v § 3 ZoTZPO nie je. Tento trestný čin bol zo samotného návrhu ZoTZPO vypustený.²⁸ Uvedenú skutočnosť považujeme za veľké negatívum ZoTZPO v kontexte ochrany zamestnanca pred nevyplatením mzdy zo strany zamestnávateľa.

Záver a úvahy *de lege ferenda*

Mzda predstavuje ekvivalent v podobe peňažného plnenia, ktoré zamestnávateľ poskytuje zamestnancovi ako protihodnotu za jeho vykonanú prácu. Za vykonanú prácu patrí zamestnancovi spravodlivá mzda. Každá spravodlivá mzda by mala byť odrazom všetkých funkcií, ktoré plní poskytovaná mzda zamestnávateľa zamestnancovi. Spravodlivá mzda za vykonanú prácu odráža dôstojnosť zamestnanca nielen v pracovnoprávnom vzťahu, ale aj v celej spoločnosti. Z uvedeného dôvodu by malo byť v záujme zákonodarcu, aby prostredníctvom legislatívnych opatrení zabránil zneužitiu základných funkcií mzdy a aby zároveň zabezpečil účinnú ochranu zamestnancovi pred nevyplatením mzdy. Pri podrobnej analýze vybraných ustanovení Zákonníka práce si však myslíme, že niektoré ustanovenia Zákonníka práce majú nedostatky, ktoré by mal zákonodarca v najbližšej budúcnosti odstrániť, aby tým zabezpečil stav právnej istoty pred akýmkoľvek zneužitým zo strany zamestnávateľa.

Poukázali sme, že podľa § 43 ods. 1 Zákonníka práce mzdové podmienky tvoria podstatnú náležitosť pracovnej zmluvy, pričom v aplikačnej praxi len málokteré pracovné zmluvy vo svojich ustanoveniach aspoň formou odkazu na príslušné ustanovenia Zákonníka práce upravujú všetky mzdové podmienky. Na základe uvedeného navrhujeme, aby Zákonník práce ako podstatnú náležitosť pracovnej zmluvy upravoval len mzdu a mzdové podmienky by podľa § 43 ods. 2 Zákonníka práce tvorili len pravidelné náležitosti pracovnej zmluvy.

²⁸ TURAYOVÁ, Y., TOBIÁŠOVÁ, L., ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestná zodpovednosť právnických osôb. Vybrané aspekty trestnej zodpovednosti právnických osôb v SR*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 75, ISBN 978-80-8168-328-2.

Pri vyplácaní mzdy v cudzej mene sme poukázali na skutočnosť, že výplata mzdy v cudzej mene sa neviaže na skutočný a reálny výkon práce v cudzine a na súhlas zamestnanca, ale na miesto výkonu práce v cudzine len podľa pracovnej zmluvy, pričom je možné poukazovať mzdu v cudzej mene zamestnancovi bez jeho súhlasu. Zároveň ustanovenie § 128 Zákonníka práce nezakazuje zamestnávateľovi, aby pri práci zamestnanca v zahraničí vyplatil zamestnancovi mzdu v inej cudzej mene, ako je oficiálna mena krajiny, v ktorej zamestnanec vykonáva prácu. Takéto konanie zamestnávateľa nemusí byť automaticky v rozpore s dobrými mravmi, avšak je v rozpore s ochrannou funkciou pracovného práva. Zároveň takto formulované ustanovenie považujeme za problematické aj preto, že vytvára právnu neistotu medzi zamestnávateľom a zamestnancom v tom prípade, keď v deň predchádzajúci dňu určenému na výplatu mzdy neexistuje referenčný výmenný kurz vyhlásený Európskou centrálnou bankou alebo Národnou bankou Slovenska preto, že tento deň sa referenčný výmenný kurz nevydáva. Myslíme si, že výplata mzdy v cudzej mene by sa mala viazať na súhlas zamestnanca podobne ako výplata naturálnej mzdy podľa § 127 ods. 1 Zákonníka práce a na skutočný a reálny výkon práce zamestnanca v cudzine. Zároveň by malo predmetné ustanovenie Zákonníka práce zakotviť povinnosť zamestnávateľa vyplatiť mzdu v takej cudzej mene, ktorá je oficiálnym platidlom krajiny, v ktorej aktuálne zamestnanec vykonáva svoju prácu. Ak je takýchto oficiálnych platidiel viacej, je na zamestnancovi, ktorú z nich si vyberie, pričom raz zvolené oficiálne platidlo už nemožno počas výkonu práce v cudzine meniť, čím by sa predišlo šikanóznemu výkonu práva zamestnanca. Na odstránenie právnej neistoty v prípade neexistencie referenčného výmenného kurzu treba predmetné ustanovenie doplniť, že ak takýto referenčný výmenný kurz v takýto deň neexistuje, použije sa referenčný výmenný kurz pre najbližší predchádzajú deň určený na výplatu mzdy podľa § 130 ods. 2 Zákonníka práce alebo v iný dohodnutý deň. Ustanovenie § 130 ods. 6 Zákonníka práce predstavuje veľké riziko jeho zneužitia, pretože nevyžaduje úradne osvedčený podpis zamestnanca ako splnomocniteľa na prijatie mzdy. Z uvedeného dôvodu navrhujeme toto ustanovenie novelizovať tak, že bude minimálne vyžadovať úradne osvedčený podpis zamestnanca ako splnomocniteľa.

Pri uplatňovaní porušených práv zamestnanca súdnou cestou navrhujeme, aby Zákonník práce podobne ako zákon č. 65/1965 Zb. (Zákonník práce z roku 1965) upravoval nárok zamestnanca na úroky z omeškania v prípade, ak sa zamestnávateľ dostane do omeškania s výplatou mzdy alebo náhrady mzdy. Zároveň si myslíme, že ustanovenie § 3 ZoTZPO by sa malo rozšíriť o trestný čin nevyplatenia mzdy a odstúpeného.

Literatúra

- BARANCOVÁ, H.: *Práva zamestnancov Európskej únie*. Praha: Leges, 2016, 400 s. ISBN 978-80-7502-117-5.
- BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Druhé prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Sprint 2, 357 s. ISBN 978-80-89393-97-8.
- BARANCOVÁ, H.: *Zákoník práce. Komentár. 2. doplnené vydanie*. Bratislava: Sprint, 2002, 569 s. ISBN 80-888-48-55-5.
- BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Tretie prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Sprint 2, 528 s. ISBN 978-80-89710-26-3.
- BARANCOVÁ, H. et al.: *Základné práva a slobody v pracovnom práve*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, 377 s. ISBN 978-80-7380-422-0.
- BARANCOVÁ, H.: *Zákoník práce. Komentár. 4. vydanie*. Bratislava: C. H. Beck, 2015, 1264 s. 810. ISBN 978-80-89603-31-2.
- BĚLINA, M., DRÁPAL, I. a kol.: *Zákoník práce. Komentár. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2015, 1610 s. ISBN 978-80-7400-290-8.
- DEAKIN, S., MORRIS, S. G.: *Labour Law*. 6. vydanie. Oxford: Hart Publishing Ltd., 2012, p. 408. ISBN 978-1-84946-341-6.
- BURDA, E., ČENTĚŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol.: *Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie*. Praha: C. H. Beck, 2011, 1608 s. ISBN 978-80-7400-394-3.
- KRIŽAN, V., MORAVČÍKOVÁ, M.: *Sociálna náuka Katolíckej cirkvi v pracovnom práve Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2015, s. 127 – 128. ISBN 978-80-7502-119-9.
- KRIŽAN, V.: *Hospodárske a sociálne práva podľa sociálnej náuky cirkvi a medzinárodné pracovné právo*, s. 107, In: MORAVČÍKOVÁ, M., KRIŽAN, V.: *Sociálna náuka Cirkvi a jej vplyv na pracovné právo*. Praha: Leges, 2015, 160 s. ISBN 978-80-7502-136-6.
- LACKO, M.: *Ochranná funkcia sociálneho zabezpečenia*. Trnava 2013, s. 22. ISBN 978-80-8082-750-2.
- OLŠOVSKÁ, A.: *Skončenie pracovného pomeru*. 1 vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, 199 s. ISBN 978-80-7552-001-2.
- OLŠOVSKÁ, A.: Úroky z omeškania a náhrada mzdy z neplatného skončenia pracovného pomeru (patria či nepatria zamestnancovi aj úroky ?), dostupné na internete: www.epravo.sk.
- ŠKROVÁNKOVÁ, M.: *Prezumpcia neviny v slovenskom trestnom práve*, s. 154 a nasl. In: *Právo a bezpečnosť*, číslo 2, ročník 2016, 179 s. ISSN 2336-5323.
- ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M. a kol.: *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2016, 1540 s. ISBN 978-80-7400-629-6.
- ŠVEC, M. a kol.: *Kultúra sveta práce. Závislá práca a dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2012, 122 s. ISBN 978-80-89149-23-0.
- TURAYOVÁ, Y., TOBIÁŠOVÁ, L., ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestná zodpovednosť právnických osôb. Vybrané aspekty trestnej zodpovednosti právnických osôb v SR*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 211 s. ISBN 978-80-8168-328-2.

**HODNOTA SLUŠNOSTI PREMIETNUTÁ
V DELIKTNOPRÁVNEJ ROVINE INŠTITÚTU
DOBRÝCH MRAVOV**
THE VALUE OF EQUITY REFLECTED IN TORT
LAW INSTITUTE OF GOOD MORALS¹

JUDr. Marianna Novotná, PhD.

Katedra občianskeho a obchodného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá problematikou hodnoty slušnosti ako jednej z ťažiskových hodnôt súkromného práva v kontexte jej premietnutia v inštitúte dobrých mravov, normovanom v rámci úpravy náhrady škody, kde tvorí (mal by tvoriť) samostatný pilier deliktneho práva, stojaci popri úprave zmluvnej a mimozmluvnej zodpovednosti za škodu. V tomto kontexte tvoria dobré mravy korektív riešenia prípadov náhrady škody nepatriacich medzi prípady porušenia zmluvnej alebo zákonnej povinnosti určitého správania sa ako predpokladu vzniku zmluvnej alebo mimozmluvnej zodpovednosti.

Kľúčové slová: dobré mravy, deliktne právo, zodpovednosť za škodu, slušnosť v práve, šikanózný výkon práva

Abstract: The contribution deals with the issue of the value of equity, which is one of the most key values of private law, in the context of its reflection in the institute of good manners. This institute is regulated within the damage compensation rules where it forms (or should form) an independent pillar of tort law, that stands by rules regulating the contractual and non-contractual damage liability. In this context, the good manners form a correction for solution of damage compensation cases which do not fall among cases with breach of contractual or legal obligation that form an assumption for establishing the contractual or non-contractual obligation.

Key words: Good morals, tort law, damage liability, equity in law, victimizing law enforcement

1. Úvodné poznámky

So slušnosťou ako korektívom práva prichádza do kontaktu tak doktrína, judikatúra,² ako i normatívny text súkromnoprávných predpisov, i keď je zrejmé, že

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV č. APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva“.

² Porovnaj IV. ÚS 262/10: „Zásada súladu práv, resp. ich výkonu s dobrými mravmi predstavuje významný princíp, ktorý v odôvodnených prípadoch dovoľuje sociálne citlivo reagovať na konkrétne sociálne fakty tak, aby právo skutočne mohlo pôsobiť v súlade so spravodlivostnými predstavami,

zväčša nie priamo v tomto terminologickom vyjadrení, hodnotovo však, akokoľvek nazvaná, s črtami nachádzania spravodlivosti.

„Slušnosť sa stala prostriedkom spruženia práva, vyplňania medzier v ňom, nápravy jeho nedokonalosti prostredníctvom prirodzeného práva. V prípade priveľkej tvrdosti zákona alebo medzery v práve môže sudca rozhodnúť tak, ako by bol rozhodol zákonodarca, keby bol taký prípad predvídal.“³

Normatívna reflexia slušnosti v rámci deliktneho práva,⁴ ktorej je venovaný predkladaný príspevok, je najvýraznejšia v rámci inštitútu dobrých mravov,⁵ na ktoré je odkaz obsiahnutý v osobitnej skutkovej podstate zodpovednosti za škodu spôsobenú úmyselným konaním proti dobrým mravom (§ 424 OZ⁶).

Dobré mravy patria do skupiny neurčitých (vágnych) právnych pojmov, ktorých spoločným menovateľom je vysoká miera neurčitelnosti (resp. vysoká miera názorovej odlišnosti k vymedzeniu tohto pojmu), v dôsledku ktorej nemá definícia (bližšie vymedzenie) tohto pojmu svoje vyjadrenie v právnom predpise. V určitom ohľade možno dokonca pripustiť, že definícia pojmu dobré mravy je oxymoron, pretože podľa Hurdíka a Lavického⁷ sú dobré mravy z hľadiska pojmu charakterizované svojou nedefinovanosťou a nedefinovatelnosťou, pričom túto skutočnosť postupne prijali a rešpektovali zákonodarca i judikatúra.

ktoré v spoločnosti panujú a neuzatváralo sa do normatívnej, životu odcudzenej veže zo slonoviny. Aplikácia princípu dobrých mravov teda dáva sudcovi priestor na uplatnenie pravidiel slušnosti. Pojem dobré mravy nemožno vykladať iba ako súbor mravných pravidiel užívaných ako korektív či doplnujúci obsahový faktor výkonu subjektívnych práv a povinností, ale ako príkaz sudcovi rozhodovať v súlade s ekvitou, čo vo svojich dôsledkoch znamená nastúpenie cesty nachádzania spravodlivosti.“

³ KRŠKOVÁ, A. *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 63.

⁴ K vyjadreniu v rámci oblasti ochrany spotrebiteľa pozri napr. DOBROVODSKÝ, R. Oslava legislatívneho znovuzrodenia dobrých mravov ako nástroja ochrany slabších pred úzernickým vykorisťovaním v mene zmluvnej autonómie. In: *Sub speciae aeternitatis*. Bratislava: Faber, Ústav štátu a práva SAV, 2015, s. 133 – 141, v rámci oblasti nájomných vzťahov pozri napr. JURČOVÁ, M., ŠTEFANKO, J. Tenancy law in Slovakia: Housing situation, economic urban and social factors of housing. In: *Societas et iurisprudentia*, 2015, č. 1, s. 43 – 108.

⁵ NS ČR 30 Cdo 664/2002: Dobré mravy sú meradlom hodnotenia konkrétnych situácií, zodpovedajúcim všeobecne uznávaným pravidlám slušnosti v súlade so všeobecnými morálnymi zásadami demokratickej spoločnosti; majú prevažne interpretačnú funkciu. Ustanovenie § 3 ods. 1 sa však nepoužije, ak by priama aplikácia príslušného ustanovenia zákona viedla k rovnakému výsledku, k akému má viesť použitie uvedeného ustanovenia v OZ.

⁶ Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov.

⁷ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 123.

Absencia právne relevantnej definície však na druhej strane prináša ustanoveniu § 424 OZ širšiu mieru flexibility, umožňujúcu mu prispôbiť sa v rámci jeho aplikácie a s ňou spojenou interpretáciou nielen okolnostiam konkrétneho prípadu zohľadňujúc všetky jeho jednotlivosti a osobitosti, ale v historickom a teritoriálnom kontexte aj rozhodujúcim spoločenským premenám v nahliadaní na *boni mores* v danom čase, mieste a vo vzťahu k určitým kategóriám subjektov (v tomto kontexte je zrejmé, že existujú dobré mravy spoločné pre celú spoločnosť a dobré mravy určitých profesných alebo teritoriálnych oblastí).⁸ Keďže sa všeobecný horizont vymedzenia pojmu dobré mravy viaže na jeho morálny obsah v priestore a čase, preto musí byť posudzovaný z hľadiska konkrétneho prípadu práve v danom čase, na danom mieste a vo vzájomnom konaní účastníkov právnych vzťahov⁹, vnáša tak do právnej úpravy náhrady škody (spolu napr. s § 415 OZ) dynamický prvok.

Základnou prerekvizitou interpretácie pojmu dobrých mravov je objasnenie rozdielu a vzťahu medzi kategóriami mravnosti, morálky a práva. Mravnosť (čestnosť) je podľa Heina¹⁰ z právneho hľadiska nemennou prirodzenoprávnou kategóriou, kým morálka je kategóriou pozitívoprávnou a premenlivou. Systém práva a morálky, ako uvádza akademik Knapp,¹¹ sú dva rôzne a od seba pojmovovo nezávislé normatívne systémy, ktoré sa síce väčšinou obsahom svojich noriem kryjú, ale ani vtedy, keď sa kryjú, nie sú totožné.

So značnou dávkou zjednodušenia možno vzťah morálky a práva naznačiť prostredníctvom následkov konania, ktoré je v rozpore s daným regulatívnym systémom. Kým konanie v rozpore s právom možno označiť za protiprávne a ako také je sankcionované mocenským donútením, konanie, ktoré sa zlučuje s pravidlami morálky je označované za „dobré“, naopak to, ktoré je s nimi v rozpore, za „zlé“ a ako také je sankcionované morálnym odsúdením.

Tak ako morálku nemožno stotožňovať s právom, nemožno ju stotožniť ani s pojmom dobré mravy. Dobré mravy netvoria na rozdiel od morálky samostatný spoločenský regulatívny systém. Sú iba hodnotiacou kategóriou zachovávaní spoločnosťou vytvorených požiadaviek slušnosti, ktorých dodržiavanie napĺňa pravidlo „rešpektovať a byť rešpektovaný“. Dobré mravy sú na rozdiel od morálky

⁸ HAVEL, B. Dobré mravy a poctivý obchodní styk. In: *Právnik*, 2000, č. 1.

⁹ II. ÚS ČR 249/97.

¹⁰ HEIN, O. Dobré mravy. *Právní rádce*, 2004, č. 12.

¹¹ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, rovnako Havel, B. Dobré mravy a poctivý obchodní styk. *Právnik*, 2000, č. 1.

pojmom právnym, pričom ich inkorporáciou do príslušnej právnej normy rozširujú rozsah právnych pravidiel o ďalšie pravidlá metaprávneho pôvodu.

Podľa Salača¹² treba dobré mravy chápať ako všeobecne uznávané minimum („spoločný menovateľ“) spoločenských hodnôt, nie však ako akúsi „vyššiu morálku“. ÚS ČR vymedzil dobré mravy ako súhrn etických, všeobecne zachovávaných a uznávaných zásad, ktorých dodržiavanie je veľakrát zabezpečované aj právnymi normami tak, aby každé konanie bolo v súlade so všeobecnými morálnymi zásadami demokratickej spoločnosti.¹³

2. Skutková podstata zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením dobrých mravov v systematickom prehľade

V zahraničných právnych poriadkoch, v rámci ktorých sa tradične rozlišuje zmluvná a deliktnej zodpovednosť, sa skutková podstata zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením dobrých mravov chápe ako tretí pilier, na ktorom je vybudovaná koncepcia zodpovednosti založenej na zavinení, pričom prvý pilier tvorí zavinené protiprávne porušenie zmluvnej povinnosti a druhý pilier zavinené protiprávne porušenie povinnosti vyplývajúcej z právneho predpisu.

Právna úprava zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením dobrých mravov má pôsobiť ako korektív, postihujúci prípady vzniku škody, ktoré nemožno subsumovať pod žiadny z prvých dvoch pilierov. V tomto ohľade plní (v súlade s rímskoprávnou tradíciou tohto inštitútu) funkciu vyplňania medzier a zmiernenia tvrdosti účinku zákona spočívajúceho v neposkytnutí kompenzácie v dôsledku nemožnosti identifikácie porušenia zákonnej alebo zmluvnej povinnosti.

V slovenskom civilnom práve plní § 424 obdobnú doplnkovú funkciu vo vzťahu k § 420 ods. 1, ktorý ukladá povinnosť k náhrade škody tomu, kto porušil právnú povinnosť.¹⁴ Ustanovenie § 424 tak umožňuje priznať postavenie právne

¹² SALAČ, J. Rozpor s dobrými mravy a se zákonným zákazom. In: *Právní rozhledy*, 2000, č. 6, s. 252.

¹³ II. ÚS ČR 249/97. Uvedené rozhodnutie však podľa nášho názoru nadviazaním dobrých mravov na morálne zásady vytvorilo medzeru, keď uvedenou definíciou vylúčilo z pojmu dobrých mravov pravidlá nepísaného práva (právne zásady, *ordre public*), ktorých obsah nemusí byť totožný s pravidlami morálky. Z tohto dôvodu preto treba pripustiť, že dobré mravy sa neviažu iba na morálku, ale aj na pravidlá nepísaného práva (z tohto hľadiska by mali byť dobré mravy chápané ako akési právnoetické a sociálnoetické minimum).

¹⁴ NS ČR 25 Cdo 874/2005: „Za škodu zodpovedá podľa ustanovenia § 424 OZ aj ten, kto ju spôsobil úmyselným konaním proti dobrým mravom. Aplikácia § 424 OZ nevyžaduje, aby zo strany škodcu došlo priamo k porušeniu zmluvného záväzku, teda k porušeniu právnej povinnosti vy-

relevantného úkonu nielen konaniu, ktoré porušuje právom konkrétne stanovenú alebo z práva vyplývajúcu povinnosť (v zmysle chápania práva ako „*law in books*“), ale aj konaniu, ktoré je v rozpore s prevládajúcou predstavou o hodnotách spoločnosti. Na druhej strane však právny poriadok kladie hranice vyvolania zodpovednosti za škodu z takéhoto konania sprísnením požiadaviek pre jej vznik, ktoré spočívajú v nevyhnutnosti preukázania úmyslu ako rigoróznejšej formy zavinenia. Keďže pravidlá, naplňajúce pojem dobrých mravov, nie sú tak pregnantne formulované ako právne normy¹⁵ a podliehajú zmenám v priestore a čase, sankcionuje právny poriadok povinnosťou nahradiť spôsobenú škodu iba prípady ich úmyselného porušenia, čím zároveň vytvára limit prestupovania do určitej miery metaprávneho naplnenia obsahu pojmu dobrých mravov do právneho systému.

Ustanovenie § 424 vyказuje v určitom ohľade črty generálnej klauzuly, prostredníctvom ktorej dochádza k dotváraniu práva preberaním spoločenských hodnôt do systému práva. Zákonodarca tak kladie na sudcu požiadavku, aby rozumne právo „dotvoril“ či už interpretáciou použitím štandardných interpretačných metód alebo vyplnením medzery v zákone (ak považujeme použitie pojmu dobrých mravov za medzeru *intra legem*).

3. Konanie proti dobrým mravom ako predpoklad vzniku zodpovednosti za škodu

Východiskom na účely aplikácie ustanovenia § 424 OZ je posúdenie, či určité konanie škodcu naplňa znaky rozporu s dobrými mravmi (*contra bonos mores*). Konanie škodcu musí predstavovať porušenie dobrých mravov z objektívneho hľadiska, pričom za takýto rozpor s dobrými mravmi možno považovať stav, ktorý sa prieči morálnym normám všeobecne uznávaným v spoločnosti presadzujúcej slušnosť, ohľaduplnosť, porozumenie a vzájomný rešpekt. Konanie v rozpore s dobrými mravmi môže zahŕňať veľmi široký diapazón rôznych činností, kto-

plývajúcej zo zmluvy, pretože v takom prípade nastupuje zodpovednosť za porušenie právnej povinnosti podľa § 420 OZ. Zodpovednosť za úmyselné konanie proti dobrým mravom zahŕňa tak prípady konania neupraveného právom, ako aj prípady oprávneného výkonu práva, ktorý smeruje k poškodeniu iného, neodporuje síce priamo zákonu a nedosahuje intenzitu protiprávnosti, ale je v rozpore s dobrými mravmi.“

¹⁵ LUBY, Š. *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve I*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958, s. 521.

rých kritériá posúdenia sú relatívne ťažko identifikovateľné. Oscilujú od posúdenia sociálnej morálky cez identifikáciu rozporu s dobrými mravmi mimoprávnymi konvenčnými normami alebo prostredníctvom nepísaných právnych zásad alebo *ordre public*, ktorý je vlastný danému právnemu poriadku.

Zo strany škodcu teda ide o porušenie spoločensky viac-menej všeobecne akceptovaného štandardu správania, ktoré svojou povahou síce nie je v rozpore s právnou normou stanovujúcou konkrétny príkaz alebo zákaz, nenapĺňa však očakávaný štandard súladu s minimálnymi právno-etickými a sociálno-etickými požiadavkami spoločenského správania sa. Takéto správanie sa z právnej sily normy, ktorá odkazuje na rozpor s dobrými mravmi, sankcionuje aj právnymi prostriedkami (v rámci § 424 OZ povinnosťou nahradiť spôsobenú škodu).

Konanie v rozpore s dobrými mravmi zahŕňa tak aktívne konanie (faktické alebo právne), ako aj opomenutie konať. V prípade zanedbania možno zodpovednosť podľa § 424 OZ vyvodiť len vtedy, ak by bol na konanie škodca v súlade so spoločnosťou vytvorenými a uznávanými pravidlami slušnosti (morálnymi pravidlami) povinný. Na vznik zodpovednosti sa nevyžaduje, aby mal škodca vedomosť o tom, že jeho konanie je v rozpore s dobrými mravmi, t. j. škodca sa zodpovednosti nemôže zbaviť poukazom na to, že nevedel o tom, že jeho konanie porušuje dobré mravy. Ak by sme pripustili opačný výklad, dochádzalo by k neodôvodnenému zvýhodneniu tých subjektov, ktorým nie sú pravidlá slušnosti a vzájomného rešpektu (morálneho cítienia) vlastné, resp. takáto požiadavka vedomosti poškodeného o rozpore jeho konania s dobrými mravmi by viedla k subjektivizácii objektívneho kritéria posudzovania morálky (úroveň svedomia jednotlivca nemôže byť rozhodujúca pri určovaní, čo mu je v práve dovolené a čo nie). V tomto smere treba súhlasiť s nemeckou judikatúrou a jurisprudenciou, ktorá od škodcu požaduje iba vedomosť (znanosť) o skutočných okolnostiach (skutočnostiach), z ktorých následne možno vyvodiť rozpor s dobrými mravmi.

Konania proti dobrým mravom sa možno dopustiť akýmkoľvek spôsobom, t. j. nielen priamym „fyzickým“ konaním škodcu voči poškodenému, ale aj „sprostredkované“ prostredníctvom telekomunikačných prostriedkov, elektronickými prostriedkami atď.

Ustanovenie § 424 viaže vznik zodpovednosti za škodu na porušenie pravidla správania sa, ktoré má metaprávny pôvod. Hoci inkorporáciou takéhoto mimoprávneho pravidla do právnych vzťahov náhrady škody nedochádza k jeho transformácii na pravidlo právnej povahy, nedochádza v tomto prípade ani k prelomeniu zásady, že právnym dôvodom vzniku subjektívnej zodpovednosti za škodu je porušenie právnej povinnosti. Aj z ustanovenia § 424 možno vyabstrahovať

právne pravidlo správania sa, ktorým je z uvedeného ustanovenia implicitne vyplývajúca povinnosť nekonať v rozpore s dobrými mravmi.¹⁶ Pravidlo meta-legálneho pôvodu, ktoré bolo porušené (a takéto konanie bolo vyhodnotené ako rozpor s dobrými mravmi), iba naplní právny zákaz konania proti dobrým mravom jeho konkrétnym obsahom. Konanie v rozpore s dobrými mravmi teda indikuje protiprávnosť, ktorá je po posúdení ďalších relevantných faktorov (napr. okolností vylučujúcich protiprávnosť) ustálená. Posudzovanie protiprávnosti sa v tomto prípade neviaže na samotný vznik škody, t. j. vznik škody nie je kritériom protiprávnosti, ale iba jedným z predpokladov vzniku zodpovednostného právneho vzťahu. Na protiprávny charakter konania v rozpore s dobrými mravmi možno usudzovať vzhľadom na porušenie právnej povinnosti nekonať proti dobrým mravom aj pred vznikom škody, obdobne ako možno za protiprávne považovať už samotné porušenie konkrétnej právnej povinnosti (napr. povinnosť starostlivo opatrovať uschovanú vec) bez toho, aby muselo dôjsť k vzniku škody.

Konaním v rozpore s dobrými mravmi nebude také správanie, pri ktorom by sa na porušenie dobrých mravov malo usudzovať iba z toho, že dané konanie takmer porušilo konkrétne právne pravidlo správania sa, t. j. ak takéto správanie *per se* nespĺňa atribúty rozporu s dobrými mravmi, samotný fakt „skoroporušenia“ právnej povinnosti neodôvodňuje aplikáciu § 424 OZ.

To, či v danom prípade ide o konanie v rozpore s dobrými mravmi, je právnou otázkou, ktorej posúdenie vyplýva zo zistených skutkových okolností. Ak teda posúdi súd prvého stupňa na základe správne zisteného skutkového stavu konanie strany nesprávne ako konanie v rozpore s dobrými mravmi, môže sa odvolací súd od tejto právnej kvalifikácie odchýliť, a to bez toho, aby musel vykonávať ďalšie dokazovanie.¹⁷

Za určitých okolností možno pod ustanovenie § 424 OZ subsumovať (vzhľadom na absentujúcu osobitnú úpravu) niektoré prípady *culpa in contrahendo*.¹⁸ Pre splnenie predpokladu konania v rozpore s dobrými mravmi možno uvažovať najmä v intenciách ukončenia vyjednávania o zmluve spôsobom, ktorý porušuje dobré mravy, alebo začatie kontraktáčného procesu bez úmyslu zmluvu uzavrieť z dôvodu zmarenia možnosti uzavretia zmluvy s inou osobou, pokračovanie vo vyjednávaní zmluvy napriek tomu, že strana už nemá záujem zmluvu uzavrieť atď.

¹⁶ Explicitne vyjadrený príkaz konať v súlade s dobrými mravmi možno identifikovať v § 3 ods. 1 OZ.

¹⁷ NS ČR 22 Cdo 1567/2004.

¹⁸ Bližšie k inštitútu *culpa in contrahendo* pozri ŠTEFANKO, J. *Culpa in contrahendo*, alebo zodpovednosť za zavinenie v predzmluvných vzťahoch. In: *Právny obzor*, 2008, č. 3, s. 170 – 189.

Osobitným prípadom rozporu s dobrými mravmi (na ktorý § 424 OZ nadväzuje) je inštitút zákazu zneužitia práva a šikanózný výkon práva. Východiskovým ustanovením je § 3 ods. 1 OZ, podľa ktorého výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi. Rozpor s dobrými mravmi je v tomto prípade kritériom posúdenia zneužitia práva, t. j. takého výkonu práva, ktorého cieľom nie je dosiahnuť účel sledovaný právnym predpisom. Právnym následkom výkonu práva v rozpore s dobrými mravmi je v súlade s interpretáciou § 3 ods. 1 OZ odopretie právnej ochrany. Uvedený právny následok sa uplatní na prípady zneužitia práva v dôsledku rozporu s dobrými mravmi, pri ktorom nedošlo k vzniku škody, resp. pri ktorom síce došlo k vzniku škody, avšak nezavinene alebo iba z neobanlivosti.¹⁹

Ak by niekto vykonával svoje právo spôsobom, ktorým zámerne (úmyselne) poškodzuje iného, pričom poškodenie iného je motívom takéhoto výkonu, pôjde o šikanózný výkon práva (napriek tomu, že by sa takýto výkon práva mohol javiť vo svojej podstate oprávnený). Konanie, ktorým niekto pri výkone svojho práva sleduje vlastný prospech, nie však poškodenie iného, za šikanózný výkon práva teda za konanie v rozpore s dobrými mravmi považovať nemožno.²⁰ Väzba šikanózneho výkonu práva na podmienku poškodenia iného ako jediného motívu výkonu bez toho, aby ním konajúci sledoval svoje vlastné záujmy, nebude však podľa nášho názoru dostačujúca na zachytenie širokého okruhu do úvahy prichádzajúcich konaní. Uvedená podmienka by neprímerane striktnie vylučovala taký výkon práva, pri ktorom je úmysel uškodiť „iba“ prevažujúcim dôvodom výkonu práva (judikatúra obdobne priznáva relevanciu takému výkonu, pri ktorom je úmysel poškodiť „aspoň prevažujúcou motiváciou“;²¹ príp. taký, pri ktorom existuje hrubý nepomer medzi vlastnými záujmami, ktoré sleduje konajúci, a záujmami iného, do ktorých bolo zasiahnuté (t. j. ak nepoctivý motív výkonu práva jednoznačne prevláda nad poctivým motívom konania).

Právne následky šikanózneho výkonu práva nie sú osobitným spôsobom upravené v OZ, preto (ak sú splnené ďalšie predpoklady) možno takéto konanie subsumovať pod ustanovenie § 424 OZ. Pravdepodobne treba pripustiť, že aplikácia § 424 OZ sa nebude vzťahovať na šikanózný výkon povahy hrubého

¹⁹ V poslednom menovanom prípade neobanlivostného zneužitia práva možno uvažovať o aplikácii § 420, pričom za zákonnú povinnosť, k porušeniu ktorej došlo, sa bude považovať § 3 ods. 1.

²⁰ Vážný č. 11141.

²¹ Pozri rozhodnutia NS ČR 25 Cdo 2895/99, 32 Odo 807/2002, 33 Cdo 1030/2011, 33 Cdo 2247/2013 opačne napr. NS ČR 22 Cdo 1567/2004.

nepomeru medzi záujmami konajúceho a záujmami iného, do ktorých bolo zasiahnuté, keďže v tomto prípade je síce daný úmysel konať tak, aby došlo k hrubej nerovnováhe záujmov (čo v konečnom dôsledku odôvodňuje povahu daného konania ako šikanózneho výkonu práva), avšak absentuje úmysel konajúceho viažuci sa na vznik škody ako podmienka pre použitie § 424 OZ.

4. Škoda a úmyselná forma zavinenia ako ďalšie predpoklady vzniku zodpovednosti za škodu

Škodou je v prípade konania v rozpore s dobrými mravmi predovšetkým majetková ujma, nemožno však vylúčiť ani vznik nemajetkovej ujmy (bolesť pri ujme na zdraví). Keďže je vznik zodpovednosti viazaný na úmyselné konanie škodcu, súd nemôže použiť pri rozhodovaní o výške náhrady škody moderačné oprávnenie podľa § 450 OZ.

Medzi úmyselným konaním proti dobrým mravom a škodou musí existovať vzťah kauzality, t. j. škoda vznikla ako priamy dôsledok úmyselného konania proti dobrým mravom.

Úmysel škodcu môže mať charakter tak priameho úmyslu, keď škodca vedel, že svojím konaním spôsobí škodu a súčasne chcel tento následok spôsobiť ako aj nepriameho úmyslu, ak škodca vedel, že svojím konaním môže spôsobiť škodu a pre prípad, že ju spôsobí, bol s týmto dôsledkom uzrozumený. V oboch prípadoch je rozhodujúcim znakom úmyslu predchádzajúca vedomosť zodpovedného subjektu o tom, že jeho konanie je spôsobilé spôsobiť škodu inému.

Ľahostajný vzťah k výsledku konania nemožno zaradiť pod nepriamy úmysel, pretože vzťah ľahostajnosti k následku nepostačuje na naplnenie vôľovej zložky nepriameho úmyslu, vyžadujúceho vyšší stupeň vôle vo forme uzrozumenia. O nepriamy úmysel by však mohlo ísť vtedy, ak by ľahostajnosť konajúceho k tomu, či škoda nastane, alebo nenastane, vyjadrovala jeho kladné stanovisko k oboj týmto možnostiam.²² V tomto prípade by bolo možné usudzovať na uzrozumenie so vznikom škody, a tým na nepriamy úmysel.

Úmysel škodcu (tak priamy, ako aj nepriamy) sa musí vzťahovať na samotné konanie škodcu, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi, t. j. u škodcu musí byť zastúpená tak rozumová, ako aj vôľová zložka vedúca k danému konaniu, nevyžaduje sa však, aby sa úmysel škodcu vzťahoval aj na samotnú skutočnosť rozporu

²² NS SR 3 Cdo 78/2009.

s dobrými mravmi (škodca chcel a konal daným spôsobom, avšak nemusel mať vôľu a vedomosť o tom, že koná v rozpore s dobrými mravmi).

Úmysel škodcu sa okrem konania musí vzťahovať aj na z takéhoto konania vyplývajúci následok, t. j. vznik škody.²³ Uvedená podmienka predpokladá, že spôsobenie škody je buď želaným následkom škodcu, alebo síce neželaným následkom, s ktorým je však škodca pre prípad jeho vzniku uzrovaný. Pre vznik zodpovednosti bude postačujúce, ak úmysel škodcu zahŕňa škodu rovnakého alebo obdobného druhu, ako je tá, ktorá ako následok jeho konania vznikla, pričom sa však nevyžaduje, aby úmysel zahŕňal rozsah takejto škody.

Úmysel škodcu spôsobiť škodu sa neprezumuje, dôkazné bremeno zaťažuje v tomto prípade poškodeného, ktorý musí úmysel škodcu preukázať.

5. Záver

Ustanovenie § 424 stojí z hľadiska svojej povahy ako akejsi generálnej klauzuly a svojho obsahu, ktorý recipuje širšie spoločenské hodnoty, vedľa skutkovej podstaty porušenia zákonnej alebo zmluvnej právnej povinnosti, pričom platí, že jednotlivé prípady osobitnej zodpovednosti za škodu, rovnako ako prípady všeobecnej zodpovednosti za škodu, majú vo vzťahu k § 424 aplikačnú prioritu.²⁴ Až v prípade, ak nie je možné identifikovať porušenie konkrétnej právnej povinnosti, možno sankcionovať dané konanie v súlade s § 424, čím sú do právneho poriadku vnášané i prvky metaprávnej povahy majúce svoj pôvod v hodnotách slušnosti.

²³ Opačne napr. NS SR 4 Obdo/6/2010.

²⁴ V prípade situácie, ak určitým správaním dochádza k porušeniu konkrétnej právnej povinnosti a zároveň je takéto konanie možné považovať za rozporné s dobrými mravmi, sankcionuje sa takéto správanie na základe konkrétnej zodpovednostnej skutkovej podstaty predvídajúcej porušenie konkrétnej právnej povinnosti.

ZÁSADY POCTIVÉHO OBCHODNÉHO STYKU PRINCIPLES OF FAIR COMMERCIAL PRACTICE

JUDr. Zuzana Nevolná, PhD.

Katedra občianskeho a obchodného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Jednou zo zásad európskeho súkromného práva je aj zásada ohľadu a férovosti. V našom Obchodnom zákonníku tejto zásade obsahovo zodpovedá výkon práva v súlade so zásadami poctivého obchodného styku. Práve zásadám poctivého obchodného styku a ich odrazu v rozhodovacej činnosti súdov je venovaný nasledujúci príspevok.

Kľúčové slová: zásada ohľadu a férovosti, zásady poctivého obchodného styku, dobré mravy

Abstract: The principle of regard and fairness counts among the principles of European private law. In our Commercial Code the tenet of exercise of rights in conformity with the principles of fair commercial practice corresponds with this principle. The very principles of fair commercial practice and their reflection in the judicial decision-making are the object of interest of the following paper.

Key words: principle of regard and fairness, principles of fair commercial practice, good morals

Úvod do problematiky

V európskom súkromnom práve sa popri tradičných zásadách, ako je zásada zmluvnej slobody alebo zásada *pacta sunt servanda*, sformovali aj novšie zásady, ktorých úlohou je zvýrazniť spoločenskú zodpovednosť subjektov súkromnoprávných vzťahov a prispieť k zdôrazneniu sociálnej funkcie súkromného práva. Jednou z týchto zásad je aj zásada ohľadu a férovosti (*regard and fairness*, *Rücksichtnahme und Fairness*). Táto zásada zahŕňa vzájomnú otvorenosť, férovosť a ohľad medzi zmluvnými stranami. Súvisí síce so zmluvnou solidaritou, avšak jej označenie ako zásady ohľadu a férovosti presnejšie vyjadruje jej skutočný obsah a nevyvoláva mylné asociácie spojené s pojmami solidarita a sociálne zmluvné právo. Zásada ohľadu a férovosti totiž nie je založená na solidarite v zmysle prerozdelenia bohatstva alebo na opatreniach sociálnej politiky. Zmluvné strany sa na základe tejto zásady nemusia vzdať svojich záujmov a konať altruisticky, ale očakáva sa od nich len to, že budú konať poctivo (férovo), čiže v súlade s dobrou vierou, a prihliadať na záujmy druhej zmluvnej strany.¹

¹ JANČO, M., JURČOVÁ, M., NOVOTNÁ, M. a kol. *Európske zmluvné právo*. Bratislava: EURO-IURIS, 2012, s. 181.

Čestnosť, otvorenosť a ohľad na záujmy druhej strany sú znaky, ktorými možno charakterizovať aj princíp poctivosti.² Čestnosť treba chápať „v zmysle neprijateľnosti podvodu voči druhej zmluvnej strane“.³ Otvorenosť je také správanie zmluvnej strany, ktoré je možné označiť za transparentné a ohľadom na záujmy druhej zmluvnej strany sa myslí ohľad minimálny, bežne vyžadovaný.⁴

Každý z nás vníma etiku v spoločenskom správaní ako určité pravidlá slušnosti, ktoré sú všeobecne známe a uznávané spoločnosťou a každý jednotlivec by ich mal akceptovať. Etika v podnikaní je však nielen abstraktným pojmom, ale má aj právny rozmer a dokonca právnu vymožiteľnosť.

Predpokladá sa, že podnikateľ bude vo vzťahoch s inými podnikateľmi presadzovať svoj záujem, využívať možnosti, ktoré mu práva úprava poskytuje a usilovať sa o dosiahnutie najvyššieho možného zisku a zlepšenie svojej pozície na trhu. Na druhej strane však nesmie pri presadzovaní svojich záujmov prekročiť medze, ktoré vyplývajú zo zásad poctivého obchodného styku, ani nesmie zneužívať práva, ktoré mu podľa zákona vznikli. Právo nemôže byť vykonávané spôsobom, ktorým je bezdôvodne upierané základné právo druhému účastníkovi záväzkového vzťahu, ani nemôže viesť k nevyváženosti vzájomných práv a povinností. Aj zmluvná sloboda účastníkov záväzkového vzťahu nie je neobmedzená a nesmie vybočiť z určitých, aj právom akceptovateľných hraníc. Ak ich prekročí, nemožno im priznať právnu ochranu. Na základe ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka výkon práva, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, nepožíva právnu ochranu. Práve výkon práva v súlade so zásadami poctivého obchodného styku, ktoré bývajú niekedy označované aj ako zásady férového obchodovania, v značnej miere naplňa obsah zásady ohľadu a férovosti.

Možno konštatovať, že zásady poctivého obchodného styku sú výrazom konkretizácie všeobecnejších morálnych zásad či noriem vyjadrených v pojme dobré mravy. Ide o konkretizáciu noriem morálky na oblasť obchodných záväzkových vzťahov. Tvoria ucelený súbor zásad správania, ktorých dodržiavanie v obchodnom styku tento styk kvalifikuje ako poctivý. O rozpor so zásadami poctivého

² NOVÝ, Z. *Dobrá víra jako princip smluvního práva v mezinárodním obchodu*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 139.

³ NOVÝ, Z. *Dobrá víra jako princip smluvního práva v mezinárodním obchodu*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 139.

⁴ Bližšie pozri: BAR, CH., CLIVE, E., SCHULTE-NÖLKE, H. (eds.). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)* Munich: Sellier European Law, 2009, s. 136. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.

obchodného styku ide vždy vtedy, ak účastník právneho vzťahu pri presadzovaní svojich záujmov zneužíva svoje práva na úkor druhej strany, ak výkon jeho práv jednoznačne smeruje len k poškodeniu druhej strany s cieľom dostať ju do nepriaznivejšej situácie.

Právny princíp poctivého konania je zakotvený vo väčšine kontinentálnych právnych poriadkov. Náš právny princíp poctivého konania nebol zakotvený až prijatím Obchodného zákonníka. Keď sa pozrieme do našej nedávnej minulosti, princíp poctivého konania zakotvoval aj zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu), ktorý používal pojem „statočný obchodný styk“, a to na viacerých miestach, napríklad v ustanovení § 23, kde stanovil, že prejav vôle je okrem iného potrebné vykladať „so zreteľom na statočný obchodný styk“. Dokonca ustanovenie § 102 sa obsahovo veľmi podobá na ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka.⁵

Pojem poctivý obchodný styk

Vymedzenie pojmu „poctivý obchodný styk“ (rovnako ako aj pojmu „dobré mravy“) je spravidla ponechané na právnu vedu a judikatúru. Len výnimočne definíciu týchto pojmov nájdeme v právnej norme.⁶ Tento prístup považujeme za správny, keďže ide o pojmy, ktoré sú mnohotvárne a ich význam sa v čase a mieste vyvíja.

O všeobecnú definíciu dobrých mravov sa viackrát pokúsil tak Najvyšší súd Slovenskej republiky, ako aj Ústavný súd Slovenskej republiky (rovnako tak aj Českej republiky). Nie vždy sa však odborná verejnosť s prístupom súdov stotožnila. Pre úplnosť uvedieme tie najznámejšie rozhodnutia. Medzi najčastejšie citované patrí uznesenie Ústavného súdu Českej republiky, ktorý pod pojmom dobré mravy rozumie „súhrn etických, všeobecne zachovávaných a uznávaných zásad, ktorých dodržiavanie často zabezpečujú aj právne normy tak, aby každé konanie bolo v súlade so všeobecnými morálnymi zásadami demokratickej spoločnosti. Tento všeobecný horizont, ktorý vývojom spoločnosti rozvíja aj svoj morálny rozsah v priestore a čase, musí byť posudzovaný z hľadiska konkrétneho

⁵ „Zrejme zneužívanie práv zo záväzkových vzťahov, ktoré sa deje v rozpore so zásadou statočného obchodného styku za účelom poškodenia druhej strany, nepožíva právnu ochranu.“

⁶ Napríklad definícia konania v rozpore s dobrými mravmi v § 4 ods. 8 zákona č. 250/2007 Z. z. o ochrane spotrebiteľa.

prípadu v danom čase, na danom mieste a vo vzájomnej dohode účastníkov právneho vzťahu“.⁷ Znáмым judikátom, v ktorom sa vymedzuje obsah pojmu dobré mravy, je aj rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky, v ktorom sa dobrými mravmi rozumie „súhrn spoločenských, kultúrnych a mravných noriem, ktoré v historickom vývoji osvedčujú istú nemennosť, vystihujú podstatné historické tendencie, zdieľa ich rozhodujúca časť spoločnosti a majú povahu základných noriem“.⁸ Najvyšší súd Slovenskej republiky vymedzil dobré mravy ako „obvyklé, poctivé a spravodlivé správanie, ktoré zodpovedá základným, v spoločnosti prevládajúcim morálnym zásadám“.⁹ Ako vyplýva z uvedeného, ide len o rôzne varianty toho istého.

Rozpor so zásadami poctivého obchodného styku má v reálnom živote mnohé konkrétne podoby. Ide o viaceré rôzne prípady, keď sa výkon práva dostane do rozporu so zásadami poctivého obchodného styku, ktoré treba posúdiť veľmi individuálne a komplexne. Vo všeobecnosti by sme mohli zásady poctivého obchodného styku charakterizovať ako poctivé, slušné a profesionálne správanie podnikateľov vo vzájomných vzťahoch, ale aj vo vzťahoch s inými subjektmi. Povinnosť podnikateľa konať v zhode so zásadami poctivého obchodného styku vplýva na podnikateľa aj pri kontaktoch s nepodnikajúcimi osobami.

Zásady poctivého obchodného styku zahŕňajú osobitosti profesionálnych vzťahov v podnikateľskom prostredí a jeho špeciálnej etiky. V režime obchodných vzťahov sa dá sociálny aspekt spravodlivosti vzťahu ťažšie uplatniť, čo sa odráža aj v zásadách poctivého obchodného styku, keď sa kladie dôraz najmä na všeobecný zákaz zneužitia práva a dobromyselnosť účastníkov zmluvných vzťahov.

Pôsobenie zásad poctivého obchodného styku má ochraňovať zmluvných partnerov pred šikanóznymi tendenciami a praktikami v obchodovaní. O šikanovanie by išlo vtedy, ak by výkon práva zreteľne smeroval iba k zjavnému poškodeniu iných subjektov.¹⁰ Účelom výkonu práva v tomto prípade nie je realizácia vlastných oprávnených hospodárskych záujmov a hospodárskeho cieľa determinovaného obchodným záväzkom, ale snaha výkonom práva znevýhodniť druhú stranu a spôsobiť jej ujmu. Zámer škodiť inému pri šikanóznom výkone práva musí byť buď hlavným, alebo aspoň prevažujúcim. Nestačí len určitá zlomyseľnosť pri uplatňovaní práva, ktorá sa prejaví v tom zmysle, že veriteľ bude zámerne

⁷ Uznesenie Ústavného súdu Českej republiky z 26. 2. 1998, sp. zn. II. ÚS 249/97.

⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 26. 6. 1997, sp. zn. 3 Cdon 69/96.

⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 28. 2. 2005, sp. zn. Obdo V 53/2003.

¹⁰ Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 18. 6. 2009, sp. zn. 3 Obdo/11/2008.

vymáhať svoju pohľadávku práve vtedy, keď je dlžník v zlej finančnej situácii. Prípadom šikany by bolo napríklad, ak by veriteľ začal vymáhať svoju pohľadávku zámerne po uplynutí dlhej doby, počas ktorej je dlžník v omeškaní, s úmyslom, aby čo najviac narástol úrok z omeškania, a tým dlžníka poškodil.¹¹ Šikanózný výkon práva sa musí vždy preukázať a dôkazné bremeno zaťažuje toho, kto je takýmto výkonom práva poškodený.

Tým, že Obchodný zákonník v ustanovení § 265 všeobecne odkazuje na zásady poctivého obchodného styku, tie majú právnu záväznosť a vzhľadom na to, že ide o ustanovenie kogentné, zmluvné strany nemôžu dané ustanovenie dohodou vylúčiť ani obmedziť.

Ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka treba vnímať ako príkaz sudcovi, aby rozhodoval v súlade s ekvitou, pričom oproti dobrým mravom dovoľujú zásady poctivého obchodného styku zobrať do úvahy osobitosti profesionálnych vzťahov podnikateľského prostredia a jeho špecifickej etiky. Vzhľadom na prevažujúcu profesionalitu obchodnoprávných vzťahov, citlivosť na aspekty sociálnej spravodlivosti je v režime obchodného práva o niečo slabšia (dovoľuje prihliadnuť k špecifikám podnikateľskej etiky). Za poctivé v obchodnoprávnej rovine možno podľa okolností považovať ešte aj postupy, ktoré by sa vo sfére všeobecného občianskeho práva mohli javiť už ako nemravné.¹²

Vzťah a rozdiely medzi inštitútmi poctivý obchodný styk a dobré mravy

Možno konštatovať, že zásady poctivého obchodného styku a dobré mravy majú spoločné jadro, ktoré spočíva v ekvite. Ich funkciou je nachádzanie spravodlivosti tam, kde by formálna aplikácia právnych noriem viedla k neudržateľným dôsledkom.¹³ Napriek tomu sú však poctivý obchodný styk a dobré mravy dva rozdielne pojmy. V porovnaní s ustanovením § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka, ktoré zakazuje výkon práva v rozpore s dobrými mravmi,¹⁴ v prípade

¹¹ OVEČKOVÁ, O. *Zmluvná pokuta*. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 151.

¹² Napríklad v obchodnoprávných vzťahoch je vylúčená možnosť namietat' tieseň a nápadne nevýhodné podmienky (§ 267 ods. 2 Obchodného zákonníka).

¹³ Bližšie pozri uznesenie Ústavného súdu Českej republiky z 1. 8. 2011, sp. zn. I. ÚS 3727/10.

¹⁴ Ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka: „Výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi.“

ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka ide o konkretizáciu a prispôsobenie tohto pojmu na oblasť obchodných vzťahov.

Aj keď mnohé konkrétne porušenia sa budú prekrývať s porušeniami zásad poctivého obchodného styku, pojem dobré mravy je obsahovo širší ako pojem zásady poctivého obchodného styku.¹⁵ Napriek tomu z toho, že je určité konanie v zmysle ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, bez ďalšieho nevyplýva, že ide o konanie (právny úkon) neplatné, pretože sa v intenciách ustanovenia § 39 Občianskeho zákonníka prieči dobrým mravom.¹⁶

Ako už bolo vyššie uvedené, zásady poctivého obchodného styku sú výrazom konkretizácie všeobecnejších morálnych zásad či noriem vyjadrených v pojme dobré mravy. Ak pri uskutočnení právnych úkonov dôjde k rozporu s dobrými mravmi, použije sa ustanovenie § 39 Občianskeho zákonníka¹⁷ a dôsledkom bude neplatnosť (a to absolútna) právneho úkonu. Ak však pri výkone práva dôjde k rozporu so zásadami poctivého obchodného styku, pôjde o aplikáciu ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka a súd výkon práva odmietne, čiže nepôjde o neplatnosť právneho úkonu, ale len o odopretie právnej ochrany výkonu práva, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku (a to aj v prípade, ak ním nie je porušené žiadne kogentné ustanovenie). Takýto výkon práva je teda platným, nie je však možné domáhať sa ho na súde. V rozpore so zásadami poctivého obchodného styku môže byť len výkon práva, nie samotný právny úkon, z ktorého sa právo uplatňuje. Predpokladom aplikácie ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka je práve platný právny úkon, z ktorého sa právo uplatňuje.¹⁸

Vzhľadom na skutočnosť, že uplatnenie ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka nemá za následok neplatnosť právneho úkonu, ale len odopretie ochrany výkonu práva, je možné, aby subjekt na základe takéhoto právneho úkonu plnil a takéto plnenie nie je možné považovať za bezdôvodné obohatenie.

¹⁵ Poctivý obchodný styk je teda v porovnaní s pojmom dobré mravy pojmom užším, pričom aj pre obchodné záväzkové vzťahy je v dôsledku ustanovenia § 1 ods. 2 Obchodného zákonníka možné aplikovať pravidlo o rozpore s dobrými mravmi s následnou sankciou neplatnosti právneho úkonu.

¹⁶ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 1. 7. 2008, sp. zn. 29 Odo 1027/2006.

¹⁷ Ustanovenie § 39 Občianskeho zákonníka: „Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.“

¹⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky zo 7. 12. 2011, sp. zn. 32 Cdo 542/2010, obdobne tiež rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 25. 6. 2008, sp. zn. 32 Cdo 3010/2007.

Rozdielna je tiež úloha súdu v procese rozhodovania. Pri aplikácii ustanovenia § 39 Občianskeho zákonníka súd skonštatuje, že právny úkon je pre rozpor s dobrými mravmi neplatný, kým pri aplikácii ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka neposkytne výkonu práva v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku právnu ochranu. Dôvodom takéhoto riešenia je okrem iného aj snaha zákonodarcu o čo najväčšiu zmluvnú slobodu v oblasti podnikateľských vzťahov.

Najvyšší súd Českej republiky skonštatoval, že je nesprávne, keď je konanie, ktoré je v rozpore s poctivým obchodným stykom, a konanie, ktoré sa prieči dobrým mravom, chápané ako vzťah príčiny (konanie je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku) a následku (a teda sa takéto konanie prieči dobrým mravom). Pri takomto chápaní by sa ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka nedalo samostatne aplikovať, čo by odporovalo jeho ustálenému výkladu i tomu, ako tento inštitút interpretuje právna teória.¹⁹

Vzhľadom na problematický vzťah Obchodného a Občianskeho zákonníka sa dlhšie vedú debaty, či v rámci ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka je vôbec možné aplikovať ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka aj na obchodné záväzkové vzťahy. V niektorých rozhodnutiach súdu možno nájsť výslovne vyjadrený názor, že výkon práva, ktorý je v rozpore s dobrými mravmi, možno s poukazom na ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka odoprieť aj v obchodnom záväzkovom vzťahu.²⁰ Ďalšia judikatúra túto otázku vôbec nerieši a dobré mravy na obchodnoprávne vzťahy aplikuje.²¹

Aj v odbornej literatúre sa stretávame s rôznymi názormi. Na jednej strane s názorom, že aplikácia dobrých mravov aj na obchodnoprávne vzťahy je možná na základe toho, že požiadavka na súlad s dobrými mravmi je všeobecnou požiadavkou celého súkromného práva a že zásady poctivého obchodného styku predstavujú len špeciálnu zásadu, existujúcu vedľa dobrých mravov.²² Na druhej strane niektorí autori judikatúru aplikujúcu zákaz výkonu práva v rozpore s dobrými mravmi aj na obchodnoprávne vzťahy považujú za chybnú. Tento svoj názor opierajú o zásadu špeciality (Obchodný zákonník je vo vzťahu k Občianskemu zákonníku predpisom špeciálnym) a ak vplývajú obe posudzované ustanovenia na výkon práva v rozpore so spravodlivosťou, teda na rovnaký okruh problémov, je možné aplikovať iba špeciálne ustanovenia (zásady poctivého obchodného

¹⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 20. 1. 2009, sp. zn. 29 Cdo 359/2007.

²⁰ Pozri napríklad uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky z 27. 6. 2007, sp. zn. 29 Odo 756/2005.

²¹ Pozri napríklad rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 21. 8. 2000, sp. zn. 22 Cdo 871/2000.

²² HAVEL, B. K aplikovateľnosti dobrých mravů v obchodním styku. *Obchodní právo*, 2001, č. 2, s. 12.

styku) modifikujúce ustanovenia všeobecné (dobré mravy).²³ Obdobne aj Ovečková, ktorá uvádza: „...ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka je vo vzťahu k § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka ustanovením špeciálne prispôbeným pre oblasť obchodných záväzkových vzťahov, ako aj charakteru subjektov týchto vzťahov. Nie vždy sa však z toho záveru dôsledne vyvodzujú konkrétne konzekvencie, t. j. že v obchodných vzťahoch v súvislosti s výkonom práva nemožno súčasne aplikovať obe ustanovenia. Prejavuje sa to najmä v judikatúre, kde sa niekedy uvedené ustanovenia aplikujú súčasne. Domnievame sa, že ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka nemožno aplikovať na obchodné vzťahy, lebo tu na základe subsidiarity má prednosť ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka.“²⁴

Aj keď je riešenie tejto otázky komplikované, prikláňame sa skôr k druhej skupine autorov, pričom považujeme za potrebné poukázať aj na skutočnosť, že obidve ustanovenia sa týkajú výkonu práva, pričom rozdielom je, že dôsledok odopretia právnej ochrany je v prípade ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka výslovne uvedený, kým ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka takúto výslovnú úpravu neobsahuje. Myslíme si, že vloženie ustanovenia § 265 do Obchodného zákonníka zákonodarca sledoval, vzhľadom na špecifickosť obchodnoprávných vzťahov a ich subjektov (kde, ako už bolo vyššie uvedené, je citlivosť k aspektom sociálnej spravodlivosti o niečo slabšia), zakotvenie užšej ochrany ako v prípade ustanovenia § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka. Keďže zásady poctivého obchodného styku nevykazujú takú mieru citlivosti na sociálne aspekty, v tom dobré mravy modifikujú a prispôsobujú na použitie v obchodnoprávných vzťahoch. V porovnaní s ustanovením § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka v prípade ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka ide teda o konkretizáciu a prispôbenie pojmu dobré mravy na oblasť obchodných vzťahov. Zásadám poctivého obchodného styku obstojať aj konanie, ktoré by sa v porovnaní s dobrými mravmi javilo ako neetické.

Ak by sme sa priklonili k opačnému názoru a vychádzali z toho, že v prípade, ak by výkon práva nebol v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku (ako užšej kategórie vo vzťahu k dobrým mravom), ale napriek tomu by naplňoval rozpor s dobrými mravmi (ako kategórie širšej a všeobecnejšej), ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka by bolo nadbytočné, pretože každý rozpor so zásadami poctivého obchodného styku je zároveň aj rozporom s dobrými mravmi.

²³ LOKAJÍČEK, J. Zásady poctivého obchodného styku. *Právní rozhledy*, 2013, č. 1, s. 20.

²⁴ OVEČKOVÁ, O. *Zmluvná pokuta*. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 154.

Definitívnou bodkou za týmito otázkami by bola jasná právna úprava v rámci rekodifikácie Občianskeho zákonníka.

Poctivý obchodný styk a rozhodovanie súdov

Ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka poskytuje široký priestor na sudcovskú úvahu o tom, či určité ustanovenie zmluvy je, alebo nie je v súlade so zásadami poctivého obchodného styku. Zákon sudcu nijako neobmedzuje v úvahe, z akých hľadísk má pri posudzovaní súladu so zásadami poctivého obchodného styku vychádzať. Využitie ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka by však malo byť poslednou možnosťou (*ultima ratio*), ako vo výnimočných prípadoch zmierniť či odstrániť prílišnú tvrdosť zákona v situácii, v ktorej by sa priznanie uplatneného nároku zdalo krajne nespravodlivým. Ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka treba vnímať ako príkaz sudcovi, aby rozhodoval v súlade s ekvitou.²⁵

Ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka patrí k právnym normám s relatívne neurčitou (abstraktnou) hypotézou, t. j. k právnym normám, ktorých hypotéza nie je stanovená priamo právnym predpisom, a ktoré tak prenechávajú súdu, aby podľa svojho uváženia v každom jednotlivom prípade vymedzil sám hypotézu právnej normy zo širokého, vopred neobmedzeného okruhu okolností.²⁶ Rozhodnutie o tom, či sú splnené podmienky na použitie ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka, preto treba urobiť vždy po starostlivej úvahe, v rámci ktorej sa musia brať do úvahy všetky rozhodujúce okolnosti prípadu. Zneužitím práva nie je napríklad, ak vzniknú zúčastneným osobám proti sebe práva (a zodpovedajúce povinnosti) z navzájom rôznych právnych titulov a jedna zo strán sa svojich nárokov domáha, aj keď druhá strana svoje práva neuplatňuje. Ak má druhá strana nároky voči prvej strane (napríklad nárok na náhradu škody), je len jej vecou, aby ho uplatnila.²⁷ Konanie veriteľa vymáhajúceho svoju pohľadávku voči dlžníkovi, ktorý má voči veriteľovi vzájomnú pohľadávku prevyšujúcu dlh, taktiež nie je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, a to ani v prípade, že na majetok veriteľa bol vyhlásený konkurz. Ak totiž majú účastníci konania vzájomné pohľadávky, samotná skutočnosť, že jeden z nich sa môže domá-

²⁵ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 20. 1. 2009, sp. zn. 29 Cdo 359/2007.

²⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky z 1. 12. 2016, sp. zn. 23 Cdo 2664/2016.

²⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 15. 12. 2009, sp. zn. 23 Cdo 4388/2007.

hať uspokojenia svojej pohľadávky len v rámci konkurzu vedeného na majetok druhého, neznamená, že by uplatnenie a vymáhanie vzájomnej pohľadávky bolo výkonom práva, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku.²⁸

Súdy musia byť pri svojom rozhodovaní veľmi obozretné, pretože v súdnych sporoch sa s namietaním § 265 Obchodného zákonníka stretávame pomerne často, pričom mnohokrát ide o snahu strán zneužiť dané ustanovenie a kompenzovať ním napríklad vlastné riziko pri obchodovaní alebo svoju nepozornosť pri uzatváraní zmluvy a pod. Najvýraznejšie sa to prejavuje pri úrokoch z omeškania a pri výške zmluvnej pokuty.

V týchto prípadoch strana, ktorá je v dôsledku porušenia svojej zmluvnej povinnosti povinná platiť úroky z omeškania alebo zmluvnú pokutu, sa snaží tejto sankčnej povinnosti zbaviť práve poukazom na to, že ide o výkon práva v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku. Nemožno však všeobecne vyvodzovať porušenie zásad poctivého obchodného styku napríklad len z pomeru výšky dohodnutej zmluvnej pokuty a hodnoty zabezpečovanej povinnosti alebo zovšeobecniť, že každá požiadavka veriteľa na zaplatenie zmluvnej pokuty je šikanóznou len preto, že zabezpečenú povinnosť dlžník dodatočne splnil. Na druhej strane skutočnosť, že zmluvná pokuta nie je neprimerane vysoká, nevypovedá nič o tom, akým spôsobom a za akých okolností veriteľ vykonáva právo na zaplatenie zmluvnej pokuty, či výkon tohto práva nie je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku. Na týchto príkladoch vidno dôležitosť skúmať porušenie zásad poctivého obchodného styku vždy vo väzbe na konkrétne okolnosti prípadu.

Na druhej strane možno v niektorých prípadoch súdom vytknúť aj nesprávne chápanie, výklad a aplikáciu ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka. Ako príklad možno uviesť z judikatúry súdov známu tendenciu využívať ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka na znižovanie výšky zmluvnej pokuty, hoci túto funkciu má plniť inštitút moderačného práva súdu znížiť neprimerane vysokú zmluvnú pokutu (§ 301 Obchodného zákonníka).²⁹ Takýto postup je v mnohých prípadoch zneužívaním ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka a ide

²⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 31. 8. 2006, sp. zn. 29 Odo 1136/2005.

²⁹ Predpoklad neprimeranej zmluvnej pokuty je podmienkou pre použitie moderačného práva súdu znížiť neprimerane vysokú zmluvnú pokutu podľa ustanovenia § 301 Obchodného zákonníka, nie je však zákonom stanovenou podmienkou pre rozpor výkonu práva so zásadami poctivého obchodného styku v zmysle ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka. Ak súd posúdi zmluvnú pokutu ako neprimerane vysokú, nie sú tým súčasne bez ďalšieho naplnené všetky predpoklady pre aplikáciu ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka, teda pre záver, že výkon práva na zmluvnú pokutu nepožíva právnu ochranu, ale pre postup podľa ustanovenia § 301 Obchodného zákonníka.

o aplikáciu, ktorá narúša právnu istotu, pričom v takýchto prípadoch právo chráni toho, kto porušil právnu povinnosť.

Spornou otázkou je aj otázka, či k prípadnému rozporu so zásadami poctivého obchodného styku majú súdy prihliadať z úradnej povinnosti, alebo treba tento rozpor vždy namietat'. Myslíme si, že vzhľadom na skutočnosť, že sankciou za výkon práva v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku je, že takýto výkon práva nepožíva právnu ochranu, podľa nášho názoru, to, či má byť sankcia naplnená, záleží od vôle osoby, ktorá bola zneužitím práva dotknutá. Myslíme si preto, že treba výkon práva v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku namietat'.³⁰ V tomto kontexte je však zaujímavé rozhodnutie Krajského súdu v Bratislave, ktorý skonštatoval: „Posudzovanie výkonu práva, či je v súlade, alebo v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, je výlučne otázkou právnou a nie skutkovou. Z tohto dôvodu preto nie je potrebné výkon práva v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku v námietkach uvádzať. Je postačujúce, keď sa uvedú také skutočnosti, na základe ktorých je tento záver možné vyvodit', nakoľko súd pozná právo a práve súd vyhodnocuje a posudzuje, či výkon práva je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku.“³¹

Ako už bolo uvedené, súdy musia vždy preskúmať všetky okolnosti prípadu. Mali by postupovať tak, že najskôr by mali posúdiť, či treba za nespravodlivý považovať právny úkon, alebo len výkon práva. Ak je nespravodlivý právny úkon, treba využiť ustanovenie § 39 Občianskeho zákonníka a ten vyhlásiť za neplatný pre rozpor s dobrými mravmi. Netreba potom dokazovať rozpor so zásadami poctivého obchodného styku. Ak je právny úkon platný, ale výkon práva z neho vychádzajúci je napriek tomu nespravodlivý a ide o obchodnoprávny vzťah, treba využiť ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka. Ako vidno v obchodných vzťahoch, v prípade neplatnosti právnych úkonov pre rozpor s dobrými mravmi (§ 39 Občianskeho zákonníka) je právna úprava prísnejšia ako v prípade odmietnutia právnej ochrany výkonu práva, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, pričom zákonodarca tak robí v záujme právnej istoty v obchodných vzťahoch. V záujme istoty v obchodných vzťahoch treba tiež, aby v prípade rozporu s dobrými mravmi sudca pri svojom rozhodovaní dôsledne sledoval vôľu zmluvných strán a ak to len trochu pôjde, zachoval platnosť úkonu.

³⁰ Rovnaký názor nájdeme napríklad aj v LOKAJÍČEK, J. Zásady poctivého obchodného styku. *Právni rozhledy*, 2013, č. 1, s. 18.

³¹ Rozsudok Krajského súdu v Bratislave z 12. 11. 2015, sp. zn. 1CoZm/17/2014.

Záver

Zásady poctivého obchodného styku sú právne relevantné pri výkone práva. Sú podmienkou právnej ochrany výkonu práva v tom zmysle, že ak výkon práva, ktorý síce neporušuje kogentné ustanovenia zákona alebo ustanovenia zmluvy, odporuje zásadám poctivého obchodného styku a prekračuje medze zmluvnej voľnosti, ktorú zákon poskytuje v obchodných záväzkových vzťahoch, nepožíva právnu ochranu. Podnikateľ nesmie zneužívať práva, ktoré mu patria, a to najmä vtedy, keď jeho práva nie sú v takej miere ohrozené, že by bolo možné bez ďalšieho pripustiť, aby výkonom jeho práv boli zjavne poškodzované iné subjekty.³² Poctivosť vyjadruje určitý štandard správania v právnych vzťahoch, vyžadujúci čestnosť, otvorenosť a povinnosť brať ohľad na záujmy druhej strany.

Aplikácia ustanovení, pri ktorých treba brať zreteľ na morálne zásady, je náročná a môže sklznúť až do polohy, keď môžeme hovoriť o zneužití morálky či zásad morálky pri aplikácii práva. Preto nie je možné rozhodovať bez dôkladného preskúmania konkrétneho prípadu a dôkladnej argumentácie. Je úlohou súdov, aby pri svojom rozhodovaní postupovali dôkladne a obozretne. Ako už bolo uvedené, využitie § 265 Obchodného zákonníka by malo byť poslednou možnosťou, ako vo výnimočných prípadoch zmierniť alebo odstrániť prílišnú tvrdosť zákona v situácii, v ktorej by priznanie uplatneného nároku bolo krajne nespravodlivé.

Aj keď sa v súvislosti s aplikáciou ustanovenia § 265 Obchodného zákonníka v právnej praxi stretávame s viacerými nejasnosťami, možno konštatovať, že jeho zakotvenie v Obchodnom zákonníku sa dá považovať za vhodné a spĺňa aj kritériá zásad európskeho súkromného práva. Bude však náročnou úlohou implementovať zásady európskeho súkromného práva do nového Občianskeho zákonníka. Na druhej strane sa vytvorí priestor na odstránenie nejasností, s ktorými sa v právnej praxi momentálne stretávame.³³

³² Rozsudok Krajského súdu v Bratislave z 18. 4. 2013, sp. zn. 1 CoZm/30/2012.

³³ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva“.

**VÝHRADA VO SVEDOMÍ – K JEDNÉMU
MEDZINÁRODNOPRÁVNEMU ZÁVÄZKU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
CONSCIENTIOUS OBJECTION –
TO ONE INTERNATIONAL-LEGAL COMMITMENT
OF THE SLOVAK REPUBLIC¹**

ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D.

Ústav pre právne otázky náboženskej slobody
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá medzinárodnoprávnym záväzkom Slovenskej republiky uzavrieť so Svätou stolicou osobitnú medzinárodnú zmluvu, ktorá upraví rozsah a podmienky uplatnenia práva na výhradu vo svedomí podľa vieroučných a mravoučných zásad Katolíckej cirkvi. Uvedený záväzok vyplýva z článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou. Traktuje význam svedomia a práva na uplatnenie výhrady vo svedomí. Približuje genézu a obsah návrhu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí.

Kľúčové slová: hodnoty, svedomie, Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou, výhrada vo svedomí, katolícka cirkev

Abstract: This paper deals with the international legal obligation of the Slovak Republic to conclude a special international treaty with the Holy See which will regulate the scope and conditions of the exercise of the right to a conscientious objections according to the dogmatic and moral principles of the Catholic Church. This obligation follows from Article 7 of the Basic Treaty between the Slovak Republic and the Holy See. It explains the meaning of conscience and the right to exercise objection in conscience. It approximates the genesis and content of the draft Treaty between the Slovak Republic and the Holy See on the right to exercise objections in the conscience.

Key words: values, conscience, Basic Treaty between the Slovak Republic and the Holy See, conscientious objection, Catholic Church

Introit

„Radšej nech prúdi právo ako voda a spravodlivosť ako stály potok.“

Kniha proroka Amosa 5,24

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci výskumného projektu VEGA 1/0254/16 Financovanie cirkvi a náboženských spoločností.

Anglickým slovom roka 2016 sa podľa britskej spoločnosti Oxford Dictionaries stalo prídavné meno „post-truth“, ktoré sa najčastejšie používa na označenie politickej situácie v tom význame, že pravda sa stala nepodstatnou. Post-pravda alebo „postfaktuálnosť“ sa vzťahuje alebo poukazuje na okolnosti, v rámci ktorých majú objektívne fakty menší vplyv na formovanie verejnej mienky než podnety zamerané na city a osobné názory. Termín, ktorý po prvý raz použil v roku 1992 srbsko-americký dramatik Steve Tesich tak v ostatnom čase zažíva svoj renesančný moment. Post-pravdivosť sa zdá byť jedným zo znamení týchto čias, i keď k nemu treba nepochybne priradiť „glass-cliff“, „alt-right“ či iné pojmy, ktoré kategorizujú vnímanie reality. Nie je to dobré znamenie, naopak, indikuje príklon k rezignácii na jestvovanie pravdy ako takej. Scholastická filozofia rozlišuje logickú a ontologickú pravdu. Kým logická pravda je označenie pre jasnosť a správnosť ľudského poznania natoľko, nakoľko vnútorný obraz o skutočnosti zodpovedá „vonkajšej“ realite, ontologická pravda je prispôbenie reality pravej myšlienke alebo, v sakrálnom jazyku, „zámeru prozreteľnosti“.² Ak by sme na ontologickú pravdu rezignovali, ako sa to traktuje vo zvýšenej miere najmä v euroatlantickom priestore v období po Francúzskej revolúcii, ak by sme teda na túto prozreteľnú pravdu rezignovali, nezostalo by nič iné, len subjektívna pravda jednotlivca, ktorá je ľahko redukovateľná len na úprimnosť ľudského jedinca.³ V lepšom prípade by zostala teda len úprimnosť či dobromyselnosť človeka. Reflektujúc dynamiky spoločností možno konštatovať, že lepších prípadov je buď minorita, alebo nie sú natoľko mediálne pokryté ako prípady negatívne. Aj bez zložitých sociologických výskumov nás o tom presvedča zvodka svetových či domácich udalostí na konci dňa. Paradigmou doby sa stáva hodnotový relativizmus, ktorý, umocnený nielen inštitúciami a elitami Európskej únie, nesie v sebe dialektiku rozširovania práv a slobôd, a zároveň upierania práv, pozitívnej diskriminácie či zvýhodňovania podľa účelu, o ktorom sa neraz diskutuje práve s ohľadom na ontologickú pravdivosť.

Náboženstvo a hodnotový systém práva

Skôr, než budeme konštatovať nefunkčnosť ontologicky chybných konceptov, ako sa to stalo v prípade konštatovania o krachu multikulturalizmu, ktorú

² ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světa*. Velehrad: Refugium, 2000, s. 255.

³ RATZINGER, Jozef. *Chválareč na svedomie*. Trnava: SSV, 2010, s. 6.

verbalizovala nemecká kancelárka Angela Merkelová, usilujú sa starobylé inštitúcie, ku ktorým nepochybne patria aj cirkvi a náboženské spoločnosti, uchovať zacielenie jedincov a spoločností na pravdu a fakty navzdory postfaktuálnej dobe. Jedným z mnohých inštrumentov, ktoré existujú a využívajú ich cirkvi v zmysle ich poslania ako neustála koncentrovanosť na trvalé hodnoty, je aj normotvorba, vnútorné právo cirkví a náboženských spoločností,⁴ a napokon aj ich úsilie presadiť tie náboženské hodnoty, ktoré považujú za natoľko užitočné pre každú ľudskú osobu, ľudské spoločenstvo a všetku živú a neživú prírodu, že sa snažia pretaviť ich do sekulárneho práva, medzinárodného práva, európskeho práva, národných práv či nižších právnych noriem.

Všetky náboženstvá tendujú k usporiadaniu ľudskej mysle takým spôsobom, aby prekonala sebeckosť a ďalšie zdroje nesúlady.⁵ Prekonanie nesúlady do veľkej miery závisí od hodnotového zamerania a hodnotového rámca spoločností a životného priestoru kultúr, náboženských spoločenstiev a jedincov s odlišnými svetonázormi. Čoraz väčšia globalizácia prináša stretávanie sa odlišných hodnotových konceptov a ich strety. Ilustrujú to dejiny aj v súčasnosti sa zvyšujúca frekvencia teroristických atakov vo svete a konfliktných situácií nielen v európskych mestách, alebo napríklad aj ne/akceptácia zákonov umožňujúcich asistovanú samovraždu a prax eutanázie v konotáciách práva na ľudskú dôstojnosť v západnom civilizačnom priestore. Iným príkladom je legislatíva umožňujúca aborty, ďalším definícia manželstva alebo rodiny v jednotlivých právnych systémoch,⁶ definícia svetonázorovej neutrality štátu a s tým súvisiace otázky prítomnosti náboženských symbolov vo verejnej sfére a vo svete práce.⁷

⁴ PŘIBYL, Stanislav. Svoboda svědomí a církevní zvěstování z hlediska kánonického práva. In: Moravčíková, M., Křížan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, S. 155 – 163. ŠMID, Marek. Aplikovateľnosť právnych poriadkov cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike. In: Moravčíková, M., Šmid, M. (eds.) *Vznik štátu a ochrana menšín*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 7 – 12.

⁵ KALÁM, Abdul, A., P., J. In: Dalai Lama. *Towards the True Kinship of Faiths. How the World's Religions Can Come Together*. New York: Doubleray Religion, 2010, s. 7.

⁶ ŠMID, Marek. Právo na začiatku 21. storočia – nástroj ľudského rozmaru? In: *Studia Aloisiana*, roč. 5, č. 2 (2014), s. 23. PŘIBYL, S. Smluvní právo s církvemi v České republice. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Clara pacta – boni amici. Zmluvné vzťahy medzi štátom a cirkvami*. Bratislava: UVŠC, 2009, s. 279 – 293.

⁷ OLŠOVSKÁ, Andrea. Uplatnenie výhrady vo svedomí v pracovnoprávných vzťahoch. In: *Naděje právní vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 370 – 376. KRIŽAN, Viktor. Sloboda presvedčenia a výhrada svedomia v pracovnom práve. In: Moravčíková, M., Křížan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 50 – 67.

Náboženstvo napriek prognózam sociálnych vedcov z druhej polovice aj konca 20. storočia v širokých kultúrnych okruhoch sveta ani v euroatlantickom priestore nestratilo svoj význam. Naopak, pozorujeme čoraz väčší dôraz, ktorý je kladený na kultúrne aj kolektívne práva, a na právo na slobodu svedomia, myslenia a náboženského vyznania.⁸ Ide o odpoveď na kultúrno-relativistický prístup vo vede z druhej polovice minulého storočia, ktorý našiel svoje vyjadrenie aj v práve a v politike. Postfaktuálnosť dnešných dní je len jeho novým vyjadrením, ktorému chýba akýkoľvek teoretický základ a vystačí si viac-menej len s emóciami. Úsilie o nastolovanie zásadných zmien v kultúrnych, politických aj právnych koncepciách a prístupoch, ktoré by následne malo reflektovať individuálne i spoločenské ľudské vedomie, sa neraz dostáva do rozporu s morálnymi a etickými princípmi a vnímaním hodnôt náboženských spoločenstiev (cirkvi a náboženské spoločnosti) v rámci ich vierouky. Misiou týchto spoločenstiev je informovať a ponúkať v oblasti morálky, etiky a konštrukcie spôsobu života v nadväznosti na hľadanie odpovedí na existenciálne otázky človeka. Náboženské subjekty preto nevyhnutne upozorňujú spoločnosť na správnosť, hodnoty a možné dôsledky kultúrnych zmien, ale aj politických, právnych opatrení v morálnej a etickej oblasti.⁹

Zmluvné vzťahy medzi štátmi a cirkvami ako prostriedok ochrany hodnôt

Jedným z prostriedkov, akými cirkvi a náboženské spoločnosti najmä v sekulárnych štátoch zabezpečujú (nielen) svojim veriacim praktický výkon práva

NĚMEC, Damián. Ochrana slobody svedomí v oblasti zdravotníctví v České republice. In: Moravčíková, M., Křížan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 91 – 114. NĚMEC, Damián. Právo na zповědní a pastorační tajemství v evropském kontextu. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Konvergenec a divergenec v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 85 – 106. OLŠOVSKÁ, Andrea. „Dress code“ zamestnanca a náboženské vyznanie. In: Moravčíková, M. (ed.) *Islam v Európe*. v tlači.

⁸ ŠMID, Marek. K slobode svedomia a slobode náboženstva: o jednom známom impulze k diskusi. In: *Impulz*, roč. 2, č. 2 (2006), s. 75 – 94.

⁹ ŠMID, Marek. Aktuálne európske tendencie ovplyvňujúce vzťahy medzi štátom a cirkvami a náboženskými spoločnosťami. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Konvergenec a divergenec v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 8.

na náboženskú slobodu, sú zmluvné vzťahy medzi štátmi a cirkvami.¹⁰ Môže ísť o dvojstranné medzinárodné dohody, dvojstranné či multilaterálne dohody vnútroštátnej povahy. Zameriame svoju pozornosť na Svätú stolicu, ktorá je nielen subjektom medzinárodného práva,¹¹ ale zohráva najvýznamnejšiu úlohu vo vyššie spomínaných procesoch uplatňovania hodnotovej ponuky v postsekulárnej súčasnej spoločenskej realite a v politických procesoch najmä na starom kontinente. Medzinárodné zmluvy, ktoré so štátmi uzatvára Svätá stolica, sú právnymi dokumentmi, ktorých zmyslom je stabilizovať vzájomné vzťahy medzi zmluvnými partnermi, spresniť a kontextualizovať záruky náboženskej slobody v jej individuálnom i kolektívnom rozmere. V zmysle dokumentov II. vatikánskeho koncilu¹² sa má cirkev vyvarovať snahám o privilégiá, ak vedú k nedorozumeniam v spoločnosti, a k zrieknutiu sa výhod, ak to vyžadujú nové životné podmienky (modernizácia) a iné usporiadanie (demokratizácia a pod.). Nezávislosť a autonómia oboch zmluvných strán však nemajú byť dotknuté. V tomto duchu pristúpili k procesom uzatvárania zmlúv, resp. konkordátov najmä postsocialistické krajiny,¹³ ktoré mali skúsenosť s obdobím neslobody a flagrantným nedorozívaním záväzkov zabezpečujúcich obyvateľom týchto krajín nielen právo na slobodu svedomia a náboženského vyznania, ale aj právo na ľudskú dôstojnosť, a cirkvám právo na autonómiu. Slovenská republika nebola výnimkou.

¹⁰ ŠMID, Marek. *Protection of religious freedom in the Slovak Republic: bilateral agreements concluded between the state and the Holy See* In. *La Slovacchia e la Santa Sede nel 20 secolo*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2008, s. 193 – 204. NĚMEC, Damián. *Concordat agreements between the Holy See and the post-communist countries (1990 – 2010)*. Leuven: Peeters, 2012, 544 s. PŘIBYL, Stanislav. *Smluvní právo s církvemi v České republice*. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds) *Clara pacta – boni amici. Zmluvné vzťahy medzi štátom a cirkvami*. Bratislava: UVŠC, 2009, s. 279 – 293. ŠABO, Martin. *Zmluvné ukotvenie vzťahov medzi Slovenskou republikou a menšinovými registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami*. In: Moravčíková, M., Šmid, M. (eds.) *Vznik štátu a ochrana menšín*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 117 – 130. ŠMID, Marek. *Freedom of conscience and religious freedom in bilateral agreements between state and churches*. In: Moravčíková, M., Šmid, M. (eds.) *Freedom of conscience and religious freedom*. Praha: Leges, 2014, s. 85 – 91.

¹¹ ŠMID, Marek. *Medzinárodnoprávna subjektivita Svätej stolice a bilaterálne medzinárodné zmluvy*. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Clara pacta – boni amici. Zmluvné vzťahy medzi štátom a cirkvami*. Bratislava: UVŠC, 2009, s. 337 – 380.

¹² *Gaudium et spes, Dignitatis humanae* (76).

¹³ NĚMEC, Damián. *Konkordátní smlouvy Svätého stolce s postkomunistickými zeměmi (1990 – 2008)*. Bratislava: ÚVŠC, 2010, s. 4n.

Slovenská republika v zmluvných vzťahoch so Svätou stolicou

Skúsenosť s obdobím neslobody, zoštatnenie cirkevného majetku, plná ekonomická závislosť cirkví od štátu, totalitné praktiky voči cirkvi, duchovenstvu a veriacim, nevynímajúc monsterprocesy a obeť na životoch, boli pre Slovenskú katolícku cirkev a Apoštolský stolec akcelerátorom zmien prístupu vo vzťahu k štátu. Úsilie o zmluvné zakotvenie vzájomných vzťahov medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou sa stalo prioritou takmer okamžite po páde komunizmu. Takmer okamžite po zmene spoločensko-politických pomerov v roku 1989 prirodzene sa obnovili aj diplomatické styky so Svätou stolicou, čo bolo oznámené 19. 4. 1990, prakticky v predvečer návštevy pápeža Jána Pavla II, ktorá sa uskutočnila ešte spoločnej federácii v dňoch 21. – 22. 4. 1990, so zastávkami v Prahe, na Velehrade a v Bratislave. Nové vzťahy, napokon aj v nových podmienkach samostatného štátu, umožnili okamžite začať s prípravou konkordátu alebo základnej zmluvy, čo sa napokon ukázalo ako technokratickejšie riešenie. Slovenská republika stála pred otázkou zabezpečenia rovnakých práv všetkým registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam včítane možnosti uzatvárať so štátom zmluvy. I keď v prípade nekatolíckych cirkví ide o zmluvy odlišného charakteru, lebo ich nereprezentuje subjekt medzinárodného práva, ako je to v prípade Svätej stolice, predsa zostáva zachovaný princíp zmluvného vzťahu, ktorý zakladá partnerskú spoluprácu medzi subjektmi. Možnosť uzatvárať zmluvy so štátom napokon cirkvám a náboženským spoločnostiam dal zákon č. 394/2000 Z. z., ktorým sa mení zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností č. 308/1991 Zb., základná konfesnoprávna norma v Slovenskej republike. Väčšina subjektov túto zákonom danú možnosť v krátkom čase využila.

Možno konštatovať, že v širšom zmysle Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou vznikala takmer jedno desaťročie. Konkrétne vyjadrenie táto príprava našla v roku 1995, keď sa v tomto zmysle už jasne vyjadrila odborná komisia pre úpravu vzťahov štátu a Katolíckej cirkvi zložená zo zástupcov cirkvi a štátu. Text zmluvy technicky parafovali minister zahraničných vecí SR a apoštolský nuncius v SR 16. 11. 1999. Expertná komisia následne ešte upravila text v zmysle pripomienok oboch strán. Napokon zmluvu podpísali vo Vatikáne 24. 11. 2000 predseda vlády SR a štátny tajomník Jeho Svätosti.¹⁴ Základná

¹⁴ Parlament vyslovil so Zmluvou súhlas 30. 11. 2000 a prezident ju parafoval 4. 12. 2000. Ratifikačné listiny boli vo Vatikáne vymenené 18. 12. 2000. V SR bola Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou publikovaná 23. 1. 2001 pod č. 326/2001 Z. z. (čiastka 136).

zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou okrem iného zakotvila, že zmluvné strany uzatvoria ešte štyri čiastkové zmluvy. O predpoklade uzatvorenia ďalších čiastkových zmlúv sa veľmi intenzívne diskutovalo hneď v začiatkoch práce expertnej komisie pre prípravu Zmluvy.

Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o duchovnej službe katolíckym veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky¹⁵ nadobudla platnosť 27. novembra 2002. Na základe tejto zmluvy bol vytvorený ordinariát ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR na úrovni diecézy a bol vymenovaný ordinár na úrovni biskupa.¹⁶ Zmluva upravila výkon duchovnej služby pre katolíkov v Ozbrojených silách SR, Policajnom zbore, Zbore väzenskej a justičnej stráže, Železničnej polícii a pre osoby zbavené slobody rozhodnutím štátneho orgánu.¹⁷ Ďalším prijatým dokumentom je Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní.¹⁸ Druhá spomínaná čiastková zmluva nadviazala na tradíciu cirkevného školstva a vyučovania náboženstva. Zakotvená možnosť voľby medzi náboženskou a etickou výchovou zaručila dobrú akceptáciu tohto nového prameňa práva v školskom prostredí. Problematickejšia je praktická realizácia práv zakotvených v Zmluve medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o duchovnej službe katolíckym veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch SR.¹⁹

¹⁵ č. 648/2002. Prezident Slovenskej republiky zmluvu ratifikoval 11. októbra 2002 a výmena ratifikačných listín prebehla vo Vatikáne 28. októbra 2002.

¹⁶ Ordinariát má kánonickú i štátnu právnu subjektivitu. Ordinára menuje Svätá stolica, je členom Konferencie biskupov Slovenska a je organizačne začlenený v ozbrojených silách SR.

¹⁷ Obdobnou je Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o výkone pastoračnej služby ich veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky č. 270/2005 Z. z. Ústredie ekumenickej pastoračnej služby v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch SR bolo otvorené slávnostnými bohoslužbami 10. 3. 2007. Je vrcholným orgánom druhej štruktúry duchovnej služby ozbrojených síl a ozbrojených zborov a paralelnou štruktúrou ordinariátu.

¹⁸ č. 394/2004 Z. z. Obdobná Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o náboženskej výchove a vzdelávaní č. 395/2004 Z. z. bola uznesením č. 794 zo dňa 21. 8. 2003 schválená vládou SR a následne aj Národnou radou Slovenskej republiky. Text tejto dohody zohľadňuje špecifiká jedenástich registrovaných cirkví a náboženských spoločností a zabezpečuje ich rovnoprávne postavenie s rímskokatolíckou a gréckokatolíckou cirkvou pri zriaďovaní cirkevných škôl, náboženskej výchove a vzdelávaní. ČEPLÍKOVÁ, Margita. *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*. Košice: UPJŠ, 2005, s. 139.

¹⁹ O problematike akceptácie duchovných v Policajnom zbore SR napr. BARTOŠ, František. *Pastorácia Policajného zboru v Slovenskej republike – začiatky a perspektívy*. Dizertačná práca. Bratislava, 2007. 145 s.

Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou a jej príprava, ktorá sa odzrkadlila v mediálnych polemikách, naplno rozprúdila diskusiu o postavení cirkvi v Slovenskej republike. Prerokovanie tejto zmluvy v parlamente²⁰ bolo zhrnutím prebiehajúcich spoločenských diskusií. Najvyhranenejšie reakcie hovorili o klerikalizácii spoločnosti, nadvláde kánonického práva, katolizácii štátu a podobne. Na druhej strane sa argumentovalo religiózne-demografickou situáciou a pozitívnym pôsobením cirkvi v rôznych sektoroch spoločenského života. Konkrétne námietky k zmluve sa týkali jednotlivých ustanovení kánonického práva, porovnávania postavenia katolíckych a nekatolíckych cirkví, medzinárodnoprávneho charakteru zmluvy a skutočnosti, že základná zmluva hovorí o uzavretí ďalších štyroch, tzv. čiastkových zmlúv medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou včítane zmluvy o finančnom zabezpečení katolíckej cirkvi a o práve uplatňovať výhrady vo svedomí, pričom ešte neboli známe ani vecné zámery týchto úprav.

Návrh Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí

V novodobej slovenskej histórii nikdy neplatila premisa o citlivosti cirkevnej politiky tak jednoznačne ako v období, keď vláda Slovenskej republiky rokovala o návrhu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. Dokument sprevádzala aj „paralelná“ Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. Predložený text návrhu zmluvy so Svätou stolicou sa stal zdrojom napätia predovšetkým pre medzinárodnoprávny charakter dokumentu, a teda jeho budúcu nadradenosťou vnútroštátnej legislatíve. Oba dokumenty vypracovalo Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky v spolupráci s Konferenciou biskupov Slovenska a jedenástimi nekatolíckymi registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Cieľom oboch dokumentov malo byť zabezpečenie práva na slobodné uplatnenie výhrady svedomia v prípade, ak ide o ochranu najvyšších ľudských hodnôt. Na základe týchto zmlúv

²⁰ MORAVČÍKOVÁ, Michaela. Procedure of Declaration of Consent by the National Council of the Slovak Republic with the Principle Treaty between the Slovak Republic and the Holy See. In: Šmid, M., Vasil, C. (eds.) *Relazioni internazionali giuridiche bilaterali tra la Santa Sede e gli stati: esperienze e prospettive*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2003, s. 271 – 278.

mal každý mať možnosť odmietnuť konanie, ktoré považuje za nedovolené podľa nauky viery a mravov (doktrína katolíckej cirkvi v prípade zmluvy so Svätou stolicou, a doktríny jednotlivých cirkví v prípade dohody s jedenástimi registrovanými cirkvami). V prípade sporov by mala poskytnúť Svätá stolica výklad viero-uky a mravov katolíckej cirkvi prostredníctvom povereného orgánu. Analogicky aj príslušná inštanca v prípade nekatolíckych cirkví a náboženských spoločností. Týmto by sa Slovenská republika bola bývala stala prvým štátom sveta, ktorý by prijal takéto zmluvy. Právo na uplatnenie výhrady svedomia sa podľa návrhu dokumentov malo týkať činností v ozbrojených zložkách a ozbrojených zboroch včítane výkonu vojenskej služby; zdravotníckych činností, najmä konania vo vzťahu k abortom, umelému alebo asistovanému oplodneniu, nakladaniu s ľudskými orgánmi, ľudskými zárodkami a ľudskými pohlavnými bunkami, k eutanázii, klonovaniu, sterilizácii a antikoncepcii; tiež výchovno-vzdelávacej činnosti; súdnej rozhodovacej činnosti a poskytovaní právnych služieb; pracovnoprávných a obdobných pracovných vzťahov, ako aj iných právnych vzťahov.²¹

Vtedajší minister spravodlivosti uviedol, že na základe týchto návrhov nehrozí zneužívanie výhrady svedomia, nebude totiž kolektívnym právom cirkvi, keďže výhradu si môže uplatňovať len jednotlivec. Vyjadril presvedčenie, že nikto by nemal mať záujem, aby boli lekári nútení vykonávať interrupcie a sudcovia rozvádzať manželov, ak s tým vnútorne nesúhlasia. V pracovnoprávnej oblasti malo ísť napríklad o možnosť odmietnuť pracovať v nedeľu. Prijatie zmlúv odmietli nielen vtedy v parlamente zastúpení liberáli, ale i ďalšie vtedajšie viaceré opozičné strany, namietajúce, že najmä Kresťanskodemokratické hnutie sa snaží zavádzať novú štátnu ideológiu. Výhrady k celkovej koncepcii zmlúv, zrejme najmä z pragmatických politických dôvodov, mala aj Slovenská demokratická a kresťanská únia vtedajšieho premiéra Dzurindu. Nesúhlasné stanovisko voči možnosti uplatňovať výhradu vo svedomí v súdnictve u prokurátorov a sudcov vyjadril podpredseda Najvyššieho súdu. Neskôr minister spravodlivosti uznal túto pripomienku ako oprávnenú. Tiež priznal, že sudcovia musia aplikovať platné právo. Dôvodom bol aj fungujúci náhodný systém pridelenia spisov, pričom podľa zákona sudcovi nemožno prípad odobrať. Následne teda oblasť súdnictva v návrhu textu zmluvy uvedená nebola.

²¹ Návrhy textov Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 703 – 710 a s. 711 – 719.

Spoločenská diskusia sa prejavila najmä vtedy, keď v roku 2005 vznikli dve petície. Petíciu za urýchlené prijatie Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o uplatňovaní výhrad vo svedomí iniciovali mládežnícke kresťanské združenia. Na druhej strane petíciu proti jej prijatiu zorganizovala liberálna Aliancia nového občana.²²

Skupina nezávislých expertov pri Európskej komisii v roku 2005 vypracovala Analýzu návrhu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o uplatňovaní výhrad vo svedomí. V nej tvrdí, že hoci článok 24 Ústavy Slovenskej republiky priznáva právo na slobodu myslenia, svedomia, náboženského presvedčenia všetkým, návrh zmluvy priznáva špeciálne postavenie katolíckej viere. Článok 2 (3) návrhu zmluvy síce definuje výhradu svedomia ako výhradu v súlade s princípmi slobody svedomia, podľa ktorej môže ktokoľvek odmietnuť vykonať to, čo sa podľa neho nezhoduje s vieroučnými a mravoučnými princípmi, mravoučné a vieroučné princípy sú však podľa návrhu zmluvy článku 3 (1) definované ako princípy vyhlásené magisteriom katolíckej cirkvi. Preto majú na úrovni cirkví zo všeobecne dostupnej výhody profitovať tí, ktorí vyznávajú katolícku vieru. Upozorňuje tiež, že asi sedemdesiat percent populácie Slovenskej republiky tvoria katolíci, a preto sa obáva rizika, že uznanie práva na výhradu svedomia v oblasti reprodukčného zdravia spôsobí, že pre isté percento žien by sa mohol stať prakticky nemožný alebo len veľmi ťažko dostupný prístup k poradenstvu alebo konkrétnemu výkonu.²³ Napriek upozorneniam na možné krajné situácie, text Analýzy výlučne akcentuje len možné problémy, ktoré daný dokument môže spôsobiť vo vzťahu k ochrane iných namietaných základných práv, zároveň ignoruje možné prínosy, ktoré môže Zmluva mať pre záruku slobody svedomia, čo je jej primárnym cieľom.

Nad návrhom textu Zmluvy prebiehali viac politické než odborné diskusie. Kresťanskí demokrati, ako súčasť vládnej koalície, dlhšie deklarovali, že prijatie tejto zmluvy do konca volebného obdobia patrí k ich prioritám, odvolávajú sa

²² V januári 2006 petičný výbor za urýchlené prijatie Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o uplatňovaní výhrad vo svedomí na tlačovej besede prezentoval, že petíciu podpísalo 103 000 obyvateľov. Protipetícia mala výrazne menšiu podporu, podpísalo ju asi 38 000 signatárov. O vyhranosti presvedčení obyvateľov však svedčí ich záujem petície podpísať, a to aj napriek tomu, že väčšina zo signatárov text zmluvy vôbec nečítala. Túto skutočnosť ukázal prieskum na vzorke obyvateľstva aj početné ankety médií. Ľudia sa vo väčšine prípadov spoliehali na komentáre a odporúčania politikov alebo predstaviteľov cirkví.

²³ PALOMINO, Rafael. Securing Freedom, Preventing Conflicts. Some Thoughts on the Draft Treaty between the Slovak Republic and the Holy See on the Right to Objection of Conscience. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 610.

prítom na programové vyhlásenie vlády.²⁴ Následkom celej kauzy sprevádzanej menej verbalizovanými vnútornými problémami vládnej koalície bol pád vlády a predčasné parlamentné voľby.

Katolícka cirkev v tomto období stála za textom návrhu Zmluvy, hoci sa nebárnila debatám o jej charaktere, jednotlivých ustanoveniach i predstave o fungovaní dynamického prvku, ktorý tento návrh v sebe niesol. Išlo o navrhovanú Spoločnú komisiu podľa článku 7 návrhu Zmluvy. Najmä na akademických podujatiach bolo možné vnímať vážnosť, s akou sa pristupovalo k tomuto ojedinelému návrhu textu Zmluvy a akceptáciou mnohých modelov možného budúceho vývoja včítane modelovania konkrétnych káz. Evanjelická cirkev a. v. prostredníctvom svojho generálneho biskupa deň pred rozpadom vlády vyhlásila, že by bola ochotná upraviť text zmluvy o výhradách vo svedomí v záujme „dosiahnutia vyššieho pokoja v spoločnosti“. O možnosť modifikácie zmluvy sa ešte skôr usiloval premiér Dzurinda v dialógu s podpredsedom Konferencie biskupov Slovenska, čo sa však prirodzene nepodarilo. Zmluvnou stranou mala byť Svätá stolica, a nie miestna katolícka cirkev. Katolícka cirkev sa v období rozpadu vládnej koalície prostredníctvom svojho hovorca obrátila na verejnosť s vysvetľujúcim vyjadrením. Zdôrazňovala, že právo konať podľa svedomia a nebyť nútený konať proti nemu je zakotvené v Ústave Slovenskej republiky v článku 24, ako aj v základných medzinárodných dokumentoch. Svedomie je zároveň u väčšiny obyvateľov Slovenska formované náboženským presvedčením. Stretajú sa tu dve sféry, ktorých vzťah treba právne definovať, aby sa mohli tieto práva a slobody prakticky naplňať. Okrem iného zároveň uviedol, že katolícku cirkev mrzí, že návrh Zmluvy sa stáva materiálom predvolebných kalkulácií.²⁵ Zdá sa, že okrem nedostatočnej komunikácie v rámci vládnej koalície, nedostatočnej spoločenskej diskusie, malého záujmu obyvateľstva o samotný text zmluvy a jeho poznanie, chýbal u odporcov zmluvy aj akýkoľvek konštruktívny prvok početných kritik. Bývanej vládnej koalícii sa teda nepodarilo dosiahnuť konsenzus a podporovateľom uzatvorenia zmlúv sa nepodarilo zafixovať možnosť uplatňovania výhrad vo svedomí na vyššej úrovni, medzinárodnou zmluvou. Po zmenách vo vedení Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Generálne presbyterstvo

²⁴ Vo vládnom programe sa hovorí, že vláda dopracuje sústavu dohôd so Svätou stolicou a vyváženým spôsobom upraví aj vzťah štátu k iným cirkvám.

²⁵ MORAVČÍKOVÁ, Michaela. Matter of Values, Church Policy and Sociopolitical Dimensions of the Non-Acceptance of the Agreements on the Right to Exercise Objections in Conscience in the Slovak Republic in 2006. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 381.

tejto cirkvi na svojom zasadnutí vo Zvolene 1. júna 2007 prijalo k problematike zmlúv o práve uplatňovať výhrady vo svedomí stanovisko na základe pripomienok Vieroučného výboru cirkvi. V ňom sa záporne stavia k uzavretiu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a jasne deklaruje, že pre seba nebude požadovať uzatvorenie obdobnej zmluvy. Argumentuje doktrínou evanjelickej cirkvi, podľa ktorej svedomie nie je právnym pojmom, a nie je možné ho právne vyjadriť a definovať. Vysvetľuje, že svedomie je u každého jednotlivca vplyvom rôznych vonkajších faktorov iné. Vzhľadom na evanjelické učenie o nedokonalosti svedomia človeka, nemožno z neho vytvoriť právnu normu. V ustanoveniach návrhu zmluvy podľa vedenia evanjelickej cirkvi nejde o výhradu svedomia vo všeobecne platnom zmysle, ale o zachovávanie „vieroučných a mravoučných zásad“ cirkvi, ktoré formujú konanie veriaceho človeka a dostávajú sa do stretu so zásadami všeobecne platnými v dnešnom svete a „formulovanými“ v štátnom práve.²⁶ Možno tu pozorovať akúsi fragmentáciu „otázky o vyjadrení práva uplatňovať výhrady vo svedomí“ a jej zostúpenie hlbšie, z úrovne politickej, resp. spoločenskej na úroveň medzicirkev-nú a cirkevno-doktrinálnu.

Okrem už vyššie uvedených rozdielnych názorov na pokus vytvoriť konkrétne garancie slobody svedomia a z neho vyplývajúceho práva na uplatnenie výhrad vo svedomí, stojíme teda pred novým okruhom otvorených otázok súvisiacich s chápaním samotného svedomia, keď jeden zo zaangažovaných subjektov prichádza s redefinovaním základných pojmov a z nej vyplývajúcou zmenou paradigmy. Problematiku možno vnímať tak, že „Ústava Slovenskej republiky priamo neustanovuje právo konať v súlade so svedomím, ktoré má náboženský základ. Ustanovuje však slobodu svedomia, ktorá neznamena len slobodu mať svedomie, ale ho aj používať a správať sa podľa neho; inak by išlo o ústavné deklarovanie fiktívneho základného práva bez možnosti jeho aplikácie. Navyše, išlo by o potlačenie základnej slobody v oblasti náboženstva“.²⁷ Zdá sa, akoby sme sa v diskusii o návrhu zmluvy a dohody o práve uplatňovať výhrady vo svedomí vrátili znovu na začiatok,

²⁶ Stanovisko Generálneho presbyterstva ECAV na Slovensku. Dostupné on-line: http://www.ecav.sk/?p=Aktual/stanovisko_generalneho_presbyterstva_ecav_na_slovensku//

²⁷ ŠMID, Marek. *K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva pri jej zákonnom obmedzovaní podľa čl. 13 ods. 4 prvá veta Ústavy SR: Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí*. Inauguračná prednáška konaná 22. novembra 2005 v Trnave pred Vedeckou radou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

k definovaniu pojmov, a akoby znovu kamsi k počiatkom snáh o uchopenie problematiky. Uvedený regres môže byť mnohoúrovňovým podnetom pre ešte hlbšie premyslenie podstaty slobody svedomia, jedného zo základných ľudských práv, ktorého uplatňovanie patrí k elementárnym predpokladom normálneho fungovania demokratickej spoločnosti. Kľúčovými pojmami navrhovaných zmluvných úprav sú okrem slobody svedomia aj hodnoty týkajúce sa zmyslu ľudského života, ľudskej dôstojnosti a ďalšie hodnoty, ktoré cirkvi a náboženské spoločnosti považujú za najvyššie.²⁸ Závazok zmluvných strán z článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou tak zostáva nesplnený. Ak sme vyššie konštatovali výnimočnosť navrhnutého textu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a aj textu Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí, konštatujeme tiež, že výhrada vo svedomí je pevnou súčasťou právnych poriadkov štátov. Vzťah medzi výhradou svedomia a náboženskou slobodou bol potvrdený rozhodnutiami súdov²⁹ a aj niektorými zákonmi,³⁰ uznaný Chartou základných práv Európskej únie stal sa súčasťou Európskej ústavy. Podľa čl. II-70 Európskej charty: 1. Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva. Toto právo zahŕňa slobodu zmeny náboženstva alebo viery a slobodu prejať náboženstvo alebo vieru pri bohoslužbách, výučbe, praxi a obradoch, a to buď samostatne, alebo spolu s ostatnými, na verejnosti alebo v súkromí. 2. Uznáva sa právo na výhradu svedomia v súlade s národnými zákonmi, ktorými sa riadi výkon tohto práva.

²⁸ MORAVČÍKOVÁ, Michaela. Matter of Values, Church Policy and Sociopolitical Dimensions of the Non-Acceptance of the Agreements on the Right to Exercise Objections in Conscience in the Slovak Republic in 2006. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 382.

²⁹ Španielsko, STC 53/1985, výhrada svedomia voči interrupcii.

³⁰ Napríklad článok 12 portugalského zákona o náboženskej slobode č. 16/2001 explicitne zaručuje právo na výhradu svedomia: „1. Sloboda svedomia zahŕňa právo odoprieť poslušnosť zákonom, ktoré odporujú imperatívnym príkazom svedomia jednotlivca v rámci limitov práv a povinností stanovených ústavou, ako aj za podmienok zákona, ktorý môže upraviť výkon výhrady svedomia. 2. Príkazy svedomia, ktoré sa považujú za imperatívne, sú tie, ktorých porušenie znamená vážny zásah do morálnej integrity jednotlivca, a z ktorých teda vyplýva, že akékoľvek iné správanie nie je možné. 3. Osoby, ktoré kvôli svedomiu odopierajú vojenskú službu – bez vylúčenia tých, ktorí z týchto dôvodov odopierajú aj civilnú službu – majú právo na systém civilnej služby, ktorý rešpektuje príkazy ich svedomia, ak je to zlučiteľné s princípom rovnosti.“ MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Protecting Conscientious Objection as Fundamental Right. Consideration on the Draft Agreements of the Slovak Republic with the catholic Church and with other Registered Churches. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 573.

Nesporným prínosom návrhu Zmluvy je koncepcia najmä čl. 2 textu, keď je zrejmé, že účelom nie je postaviť sa proti akémukoľvek inému základnému právu, ale výlučne chrániť slobodu svedomia ako základné právo najvyššej dôležitosti vo vzťahu k iným hodnotám. Navrhované čl. 5 a 6 vylučujú, aby právo na výhradu vo svedomí oprávňovalo ku konaniu vedúcemu k zneužitiu tejto výhrady alebo ku konaniu v rozpore s právnym poriadkom Slovenskej republiky. V kontradikcii, cieľom týchto návrhov je práve inkorporovať výhradu vo svedomí do slovenského právneho systému, aby sa tak uľahčilo riešenie jednotlivých káuz a aby sa posilnila sa aj právna istota v predmetnej oblasti.

Je zrejmé, že oblasť práva a náboženstva nemá byť extrahovaná z hľadania konsenzu a dobrovoľnej koordinácie záujmov medzi štátom a sociálnymi jednotkami. Táto tendencia je zjavná vo veľkej časti členských štátov Európskej únie, ktoré majú systém konkordátnych vzťahov s Katolíckou cirkvou a aj s inými náboženskými spoločnosťami. Aplikuje sa v skutočnosti, že všetci členovia Únie majú, aj keď v rozličnej miere, systémy nezmluvnej kooperácie s inštitucionalizovanými náboženstvami. Princíp vzájomnej kooperácie medzi štátom a cirkvami sa aplikuje aj na ústavné prostredie, kde možno identifikovať oblasti spoločného záujmu, ako je to, samozrejme, i v prípade slobody svedomia.³¹

Záver

Otázka svedomia nás skutočne vedie do jadra morálneho problému rovnako ako otázka ľudskej existencie.³² Treba jasne artikulovať, že v súčasnosti sa často požaduje neutrálny postoj voči uvedeným hodnotám – predovšetkým pri rozhodovaní sa konať, resp. nekonať, – nemožné zaujať. Je preto úlohou všetkých, najmä tých, ktorí nesú zodpovednosť, vyvinúť všetko úsilie na to, aby každý jednotlivec požíval také práva, ktoré mu umožnia žiť v súlade so svojím svedomím; a rovnaké úsilie aj pri formovaní svedomia členov spoločnosti tak, aby bolo svedomie takou vnútornou inštanciou, ktorá už v zárodku obsahuje správne poznanie o mravnej povahe skutkov.

³¹ MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Protecting Conscientious Objection as Fundamental Right. Consideration on the Draft Agreements of the Slovak Republic with the catholic Church and with other Registered Churches. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 585.

³² RATZINGER, Jozef. *Chválorač na svedomie*. Trnava: SSV, 2010, s. 7.

Viac ako desaťročie, ktoré uplynulo od vzniku návrhu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o uplatňovaní výhrad vo svedomí, ako aj analogického dokumentu s registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami, nijako neubralo na potrebe a aktuálnosti prijať takýto dokument a naplniť záväzok vyplývajúci z článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou.

Navrhovaná Zmluva podporuje slobodu náboženstva a viery v kooperačnom právnom prostredí, aké existuje na Slovensku. Ponúka funkčný mechanizmus na zriadenie regulačného systému pre výhrady vo svedomí, ktoré sú založené na náboženstve. Neumožňuje vyhnúť sa právu, ale je impulzom pre štátne právo, ako zistiť náboženské námietky a potreby svedomia obyvateľstva. Môže sa stať funkčným právnym nástrojom na ochranu slobody svedomia a zabezpečenie sociálneho zmiernu aj v nábožensky heterogénnom prostredí. Nepochybné budú traktované texty navrhovaných dokumentov len východiskovým materiálom nových dokumentov, ktoré zmluvné strany, reflektujúc doterajšie kritiky i spoločenský a politický vývoj dokázali premietnuť do súdobých zmlúv a dohôd.

Zdôrazňovanie individualít a rôznych spôsobov života, najmä v čase, keď sú Európa a Európania konfrontovaní inými hodnotovými systémami a spôsobmi života zakorenenými v nezápadných kultúrnych okruhoch a náboženských tradíciách, ako je islam, africké alebo ázijské náboženstvá, sme postavení pred úlohu úsilia o spoločné dobro a zároveň zabezpečenie maximálnej miery slobody a práv pre každého človeka – aby sme v súvislosti s účelom práva nikdy neopomenuli požiadavku spravodlivosti.

Literatúra

- ČEPLÍKOVÁ, Margita. *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*. Košice: UPJŠ, 2005. 190 s.
- DALAI LAMA. *Towards the True Kinship of Faiths. How the World's Religions Can Come Together*. New York: Doubleray Religion, 2010. 208 s.
- KRIŽAN, Viktor. Sloboda presvedčenia a výhrada svedomia v pracovnom práve. In: Moravčíková, M., Križan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 50 – 67.
- KRIŽAN, Viktor. Sloboda svedomia a diskriminácia v pracovnoprávných vzťahoch. In: Jurčová, M., Olšovská, A. Štefanko, J. (eds.) *Diskriminácia v zmluvnom práve*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 157 –170.
- MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Protecting Conscientious Objection as Fundamental Right. Consideration on the Draft Agreements of the Slovak Republic with the

- Catholic Church and with Other Registered Churches. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 573 – 595.
- MORAVČÍKOVÁ, Michaela. Procedure of Declaration of Consent by the National Council of the Slovak Republic with the Principle Treaty between the Slovak Republic and the Holy See. In: Šmid, M., Vasil, C. (eds.) *Relazioni internazionali giuridiche bilaterali tra la Santa Sede e gli stati: esperienze e prospettive*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2003, s. 271 – 278.
- MORAVČÍKOVÁ, Michaela. Matter of Values, Church Policy and Sociopolitical Dimensions of the Non-Acceptance of the Agreements on the Right to Exercise Objections in Conscience in the Slovak Republic in 2006. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 367 – 383.
- NĚMEC, Damián. *Concordat agreements between the Holy See and the post-communist countries (1990 – 2010)*. Leuven: Peeters, 2012, 544 s.
- NĚMEC, Damián. Ochrana svobody svědomí v oblasti zdravotnictví v České republice. In: Moravčíková, M., Křižan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 91 – 114.
- NĚMEC, Damián. *Konkordátní smlouvy Svätého stolce s postkomunistickými zeměmi (1990 – 2008)*. Bratislava: ÚVŠC, 2010. 542 s.
- NĚMEC, Damián. Právo na zpovědní a pastorační tajemství v evropském kontextu. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Konvergenec a divergenec v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 85 – 106.
- OLŠOVSKÁ, Andrea. Uplatnenie výhrady vo svedomí v pracovnoprávných vzťahoch. In: *Naděje právní vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 370 – 376.
- OLŠOVSKÁ, Andrea. „Dress code“ zamestnanca a náboženské vyznanie. In: Moravčíková, M. (ed.) *Islam v Európe*, v tlači.
- PALOMINO, Rafael. Securing Freedom, Preventing Conflicts. Some Thoughts on the Draft Treaty between the Slovak Republic and the Holy See on the Right to Objection of Conscience. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: ÚVŠC, 2007, s. 608 – 620.
- PŘIBYL, Stanislav. Svoboda svědomí a církevní zvěstování z hlediska kánonického práva. In: Moravčíková, M., Křižan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 155 – 163.
- PŘIBYL, Stanislav. Smluvní právo s církvemi v České republice. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Clara pacta – boni amici. Zmluvné vzťahy medzi štátom a cirkvami*. Bratislava: ÚVŠC, 2009, s. 279 – 293.
- RATZINGER, Jozef. *Chváloreč na svedomie*. Trnava: SSV, 2010. 163 s.
- ŠABO, Martin. Zmluvné ukotvenie vzťahov medzi Slovenskou republikou a menšinovými registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. In: Moravčíková, M., Šmid, M. (eds.) *Vznik štátu a ochrana menšín*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 117 – 130.
- ŠMID, Marek. K slobode svedomia a slobode náboženstva: o jednom známom impulze k diskusi. In: *Impulz*, roč. 2, č. 2 (2006), s. 75 – 94. ISSN 1336-6955.
- ŠMID, Marek. Aplikovateľnosť právnych poriadkov cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike. In: Moravčíková, M., Šmid, M. (eds.) *Vznik štátu a ochrana menšín*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 7 – 12.
- ŠMID, Marek. Freedom of conscience and religious freedom in bilateral agreements between state and churches. In: Moravčíková, M., Šmid, M. (eds.) *Freedom of conscience and religious freedom*. Praha: Leges, 2014, s. 85 – 91.

- ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou a k návrhom Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In: Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2007, s. 384 – 486.
- ŠMID, Marek. Nová koncepcia výhrad vo svedomí na Slovensku. In: *Wybrane instytucjonalne i pozainstytucjonalne formy wsparcia rodziny*. Kraków: Wydawnictwo Ojców Redemptorystów, 2016, s. 9 – 23.
- ŠMID, Marek. Protection of religious freedom in the Slovak Republic: bilateral agreements concluded between the state and the Holy See. In: *La Slovacchia e la Santa Sede nel 20 secolo*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2008, s. 193 – 204.
- ŠMID, Marek. Právo na začiatku 21. storočia – nástroj ľudského rozmaru? In: *Studia Aloisiana*, roč. 5, č. 2 (2014), s. 17 – 28.
- ŠMID, Marek. Aktuálne európske tendencie ovplyvňujúce vzťahy medzi štátom a cirkvami a náboženskými spoločnosťami. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Konvergenie a divergenie v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 7 – 14.
- ŠMID, Marek. Medzinárodnoprávna subjektivita Svätej stolice a bilaterálne medzinárodné zmluvy. In: Šmid, M., Moravčíková, M. (eds.) *Clara pacta – boni amici. Zmluvné vzťahy medzi štátom a cirkvami*. Bratislava: UVŠC, 2009, s. 337 – 380.
- ŠMID, Marek. Perspektívy právnej ochrany svedomia ako kľúčového hodnotového činiteľa spravodlivosti a efektívnosti práva v systéme zmlúv s cirkvami a náboženskými spoločnosťami v Slovenskej republike. In: Krošlák, D., Moravčíková, M. (eds.) *Hodnotový systém práva a jeho reflexia v právnej teórii a praxi*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 28 – 32.
- ŠMID, Marek. Ochrana slobody svedomia a bilaterálne zmluvy s cirkvami a náboženskými spoločnosťami na Slovensku. In: Moravčíková, M., Križan, V. (eds.) *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 128 – 154.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny svetla*. Velehrad: Refugium, 2000. 533 s.

Príspevkom si dovoľujem vysloviť svoje poďakovanie pani profesorky ako jej bývalá študentka.

Vždy som obdivovala osobný šarm a úžasnú ľahkosť, s akou odovzdávala odborné poznatky o velikánoch svetovej právnej filozofie. Také pedagogické majstrovstvo sa buď nadobúda skúsenosťami, alebo ho má učiteľ v krvi.

Je takmer trestuhodné, že čas plynie a nedá sa zastaviť. Ak by sa dalo, s radosťou by som ho opäť strávila ako poslucháčka prvého ročníka na prednáške a pripomenula si pani profesorkou opakované heslo: *laissez-faire, laissez-passer*.

prof. Soňa Košičiarová

**PROHIBITIO REFORMATIONIS IN PEIUS –
PRÁVNY PROSTRIEDOK OCHRANY V SPRÁVNOM PRÁVE
PROHIBITIO REFORMATIONIS IN PEIUS PRINCIPLE –
THE LEGAL MEANS OF PROTECTION
IN ADMINISTRATIVE LAW¹**

prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Najdôležitejším prvkom zákazu *reformatio in peius* je, že ide o právnu záruku ochrany osoby v tom smere, aby nebola vystavená pri podaní opravného prostriedku riziku zmeny rozhodnutia v jej neprospech. Obvinený musí mať istotu, že odvolanie nebude škodiť jeho záujmu. Veľa protiargumentov odznelo v diskusii o zákaze *reformatio in peius*, ktoré jeho uplatnenie vylučujú, akým je napríklad závažné porušenie spravodlivosti a zákonnosti.

Tento článok skúma dôvody na podporu existencie zákazu *reformatio in peius* v rámci úpravy správneho konania na Slovensku. Autorka definuje závery týkajúce sa námetov *de lege ferenda* vo vzťahu k budúcej úprave – zákonu o správnom trestaní.

Kľúčové slová: správne trestanie – odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec (2007) 7 o dobrej verejnej správe – námety *de lege ferenda*

Abstract: The most important element of the prohibition of *reformatio in peius* is that it is a legal guarantee for the defence to be able to file an appeal without the risk that a judgment might be altered

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0024-12.

to the detriment of the accused. Therefore, the accused will have confidence that the appeal will not do wrong to his interest. Many counterarguments have been discussed regarding the prohibition of reformationis in peius, such as the violation of substantial justice and legality.

This article examines the reasons for the existence of the prohibition of reformatio in peius in the course of the administrative procedure in Slovakia. Author formulates conclusions *de lege ferenda* for future regulation – Act on Administrative Punishment.

Key words: administrative punishment – Recommendation CM/Rec (2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration – proposals *de lege ferenda*

Úvod

Otázkou uplatnenia zákazu zmeny k horšiemu sa judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky i všeobecných súdov na Slovensku nikdy nezaoberala komplexne. Vždy tak robila – vzhľadom na svoju funkciu – len vo vzťahu ku konkrétnym prípadom.

Ústavný súd Slovenskej republiky vyvodil zákaz *reformatio in peius* pomocou historickej metódy, užitočnej poznatky antického rímskeho práva: „Zákaz reformationis in peius (Sudcovi, ktorý prejednáva odvolanie, nie je dovolené zmeniť rozsudok k horšiemu – Reformatio in peius iudici appellato non licet)“ (porov. Digesta 49, 1, 1, pr. Ulpianus).²

Zákaz zmeny k horšiemu sa v slovenskej právnej teórii vo všeobecnosti považuje za súčasť tzv. sudcovského práva. Predmetný zákaz však *de lege lata* presahuje rámec sudcovského práva. V modernom chápaní o ňom treba hovoriť predovšetkým ako o prostriedku limitácie právomoci orgánu verejnej moci v konaní o opravnom prostriedku.

Čo je obsahom, cieľom zákazu zmeny k horšiemu a v akom rozsahu a za akých podmienok sa má uplatňovať? Možno zákaz odvodiť z platného znenia Ústavy Slovenskej republiky a z Listiny základných práv a slobôd, alebo je jeho uplatnenie podmienené explicitnou zákonnou úpravou? Existujú právne dôvody, pre ktoré sa predmetného zákazu nemožno s úspechom dovolať? Uplatňuje sa aj v správnom konaní? Ide o prostriedok ochrany osoby, ktorý sa uplatňuje výlučne v rámci opravného konania?

To sú základné otázky, na ktoré sa pokúsime odpovedať.

² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I.ÚS505/2015-55 zo dňa 13. januára 2016.

Právna podstata, cieľ a obsah zákazu zmeny k horšiemu v odvolacom konaní

Zákaz zmeny k horšiemu nemožno – z právno-teoretického hľadiska – považovať za právny princíp. Ide o právnu zásadu.

Za princíp sa v práve považuje len také pravidlo, ktorého uplatnenie nesmie byť za žiadnych okolností vylúčené, resp. popreté (zákonom, interpretáciou zákona), a to bez ohľadu na to, či je vyjadrené v zákone explicitne alebo implicitne. Ak však ide o pravidlá v práve, z ktorých sa pripúšťajú výnimky, hovoríme o zásadách.

Prohibitio reformationis in peius predstavuje konkretizáciu všeobecného právneho pravidla, podľa ktorého za samotný výkon práva, ktorý zostáva v zákonnom rámci, prípadne sa neuskutočňuje v zlom úmysle (šikanózne), *nemožno nikoho postihnúť*.

Jeho zmyslom je chrániť toho, kto si právo uplatňuje, pred negatívnym právnym dôsledkom, ktorý by sa mohol prejaviť v zhoršení jeho právnej pozície preto, že si svoje právo vôbec uplatnil. Ide teda o pravidlo, ktoré vyplýva z logiky vecí. Ak určité správanie predstavuje výkon práva, *nemôže byť vyhlásené za protiprávne*. Ak nie je protiprávne, nemôže osobe, ktorá ho realizuje, spôsobiť žiadny nepriaznivý následok v právnom zmysle slova. Predmetnú situáciu treba odlišovať od situácie, keď osoba bola v konaní *neúspešná*, t. j. keď orgán rozhodol v jej neprospech.

Za nepriaznivý následok (ujmu) treba považovať *zhoršenie právneho postavenia* osoby, ktorá si uplatnila svoje subjektívne právo, resp. využila slobodu. Vo všeobecnosti treba zhoršenie právneho postavenia vnímať ako odňatie práva alebo zúženie rozsahu práva, resp. uloženie novej povinnosti alebo sprísnenie podmienok.

Právna úprava však nemôže zaručiť, že uplatňovanie práv a slobôd so sebou neprinesie určité riziká, resp. následky, ktorých vznik sa nedá pričítať nikomu, a teda nemôže predstavovať ujmu.³

Súvisí to aj s tým, že výkon práva je limitovaný výkonom práv iných subjektov, ktoré taktiež požívajú právnu ochranu.

Ochrana ústavnosti zmeny správneho rozhodnutia k horšiemu v *odvolacom konaní* si „vyžaduje ustálenie podmienok, za akých je taká zmena ústavne dovo-

³ Bobek, M. in WAGNEROVÁ, E. – ŠIMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kolektiv: *Listina základných práv a svobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 116.

lená a určenie klasifikačných kritérií pre zistenie, či konkrétna zmena správneho rozhodnutia k horšiemu v odvolacom konaní je ústavne udržateľná“.⁴

Vo všeobecnosti existencia legitímneho záujmu vylučuje možnosť úspešne sa dovolať ochrany s poukazom na *prohibitio reformationis in peius*. Je to preto, lebo ochrana jednotlivca nemôže byť – v záujme spravodlivosti – povýšená nad ochranu iných legitímnych záujmov (verejnoprávnych alebo súkromnoprávných).

Za *legitímny záujem* treba považovať taký záujem, ktorému ochranu poskytuje zákon, resp. ktorý je orgán verejnej moci (orgán verejnej správy, súd) povinný, v rámci svojej kompetencie, presadzovať, zabezpečovať jeho ochranu.

Obsah legitímneho záujmu je nepriamo vyjadrený prostredníctvom princípov, uplatňovaných v právnom štáte v súvislosti s výkonom verejnej moci. Je preto zrejmé, že zákaz zmeny k horšiemu sa *neuplatní*, ak by ním mal byť dotknutý:

- princíp viazanosti právom (princíp legality),
- princíp ochrany základných práv a slobôd,
- princíp rovnosti.

V rámci *výkonu verejnej správy* treba za legitímny záujem považovať aj *verejný záujem* vyplývajúci zo zákona, na základe ktorého uplatňuje kompetenciu orgán verejnej správy v konkrétnej oblasti (napr. ochrana prírody, zdravia, verejného poriadku, bezpečnosti).

Bezodôvodným zhoršením právneho postavenia toho, kto podal opravný prostriedok, je také zhoršenie jeho právneho postavenia orgánom v odvolacom konaní, ktoré nie je podložené existenciou *legitímneho záujmu*. Samotná skutočnosť, že orgán rozhodol v jej neprospech, nie je postačujúca na vyhodnotenie toho, či orgán porušil aj zásadu vyplývajúcu z čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky.

Ústavnoprávne aspekty zákazu zmeny k horšiemu

Zásada zákazu zmeny k horšiemu vyplýva z čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky. Podľa neho „nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody“. Rovnaké ustanovenie obsahuje čl. 3 ods. 3 Listiny základných práv a slobôd. Ide o všeobecné pravidlo, ktoré sú povinné rešpektovať všetky orgány verejnej moci.⁵

⁴ Pozri nálež Ústavného súdu Slovenskej republiky, I.ÚSS05/2015-55 zo dňa 13. januára 2016.

⁵ Palúš, I. in: ČIČ, M. a kolektív: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2012, s. 92.

Túto zásadu treba dodržiavať, ako aj aplikovať, „pokiaľ možno vždy najširšie a vždy iba materiálne, nie formálne“. (III.ÚS392/2010) Preto „aj keby z platného znenia konkrétneho zákona zákaz zmeny k horšiemu výslovne nevyplýval, bolo by ho potrebné výkladom vyvodit' s poukazom na čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky“.⁶

Slovo *ujma* treba chápať ako nepriaznivý dôsledok v právnom postavení osoby. Nepriaznivým dôsledkom treba rozumieť len taký, ktorý vedie k zhoršeniu právneho postavenia osoby.

Právne posúdenie nepriaznivosti dôsledku podlieha výlučne objektívnym kritériám, nie subjektívnemu presvedčeniu dotknutej osoby o tom, že rozhodnutím alebo postupom orgánu verejnej moci došlo ku zhoršeniu jej právneho postavenia.

Dikciou „nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach“ sa zvýrazňuje zákaz postihovať subjekty základných práv a slobôd za to, že tieto práva uplatňujú. To znamená, že uplatnením základného práva a slobody nemôže byť naplnená skutková podstata trestného činu, priestupku, iného právneho deliktu, disciplinárneho skutku a pod.⁷

Ujmu na právach, teda negatívny následok, pred ktorým čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky aj čl. 3 ods. 3 Listiny základných práv a slobôd poskytujú ochranu, treba vykladať široko. Aj keď ústavnoprávna úprava využíva čiastočne pojmoslovie súkromného práva, pojem „ujma“ znamená v najširšeoobecnejšej rovine akýkoľvek postih či negatívny vplyv, nech už akejkol'vek povahy.⁸

Do ústavnoprávnej ochrany „nepatrí postih pri konaní v súlade či v rozpore výlučne so zákonom, ktorému nezodpovedná žiadne **ústavne zaručené právo**“ (porovnaj nález Ústavného súdu Českej republiky Pl.ÚS 15/93 a analogicky tiež nález I.ÚS 27/96).⁹ **Ústavnoprávna ochrana** sa tak zabezpečuje len v prípade, ak si osoba uplatňuje svoje *základné právo a slobodu*. Základnými právami a slobodami sú tie, ktoré vyhlasuje Ústava Slovenskej republiky v čl. 14 až čl. 50.

V súvislosti so základným *právom na spravodlivý proces* pred orgánom verejnej moci (zaručeným čl. 46 Ústavy Slovenskej republiky) sa zákaz zmeny k horšiemu

⁶ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok. Komentár*. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 277.

⁷ Palúš, I. in: ČIČ, M. a kolektív: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2012, s. 92.

⁸ Bobek, M. in: WAGNEROVÁ, E. – ŠIMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kolektív: *Listina základných práv a slobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 117.

⁹ Bobek, M. in: WAGNEROVÁ, E. – ŠIMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kolektív: *Listina základných práv a slobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 116.

z legislatívneho hľadiska premieta do zákonného vymedzenia rozsahu *právomoci orgánu, ktorý rozhoduje o riadnom opravnom prostriedku*. Je to odôvodnené tým, že právo účastníka konania na opravný prostriedok je súčasťou *práva na obhajobu*, a to je súčasťou *základného práva osoby podľa čl. 46 Ústavy Slovenskej republiky*.

Keďže v konkrétnom prípade si môžu svoje základné práva a slobody uplatňovať viaceré osoby, nie je možné ustanovenie čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky aplikovať bez prihliadnutia na *princíp rovnosti*. Dôsledkom je, že v prípade *kolízie základných práv a slobôd* (t. j. aj práva na obhajobu) sa ochrany podľa čl. 12 ods. 4 nemožno úspešne dovolať.

Uvedený dôsledok zdôraznil aj Ústavný súd Českej republiky, keď v uznesení II.ÚS 1749/08 zhrnul: „Výkon, resp. uplatňovanie vlastných základných práv a slobôd je zásadne obmedzené i inak, a to predovšetkým výkonom či uplatňovaním rovnakých či iných základných práv a slobôd inými oprávnenými, čo vedie k nevyhnutnosti s úmerou posudzovať vzťah či prednosť prvého a druhého.“¹⁰ Legitímnym dôvodom, pre ktorý sa vo všeobecnosti zákaz zmeny k horšiemu neuplatňuje, je preto i to, že opravný prostriedok podal aj iný účastník konania (kolízia protichodných záujmov).

Univerzálna uplatniteľnosť zásady zákazu zmeny k horšiemu

Zásadu zákazu zmeny k horšiemu treba považovať za *súčasť procesných záruk spravodlivého rozhodovania*. Musí sa dodržiavať vždy, *bez ohľadu na druh procesného postupu* pred orgánom verejnej moci. Nie je preto rozhodujúce, či ide o konanie jednostranné (ak rozhoduje správny orgán) alebo o kontradiktórne konanie (ak rozhoduje súd).¹¹

Samotné podanie opravného prostriedku nesmie viesť k tomu, že by orgán verejnej moci *bez dôvodne* zhoršil právne postavenie osoby, ktorá si uplatnila *právo na obhajobu*. Tým sa má obmedziť ľubovôľa rozhodovania orgánu v konaní o riadnom opravnom prostriedku alebo o mimoriadnom opravnom prostriedku,

¹⁰ Bobek, M. in: WAGNEROVÁ, E. – ŠÍMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kolektiv: *Listina základných práv a slobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 116.

¹¹ Vzhľadom na kontradiktórnosť súdneho konania zákaz *reformatio in peius* sa uplatňuje podľa § 198 ods. 3 Správneho súdneho poriadku (zákona č. 162/2015 Z. z.) len vtedy, ak je žalobcom fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá bola postihnutá napadnutým rozhodnutím alebo opatrením orgánu verejnej správy vo veci správneho trestania. Len v takom prípade nemôže byť správnym súdom rozhodnuté v jej neprospech.

ktoré začalo na návrh účastníka konania, t. j. osoby, ktorej sa rozhodnutie orgánu priamo týka.

V situácii, keď ide o preskúmanie právoplatného rozhodnutia z podnetu orgánu verejnej moci (napr. o preskúmanie rozhodnutia mimo odvolacieho konania) alebo na návrh orgánu verejnej moci (protest prokurátora), je otázka uplatnenia zákazu zmeny k horšiemu právne irelevantná. Motívom k začatiu konania o preskúmaní je totiž porušenie legitímneho záujmu na zachovaní zákonnosti. Nie je preto rozhodujúce, či túto právomoc uplatnil samotný orgán, ktorý vo veci rozhodne (správny orgán podľa § 65 ods. 1 zákona č. 71/1967 Zb.), alebo iný orgán (prokurátor v konaní o proteste podľa § 24 zákona č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov). Ak by sa v konaní nezákonnosť preskúmaného rozhodnutia preukázala, je to dôvod na zrušenie alebo zmenu právoplatného rozhodnutia. Účastník konania sa nemôže účinne brániť proti zrušeniu alebo zmene právoplatného rozhodnutia s poukazom na zásadu zákazu *reformationis in peius*.

De lege lata konanie o opravnom prostriedku (či už pred orgánom verejnej správy alebo pred súdom) nie je jediným prípadom, keď sa uplatňuje čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky (k tomu pozri výklad ďalej o skrátenej forme konania o správnom delikte).

Vzhľadom na ústavnoprávnu podstatu zákazu zmeny k horšiemu nie je podmienkou, aby bol v zákone aj *výslovne vyjadrený*, ak by ním mali byť porušené základné práva a slobody.

Keďže právo na spravodlivý proces podľa čl. 46 Ústavy Slovenskej republiky patrí medzi základné práva a právo na obhajobu je jeho súčasťou, možno ustáliť, že nie je dôvod pochybovať o tom, že zákaz zmeny k horšiemu sa uplatňuje vždy, keď osoba uplatňuje svoje *právo na obhajobu*. Je irelevantné, či ide o trestné, správne alebo civilné konanie.

Ústavný súd Slovenskej republiky takýto názor vyjadril v náleze III. ÚS392/2010 z 8. februára 2010, keď sa „musel vysporiadať najprv s otázkou, či disciplinárne konanie má povahu a znaky *trestného konania* a či mal odvolací disciplinárny súd prihliadať pri svojom rozhodovaní o odvolaní sťažovateľky na základnú zásadu, ktorá sa aplikuje najmä v trestných veciach, ale i v správnych veciach, t. j. či v namietanom disciplinárnom konaní bola, alebo nebola porušená zásada *reformatio in peius*, ktorá je jednou zo základných zásad spravodlivého súdneho konania, a či prípadné *porušenie tejto zásady je v príčinnej súvislosti so základným právom na súdnu a inú právnu ochranu* podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy, resp. právom na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 dohovoru“. V uvedenom náleze takúto súvislosť vyslovil, keď rozhodol, že postup odvolacieho disciplinár-

neho súdu mal za následok popri porušení základného práva na súdnu a inú právnu ochranu (čl. 46 ods. 1 ústavy) aj porušenie práva na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Skutočnosť, že nie všetky zákony explicitne vyjadrujú zákaz *reformatio in peius*, viedli v slovenskej právnej teórii k úvahám spochybňujúcim univerzálnu využiteľnosť predmetnej zásady v predpisoch správneho práva.

Podkladom úvah autorov boli v tomto smere odôvodnenia rozhodnutí českých súdov, ktoré zdôrazňovali, že pre oblasť správneho trestania nie je možné:

- z ústavnoprávnych predpisov vyvodit' všeobecný zákaz zmeny rozhodnutia v neprospech odvolateľa, rovnako ako ho nemožno vyvodit' z práva na spravodlivý proces zakotveného v čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (uznesenie Ústavného súdu Českej republiky III. ÚS880/08 z 28. januára 2009),
- z pozitívneho práva odvodiť všeobecnú platnosť zákazu zmeny k horšiemu v správnom trestaní bez výslovného ustanovenia zákona,¹² a to aj napriek tomu, že predstavitelia českej správnej vedy, J. Pražák a J. Hoetzel, uznávali možnosť zmeny v neprospech odvolateľa v prípadoch, keď prvoinštančným rozhodnutím nebol dostatočne chránený verejný záujem (pozri Pražák, J.: *Rakouské právo veřejné. Díl druhý, Rakouské právo správní*. Praha: Nákladem Jednoty právnické, 1905, s. 128; Hoetzel, J.: *Československé správní právo: část všeobecná*. Praha: Melantrich, 1934, s. 331).

Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojom náleze z 13. januára 2016, sp. zn. I. ÚS 505/2015, uviedol, že „zmena prvostupňového správneho rozhodnutia k horšiemu v odvolacom konaní nie je *per se* nezlučiteľná s účelom a podstatou ochrany, aká sa zaručuje čl. 46 ods. 1 a 2 Ústavy“. Nepoprel však univerzálnu uplatniteľnosť zákazu zmeny k horšiemu v odvolacom konaní, keďže druhostupňový správny orgán sa *musí zdržať svojvôle*. Súčasne uviedol dôvody, pre ktoré je uplatnenie zásady *reformationis in peius* vylúčené.

Podľa Ústavného súdu Slovenskej republiky prvostupňové rozhodnutie smie odvolací orgán zmeniť k horšiemu iba tam, kde:

- existuje pre takú zmenu zákonný základ spočívajúci v nedostatočnej, nepriemeranej aplikácii zákona správnym orgánom prvého stupňa,

¹² Pozri rozhodnutie Vrchného súdu v Prahe z 1. marca 1996, č. k. 6 A 4/95-29; rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu z 18. júna 2008, sp. zn. 1 As 26/2008, z 21. novembra 2007, sp. zn. 3 As 56/2006 a zo 6. marca 2006 sp. zn. 6 As 18/2005.

- prvostupňový orgán nedostatočne ochránil verejný záujem reprezentovaný zákonom,
- prvostupňový orgán chybné ustanovil skutkový stav,
- prvostupňový orgán neuplatnil všetky relevantné právne normy alebo
- prvostupňový orgán očividne svojvoľne interpretoval právne normy na prospech protiprávne sa správajúceho subjektu práva.

Je zrejmé, že všetky uvedené prípady možno subsumovať pod situáciu, keď by uplatnením zákazu zmeny k horšiemu bol dotknutý princíp legality.

Zákaz zmeny k horšiemu a jeho uplatnenie v správnom konaní

Podľa § 59 ods. 2 *zákona č. 71/1967 Zb. správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov* má druhostupňový správny orgán rozsiahlu právomoc – ak sú na to dôvody, odvolací orgán rozhodnutie zmení alebo zruší, inak odvolanie zamietne a rozhodnutie potvrdí.

Obmedzenie, že nesmie pritom rozhodnúť v neprospech účastníka konania, ktorý odvolanie podal, správny poriadok explicitne neustanovuje. To však neznamená, že ho nemožno – s prihliadnutím na čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky – odvodiť výkladom, aplikujúc tak predmetné ústavnoprávne obmedzenie priamo. Aj keď zákon č. 71/1967 Zb. zákaz zmeny k horšiemu výslovne nezakotvuje, neznamená to, že odvolateľ nemá ústavou garantovanú možnosť napadnúť rozhodnutie opravným prostriedkom bez obáv a rizika, že sa jeho situácia zhorší, teda mať garantované základné *právo na obhajobu*.¹³

Podanie riadneho opravného prostriedku proti neprávoplatnému rozhodnutiu správneho orgánu je prejavom procesného práva účastníka konania na obhajobu v odvolacom konaní, bez ohľadu na to, či rozhodnutie správneho orgánu bolo vydané v správnom konaní podľa zákona č. 71/1967 Zb. začatom na návrh, alebo v konaní začatom z úradnej povinnosti.

Porušením zákazu zmeny k horšiemu v správnom *konaní začatom na návrh* by bola situácia, keď by správny orgán v odvolacom konaní, na základe riadneho opravného prostriedku podaného účastníkom konania, tomuto účastníkovi úplne odňal právo alebo zúžil rozsah práva priznaného prvostupňovým správnym orgánom, pričom by nezistil nezákonnosť rozhodnutia alebo porušenie verejného záujmu alebo nové podstatné skutkové okolnosti prípadu, a toto

¹³ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok. Komentár*. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 277.

rozhodnutie by nemalo vplyv na hmotnoprávne postavenie iného účastníka konania.

Za zhoršenie právneho postavenia v správnom konaní začatom z úradnej povinnosti o správnom delikte treba považovať situáciu, keď by odvolací správny orgán, na základe riadneho opravného prostriedku podaného účastníkom konania (obvineným zo správneho deliktu), uložil obvinenému zo správneho deliktu prísnejšiu sankciu za správny delikt bez toho, aby zistil nezákonnosť prvostupňového rozhodnutia alebo nové podstatné skutkové okolnosti prípadu, a toto rozhodnutie by nemalo vplyv na hmotnoprávne postavenie iného účastníka konania (ďalšieho obvineného).¹⁴

Podľa rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (sp. zn. 7S/110/02) z dikcie § 59 ods. 1 a ods. 2 správneho poriadku je zrejmé, že odvolací orgán má rozsiahle oprávnenia nielen čo do rozsahu prieskumnej činnosti, ale aj vo vzťahu k spôsobu rozhodnutia o odvolaní. Odvolací orgán pri svojom rozhodovaní nie je viazaný návrhmi odvolateľa, naopak, zákon mu ukladá povinnosť zrušiť resp. zmeniť každé *nezákonné rozhodnutie*, a to aj mimo rámca dôvodov odvolania. Pri zmene rozhodnutia v dôsledku toho môže preskúmané rozhodnutie zmeniť aj v neprospech odvolateľa.

Na rozdiel od slovenskej všeobecnej úpravy správneho konania, český správny poriadok (zákon č. 500/2004 Zb. v znení neskorších predpisov) zakotvuje nielen zásadu zákazu zmeny k horšiemu, ktorá sa uplatňuje v odvolacom konaní explicitne, ale aj taxatívny spôsobom vyratáva dôvody, pri ktorých sa neuplatňuje.¹⁵

Dôvodmi, ktoré prelomujú zákaz zmeny rozhodnutia v neprospech odvolateľa, sú rozpor odvolaním napadnutého rozhodnutia s právnymi predpismi alebo s iným verejným záujmom. Zákon dáva pred záujmy odvolateľa prednosť najmä ochrane objektívneho práva.¹⁶

Taká úprava je v súlade s požiadavkou, vyplývajúcou z čl. 22 bodu 3 *odporúčania Výboru ministrov CM/Rec (2007) 7 o dobrej verejnej správe*, podľa ktorého

¹⁴ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správne právo procesné. Všeobecná časť. 2. zmenená a aktualizované vydanie*. Šamorín: Heuréka, 2017, s. 127.

¹⁵ Podľa v § 90 ods. 3 zákona č. 500/2004 Zb. „odvolací správny orgán nemôže zmeniť napadené rozhodnutie v neprospech odvolateľa, ledaže odvolaní podal také iný účastník, jehož zájmy nejsou shodné, alebo je napadené rozhodnutie v rozpore s právnymi predpisy alebo jiným veřejným zájmem“.

¹⁶ VEDRAL, J.: *Správni řád. Komentář. II. aktualizované a rozšířené vydání*. Praha: RNDr. Ivana Hexnerová – BOVA POLYGON, 2012, s. 780.

„súkromné osoby nesmú byť zo strany orgánov verejnej správy nijako poškodené za to, že sa odvolali proti správne rozhodnutiu“. Uvedená požiadavka sa má zohľadniť pri aplikácii právnej úpravy správneho konania bez ohľadu na to, či ide o konanie začaté na návrh, alebo z úradnej povinnosti.

Keďže odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec (2007) 7 je medzinárodný dokument s politickou záväznosťou pre Slovenskú republiku, ktorá má ako člen Rady Európy povinnosť presadzovať vo svojej právnej úprave v ňom uvedené požiadavky, aj kvôli odstráneniu akýchkoľvek pochybností by *de lege ferenda* mala byť zásada zákazu zmeny k horšiemu upravená v zákone č. 71/1967 Zb. spolu s dôvodmi, pri ktorých sa neuplatňuje.

Zákaz zmeny k horšiemu a jeho uplatnenie v odvolacom konaní vo veciach správneho trestania

Zákaz *reformatio in peius* sa uplatňuje aj v správnom konaní vo *veciach trestného obvinenia*, ktoré prejednávajú a rozhodujú správne orgány.

Vzhľadom na to, že na procesný postup pri prejednávaní správnych deliktov, ako aj pri preskúmvaní rozhodnutí správnych orgánov o správnych deliktoch sa aplikujú všeobecné predpisy o správnom konaní (ak osobitný zákon neustanovuje inak), pri *absencii špeciálnej úpravy* sa aj v prípade preskúmvania rozhodnutí o správnych deliktoch na základe opravného prostriedku musí uplatniť zákaz zmeny k horšiemu *so všeobecným odkazom na čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky*.

Výnimkou je § 82 zákona SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov, ktorý zákaz *reformationis in peius* v odvolacom konaní upravuje *explicitne*. Podľa neho „v odvolacom konaní správny orgán nemôže zmeniť uloženú sankciu v neprospech obvineného z priestupku, ak nezistí nové podstatné skutkové okolnosti“.

Ustanovenie § 82 zákona SNR č. 372/1990 Zb. sa aplikuje v prípade, ak správny orgán *rozhodnutím uznal obvineného z priestupku vinným* (§ 77). Obmedzuje správny orgán v odvolacom konaní v tom smere, že uloženie prísnejšej sankcie za priestupok nemôže byť založené na ľubovôli správneho orgánu, ale musí zodpovedať zisteným skutočnostiam (analogicky rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky, sp. zn. II. US 213/2000 zo dňa 20. februára 2002).

Zákon SNR č. 372/1990 Zb. za legitímny dôvod, pre ktorý správny orgán v odvolacom konaní môže zmeniť uloženú sankciu v neprospech obvineného,

výslovne uvádza *zistenie nových podstatných skutkových okolností*. Správny orgán preto neporuší zákaz zmeny k horšiemu, ak je zmena uloženej sankcie odôvodnená zistením nových podstatných skutkových okolností. Môže sa tak stať na základe dokazovania vykonaného v odvolacom konaní.

Za *nové skutkové okolnosti* treba považovať také, ktoré neboli prvostupňovému správneému orgánu známe v čase, keď rozhodol o priestupku.

Za *podstatné skutkové okolnosti* treba považovať také, ktoré sú spôsobilé ovplyvniť právnu kvalifikáciu skutku z hľadiska jeho závažnosti.

Vždy musí ísť o skutkovú okolnosť, ktorá spĺňa obe zákonom požadované vlastnosti. Nepostačuje teda nová okolnosť, ktorá nie je podstatná pre rozhodnutie vo veci samej.

Keďže náležite zistený skutkový stav veci je kľúčovým predpokladom zákonnosti rozhodnutia o priestupku, odstránenie tohto nedostatku v odvolacom konaní odôvodniteľnou zmenou právnej kvalifikácie skutku správnym orgánom – a s prihliadnutím na závažnosť skutku – sprísnením druhu a výšky sankcie, nepredstavuje porušenie zákazu zmeny k horšiemu.

Zákaz zmeny k horšiemu explicitne upravený v § 82 zákona SNR č. 372/1990 Zb. sa týka len *sankcií* (§ 11 zákona SNR č. 372/1990 Zb.). Zmena právnej kvalifikácie skutku, ktorá nemá vplyv na druh a výšku sankcie uloženej prvostupňovým správnym orgánom, preto nie je porušením *zákazu reformationis in peius* (Najvyšší správny súd Českej republiky, sp. zn. 8 As 5/2009).¹⁷

Na ustanovenie § 82 zákona SNR č. 372/1990 Zb. sa nemožno odvolať pri použití zásady zákazu zmeny k horšiemu, ak ide o *zmenu ostatných častí rozhodnutia o priestupku*. Vtedy je možné odkázať na čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky. Správny orgán preto neporuší § 82 zákona SNR č. 372/1990 Zb., ak zmení napadnuté rozhodnutie v neprospech obvineného z priestupku, ak odvolanie podal aj iný účastník, ktorého záujmy nie sú zhodné.¹⁸

Zákaz zmeniť uloženú sankciu v neprospech obvineného z priestupku vyjadruje zákaz zmeniť výrok neprávoplatného rozhodnutia o priestupku, ktorým bol obvinený z priestupku uznaný za vinného, v časti *o druhu a výške sankcie*.

„Za sankciu, ktorá je zmenená v neprospech obvineného z priestupku, treba považovať takú sankciu, ktorá v čase jej uloženia zhoršuje postavenie obvineného

¹⁷ Vallová, J. in: POTÁŠCH, P. a kolektív: *Zákon o priestupkoch. Veľký komentár*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 329.

¹⁸ Kučerová, H. in: KUČEROVÁ, H. – HORZINKOVÁ, E.: *Zákon o priestupcích s komentářem a judikaturou*. Praha: Nakladatelství Leges, s. r. o., 2009, s. 326.

z priestupku v porovnaní so sankciou uloženou rozhodnutím správneho orgánu prvého stupňa.¹⁹

Správny orgán by zákaz zmeny k horšiemu porušil, ak by uložil citeľnejšiu sankciu (napr. pokutu namiesto napomenutia, vyššiu pokutu, predĺžil čas zákazu činnosti, uložil ďalšiu sankciu a pod.). Nie je preto v rozpore s týmto zákazom, ak správny orgán zmení rozhodnutie tak, že ním uložené sankcie vo svojom súhrne nezhoršia postavenie obvineného z priestupku a nie sú prísnejšie než sankcia uložená orgánom prvého stupňa.²⁰

Aj keď to z § 82 výslovne nevyplýva, zákaz zmeny k horšiemu by bol porušený aj vtedy, ak by správny orgán bezdôvodne zmenil rozhodnutie v časti o *upustení od uloženia sankcie*.

Podľa nášho názoru, vzhľadom na to, že zákonná úprava nemôže vylúčiť ani obmedziť zásadu zakotvenú v čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky, ustanovenie § 82 SNR č. 372/1990 Zb. treba považovať len za jej zákonnú *konkretizáciu*.

Vzhľadom na *prípustnosť analógie, ktorá nie je v neprospech obvineného* zo správneho deliktu, nie je vylúčené – pri absencii špeciálnej úpravy právomoci odvolacieho orgánu v konaní o *iných správnych deliktoch* osôb, než sú priestupky v osobitných zákonoch – aplikovať predmetné ustanovenie tak, ako je vymedzené v zákone o priestupkoch.

Vzhľadom na obsah čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky sa však nestotožňujeme s judikatúrou súdov, že zákaz *reformatio in peius* sa vo veciach správneho trestania vzťahuje len na výrok rozhodnutia v časti o druhu a výške uloženej sankcie za správny delikt.²¹ Vzťahuje sa na *ktorúkoľvek časť výroku rozhodnutia o správnom delikte*, t. j. napríklad aj na uloženie ochranného opatrenia (ak sa podľa zákona ukladá), o trovách konania, o náhrade škody; zákaz sa uplatní vždy, keď nie je dotknutý legitímny záujem alebo opravný prostriedok nepodal aj účastník konania s protichodným záujmom.

¹⁹ Srebalová, M. in: SREBALOVÁ, M. a kolektív: *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: C. H. BECK, 2015, s. 410.

²⁰ MACHAJOVÁ, J.: *Administratívnoprávny postih fyzických a právnických osôb s osobitným zreteľom na postih podľa zákona o priestupkoch. Podrobný odborný komentár k zákonu o priestupkoch so správnym poriadkom*. Likavka: Vydavateľstvo EPOS, s. r. o., 1995, s. 161.

²¹ Pozri odôvodnenie rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 1 Sžo147/2007 zo dňa 5. februára 2008, v ktorom vyslovil, že „ak odvolací správny orgán rozhodnutím zmení výrok o náhrade trov konania z dôvodu, že prvostupňový správny orgán nesprávne aplikoval ustanovenia vyhlášky upravujúcej paušálnu náhradu trov konania, nejde o zmenu v neprospech odvolateľa, lebo zmena sa nevzťahuje na výrok o uloženej sankcii“.

Uvedený názor podporuje napríklad aj rozhodnutie Mestského súdu v Prahe (č. k. 10 Ca 33/2008-66 z 9. 2. 2010, Zb. NSS zv. 4, ročník 2011, s. 319, č. 2237/2011), v ktorom sa uvádza, že „za zmenu v neprospech odvolateľa treba považovať i taký postup, keď je odvolateľ uznaný zodpovedným za viac správnych deliktov, resp. viac porušení zákona než v rozhodnutí prvého stupňa, a to i v prípade, keď nedochádza k zvýšeniu uloženej sankcie, ani sa mu neukladá nová povinnosť“.²²

Zákaz zmeny k horšiemu a jeho uplatnenie v skrátanom konaní vo veciach správneho trestania

V modifikovanej podobe sa *prohibitio reformationis in peius* uplatňuje v tzv. skrátanom konaní.²³ V právnej teórii sa ním označuje *procesne zjednodušené konanie*, pre ktoré je typické to, že *rozsah procesných práv obvineného zo správneho deliktu je v ňom užší než v neskrátanom konaní*.

Skrátané konanie je odôvodniteľné vtedy, keď je správny delikt *spoľahlivo zistený*. V takej situácii využitie niektorých procesných oprávnení obvineného by sa javilo ako samoučelné a nemohlo by mať vplyv na rozhodnutie správneho orgánu vo veci samej.

Právna ochrana osoby, voči ktorej sa vyvodzuje zodpovednosť za spáchaný správny delikt, je však zabezpečená tým, že obvinený *musí súhlasiť s touto formou prejednávania* správneho deliktu. Ak by s ňou nesúhlasil, t. j. ak by v konaní *namietal* proti navrhovanej sankcii alebo proti prebiehajúcemu správne konaniu, *musel* by správny orgán prejsť správny delikt v riadnom, *neskrátanom konaní*, v ktorom má všetky svoje procesné práva, ktoré vyplývajú z jeho základného práva na spravodlivý proces podľa čl. 46 Ústavy Slovenskej republiky a čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Prejav vôle obvineného zo správneho deliktu v tomto ohľade je pre orgán *záväzný*.

Právnu povahu skrátaného konania o správnom delikte má v slovenskej právnej úprave:

- blokové konanie a
- rozkazné konanie.

²² VEDRAL, J.: *Správní řád. Komentář. II. aktualizované a rozšířené vydání*. Praha: RNDr. Ivana Hexterová – BOVA POLYGON, 2012, s. 781.

²³ Vallová, J. in: POTÁŠCH, P. a kolektív: *Zákon o priestupkoch. Veľký komentár*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 347.

Ide o dva samostatné procesné režimy, ktoré nie sú vo vzájomnom vzťahu subsidiarity (formy konania).

Dôvod, ktorý zákonodarcu viedol k ich úprave, bol ten, že chcel odlíšiť procesný postup v situácii, keď sa správny delikt prejednáva na mieste, v prítomnosti obvineného zo správneho deliktu, a v situácii, keď to tak nie je – t. j. keď správne konanie prebieha spôsobom, akým by prebiehalo neskrátené konanie. Predmetné rozlíšenie je, podľa nášho názoru, opodstatnené, pretože umožňuje zákonodarcovi zohľadniť z tohto vyplývajúce špecifiká procesného postupu.

Hoci si aj odborná verejnosť spája právnu úpravu skráteneho konania predovšetkým so *zákonom SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov*, právomoc vykonávateľov verejnej správy prejednávať protiprávne a spoločensky škodlivé správanie osôb v skrátenej konaní a aj konkrétne pravidlá procesného postupu zakotvujú i niektoré ďalšie zákony. Inštitút rozkazného konania upravuje § 29 a nasl. *zákona č. 474/2013 Z. z. o výbere mýta za užívanie vymedzených úsekov pozemných komunikácií a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov*, inštitút blokového konania § 35b a nasl. *zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov*, pričom regulácia sa v oboch prípadoch týka prejednávania správnych deliktov, ktoré nie sú priestupkami. Úprava je špeciálna, miera podrobnosti regulácie je rôzna.

Obvinený z priestupku má podľa zákona SNR č. 372/1990 Zb. zákonné právo rozhodnúť sa, či sa priestupok prejedná v skrátenej konaní alebo v riadnom, neskrátenej konaní. Jeho procesné právo *disponovať s formou prvostupňového konania o priestupku* nepriamo vyplýva z čl. 6 *odporúčania Výboru ministrov R (91) o správnych sankciách*, podľa ktorého ak obvinený „namieta proti sankcii, ktorá sa jej navrhuje uložiť, všetky záruky podľa odseku 1 sa uplatnia“.

Predmetné procesné právo obvineného z priestupku je súčasťou práva na obhajobu. Jeho uplatnenie nie je prejavom uplatnenia práva na podanie opravného prostriedku, pretože obvinený svojím prejavom vôle nechce dosiahnuť preskúmanie rozhodnutia vydaného v priestupkovom konaní, ale chce, aby sa priestupok prejednal v neskrátenej prvostupňovej konaní.

Samotné využitie procesného práva disponovať formou prejednávania priestupku zo strany obvineného nesmie viesť k tomu, že v prípade, ak orgán na základe zistených skutkových okolností kvalifikoval čin ako priestupok s tým, že na základe nich určil aj výšku sankcie, by mohol v následne vedenom neskrátenej prvostupňovej konaní bez toho, aby sa v ňom, na základe vykonaného dokazovania, zistili nové skutkové okolnosti prípadu, uložiť prísnejšiu sankciu.

Zákonné obmedzenie v tomto smere explicitne zakotvuje § 87 ods. 4 zákona SNR č. 372/1990 Zb. V neskrátenom konaní o priestupku, ktoré pokračuje po tom, ako zanikli účinky vydaného rozkazu, sa nesmie uložiť prísnejšia sankcia, než sa pôvodne navrhla správnym orgánom uložiť v skrátenom konaní, ak sa v ňom nezistia nové podstatné skutkové okolnosti.²⁴

Pri druhu a výške sankcie je správny orgán *viazaný obsahom zrušeného rozkazu*.²⁵ Obvinenému z priestupku nemôže preto uložiť iný druh sankcie alebo vyššiu výmeru sankcie, než mu uložil v zrušenom príkaze. Jedinou *výnimkou zo zákazu uložiť iný druh sankcie* je možnosť uložiť obvinenému sankciu pokarhania namiesto sankcie uloženej v rozkaze, t. j. namiesto pokuty (§ 13 ods. 2). V porovnaní s pokutou ide totiž o sankciu s nižšou závažnosťou. Rovnaké obmedzenia by sa mali uplatňovať aj v prípade blokového konania, keďže ide o rovnocennú formu prejednávania priestupku v skrátenom konaní.

Zákaz zmeny k horšiemu v skrátenom konaní chráni účastníka pred ľubovôľou správneho orgánu v situácii, keď obvinený využil svoje procesné právo, ktoré mu zákon priznáva, a to v súlade s čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky.

Záver

Prohibitio reformationis in peius je právna zásada, ktorú možno odvodiť z čl. 12 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky. Ten vo všeobecnosti zabezpečuje ochranu osoby, ktorá si uplatnila svoje základné právo a slobodu v súlade so zákonom.

Vzhľadom na to, že zákon ako právny predpis nižšej právnej sily nemôže vyhlásiť ústavnoprávnu zásadu, musí na ňu orgán verejnej moci (súd, orgán verejnej správy) prihliadnuť. Výnimka z predmetnej zásady je – vzhľadom na interpretáciu Ústavy Slovenskej republiky – právne ospravedliteľná len vtedy, ak je súčasne prítomný legitímny záujem, ktorý je rovnako závažný alebo závažnejší, než ochrana osoby, ktorá realizuje svoje základné právo.

Zákaz zmeny k horšiemu sa uplatňuje bez ohľadu na to, či procesný postup orgánu verejnej moci má právnu povahu jednostranného konania alebo kontradiktórneho konania.

²⁴ DUDOR, L. – HAŠANOVÁ, J.: Ochranné opatrenia v priestupkovom práve. In: *Verejná správa a priestupky*. Matúš Filo (ed.). Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 16.

²⁵ Kučerová, H. in: KUČEROVÁ, H. – HORZINKOVÁ, E.: *Zákon o priestupkoch s komentárom a judikatúrou*. Praha: Nakladatelství Leges, s. r. o., 2009, s. 345.

Prohibitio reformationis in peius je zásadou, ktorá sa uplatňuje všeobecne aj v správnom konaní, a to bez ohľadu na to, že ju zákon explicitne nevyjadruje. V záujme podpory presaditeľnosti predmetnej ústavnoprávnej zásady by však *de lege ferenda* bolo vhodné, aby ju zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov výslovne zakotvil. Rovnako by mal ustanoviť dôvody, ktoré jej použitie vylučujú.

Prohibitio reformationis in peius by mal byť upravený v samostatnom zákone o správnom trestaní ako:

- zásada odvolacieho konania vo veciach správnych deliktov,
- ako zásada uplatňujúca sa v skrátenejších formách pojednania správnych deliktov (v blokovom a v rozkaznom konaní).

Predmetná úprava by mala rešpektovať osobitosti správneho trestania, ktoré – z procesnoprávneho hľadiska – je špecifickým druhom rozhodovacej činnosti verejnej správy.

Literatúra

- ČIČ, M. a kolektív: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2012, 827 s., ISBN 978-80-89447-93-0
- DUDOR, L. – ANDOROVÁ, P.: Niekoľko úvah k uplatňovaniu zásady zákaz reformatio in peius v správnom konaní. In: *Princípy trestania a správne delikty*. Zborník príspevkov z česko-slovenskej vedeckej konferencie. Soňa Košičiarová (ed.). Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2016, s. 14 – 24
- DUDOR, L. – HAŠANOVÁ, J.: Ochranné opatrenia v priestupkovom práve. In: *Verejná správa a priestupky*. Matúš Filo (ed.). Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 31 – 48, ISBN 978-80-8155-064-5
- KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správne právo procesné. Všeobecná časť. 2. zmenené a aktualizované vydanie*. Šamorín: Heuréka, 2017, 280 s., ISBN 978-80-8173-038-2
- KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok. Komentár*. Šamorín: Heuréka, 2013, 357 s., ISBN 978-80-89122-85-1
- KUČEROVÁ, H. – HORZINKOVÁ, E.: *Zákon o priestupkoch s komentárom a judikaturou*. Praha: Nakladatelství Leges, s. r. o., 2009, 292 s., ISBN 978-80-87212-94-3
- MACHAJOVÁ, J.: *Administratívnoprávny postih fyzických a právnických osôb s osobitným zreteľom na postih podľa zákona o priestupkoch. Podrobný odborný komentár k zákonu o priestupkoch so správnym poriadkom*. Likavka: Vydavateľstvo EPOS, s. r. o., 1995, 208 s., ISBN 80-88810-10-8
- POTÁŠCH, P. a kolektív: *Zákon o priestupkoch. Veľký komentár*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, 391 s., ISBN 978-80-8155-061-4
- SREBALOVÁ, M.: Zákaz reformatio in peius, dôvody jeho uplatnenia pri správnom trestaní a možnosti jeho právnej úpravy. In: *Právna úprava správneho trestania*. Mária Srebalová, Mária Havelková (eds.). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 62 – 73, ISBN 978-80-7160-399-3

- SREBALOVÁ, M. a kolektív: *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: C. H. Beck, 2015, 504 s., ISBN 978-80-89603-30-5
- VAČOK, J.: Snaha obvineného o lepší výsledok alebo zásada legality postihu v praxi. In: *Právna úprava správneho trestania*. Mária Srebalová, Mária Havelková (eds.). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 107 – 113, ISBN 978-80-710-399-3
- VEDRAL, J.: *Správní řád. Komentář. II. aktualizované a rozšířené vydání*. Praha: RNDr. Ivana Hexnerová – BOVA POLYGON, 2012, 1 448 s., ISBN 978-80-7273-166-4
- WAGNEROVÁ, E. – ŠIMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kolektív: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 931 s., ISBN 978-80-7357-750-6

„NE BIS IN IDEM“ – ZÁRUKA SPRAVODLIVOSTI
ADMINISTRATÍVNEHO TRESTANIA
„NE BIS IN IDEM“ – GUARANTEE OF FAIR
ADMINISTRATIVE PUNISHMENT¹

JUDr. Ľubica Masárová, PhD.

Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

JUDr. Michal Maslen, PhD.

Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Autori príspevku analyzujú aplikáciu záruky „*ne bis in idem*“ pri vyvodzovaní zodpovednosti za delikty v oblasti verejného práva. Skúmajú jej prepojenie na koncept spravodlivosti. Odrazovým bodom ich analýzy je predovšetkým prístup Rady Európy a doktrína Európskeho súdu pre ľudské práva. Do svojej práce zahŕňajú aj prístup Európskej únie.

Kľúčové slová: skutok, sankcia, trest, zodpovednosť, Dohovor, Protokol, ESLP, Rada Európy, Európska únia.

Abstract: The authors of the paper analyze the application of the „*ne bis in idem*“ guarantee in the field of the legislation on the liability for public law offenses. They are studying its connection to the concept of justice. The focus of their analysis is, in particular, orientated on the Council of Europe’s approach and the doctrine of the European Court of Human Rights. Their work also includes the European Union’s approach.

Key words: act, sanction, punishment, liability, Convention, Protocol, ECHR, Council of Europe, European Union.

Štátna suverenita a právomoc trestať

V poslednom období stúpa interpretačná a aj argumentačná popularita záruky „*ne bis in idem*“. Adresáti výkonu verejnej moci s obľubou argumentujú aplikáciou uvedenej záruky najmä v prípadoch kombinácie viacerých verejnomo-censných donucovacích, ochranných a sankčných opatrení a v prípadoch,

¹ Túto prácu podporovala Agentúra na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0024-12.

v ktorých dochádza k prieniku viacerých odvetví verejného práva, čiže v situáciách, v ktorých uplatňujú svoje právomoci viaceré orgány verejnej moci, pretože im to právna úprava dovoľuje a často aj prikazuje. Protipólom tejto obľuby je spravidla rezervovaný postoj jednotlivých suverénnych štátov a ich orgánov verejnej moci. Rezervovanosť sa prejavuje najmä práve pri tejto záruke práva na spravodlivý proces, pretože uvedená garancia odzrkadľuje situácie, v ktorých dochádza ku konfliktu záujmov a právomoci jednotlivých suverénnych štátov. A práve so zvrchovanosťou a legitimitou štátnej moci súvisia limity tejto záruky.

V prvom rade však má svoj medzinárodnoprávny rys. V našom právnom regióne sa zakotvenie tohto pravidla prejavilo predovšetkým na poli pôsobnosti štrasburských orgánov ochrany práva. Zmluvné štáty Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej ako „Dohovor“) nezakotvili uvedené pravidlo priamo do textu Dohovoru pri jeho tvorbe v roku 1950. Čl. 4 Dodatkového Protokolu č. 7 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej ako „Protokol č. 7“) nazýva uvedenú záruku „Právo nebyť opakovane súdený alebo trestaný“ a zakotvuje ju nasledujúcim nižšie uvedeným spôsobom. Podľa čl. 4 Protokolu č. 7 „1. Nikoho nemožno stíhať alebo potrestať v trestnom konaní podliehajúcim právomoci toho istého štátu za trestný čin, za ktorý už bol oslobodený alebo odsúdený konečným rozsudkom podľa zákona a trestného poriadku tohto štátu. ... 2. Ustanovenia predchádzajúceho odseku nie sú na prekážku obnove konania podľa zákona a trestného poriadku príslušného štátu, ak nové alebo novoodhalené skutočnosti alebo podstatná chyba v predchádzajúcom konaní mohli ovplyvniť rozhodnutie vo veci. ... 3. Od tohto článku nemožno odstúpiť podľa článku 15 Dohovoru.“²

V prvom odseku tohto článku sa uplatnenie tohto princípu obmedzuje len na vnútroštátnu jurisdikciu, čo znamená, že sa štátu zakazuje potrestať páchatela za ten istý čin dvakrát príslušnými orgánmi. Takéto znenie teda nezaväzuje členské štáty Rady Európy, aby rešpektovali tento princíp aj vtedy, keď už bol páchatel

² Podľa čl. 15 Dohovoru: „1. V prípade vojny alebo akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie môže každá Vysoká zmluvná strana prijať opatrenia na odstúpenie od záväzkov ustanovených v tomto Dohovore v rozsahu prísne vyžadovanom naliehavosťou situácie, pokiaľ tieto opatrenia nebudú nezlučiteľné s ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva. ... 2. Podľa tohto ustanovenia nemožno odstúpiť od článku 2, okrem úmrtí vyplývajúcich z dovolených vojnových činov, a článkov 3, 4 (odsek 1) a 7. ... 3. Každá Vysoká zmluvná strana, využívajúca svoje právo na odstúpenie, bude v plnom rozsahu informovať generálneho tajomníka Rady Európy o opatreniach, ktoré prijala, a o ich dôvodoch. Generálneho tajomníka Rady Európy bude takisto informovať o tom, kedy tieto opatrenia stratili platnosť a kedy sa budú ustanovenia Dohovoru znova vykonávať v plnom rozsahu.“

odsúdený za rovnaký trestný čin v inom štáte.³ Ako teda naznačujú viacerí autori, problémom aplikácie tohto pravidla je jeho cezhraničné rešpektovanie. J. A. E. Vervaele poukazuje na skutočnosť, že pravidlo „ne bis in idem“ je všeobecným princípom trestného práva v mnohých právnych poriadkoch. V niektorých úpravách je založené ako ústavne garantované právo. Historicky sa predmetný princíp elaboroval ako pravidlo s obmedzeným rozsahom aplikácie na vnútroštátnu právnu úpravu a trestné súdnictvo. Vzhľadom na obsah princípu právna veda už tradične rozlišuje medzi pravidlami „nikto by nemal byť stíhaný dvakrát pre ten istý čin“ (nemo debet bis vexari pro una et eadem causa) a „nikto by nemal byť potrestaný dvakrát pre ten istý čin“ (nemo debet bis puniri pro uno delicto). Uvedený autor predovšetkým zdôrazňuje vnútroštátnu limitáciu tohto princípu, možnosť kombinácie trestných a administratívno-právnych sankcií, súdneho trestania s mimosúdnym vyrovnaním (out of court settlement) a taktiež odlišný prístup k vymedzeniu pojmu „vec“ („idem“). Niektoré členské štáty Rady Európy a Európskej únie totiž pod pojmom vec vnímajú formálne vymedzenie trestného činu, naproti tomu iné krajiny posudzujú materiálny obsah samotného skutku.

Suverenita jednotlivých štátov sa viaže na koncept a presvedčenie, že štáty majú komplexnú a exkluzívnu kontrolu nad všetkými osobami a objektmi vlastníctva v medziach svojho štátneho územia. Koncept štátnej suverenity taktiež zahŕňa myšlienku, že všetky štáty sú si rovné ako subjekty medzinárodného práva verejného. Inými slovami zmysel právnej rovnosti štátov zaručuje štátom rovnaké právne (nie politické ani ekonomické) postavenie bez ohľadu na výmeru ich štátneho územia, počet obyvateľov a finančné možnosti. V právnom zmysle všetky štáty počnúc drobnými ostrovmi Mikronézie a končiac šestinou svetového územia patriaceho Ruskej federácii majú rovnaké právo na štátnu existenciu, fungovanie, štátne rozhodovanie a správu záležitostí, ktoré vzniknú v medziach ich štátneho územia. Toto právo zahŕňa aj právo na nezasahovanie do vnútroštátnych záležitostí zo strany iného štátu. Prakticky teda aspekt suverenity znamená, že jeden štát nemôže požadovať od iného štátu, aby prispôboval alebo realizoval iným štátom požadované úkony. Zvrchovaný štát preto nemôže od iného zvrchovaného štátu požadovať, aby určitým spôsobom využíval svoje prírodné zdroje, alebo aby upravil vlastné mechanizmy zdaňovania, sociálneho systému a sociálnej a zdravotnej politiky.⁴

³ SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*. II. rozšírené vydanie. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s r. o., 2006, s. 533, ISBN 80-88931-51-7

⁴ K tomu bližšie pozri: The issue of sovereignty. (dostupné na webe: <http://www.globalization101.org/the-issue-of-sovereignty/>; 3. 6. 2017, 11:19 hod.).

V historickom kontexte zohral v neskorom stredoveku a počas renesancie dôležitú úlohu pri vymedzovaní verejnej moci, jej obsahu, rozsahu a pri určovaní subjektov, ktorým verejná moc v podobe autority patrila, rímskoprávny koncept „*merum imperium*“. Otázka výkonu tohto inštitútu predstavovala aplikáciu takých dôležitých oprávnení ako postihovanie menej závažných protiprávnych činov (*crimen laesae majestatis*), ukladanie trestu smrti (*ius gladii*), právomoc spravovať verejné financie (*fiscus*) a postavenie nad zákony (*legibus solutus*). *Imperium* sa v tomto období spája s vládou a so suverenitou vládcu. Argumentačne slúži najmä suverenite francúzskeho štátu a nezávislosti francúzskeho kráľa na germánskom titule cisár Svätej ríše rímskej. Filozofi neskorého stredoveku a renesancie viedli množstvo sporov o obsah a vnútorné členenie tohto inštitútu, jeho podstata sa však spájala s výkonom donucovacích právomocí a s použitím verejnej moci, právnej sily a autority.⁵

Absolútnu suverenitu v oblasti trestania (stelesňujúcu napr. trest smrti) obhajoval už J. J. Rousseau. V časoch tohto filozofa panovník ako suverén mal právo určiť, či by jeho ľudia mali žiť, alebo zomrieť. Jeho najsilnejším dôvodom pre túto pozíciu bolo tvrdenie, že páchatelia protiprávnych činov pri porušovaní zákonov štátu v podstate porušujú sociálnu zmluvu. Ako nepriatelia sociálnej zmluvy sú nepriateľmi štátu a musia byť buď vyhnaní, alebo zabití. Je možné ospravedlniť zločincov, ale aj odpustenie a tresty sú znaky slabosti. Zdravý stav štátu spájal tento filozof s nízkym počtom páchatelov. V právnohistorickom názore boli pojmy suverénnej a všeobecnej vôle aktuálne pred J. J. Rousseauom, ale nie vo forme, ktorú im J. J. Rousseau poskytol. Až tento filozof urobil zo suverenity najvyššiu autoritu vo vzťahu k určitej skupine ľudí. Tento prístup interpretoval ako hlas zákona. Všetci ľudia, ktorí sú pod jeho autoritou, musia zákon dodržiavať. Suverenita bola v očiach J. J. Rousseaua tiež nezávislá od vonkajších vplyvov. Uvedený postoj tohto filozofa súvisí aj s tým, že v jeho časoch bol panovník vo všeobecnosti absolútnym monarchom. Panovníkovi patrila absolútna kontrola nad svojím štátom, ako aj obyvateľmi. Archetyp absolútneho monarchu predstavuje Ľudovít XIV. so svojím povestným výrokom „*Štát som ja*“. Vo Francúzsku určoval obsah a rozsah práva panovník. Žiadna vonkajšia sila nemala preto vplyv na právo. J. J. Rousseau sa drží základného princípu suve-

⁵ K tomu bližšie pozri: Lee, D. : Sources of Sovereignty: Roman Imperium and Dominium in Civilian Theories of Sovereignty. p. 83 - 85. (dostupné na: https://www.academia.edu/27587425/Sources_of_Sovereignty_Roman_Imperium_and_Dominium_in_Civilian_Theories_of_Sovereignty; 3. 6. 2017, 15:53 hod.).

renity, teda že je to moc s absolútnym a nezvratným vplyvom na podliehajúce subjekty. Na druhej strane však odmieta myšlienku, že jedna osoba alebo elitná skupina môže pôsobiť ako suverénna. Jeho cieľom v Spoločenskej zmluve je určiť, ako si ľudia môžu udržať svoju slobodu v rámci politického združenia, takže myšlienka jediného monarchu s absolútnou mocou nad jeho predmetmi je úplne v rozpore s jeho ideálom. Jediný spôsob, akým môžu byť ľudia podrobení zvrchovanej moci bez straty ich slobody, je to, keď oni sami sú touto zvrchovanou mocou. J. J. Rousseau preto takpovediac obrátil ideu suverenity „hore nohami“ a vybudoval myšlienku suverenity na participácii všetkých občanov štátu, t. j. že nie kráľ, ale ľudia sú suverénni.⁶

Aj neskoršia právna filozofia postmodernizmu v 20. storočí spája výkon suverenity s trestaním. Výkon suverénnej moci v oblasti trestania za protiprávne činy je jednou zo základných častí výkonu spravodlivosti. Podľa uvedenej filozofie trest alebo sankciu nemožno identifikovať alebo dokonca merať nápravou ohrozenia, resp. poškodenia spoločenského záujmu. Niektorí predstavitelia uvedeného myšlienkového smeru najmä vo Francúzsku presadzovali ideu, že v treste, resp. v sankcii musí vždy existovať časť, ktorá patrí verejnému celospoločenskému záujmu, a to aj vtedy, ak sa trestné alebo sankčné opatrenie primárne vyznačuje nápravným charakterom. Je to časť trestu (sankcie), ktorá patrí verejnému záujmu. Uvedená filozofická konštrukcia nie je jednoduchá. Na jednej strane si vyžaduje nápravu ohrozeného alebo porušeného spoločenského záujmu. Uplatnenie prvku napravujúceho porušenie prevažuje nad prvkami napravujúcimi škodu v súkromnoprávných vzťahoch, pretože napravuje záujem celej spoločnosti organizovanej v štáte. Na druhej strane uvedená konštrukcia požaduje existenciu určitej represívnej zložky, ktorá vyjadruje právo štátu ako suveréna „pomstiť urážku verejného záujmu a bojovať proti nepriateľom spoločnosti a štátu“. Trest alebo sankciu vníma uvedená filozofia ako absolútnu silu života a smrti. Inšpiruje sa pritom rímskoprávnym inštitútom „*merum imperium*“. Právo je podľa tejto filozofie rešpektované nariadením trestu, resp. sankcie. Avšak trest a sankcia sú tiež spôsobmi prísnej odplaty, ktoré sú osobné i verejné, pretože fyzicko-politická sila suveréna je v určitom zmysle prítomná v zákone. Človek vidí samú podstatu definície zákona v tom, že má tendenciu nielen zakazovať, ale aj pomstiť pohrdanie jeho autoritou trestom tých, ktorí porušujú jeho zákazy. Z filozofického hľadiska vo výkone najbežnejšieho tres-

⁶ K tomu bližšie pozri: ROUSSEAU, J. J. *Social Contract*: (dostupné na webe: <http://www.sparknotes.com/philosophy/socialcontract/section4/page/2/>; 3. 6. 2017, 11:47 hod.).

tu a v najtvrdšom rešpektovaní právnych foriem preto vládnú aktívne zložky pomsty.⁷

Právo Európskej únie a Schengenský dohovor

Je nepochybné, že výkon trestných a sankčných právomocí súvisí s výkonom právomoci štátu a je prejavom jeho suverenity, verejnomocenského postavenia, autority a donucovacích oprávnení. V tomto kontexte je naozaj treba súhlasiť s obmedzením pôsobnosti záruky „ne bis in idem“ podľa čl. 4 Protokolu č. 7 iba na štátne územie jedného štátu. Problém však nastáva, ak do tejto argumentácie zahrnieme právo Európskej únie. V právnej praxi nie je možné oddeliť systém záruk ochrany práv a slobôd jednotlivca presadzovaný v doktríne štrasburských orgánov ochrany práv a právo Európskej únie, ktoré vytvára transnárodný právny systém založený aj na tom princípe, že jednotlivé členské štáty sa vzdajú časti svojej suverenity. V takom prípade však už nemožno hovoriť iba o vnútroštátnej aplikácii záruky „ne bis in idem“. Jednotlivec ako adresát verejnej moci sa v právnej praxi len ťažko môže vyhnúť tomu, aby súčasne, a teda zároveň podliehal okrem vnútroštátneho právneho poriadku aj uvedeným systémom.

Slovenská republika je členským štátom Európskej únie. Vzťahuje sa preto na ňu Schengenská dohoda (ďalej ako „dohoda“). Dohoda upravuje postavenie adresátov vo vzťahu k vykonávateľom verejnej moci. Ustanovuje cudzinecký režim na úrovni európskeho práva. Je medzištátnou dohodou, ktorá predpokladá postupné rušenie kontrol pri prechodoch štátnych hraníc medzi jej signatármi.

Prvých päť signatárov ju uzatvorilo 14. júna 1985 v malej Luxemburskej obci Schengen, ktorá dala dohode a Schengenskému informačnému systému i dnešný názov. Pôvodný termín otvorenia hraníc pre prechod osôb ustanovovala dohoda na rok 1990. Zmluvné strany však museli termín niekoľkokrát odkladať. Až po sprevádzkovaní Schengenského informačného systému do činnosti 26. marca 1995, sa rozhodlo o úplnom zrušení hraničných kontrol najskôr medzi siedmimi štátmi Európskej únie, a to Nemeckom, Francúzskom, Španielskom, Portugalskom, Belgickom, Holandskom a Luxemburskom.

K dohode sa neskôr pripojilo Taliansko, Grécko a Rakúsko. Schengenský priestor nezahŕňa Írsko a Veľkú Britániu, ktoré síce v roku 2000 Schengenskú

⁷ K tomu bližšie pozri: FOUCAULT, M. *Discipline and punishment. The Birth of The Prison*. New York: Random House, Inc., 1977, p. 48. ISBN 0—679-75255-2.

dohodu tiež podpísali, ale zúčastňujú sa len na jednej jej časti, konkrétne na policajnej spolupráci. Členmi Schengenského priestoru sú navyše aj Island a Nórsko. Deväť nových členských krajín, ktoré pristúpili k EÚ v roku 2004, vstúpilo do Schengenského priestoru 21. decembra 2007. Iba Cyperská republika požiadala o odklad a doteraz sa na tejto politike nezúčastňuje v plnom rozsahu. Ostrov je stále ešte rozdelený po tureckej invázii a dohoda by sa na ňom nedala dôsledne uplatniť. Podobne i Rumunsko a Bulharsko, ktoré vstúpili do EÚ 1. januára 2007, ešte požiadavky na vstup úplne neimplementovali. Referendovým rozhodnutím z 5. júla 2005 ratifikovalo Schengenskú dohodu aj Švajčiarsko. Do systému sa oficiálne zapojilo až 12. decembra 2008 spolu s Lichtenštajnskom. Celkovo je teda v súčasnosti v Schengenskom priestore 25 krajín Európy, konkrétne členských štátov Európskej únie a Európskeho hospodárskeho priestoru.

Dohoda zaviedla Schengenský informačný systém ako informačnú databázu, ktorú spoločne naplňajú a využívajú členské štáty Schengenského priestoru. V Európe ide fakticky o najväčšiu informačnú databázu venovanú udržiavaniu verejnej bezpečnosti, podpore policajnej a justičnej spolupráce a zabezpečovaniu ochrany vonkajších hraníc. Obsahuje záznamy o hľadaných alebo nezvestných osobách, stratenom a ukradnutom majetku a zákazoch vstupu cudzincom.⁸

Princíp viazanosti právom v kontexte Schengenskej dohody ako predpoklad realizácie princípu „ne bis in idem“

Policajnú a bezpečnostnú spoluprácu upravuje Schengenská dohoda v kapitole III. nazvanej Polícia a Bezpečnosť. Rámec pôsobnosti dohody zamerali tvorcovia dokumentu predovšetkým na trestného právo. Zahŕňa však aj opatrenia administratívno-právnej zodpovednosti. V čl. 50 dohovor rozširuje svoju pôsobnosť aj na priestupky, colné a daňové delikty. Dohoda odkazuje predovšetkým na Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 562/2006 z 15. marca 2006, ktorým sa ustanovuje kódex Spoločenstva o pravidlách upravujúcich pohyb osôb cez hranice (Kódex schengenských hraníc). Okrem toho nadväzuje na Nariadenie Rady z 19. mája 1981 o vzájomnej pomoci medzi správnymi orgánmi členských štátov a ich spolupráci medzi týmito orgánmi a Komisiou na zabezpečenie správneho uplatňovania právnych predpisov o colných a poľnohospodárskych záležitostiach.

⁸ <http://www.euroinfo.gov.sk/169/schengenska-dohoda/> (16.7.2012, 09:34 hod.)

Dohoda sa primárne zameriava na pohyb osôb vo vzťahu k vnútorným hraniciam a vonkajším hraniciam schengenského priestoru. Na druhej strane však ustanoveniami kapitoly III. zavádza jednotný štandard pri vyvodzovaní verejnoprávnej zodpovednosti adresátov verejnej moci v tomto priestore. Tvorcovia dokumentu túto dohodu adresovali predovšetkým členským štátom. Dohoda vyvoláva dojem, že jej predmet vytvárajú predovšetkým zásady policajnej a bezpečnostnej spolupráce. Signatári dohody však ustanovili rámcové a záväzné pravidlá konania a postupu orgánov členských štátov voči jednotlivcovi. Toto vyjadrenie pravidiel spôsobu konania štátnych orgánov preto predstavuje ich viazanosť právom. Princíp viazanosti vykonávateľov verejnej moci právom vyžaduje, aby všetky ich rozhodnutia a úkony mali oporu v právnom poriadku. Obsah postupu alebo úkonu štátneho orgánu musí byť v súlade s právom a byť účinne vynútiteľný. Realizáciu právomoci musí platné právo vyjadrovať dostatočne zreteľným a jasným spôsobom. Pravidlá policajnej a bezpečnostnej spolupráce potom predstavujú na európskej úrovni základne obsahové vyjadrenie hodnôt vzťahu súkromných osôb a orgánov verejnej moci. Štátne orgány by sa pri interpretácii a aplikácii ustanovení prameňov práva nemali obmedzovať len na dodržanie platných ustanovení, ale mali by zabezpečiť reálne dodržanie zaručených princípov a hodnôt.⁹

Dôkazom uvedeného postulátu je aj preambula dohovoru. Rozhodnutie prijať dohodu vzišlo z potreby vyriešiť nejasné časti zmluvy o zrušení kontroly osôb, pohybe osôb a ulahčení dopravy a prepravy tovarov na spoločných hraniciach. Vyriešenie týchto nejasností si vyžadovalo súbor vhodných opatrení a úzku spoluprácu zmluvných strán.

Judikatúra Súdneho dvora Európskej únie vidí obsah princípu viazanosti právom v kontakte orgánu verejnej moci a súkromnej osoby. Vyjadruje tento princíp prostredníctvom práva na odôvodnenie rozhodnutia, ktoré zasahuje do právneho postavenia účastníka správneho konania. Ak má rozhodnutie orgánu verejnej moci nepriaznivým spôsobom ovplyvniť právne postavenie jeho adresáta, orgán verejnej moci má právnu povinnosť oznámiť adresátovi argumenty, na ktorých rozhodnutie založil. Uvedenú povinnosť vníma prostredníctvom možnosti súkromnej osoby brániť sa proti takémuto rozhodnutiu.¹⁰ Túto skutočnosť rešpektujú aj vnútroštátne súdy. Schengenskú dohodu považujú za rámcový právny

⁹ K tomu bližšie pozri: KOŠIČIAROVÁ, S. *Princípy dobrej verejnej správy a Rada Európy*. Bratislava: Iura Edition, 2012, s. 30.

¹⁰ K tomu bližšie pozri: Rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie z 22.11.2012, sp. zn. C-277/11.

nástroj, ktorý zaväzuje orgány štátnej moci zmluvných štátov. Uvedená zásada logicky korešponduje so zmyslom a účelom právnej úpravy. Toto pravidlo platí ako výkladová zásada vo vzťahu k postupu orgánov štátnej moci.¹¹ Postup orgánov štátnej moci vo vzťahu k súkromnej osobe musí okrem pravidiel vnútroštátneho práva rešpektovať rámec ustanovený schengenským *acquis*. Výklad a realizácia uvedených právnych noriem orgánom štátu preto musí zodpovedať ich obsahu, zmyslu a účelu. Orgán verejnej moci, ktorý nerešpektuje príkaz schengenského *acquis* vo vzťahu k súkromnej osobe, t. j. jeho výklad nemá oporu v normách európskeho práva, zakladá podľa českej súdnej judikatúry chybu nezákonnosti vo vlastnom procesnom postupe.¹²

Uvedená chyba podľa judikatúry pramení z toho, že orgán verejnej moci nerešpektuje vlastnú viazanosť právom. Aj z uvedeného dôvodu preto musí poskytnúť adresátovi rozhodnutia možnosť uplatňovať svoje procesné práva. Adresát rozhodnutia musí byť o dôvodoch postupu orgánu štátnej moci informovaný a poučený o svojich procesných právach. Musí mať možnosť nechať sa v konaní zastúpiť. Ak vyhlási, že nerozumie jazyku, v ktorom sa vedie konanie, má právo na tlmočníka. Orgán štátnej moci mu zároveň musí poskytnúť priestor na to, aby sa mohol vyjadriť k všetkým podkladom a skutočnostiam tvoriacich predmet konania.¹³

Princíp „ne bis in idem“ v optike Schengenskej dohody

Rozhodovacia činnosť orgánov súdneho typu v Európe na úrovni záruky „nie dvakrát v tej iste veci“ je bohatá a prístupy rôzne. Orgány súdneho typu zdôrazňujú, že aplikačná prax by mala reagovať na uvedenú záruku predovšetkým obsahovým prístupom k pojmu skutok a posudzovať, či jedno a to isté konanie nenapĺňa zároveň znaky skutkovej podstaty trestného činu a správneho deliktu. Osobitnú rovinu úpravy tejto záruky však vytvára jej cezhraničné uplatňovanie.

Túto záruku vyjadruje primárne Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Vymedzuje ju v čl. 4 dodatkového Protokolu č. 7 k tejto zmluve.

¹¹ K tomu bližšie pozri: Uznesenie Ústavného súdu Českej republiky z 07.02.2008, sp. zn. III.ÚS 2388/07.

¹² K tomu bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky z 29.04.2009, sp. zn. 2 Azs 93/2008.

¹³ K tomu bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 30. 11. 2011, sp. zn. 10 Sža 47/2011.

Jeho pôsobnosť je však problematická, pretože ustanovuje len vnútroštátnu aplikáciu predmetnej záruky. Ani prax Európskeho súdu pre ľudské práva, ani aplikácia záruky „ne bis in idem“ v rámci mnohostranných zmlúv v trestných veciach v rámci Rady Európy, nevedli k vytvoreniu jednotného európskeho štandardu v tejto oblasti.¹⁴

Na druhej strane Európska únia išla ďalej ako Rada Európy a vytvorila systém schengenského *acquis*, ktoré sa v plnej, či obmedzenej miere uplatňuje takmer vo všetkých štátoch únie, prípadne Európskeho hospodárskeho priestoru. V rámci únie sa rozmer uvedeného pravidla rozvinul do transnacionálneho práva ako dôsledok Schengenskej integrácie a prehĺbenia spolupráce v spoločnom priestore slobody, bezpečnosti a justície. Klasickú medzištátnu spoluprácu v trestných veciach nahradila justičná spolupráca vykonávaná priamo justičnými a policajnými orgánmi. Tie sú povinné rozpoznávať cudzie súdne rozhodnutia na základe princípu vzájomného uznávania rozhodnutí. Tento postup garantuje zároveň vzájomnú aplikáciu trestnoprávných záruk ochrany práv obvineného zo správneho deliktu.¹⁵

Záruku nie dvakrát v tej istej veci vyjadrujú čl. 54 a nasl. Dohody. Osoba právoplatne odsúdená jednou zo zmluvných strán nesmie byť pre ten istý čin stíhaná inou zmluvnou stranou. Podmienky uplatnenia záruky vyjadruje dohoda predpokladom, že v prípade odsúdenia bol trest už odpykaný alebo sa práve odpykáva alebo podľa práva štátu, v ktorom bol rozsudok vynesený, už nemôže byť vykonaný. Pri ratifikácii, prijatí alebo schválení tohto dohovoru môže jedna zmluvná strana vyhlásiť, že v ustanovených prípadoch nie je viazaná týmto ustanovením dohody. Výhrady sa môžu týkať prípadov ustanovených čl. 55 Dohovoru.¹⁶

¹⁴ K tomu bližšie pozri: VERVAELE, J. A. E. : The transnational ne bis in idem principle in the EU. Mutual recognition and equivalent protection of human rights. In: *Utrecht Law Review*, Volume 1, Issue 2, (December) 2005, s. 117.

¹⁵ K tomu bližšie pozri: VERVAELE, J. A. E.: The transnational ne bis in idem principle in the EU. Mutual recognition and equivalent protection of human rights. In: *Utrecht Law Review*, Volume 1, Issue 2, (December) 2005, s. 117 – 118.

¹⁶ Dohovor vymedzuje výhrady akceptácie záruky nie dvakrát v tej istej vo vzťahu k činom:

- a) keď predmetom rozsudku vynesenom v zahraničí bol čin celkom alebo čiastočne spáchaný na tamojšom území; táto výnimka však neplatí v poslednom prípade, ak bol čin spáchaný čiastočne na území tej zmluvnej strany, na ktorej bol rozsudok vynesený;
- b) keď predmetom rozsudku vynesenom v zahraničí je čin zameraný proti bezpečnosti štátu alebo iným rovnako podstatným záujmom tejto zmluvnej strany;
- c) keď predmetom rozsudku vyneseného v zahraničí je čin, ktorý spáchal pracovník tejto zmluvnej strany a porušil týmto činom svoje služobné povinnosti.

Zmluvná strana, ktorá urobí prehlásenie týkajúce sa výnimky z uplatňovania záruky nie dvakrát

Podmienku obsahového prístupu k pojmu čin deklaruje aj dohoda. Svoju pôsobnosť síce zameriava trestné činy, operuje však aj s pojmami priestupkov, colných a daňových deliktov. V ustanoveniach o možnosti uplatňovania výnimiek zo záruky ne bis in idem používa pojem čin. Vzhľadom na to, že judikatúra Súdneho dvora Európskej únie zakladá členským štátom povinnosť vykladať pojmy európskeho práva podľa ich obsahu, zmyslu a účelu, zastávame názor, že Schengenská dohoda sa vzťahuje aj na správne delikty. Legislatívne vymedzenie hranice medzi zodpovednosťou za správne delikty a za trestné činy sa bude v jednotlivých členských štátoch odlišovať v závislosti od vôle konkrétneho zákonodarstva.

Procesnoprávny rozmer uvedenej záruky vyjadruje čl. 56 až 58 dohody. Ak obnoví jedna zmluvná strana sťažanie proti osobe, ktorá bola druhou zmluvnou stranou pre ten istý čin právoplatne odsúdená, bude každé odňatie slobody za tento čin odpykané na území druhej zmluvnej strany odpočítané od trestu, ktorý má byť prípadne vymieraný. Ak to vnútroštátne právo dovoľuje, budú zohľadnené tiež iné sankcie ako tresty obmedzujúce slobodu, ak už boli vykonané. Ak nie je určitá osoba obvinená z trestného činu na území jednej zmluvnej strany a príslušné úrady tejto zmluvnej strany majú dôvod na predpoklad, že toto obvinenie sa týka toho istého činu, za ktorý bola dotyčná osoba už právoplatne odsúdená na území inej zmluvnej strany, požiadajú tieto úrady v prípade, že to uznajú za potrebné, o vecné informácie príslušné úrady tej zmluvnej strany, na území ktorej bolo rozhodnutie vynesené. Vyžiadané informácie musia byť čo najskôr oznámené a zohľadnené pri rozhodovaní o pokračovaní konania. Ustanovenia dohody o záruke nie dvakrát v tej istej veci nebránia používaniu ďalších vnútroštátnych mechanizmov zabezpečujúcich jej uplatnenie v cezhraničných vzťahoch. Schengenská dohoda preto vymedzuje minimálny štandard ochrany práv zodpovedného subjektu.

Uvedený prístup potvrdzuje aj judikatúra Súdneho dvora Európskej únie. Vzťahuje použitie uvedeného pravidla aj na postupy odlišné od súdneho trestania. Štátny orgán má preto povinnosť realizovať toto pravidlo aj v prípade, že predmet postihu vytvorilo plnenie finančnej povahy, t. j. napr. aj pokuta. Na obvineného, ktorý vykonal takúto sankciu, majú orgány štátnej moci hľadiť ako na právoplatne odsúdeného podľa čl. 54 Schengenskej dohody. Účinky ta-

v tej istej veci, označí druhy činov, na ktoré by sa mohli tieto výnimky vzťahovať. Zmluvná strana môže toto prehlásenie vziať kedykoľvek späť. Výnimku zmluvná strana nemôže uplatniť, ak požiada inú zmluvnú stranu o sťažanie toho istého činu alebo vysloví súhlas s vydaním sťažanej osoby.

kéhoto konania sú preto rovnocenné postupom, v ktorých rozhoduje súd. Za týchto okolností ne bis in idem nevyhnutne znamená, že bez ohľadu na spôsob, akým je uložená sankcia, členské štáty majú vzájomnú dôveru vo svoje systémy vyvodzovania verejnoprávnej zodpovednosti. Rešpekt k systému vyvodzovania zodpovednosti má členský štát podľa Súdneho dvora Európskej únie zachovať aj v prípade, ak by sa výsledok konania podľa jeho vnútroštátnych záruk odlišoval od výsledku uskutočneného konania. Táto záruka má garantovať právny stav, v ktorom osoba, ktorá bola právoplatne odsúdená v inom členskom štáte, nie je stíhaná znovu na rovnakom skutkovom základe v inom členskom štáte.¹⁷ Podstatou uvedeného pravidla je povinnosť štátu skúmať dôvody, na základe ktorých iný členský štát vyvodzuje zodpovednosť voči jednotlivcovi. Čiže členský štát nemôže voči jednotlivcovi začať, alebo ukončiť konanie bez skúmania skutkových okolností prípadu.¹⁸ Vnútroštátne orgány majú v prípade pochybnosti povinnosť zistiť, či existuje totožnosť skutkovej podstaty činu. Musia preto preskúmať, či stíhané činy predstavujú súbor skutočností, ktoré sú navzájom nerozlučiteľne spojené dohromady v čase, v priestore, ako aj v predmete. Relevantným kritériom na účely uplatnenia čl. 54 dohody je kritérium zhodnosti skutkovej podstaty činu, ktorým judikatúra rozumie existenciu súboru skutkov, ktoré sú navzájom nerozlučiteľne spojené, nezávisle od právneho posúdenia týchto činov alebo od zákonom vyjadreného záujmu, ktorý majú chrániť. Ak napríklad jeden štát stíha jednotlivca za protiprávny dovoz tabaku a druhý štát za jeho pašovanie, Súdny dvor Európskej únie v takomto prípade hovorí o použiteľnosti čl. 54 dohody. Judikatúra rovnako potvrdzuje, že akákoľvek sankcia, ktorá nepriaznivo postihuje zodpovednú osobu podľa práva členského štátu, predstavuje trest podľa čl. 54 dohody. Realizáciu čl. 54 dohody nemôžu orgány členských štátov vzťahovať iba na tresty odňatia, ale na akékoľvek sankcie, ktoré ukladajú aj za menej závažné porušenie zákona.¹⁹ Judikatúra k čl. 54 dohody je však pomerne mladá. Prispieva však k rozvoju európskej sankčnej doktríny. Súdny dvor Európskej únie vykladá najmä ustanovenia primárneho práva upravujúce slobody vnútorného trhu. K interpretácii schengenského *acquis* sa „odhodlal“ iba v posledných približne pätnástich rokoch. Oblasť slobody, bezpečnosti a justície je veľmi citlivá. Členské štáty sa len veľmi ťažko vzdávajú suverenity z oblasti právomocí

¹⁷ K tomu bližšie pozri : Rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie z 11.02.2003, sp. zn. C-187/01 a C-385/01.

¹⁸ K tomu bližšie pozri : Rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie z 10.03.2005, sp. zn. C-469/03.

¹⁹ K tomu bližšie pozri: Rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie z 18.07.2007, sp. zn. C-288/05.

vyvodzovania verejnoprávnej zodpovednosti. Aj právna veda priznáva, že týmto výkladom Súdny dvor Európskej únie rozšíril pôsobnosť čl. 54 dohody. Vzťahuje ju aj na subjekty, ktoré nerozhodujú o otázkach trestnej zodpovednosti a za trest nepovažuje len trestnoprávne opatrenia, ale opatrenia finančného, resp. administratívno-právneho charakteru. Súdny dvor Európskej únie preto podľa právnej teórie nezdôrazňuje súdny charakter vyvodzovania zodpovednosti, ale sankčnú povahu opatrení, ktoré štátne orgány adresujú zodpovednému subjektu. Členský štát preto nemôže odmietnuť použitie záruky ne bis in idem len preto, že iný zmluvný štát vyvodil zodpovednosť iným ako „súdny spôsobom“. Súdny dvor Európskej únie týmto spôsobom zavádza doktrínu vzájomnej dôvery a vzájomného rešpektu systémov trestania v členských štátoch. Používa pri tom metódu prípadu *Cassis de Dijon*,²⁰ ktorou zaviedol doktrínu vzájomného uznávania slobôd vnútorného trhu.²¹ Tento výklad rešpektuje aj slovenská súdna judikatúra. Súhlasí s použitím právnej úpravy platnej v iných zmluvných štátoch, hoci by uplatnenie slovenskej právnej úpravy viedlo k inému výsledku.²²

Primárne a sekundárne právo európskej únie sleduje jednotný záujem, ktorým je paralelná aplikácia vnútroštátneho poriadku a noriem európskeho práva tam, kde to ustanovuje. Vnútroštátna aplikačná prax preto nemôže použiť pravidlo vyjadrené v primárnom alebo sekundárnom práve. V opačnom prípade by rozhodla nezákonne. Túto skutočnosť potvrdzuje aj súdna judikatúra.²³ Ak orgán štátu vyvodzuje zodpovednosť za protiprávne správanie, musí zohľadniť nielen svoje vnútroštátne právomoci, ale aj povinnosti, ktoré mu vyplývajú z európskeho práva. Zároveň má procesnú povinnosť svoje vnútroštátne právomoci aplikovať v duchu noriem európskeho práva.²⁴ Tento prístup rozvinulo súdnictvo Európskej únie predovšetkým z úpravy ochrany hospodárskej súťaže a úpravy vyvodzovania zodpovednosti za porušenie povinností pri ochrane hospodárskej súťaže. Pôvodná doktrína vychádzala z presvedčenia, že ak orgán členského

²⁰ K tomu bližšie pozri: Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora z 20.02.1979, sp. zn. C-120/78.

²¹ K tomu bližšie pozri: THWAITES, N.: Mutual Trust in Criminal Matters: the European Court of Justice gives a first interpretation of a provision of the Convention implementing the Schengen Agreement. In: *German Law Journal*, s. 259 – 260 (dostupné na: http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol04No03/PDF_Vol_04_No_03_253-262_European_Thwaites.pdf, 11.3.2013, 13:42 hod.)

²² K tomu bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 28.3.2012, sp. zn. 1 Tdo V 23/2011.

²³ K tomu bližšie pozri: Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora z 13.02.1969, sp. zn. C-14/68.

²⁴ K tomu bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky z 31.10.2008, S Asf 9/2008.

štátu vedie konanie o uložení pokuty so súťažiteľom za protiprávne správanie, o ktorom už rozhodol iný orgán, je možné aplikovať zásadu *ne bis in idem*. Európsky súdny dvor – ako dnešný predchodca Súdneho dvora Európskej únie – judikoval, že orgán štátu síce môže viesť druhé konanie, avšak zo všeobecne platných zásad komunitárneho práva – najmä z požiadavky ekvity – vyplýva, že v prípade uloženia neskoršej sankcie musí prihliadnuť na sankciu uloženú skôr. S odkazom na úpravu čl. 4 dodatkového Protokolu č. 7 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a slobôd následne vytvoril z tohto pravidla jeden zo základných princípov komunitárneho práva.²⁵ Právna veda uvedenú judikatúru komentuje v tom zmysle, že bez ohľadu na to, či súdne inštitúcie Európskej únie aplikujú pravidlo nie dvakrát v tej istej veci v oblasti ochrany vnútorného trhu, alebo ho používajú v rámci schengenského *acquis*, vyjadrujú stále jeden a ten istý právny princíp. Teória preto vyjadruje závery, že súdne inštitúcie únie jednoducho považujú úpravu čl. 54 dohody za konkrétne vyjadrenie všeobecnej platnej právnej zásady v oblasti právneho poriadku Európskej únie. Súdna judikatúra týmto spôsobom postupne zjednocovala dve línie aplikácie uvedenej záruky. Vo všeobecnosti tak vyplňala medzery medzi prvým a tretím pilierom ešte pred účinnosťou Lisabonskej zmluvy. Právna veda preto vyslovuje záver, že judikatúra Súdneho dvora Európskej únie postupne nadväzuje na rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva, pretože nemôže ignorovať práva zarúčené Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Tieto pravidlá preberá a formuluje všeobecne platné právne zásady európskeho práva. Korektívom interpretácie je pritom štrasburský prístup k ochrane práv jednotlivca.²⁶

Rozdiel medzi týmito systémami však spočíva v tom, že čl. 4 Protokolu č. 7 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale aj čl. 40 ods. 5 Listiny základných práv a slobôd v zásade zaručujú len zákaz opakovaného stíhania za totožný delikt. Úprava Schengenskej dohody a iných právnych inštrumentov z oblasti tretieho piliera Európskej únie vzťahuje prekážku veci rozhodnutej aj na obdobné rozhodnutia súdov a iných orgánov odlišných členských štátov Európskej únie. Na druhej strane je však vnútroštátna súdna judikatúra zdržanlivá k aplikácii tohto princípu na úpravu správnych deliktov

²⁵ K tomu bližšie pozri: Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora z 13.02.1969, sp. zn. C-14/68; Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora z 15.10.2002, sp. zn. C-238/99 P;

²⁶ K tomu bližšie pozri: BOCKEL, V. B.: *The Ne Bis In Idem Principle in EU Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2010, s. 206 – 207.

vo všeobecnosti. Priznáva síce tento štandard napríklad priestupkom, avšak nie ostatným správny deliktom. Podľa Najvyššieho správneho súdu Českej republiky záruka *ne bis in idem* už v tejto oblasti nemôže platiť v takom rozsahu ako pri priestupkoch a trestných činoch, a to už len preto, že zhodným konaním sa môžu porušiť či ohroziť celkom odlišné záujmy, t. j. k spáchanie správnych deliktov ustanovených nielen rôznymi právnymi predpismi, ale navyše aj postihovateľných odlišnými správny orgánmi. Dodržanie zásady zákazu opakovaného trestu za zhodné konanie by sa podľa tohto súdu dalo veľmi ťažko realizovať.²⁷ Správny deliktom je protiprávne správanie, ktorého znaky ustanovuje zákon a orgán verejnej správy zaň ukladá zákonom ustanovený trest. Spravidla ide o protiprávne správanie bez ohľadu na zavinenie, ktoré zákon označuje ako správny delikt. Vecný rozdiel medzi správny deliktmi a trestnými činmi býva často „hmlistý“ a môže byť aj výsledkom politického rozhodnutia – tzv. dekriminálnizácie. Je preto bežné, že skutky trestané právnym poriadkom jedného štátu sú podľa právneho poriadku iného štátu alebo v inom čase „iba“ správny deliktmi a naopak. Judikatúra uvádza ako príklad často prevrátený pomer pri peňažných sankciách – vysoké správne pokuty, ktoré hrozia za správne delikty a niekoľkonásobne prevyšujú možnú výmeru peňažného trestu podľa trestného kódexu. Pre trestnosť správny deliktov by preto mali platiť pravidlá, ktoré platia pre trestnosť trestných činov.²⁸

Rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte princípu „ne bis in idem“

Aj v prípade Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej ako „ESLP“) treba zdôrazniť, že v súvislosti s aplikáciou uvedeného princípu v praxi vznikajú značné problémy s vymedzením „toho istého trestného činu“, t. j. prípadu, keď pôjde o totožný skutok, ktorý by nemal byť stíhaný dvakrát.

Výklad pojmov „trestný čin“ a „trestné obvinenie“ použitých v čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7 Dohovoru tu má, rovnako ako v čl. 6 Dohovoru, autonómny význam. Je preto irelevantná právna kvalifikácia skutku vo vnútroštátnom práve,

²⁷ K tomu bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky z 31.10.2008, sp. zn. 5 Asf 9/2008.

²⁸ K tomu bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky z 31.05.2007, sp. zn. 8 As 17/2007.

ak správny delikt možno podradiť pod pojem „trestné obvinenie“ v zmysle tzv. „Engelových kritérií“ sformulovaných ESLP.

Judikatura ESLP v tejto otázke bola značne nejednotná. ESLP riešil viaceré prípady, keď ten istý skutok naplňoval znaky skutkových podstát viacerých deliktov, pričom o jednom z nich rozhodoval správny orgán a o druhom súd. Pre súd bolo spočiatku postačujúce na konštatovanie porušenia Dohovoru, ak obe rozhodnutia vnútroštátnych orgánov boli založené na rovnakom konaní.²⁹ Neskôr konštatoval, že v prípade jednočinného súbehu skutkových podstát trestných činov charakterizovaných tým, že jediný trestný skutok je možné rozložiť na dva rôzne trestné činy, by bolo určite lepšie, keby o obidvoch trestných činoch rozhodol jeden orgán v jednom konaní, avšak čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7 nebráni tomu, aby o jednotlivých trestných činoch, hoci so základom v jedinom trestnom skutku, rozhodovali rôzne orgány, a to najmä v situácii, ak jednotlivé sankcie nie sú kumulované, ale absorbované.³⁰ V treťom prípade ESLP zdôraznil, že nepostačuje skúmať len to, či jeden skutok naplňuje znaky viacerých trestných činov, ale treba zisťovať aj to, či skutková podstata jedného trestného činu obsahuje všetky znaky skutkovej podstaty druhého trestného činu plus jeden navyše (ideálny súbeh).³¹

Táto nejednotná judikatura vyústila do rozhodnutia veľkého senátu ESLP vo veci *Zolotukhin proti Rusku*.³² V nej súd konštatuje, že článok 4 Dodatkového protokolu č. 7 sa má vykladať tak, že zakazuje stíhanie pre druhý trestný čin, ak je založené na totožných alebo v podstate totožných skutočnostiach. Tým sa ESLP v podstate rozhodol vrátiť k svojmu pôvodnému prístupu z rozsudku *Gradinger*.³³

V zmluvných štátoch Dohovoru je bežné zakotvenie daňových deliktov týkajúcich sa porušenia daňových predpisov jednak ako trestných činov v zmysle vnútroštátneho zákonodarstva, a tiež ako správnych daňových deliktov prejednávaných daňovými orgánmi. ESLP jednoznačne potvrdil vo svojej judikatúre, že čl. 6 Dohovoru v jeho trestnej vetve sa vzťahuje aj na oblasť daňových deliktov, ak ich v zmysle ním formulovaných Engelových kritérií možno podradiť pod pojem „trestné obvinenie“. V rozhodnutí ESLP vo veci *Manasson c. Švédsko*³⁴ ESLP

²⁹ Rozsudok ESLP *Gradinger* proti Rakúsku zo dňa 23.10.1995, sťažnosť č. 15963/90

³⁰ Rozsudok ESLP *Oliveira* proti Švajčiarsku zo dňa 30.07.1998, sťažnosť č. 25711/94

³¹ Rozsudok ESLP *Franz Fischer* proti Rakúsku zo dňa 29.05.2001, sťažnosť č. 37950/97

³² Rozsudok veľkého senátu ESLP *Zolotukhin* proti Rusku zo dňa 10.02.2009, sťažnosť č. 14939/03

³³ K tomu pozri viac v KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1414 – 1424.

³⁴ Rozhodnutie ESLP *Manasson c. Švédsko* zo dňa 08.04.2003, sťažnosť č. 41265/98

potvrdil, že konanie týkajúce sa daňových sankcií sa má považovať za „trestné obvinenie“ nielen na účely čl. 6 Dohovoru, ale aj na účely čl. 4 Dodatkového Protokolu č. 7. Aj preto sa v daňovej oblasti ESLP zaoberal princípom *ne bis in idem* v množstve prípadoch.

Vo veci *Ponsetti a Chesnel c. Francúzsko*³⁵ sťažovatelia namietali, že boli dvakrát potrestaní za nepodanie daňového priznania. V prvom konaní im daňové orgány navýšili dlžné čiastky na základe ustanovení všeobecného daňového zákonníka, ktorý stanovuje sankcie za nepredloženie daňového priznania v zákonnej lehote. Následne ich priestupkový súd odsúdil na základe iného ustanovenia tohto zákonníka za podvodné konanie na podmiennečné tresty odňatia slobody a pokutu. Podľa tohto ustanovenia je trestaný okrem iného ten, kto sa podvodným spôsobom vyhne alebo pokúsi vyhnúť plateniu daní, pričom z judikatúry francúzskych súdov vyplývalo, že takýmto podvodným konaním môže byť aj len nepodanie daňového priznania v zákonnej lehote, ak sa ho páchatel dopustí úmyselne. ESLP v tomto prípade konštatoval, že nedošlo k porušeniu princípu *ne bis in idem*, pričom svoje závery založil prakticky len na rozdielnej forme zavinenia, aj keď je zrejmé, že trestný čin vyžadujúci úmyselné zavinenie je špeciálny v pomere k rovnakému trestnému činu, pri ktorom sa úmysel nevyžaduje.

Vzhľadom na postoj ESLP vyjadrený v neskoršom rozsudku *Zolotukhin* však možno konštatovať, že takýto názor už je v judikatúre ESLP prekonaný. To potvrdzuje aj argumentácia ESLP vo veci *Ruotsalainen proti Fínsku*.³⁶ Sťažovateľ v danom prípade bol odsúdený v skrátenej trestnej konaní na zaplatenie pokuty vo výške cca 120 eur za malý daňový prečin, lebo vo svojom automobile používal palivo, ktoré bolo zaťažované nižšou daňou ako pohonné hmoty, ktoré mal podľa predpisov použiť. V administratívnom konaní mu bola uložená povinnosť zaplatiť cca 15 000 eur, čo malo zodpovedať rozdielu medzi zaplatenou daňou a daňou, ktorú zaplatiť mal, vynásobenému tromi preto, že neinformoval príslušné orgány o jeho použití. ESLP rozhodol, že obe konania voči sťažovateľovi mali povahu trestného obvinenia. Skutočnosti, na základe ktorých boli tieto trestné obvinenia vedené, boli v podstate rovnakými skutočnosťami – obe konania sa týkali použitia paliva zdaňovaného nižšou sadzbou, ako bola motorová nafta. Druhý trest vyplynul z tých istých skutočností ako prvý. Preto súd rozhodol, že došlo k porušeniu článku 4 Dodatkového protokolu č. 7.

³⁵ Rozhodnutie ESLP o neprijateľnosti sťažnosti zo dňa 14.09.1999, sťažnosť č. 36855/97 a 41731/918

³⁶ Rozsudok ESLP *Ruotsalainen proti Fínsku* zo dňa 16.06.2009, sťažnosť č. 13079/03

ESLP ďalej posudzoval prípad, keď bola napĺňaná skutková podstata toho istého deliktu, bolo však sporné, či ide o jeden skutok, alebo viac skutkov. Vo veci *J. B. proti Švajčiarsku*³⁷ bol sťažovateľ, ktorý čelil podozreniu z daňových únikov, opakovane vyzývaný na predloženie niektorých dokumentov v súvislosti s podanými daňovými priznaniami. Keďže na tieto výzvy nereagoval, bola mu uložená poriadková pokuta vo výške 1 000 CHF, ktorú zaplatil. Potom ho znova márne vyzvali na predloženie týchto dokumentov, a preto mu bola uložená ďalšia poriadková pokuta vo výške 2 000 CHF. ESLP v tomto prípade zdôraznil, že druhá pokuta vo vyššej výške bola sťažovateľovi uložená 21 mesiacov po prvej, a to na základe ďalšej korešpondencie medzi daňovým úradom a sťažovateľom, a na základe jeho pokračujúceho odmietania predložiť požadované doklady. Išlo teda o konanie rozdielne v čase a vo svojej podstate, a napadnuté rozhodnutia správnych orgánov sa teda netýkajú toho istého skutku. Z uvedeného rozhodnutia možno dospieť k záveru, že čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7 nebráni opakovanému trestaniu za konania vo svojej podstate podobné, avšak prejavené pri určitom počte rôznych príležitostí.

Problém s výkladom pojmu „totožnosť skutku“ v postupe národných súdov aj po rozhodnutí ESLP v prípade *Zolotukhin c. Rusko* možno ilustrovať na prípadoch riešených Najvyšším súdom Švédska v roku 2010.³⁸ V prvom prípade fyzická osoba vo svojom daňovom priznaní uviedla nesprávne informácie, ktoré spôsobili vysoký daňový únik. V súlade so švédskym právom sa takýto skutok považuje za trestný čin, a preto ju prvostupňový súd odsúdil. Pred odvolacím súdom požadovala, aby súd zastavil konanie, pretože správny apelačný súd ju za totožný skutok odsúdil na zaplatenie pokuty za daňový správny delikt. Odvolací súd konanie zastavil s poukazom na čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7.

V druhom prípade bola fyzická osoba odsúdená prvostupňovým súdom pre trestný čin skrátenia dane. Rozhodnutie potvrdil aj apelačný súd. Rozsudok bol predložený v rámci opravných prostriedkov Najvyššiemu súdu Švédska kvôli existencii právoplatného rozhodnutia správneho apelačného súdu, ktorý potvrdil uloženie sankcie za správny daňový delikt. Najvyšší súd konštatoval, že v oboch prípadoch bolo konanie založené na tých istých faktoch, jediný rozdiel v právnej úprave týkajúcej sa daňových trestných činov a správneho daňového

³⁷ Rozhodnutie ESLP o prijateľnosti sťažnosti zo dňa 06.04.2000, bod 2 vo veci sťažnosti č. 31827/96

³⁸ KARLSSON, A.: *Ne bis in idem. A comparative study of the interpretation of the principle in Sweden and Norway concerning tax surcharge and tax fraud*. Dostupné na <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:419643/FULLTEXT01.pdf> [cit. 10.05.2013].

deliktu je požiadavka na úmyselné konanie alebo hrubú nedbanlivosť v prípade trestného činu. Z tohto hľadiska sa švédsky systém zdá byť v rozpore s princípom *ne bis in idem* upraveným v čl. 4 Dodatočného protokolu č. 7. Súd preto skúmal, či je možné, že rozdielna požiadavka týkajúca sa zavinenia môže byť faktorom, ktorý vedie k záveru, že tieto konania nebudú považované za konania o tom istom skutku. Vzhľadom na novú judikatúru dospel k záveru, že je to vylúčené. Napriek tomu vychádzajúc z rozhodnutia ESLP vo veci *Nillsson proti Švédsku*³⁹ a obdobných⁴⁰ súd určil, že právny priestor týkajúci sa sankcií ukladaných rôznymi orgánmi za tie isté skutky nie je dostatočne pochopený, aby mohol byť považovaný za oblasť bez priestoru pre interpretáciu. Následne konštatoval, že nové konanie môže začať, ak prvé konanie bolo predvídateľné a je tu vecná a časová súvislosť medzi týmito konaniami. Z toho vyplýva, že nové tresty môžu byť pridané k tým, ktoré už boli uložené. V závere súd zdôraznil, že si to vyžaduje jasnú podporu v Dohovore alebo judikatúre ESLP, alebo Súdneho dvora EÚ, aby sa mohol súd odchýliť od švédskeho zákona.

Treba uviesť, že k uvedenému rozhodnutiu boli pripojené odlišné stanoviská dvoch sudcov, ktorí síce pripustili, že ten istý skutok môže viesť k dvom alebo viacerým sankciám, v týchto prípadoch však interpretujú doterajšiu judikatúru tak, že následné konanie musí byť doplňujúcim k prvému a nie úplne novým konaním. Vzhľadom na skutočnosť, že švédsky systém vyžaduje, aby konania o trestnom čine a správnom delikte prebehli na rôznych súdoch, tieto konania nemôžu byť považované za doplňujúce, preto právoplatné skončenie jedného z nich vytvára prekážku pre druhé konanie.

Fakt, že Najvyšší súd Švédska v danej veci nerozhodol jednomyselne, viedol v právnickej verejnosti vo Švédsku k oslabeniu jeho autority. V odbornej verejnosti bolo možné sledovať, že jeho rozhodnutie nemá rovnaké účinky ako rozhodnutia, ktoré prijme jednomyselne, a to aj vzhľadom na skutočnosť, že k nemu boli pripojené odlišné stanoviská sudcov. To spôsobilo, že nižšie súdy sa aj napriek tomuto rozhodnutiu rozhodli zastavovať trestné konanie pre daňový trestný čin v prípade, ak už bol páchatel' potrestaný uložením pokuty sa správny daňový delikt. Práve táto oslabená autorita najvyššieho súdu viedla tiež k tomu, že oblasťný súd v Haparanda inicioval prejudiciálne konanie vo veci *Hans Akerberg Fransson*, ktoré sa týkalo výkladu princípu *ne bis in idem* práve vo vzťahu k daňo-

³⁹ Rozhodnutie ESLP zo dňa 13.12.2005, sťažnosť č. 73661/01

⁴⁰ Napr. Rozhodnutie ESLP R.T. proti Švajčiarsku zo dňa 30.05.2000, sťažnosť č. 31982/96; Rozsudok Maszni proti Rumunsku zo dňa 21.06.2006, sťažnosť č. 56892/00

vým deliktom. Súdny dvor Európskej únie v rozhodnutí C-617/10 z 26. 02. 2013, v ktorom posudzoval tento princíp v spojení s článkom 50 Charty základných práv EÚ, konštatoval, že článok 50 nebráni tomu, aby členský štát uložil za to isté konanie spočívajúce v nesplnení povinnosti podať daňové priznanie k DPH postupne daňovú a trestnú sankciu, avšak len za podmienky, že prvá sankcia nemá trestnú povahu. Na účely posúdenia trestnej povahy daňovej sankcie súd definoval kritériá zhodné s Engelovými kritériami využívanými ESLP.

Uvedená situácia vyústila do podania množstva sťažností v obdobných prípadoch na ESLP. Ten sa následne vo veci *Lucky Dev c. Švédsko*⁴¹ podrobne zaoberal posúdením pojmu „totožnosť skutku“ v prípade daňových deliktov. Vo veci samej daňové orgány zistili, že sťažovateľka spoločne s manželom prevádzkovala dve reštaurácie a dospeli k záveru, že každý z nich mal v rámci svojich daňových povinností vykázať polovicu príjmov a nákladov vzťahujúcich sa na túto činnosť. Sťažovateľke bola rozhodnutím daňových orgánov dorubená daň a uložená pokuta (zvýšenie dane) na základe skutočnosti, že vo svojom daňovom priznaní neuviedla všetky svoje príjmy a zároveň ich neuviedla správne. Uvedené rozhodnutia daňových orgánov boli potvrdené aj v následnom súdnom konaní administratívnym súdom a najvyšším administratívnym súdom. Na základe skutočností zistených daňovými orgánmi voči sťažovateľke začalo tiež trestné stíhanie. Sťažovateľka bola odsúdená za trestný čin nesprávne vedeného účtovníctva. Trestný súd konštatoval, že účtovné knihy týkajúce sa prevádzky reštaurácií mali vážne nedostatky a sťažovateľka a jej manžel boli zodpovední za chyby v zaúčtovaní značných súm a DPH. Pred ESLP namietala, že uložením daňovej pokuty a následným odsúdením za účtovný trestný čin došlo k porušeniu čl. 4 Dodatočného protokolu č. 7. ESLP vo svojom rozhodnutí najskôr odpovedal na otázku, či trestné obvinenie, ktorému sťažovateľka čelila, bolo totožné s tým, za ktoré jej bola uložená daňová sankcia, t. j. či v danom prípade je naplnené zložka „idem“. Súd poukázal na rozhodnutie vo veci *Zolotukhin c. Rusko*, v ktorom, ako uviedol, poskytol harmonizovanú interpretáciu pojmu „rovnaké obvinenie“ – t. j. zložky *idem* v princípe *ne bis in idem*. Podľa tejto, čl. 4 Dodatočného protokolu č. 7 sa má vykladať ako zakazujúci prenasledovanie a súdenie za druhé „obvinenie“, ak to vychádza z identických skutočností alebo skutočností, ktoré sú v podstate rovnaké. Zisťovanie súdu by sa preto malo zamerať na tie skutočnosti, ktoré tvoria súbor konkrétnych skutkových okolností týkajúcich sa toho istého obvineného a ktoré spolu neoddeliteľne časovo a priestorovo súvisia, a ktorých existencia

⁴¹ Rozhodnutie ESLP *Lucky Dev c. Švédsko* zo dňa 27.11.2014, sťažnosť č. 7356/10

musí byť preukázaná s cieľom zaistiť odsúdenie alebo iniciovať trestné konanie. V konkrétnom prípade ESLP poukázal na to, že v prípade obvinenia za daňový trestný čin (sťažovateľka za tento bola spod žaloby oslobodená pre nepreukázanie viny) obe strany zhodne súhlasili, že skutkové okolnosti vedúce k obvineniu za daňový trestný čin boli aspoň v podstate rovnaké ako tie, na základe ktorých bola uložená daňová pokuta daňovými orgánmi. ESLP mal rovnaký názor, pretože obe obvinenia boli založené na zlyhaní priznať zdaniteľné príjmy a DPH a daňové i trestné konanie sa týkali tohto istého obdobia a v zásade rovnakej sumy skrátenej dane. Z predmetného vyplýva, že *idem* prvok princípu *ne bis in idem* bol naplnený. Podľa ESLP bola situácia odlišná v prípade obvinenia za účtovný trestný čin. Podľa jeho názoru povinnosť podnikateľa uviesť v účtovníctve správne údaje je povinnosťou *per se*, nezávislou od použitia účtovnej dokumentácie na účely určenia daňovej povinnosti. Inými slovami, sťažovateľka, aj keď nesplnila zákonné povinnosti týkajúce sa vedenia účtovníctva, mohla neskôr splniť svoju povinnosť poskytnúť daňovým orgánom dostatočné a správne informácie, napr. tým, že by opravila údaje v účtovných knihách alebo predložením ďalších dokladov, ktoré by boli dostatočné na stanovenie základu na výpočet dane. Z predmetného podľa názoru ESLP vyplýva, že predloženie nesprávnych účtovných kníh na preukázanie jej údajov poskytnutých v daňovom priznaní a jej zlyhanie poskytnúť daňovým orgánom ďalšie dokumenty, na základe ktorých by mohli správne stanoviť daňovú povinnosť, vytvárajú dôležité dodatočné skutočnosti v daňovom konaní, ktoré netvorili súčasť skutku v obvinení z účtovného trestného činu. Za daných okolností teda obvinenia, ktoré boli predmetom konania v prejednávacom prípade, boli dostatočne rozdielne pre záver, že sťažovateľka nebola potrestaná dvakrát za ten istý skutok.

Ďalej ESLP poukázal, že cieľom čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7 je zakázať opakovanie trestného stíhania, ktoré už bolo ukončené „konečným“ rozhodnutím. Pripomenul, že v súlade s dôvodovou správou k Dodatkovému protokolu č. 7 „rozhodnutie je konečné, ak v súlade s tradičným významom nadobudlo právnu silu *res judicata*“. Uvedené nastáva v prípade, keď je nezrušiteľné, t. j. v prípade, keď žiadne ďalšie riadne opravné prostriedky nie sú k dispozícii, alebo keď strany tieto prostriedky vyčerpali, resp. márne uplynula lehota na ich vyčerpanie. Rozhodnutia, proti ktorým existujú riadne opravné prostriedky, sú vylúčené z garancií poskytovaných čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7. Avšak mimoriadne opravné prostriedky, ako napr. návrh na obnovu konania, návrh na odpustenie zmeškania lehoty a pod., nie sú relevantné na účel posúdenia, či prebiehajúce konanie bolo ukončené konečným rozhodnutím. Aj keď tieto

mimoriadne opravné prostriedky sú pokračovaním predchádzajúceho konania, „konečná“ povaha rozhodnutia nie je ich použitím dotknutá. V nadväznosti na predmetné ESLP posudzoval, či v prípade sťažovateľky nedošlo k opakovaniu konania (zložka *bis* princípu *ne bis in idem*). Zdôraznil, že čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7 sa neobmedzuje na právo nebyť potrestaný dvakrát, ale rozširuje sa aj na právo nebyť stíhaný dvakrát. Z toho vyplýva, že ďalšie trestné stíhanie osoby je zakázané od momentu, keď rozhodnutie o tom istom obvinení bude konečné. Čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7 však nevylučuje, aby pred uvedeným momentom prebiehalo súbežne viacero konaní o tom istom skutku. Tento článok nie je teda dotknutý, ak za danej situácie súbežné konania sú zastavené až potom, čo v prvom zo súbežne prebiehajúcich konaní existuje konečné rozhodnutie. ESLP teda zdôraznil, že toto ustanovenie Dodatkového protokolu neposkytuje ochranu proti *lis pendens*. V prípade sťažovateľky rozhodnutie trestného súdu, ktorým bola oslobodená spod obžaloby za daňový trestný čin, nadobudlo silu *res judicata* skôr, ako príslušný administratívny súd právoplatne rozhodol o zákonnosti napadnutých rozhodnutí daňových orgánov, ktorými bola uložená sťažovateľke pokuta. Preto ESLP skúmal, či týmto postupom vzhľadom na vyššie uvedené nedošlo k porušeniu princípu *ne bis in idem*. Tu považoval za potrebné vyrovnať sa so svojou judikatúrou, v ktorej pripustil, že v niektorých prípadoch tiež rozdielne sankcie týkajúce sa tej istej veci ukladané rôznymi orgánmi v rôznych konaniach, medzi ktorými je dostatočne prepojenie v čase a predmete, nie sú porušením čl. 4 Dodatkového protokolu č. 7.⁴² Súd poukázal na to, že je pravda, že obe obvinenia sťažovateľky za daňový trestný čin a správny daňový delikt tvoria súčasť opatrení a trestov ukladaných podľa zákona v prípade poskytnutia nesprávnych informácií v daňovom priznaní, a že obe konania boli predvídateľné. Avšak viedli ich dva rozdielne orgány a súdy bez vzájomného prepojenia týchto konaní; obe konania mali svoj samostatný priebeh a boli ukončené v rozdielnom čase. Administratívny súd tiež pri svojom rozhodovaní nebral do úvahy, že trestný súd sťažovateľku oslobodil spod obžaloby za daňový trestný čin. Z predmetného vyplýva, že sťažovateľka čelila trestnému obvineniu podľa daňového zákona v konaní, ktoré v celku bolo nezávislé od konania trestného. Preto nemožno dospieť k záveru, že medzi týmito konaniami bolo úzke prepojenie v čase a v podstate. Vzhľadom na uvedené, ak administratívny súd nezastavil konanie o zákonnosti rozhodnutia daňových orgánov o uložení

⁴² Rozsudok ESLP R.T. c. Švajčiarsko zo dňa 30.05.2000, sťažnosť č. 31982/96; rozsudok ESLP Nilsson c. Švédsko zo dňa 13.12.2005, sťažnosť č. 73661/01.

daňovej sankcie potom, čo trestný súd právoplatne rozhodol, došlo k porušeniu čl. 4 Dodatočného protokolu č. 7.

Jedným z posledných rozhodnutí ESLP, ktoré reflektuje aplikáciu princípu „ne bis in idem“, je rozhodnutie A a B proti Nórsku, č. 24130/11 a č. 29758/11, zo dňa 15. 11. 2016.

Toto rozhodnutie sa označuje za prelomové vo výklade zásady „ne bis in idem“ pri daňových trestných činoch s tým, že ide aj o určitú zmenu v doterajšej rozhodovacej činnosti ESLP. Rozhodnutie potvrdzuje, že sankcie za spáchanie daňového správneho deliktu majú povahu trestu, a preto sa na ne vzťahuje zásada „ne bis in idem“.

ESLP posudzoval prípad, v ktorom boli sťažovatelia ako daňové subjekty dvakrát potrestaní za to isté protiprávne konanie. Sťažovateľom plynul z cudziny príjem vo výške 12 600 000 eur. Tento príjem neuviedli v daňových priznaniach. Sťažovatelia si však neoprávnene znížili daňovú povinnosť vo výške 3 600 000 eur. Následne sa voči nim v roku 2007 začalo trestné stíhanie pre podozrenie zo spáchania daňového podvodu. V roku 2008 začali konanie voči sťažovateľom aj finančné orgány v režime administratívneho konania. Finančné orgány vychádzali z dôkazov získaných v trestnom konaní. Ešte v roku 2008 bolo v správnom konaní uložené sťažovateľom daňové penále vo výške 30 % daňového nedoplatku. V trestnom konaní boli sťažovatelia v roku 2009 právoplatne odsúdení za spáchanie daňového podvodu na trest odňatia slobody v trvaní 1 rok. Daňové penále, ako aj vymeranú daň uhradili ešte pred konečným rozhodnutím súdu v trestnom konaní. Pred ESLP sa domáhali rozhodnutia, ktorým by tento súd vyslovil, že druhé odsúdenie za to isté konanie porušilo pravidlo „ne bis in idem“. ESLP však odmietol uvedenú argumentáciu a jeden zo sudcov Veľkého senátu pripojil k rozhodnutiu odlišné stanovisko.

ESLP v podstate uviedol, že vedenie dvoch konaní, t. j. daňového a trestného konania, spolu s možnosťou kombinovať rôzne sankcie, teda tresty ukladané tak v trestnom, ako aj daňovom konaní, mohli sťažovatelia predvídať. Museli si byť vedomí, že reálne prichádza do úvahy paralelne trestné stíhanie a uloženie daňovej sankcie. V kontexte primeranosti trestu argumentoval ESLP zohľadnením daňovej sankcie pri ukladaní trestu odňatia slobody. ESLP uzatvoril, že hoci boli uložené dva rôzne tresty v dvoch rôznych typoch konaní, existovala medzi nimi dostatočne silná väzba materiálna, ako aj časová, aby mohli byť považované za formálnu časť všeobecného systému sankcií podľa nórskeho právneho systému. Účelom správnej sankcie bolo predovšetkým odradiť daňové subjekty od uvádzania nesprávnych a neúplných daňových priznaní, pričom účelom trestného

odsúdenia bolo potrestanie dodatočného prvku konania sťažovateľov spočívajúcim v úmyselnom podvodnom konaní.⁴³

Na toto rozhodnutie reagoval aj Najvyšší súd Českej republiky v rozhodnutí 15 Tdo 832/2016 zo dňa 4. 1. 2017. Tento súd rovnako potvrdil, že daňové penále uložené v daňovom konaní za nesplnenie povinností tvrdených právoplatným rozhodnutím správneho orgánu, má povahu trestnej sankcie *sui generis*. Preto treba na uvedený inštitút aplikovať čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Daňové konanie a trestné stíhanie pre skutok spočívajúci v tom, že nesplnenie daňovej povinnosti malo popri platobnom delikte, významnom v oblasti správneho trestania, znaky trestného činu skrátenia, poplatku a podobnej povinnej platby podľa § 240 Trestného zákonníka Českej republiky, sú konaniami o totožnom skutku. To platí v situácii, že subjekt tohto trestného činu a daňový subjekt je totožná fyzická osoba. Právoplatné rozhodnutie, ktorým sa končí jedno zo súbežne či postupne vedeného daňového a trestného konania, ktoré sú konaniami trestnoprávnej povahy v zmysle tzv. Engelových kritérií, nevytvára prekážku veci rozhodnutej s účinkami „*ne bis in idem*“, ak medzi daňovým konaním a trestným konaním existuje nielen dostatočne úzka vecná súvislosť, ale súčasne aj časová súvislosť.

K významným faktorom na určenie, či existuje dostatočne úzka vecná súvislosť, patria nasledujúce skutočnosti:

- či obe samostatné konania sledujú vzájomne sa dopĺňajúci cieľ,
- či sa obe konania týkajú nielen *in abstracto*, ale zároveň aj *in concreto* rôznych aspektov daného protiprávneho konania,
- či je kombinácia daných konaní predvídateľným dôsledkom toho istého konania, a to tak právne, ako aj fakticky,
- či sú sa obe konania vedú takým spôsobom, ktorým sa v maximálnej možnej miere zabráni opakovanému zhromažďovaniu a hodnoteniu dôkazov,
- či sa sankcia uložená v jednom konaní zohľadní aj v konaní druhom, a to tak, aby bol jednotliviec nebol vystavený nadmernej záťaži

Znamená to, že v rámci individualizácie stanovenia trestnej sankcie treba brať do úvahy sankciu ukladanú v daňovom konaní a jej úhradu. Súd preto musí pri stanovovaní druhu trestu a jeho výmery prihliadať na právoplatné rozhodnutie

⁴³ K tomu bližšie pozri: ŠAMKO, P.: A. a B. proti Nórsku – prelom vo výklade zásady *ne bis in idem* pri daňových trestných činoch (dostupné na webe: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a530-a-a-b-proti-norsku-prelom-vo-vyklade-zasady-ne-bis-in-idem-pri-danovych-trestnych-cinoch>; 14. 6. 2017, 10:10 hod.).

finančného orgánu o povinnosti uhradiť penále z dorubenej dane a v odôvodnení rozhodnutí vysvetliť, ako túto okolnosť zohľadnil. Časová súvislosť musí byť dostatočne tesná, aby jednotlivcovi poskytla ochranu pred neistotou, prietahmi a predlžovaním konania. Čím je spojitosť v čase slabšia, tým väčšie nároky treba klásť na objasnenie a odôvodnenie prietahov vo vedení konania, za ktoré môže štát niesť zodpovednosť.

Záver

Ako si mohol čitateľ všimnúť, rozhodovacia činnosť orgánov súdneho typu v Európe na úrovni záruky „nie dvakrát v tej iste veci“ je bohatá a prístupy rôzne. Priestor na rozvoj vidíme najmä v aplikačnej praxi, ktorá by mala reagovať predovšetkým obsahovým prístupom k pojmu skutok a v uvedenom smere predovšetkým posudzovať, či jedno a to isté konanie nenapĺňa zároveň znaky skutkovej podstaty trestného činu a správneho deliktu. Tak správne právo trestné, ako aj trestné právo pracuje v zásade s rovnakými právnymi pojmami. Otázkou, ktorú musia orgány verejnej moci pri vyvodzovaní zodpovednosti za delikty v oblasti verejného práva skúmať, je aj aspekt dostatočne úzkej vecnej a časovej súvislosti administratívneho a trestného konania vedeného pre totožný skutok.

Druhú rovinu skúmaného problému vytvára cezhraničné uplatňovanie uvedenej záruky. Ako už sme už uviedli, obsah čl. 4 Protokolu č. 7 k Dohovoru vyjadruje len vnútroštátnu pôsobnosť predmetnej záruky. Ani prax ESLP, ani aplikácia záruky „ne bis in idem“ v rámci mnohostranných zmlúv v trestných veciach v rámci Rady Európy, nevytvorili jednotný európsky štandard v tejto oblasti.⁴⁴

Inšpiráciou môže byť Európska únia, v rámci ktorej sa rozmer uvedeného pravidla rozvinul do transnacionálneho práva. Tento proces bol dôsledkom Schengenskej integrácie a prehĺbenia spolupráce v spoločnom priestore slobody, bezpečnosti a justície. Klasickú medzištátnu spoluprácu v trestných veciach nahradila justičná spolupráca vykonávaná priamo medzi subjektmi trestného súdnictva. Tie sú povinné rozpoznávať cudzie súdne rozhodnutia na základe princípu vzájomného uznávania rozhodnutí. Tento postup garantuje zároveň

⁴⁴ K tomu bližšie pozri: VERVAELE, J. A. E.: The transnational ne bis in idem principle in the EU. Mutual recognition and equivalent protection of human rights. In: *Utrecht Law Review*, Volume 1, Issue 2, (December) 2005, s. 117.

vzájomnú aplikáciu trestnoprávnych záruk ochrany práv obvineného.⁴⁵ Na druhej strane priestor na posudzovanie vzťahu správnych deliktov a trestných činov pri totožnosti skutku ostáva aj naďalej otvorený.

⁴⁵ K tomu bližšie pozri: VERVAELE, J. A. E.: The transnational ne bis in idem principle in the EU. Mutual recognition and equivalent protection of human rights. In: *Utrecht Law Review*, Volume 1, Issue 2, (December) 2005, s. 117 – 118.

OCHRANNÁ FUNKCIA A CIELE SÚŤAŽNÉHO PRÁVA PROTECTIVE FUNCTION AND THE OBJECTIVES OF COMPETITION LAW

JUDr. Peter Varga, PhD.

Katedra medzinárodného práva a európskeho práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Článok sa zaoberá úlohami a funkciami súťažného práva. Keďže právo na ochranu hospodárskej súťaže je okrem národnej legislatívy upravené aj právom Európskej únie, tak ciele tohto právneho poriadku sú mierne odlišné od cieľov, ktoré sledujú národné právne úpravy členských štátov EÚ. Väčšina cieľov je však spoločná pre predpisy súťažného práva, pričom dôležitou je ochranná funkcia súťažného práva, ktorá spočíva v tom, že chráni najslabšie subjekty v trhovom prostredí.

Kľúčové slová: Hospodárska súťaž, súťažné právo, Európska únia, zdravá súťaž, ochrana spotrebiteľov, ochrana malých a stredných podnikov

Abstract: The article deals with the functions and objectives of competition law. As the competition law is regulated, in addition to national legislation, also by European Union law, the functions and objectives of this legal order are a little bit different to those that are followed by laws of the EU member states. However, most of the functions and objectives are common to competition law rules while the protective function of the competition law is very important. It protects the weakest subjects in the market environment.

Key words: Competition, competition law, European Union, healthy competition, protection of consumers, protection of small and medium undertakings

Úvod

Tak ako každé právne odvetvie, má aj súťažné právo svoje funkcie a ciele, ktoré ho formovali od jeho vzniku aj prostredníctvom legislatívnych zmien. Na európskom kontinente sa prvé myšlienky na ochranu hospodárskej súťaže začali vyvíjať pred vyše storočím. Tieto myšlienky mali najprv povahu úvah v intelektuálnych kruhoch, pričom istý čas trvalo, kým nadobudli povahu právne záväzných predpisov. Uvažovalo sa predovšetkým o oddelení súťažného hospodárskeho procesu od politiky a ideológie, čo bolo najmä hlavným motívom rozvoja moderného súťažného práva po druhej svetovej vojne, ktoré predstavuje základ dnešného súťažného práva.

Prvá legislatíva v oblasti súťažného práva na európskom kontinente bola prijímaná v Nemecku. Avšak o tomto nemeckom pokuse sa široko diskutovalo v eu-

rópskych krajinách a v mnohých štátoch nadobudol aj zákonnú podobu. Vzhľadom na historický vývoj treba povedať, kedy možno hovoriť o súťažnom práve. Nemecká literatúra uvádza, že musia byť splnené tri podmienky:¹

- (i) existencia regulácie hospodárstva, ktorá sa v podstatných častiach opiera o voľnú hospodársku súťaž;
- (ii) rozšírené povedomie, že súťažné konanie môže byť aj nespravodlivé;
- (iii) presvedčenie, že štátu patrí právomoc proti nespravodlivému súťažnému konaniu zakročiť.

Súťažné právo prekonalo pomerne značný vývoj, najmä v rámci svojich cieľov, s čím súvisí určenie toho, aké správanie podnikov je dovolené a ktoré je už zakázané. Ako príklad možno uviesť súťažné právo v prvej ČSR, keďže počas prvej Československej republiky bola prijatá právna úprava o karteloch. Zákon o karteloch a súkromných monopoloch (kartelový zákon) prijalo Národné zhromaždenie Československej republiky 12. júla 1933, publikovaný bol v Zbierke zákonov pod číslom 141/1933. Zákonodarca na rozdiel od dnešnej právnej úpravy stanovil, že aby bola kartelová dohoda platná, musí byť vyhotovená písomne, a to sa týkalo aj zmien takejto dohody.² Ak podnikatelia uzatvorili kartelovú dohodu, tak mali povinnosť ju oznámiť, pričom štatistický úrad viedol tzv. kartelový register spolu so zbierkou listín. Uzatváranie kartelových dohôd a ich vykonávanie malo svoje pravidlá, ktoré účastníci kartelovej dohody museli dodržiavať. Legislatíva v určitých prípadoch zavádzala *ex ante* kontrolu protisúťažných praktík, keďže niektoré dohody sa museli oznamovať. Oznamené mali byť opatrenia, ktoré smerovali k zhodným postupom vo výlukách akéhokoľvek druhu proti odberateľom, dodávateľom, zákazníkovi a tretím osobám, pričom oznámenie bolo treba vykonať aspoň 8 dní pred nadobudnutím účinnosti takýchto opatrení. Dnes znie až nepredstaviteľne, že v minulosti sa na právnických fakultách učilo, ako uzatvárať kartelové dohody v súlade s právom a podľa právom dovolených postupov.

Po druhej svetovej vojne sa vlády v európskych krajinách obracali na súťažné právo ako na prostriedok, ktorý dokáže zabezpečiť hospodárske oživenie zničeného hospodárstva a posilnenie politickej stability.

¹ EKEY, KLIPPEL, KOTTHOFF, MECKEL, PLASS: *Heidelberger Kommentar zum Wettbewerbsrecht*, 2., neubearbeitete Auflage, C. F. Müller, 2005, s. 3, dostupné na (1.7.2017):

<https://books.google.sk/books?id=2x52uHeXqJMC&pg=PA3&lpg=PA3&dq=wettbewerbsrecht+deutschland+geschichte&source=bl&ots=cj9KpQX4O-&sig=nf-y2IRXbsttJL4f2Bxcppy-Q4vc&hl=sk&sa=X&sqi=2&ved=0ahUKEwj95tSdIYvUAhXrIsAKHdRBBV8Q6AEITjAD#v=onepage&q=wettbewerbsrecht%20deutschland%20geschichte&f=false>

² § 2 ods. 1 zákona č. 141/1933 Zb.

Ciele súťažného práva

Súťažné právo, ako ktorékoľvek iné odvetvie práva, sleduje určité ciele. Ciele vyplývajú z povahy právneho odvetvia, ich pomenovanie je nevyhnutné pre interpretáciu práva, keďže sa objavujú aj v argumentácii orgánov aplikácie práva.

Keďže efektívnosť fungovania hospodárstva nie je jediným cieľom súťažného práva, medzi ďalšie možno zaradiť nasledujúce ciele:

Efektívnosť hospodárstva

Cieľom právnej úpravy súťažného práva, teda nielen práva EÚ, je podpora a udržanie efektívnosti hospodárskej súťaže, čím sa majú efektívne rozdeľovať ekonomické zdroje a statky.³ Dosiahnutie cieľa efektívnosti hospodárstva má významný vplyv na spoločnosť, ale aj na ďalší hospodársky vývoj.

Pravidlá na ochranu hospodárskej súťaže nie sú potrebné v štátoch s riadenou ekonomikou, čo bol aj prípad Slovenskej republiky pred zmenou spoločenského zriadenia,⁴ keďže v systéme socialistického hospodárskeho riadenia štát určuje podmienky rozdeľovania zdrojov, čo vylučuje prípadné značné obmedzenie hospodárskej súťaže.

Účelom práva na ochranu hospodárskej súťaže je dosiahnuť cieľ, ktorým je poskytnúť spotrebiteľom tovary, o ktoré majú záujem, pričom tieto tovary by mali ich výrobcovia produkovať za čo najefektívnejších podmienok. Na druhej strane tieto výrobky by si mali spotrebiteľia zaobstarávať za obdobných podmienok, aké majú výrobcovia pri ich výrobe, teda dané tovary by mali získavať za primeraných a rovnovážnych podmienok.

Pravidlá na ochranu hospodárskej súťaže tak majú zaručiť možnosť vyrábať tovary čo možno najefektívnejšie. V prípade, že výroba nejakého tovaru je pre podniky výnosná, tak majú aj iní obchodníci záujem o vstup na daný trh výrobkov.

³ VICKERS, J., HAY, D.: *The Economics of Market Dominance*. Oxford University Press, 1987.

⁴ Prvá právna úprava po zmene spoločenského režimu, ktorá by sa zaoberala právom na ochranu hospodárskej súťaže na území Slovenskej republiky bol zákon, ktoré prijalo Federálne zhromaždenie Českej s Slovenskej Federatívnej Republiky 30. januára 1991. Zákon bol publikovaný v Zbierke zákonov pod číslom 63/1991. Podľa § 1 tohto zákona bolo jeho účelom „ochrana hospodárskej súťaže a vytváranie podmienok pre jej ďalší vývoj a proti vzniku a udržiavaniu monopolného alebo dominantného postavenia právnických a fyzických osôb pri ich podnikateľskej činnosti, pokiaľ znemožňuje alebo obmedzuje hospodársku súťaž“.

Ak na trhu fungujú podmienky efektívnej súťaže, tak existuje priestor aj pre iné podniky, aby vstúpili na daný relevantný trh, čím by vytvorili na trhu efektívnu konkurenciu, ktorá by nútila všetkých účastníkov na danom relevantnom trhu zefektívňovať výrobu a vnášať do výroby inovácie, z ktorých bude profitovať spotrebiteľ. Ak by ale existovali pre nové podniky prekážky pre vstup na trh, tak je zjavné, že súťaž na danom trhu nie je efektívna, z čoho rozhodne nemôžu profitovať spotrebiteľia ani ostatní účastníci fungujúci na danom trhu. Treba tiež zdôrazniť, že *neviditeľná ruka trhu* často, avšak nie vždy a za každých okolností, dokáže vyriešiť efektívne fungovanie trhu. Veľmi nebezpečné pre efektívne fungovanie trhu môžu byť aj zásahy štátu do ekonomiky, ktoré prostredníctvom legislatívy môžu značne ovplyvniť postavenie podnikov a vytvoriť neželané prekážky pre vstup na trh, čím je negatívne ovplyvnená efektívnosť hospodárskeho vývoja a rozdeľovania zdrojov.

Efektívnosť hospodárstva je negatívne ovplyvnená aj vtedy, ak niektoré podniky majú značnú trhovú silu, ktorá im umožňuje diktovať podmienky ponuky a predaja. To môže byť na škodu zákazníkom, ktorí prídu o časť svojho blahobytu a životného štandardu, keďže sú nútení zaobstarať si alternatívne tovary, ktoré nemajú požadovanú hodnotu. Taktiež výrobcovia takýchto tovarov sú nútení vyrábať menej tovarov, čo znamená mnohokrát zvýšené náklady, najmä vo vzťahu k dodávkam tovarov. Uvedená situácia demonštruje, že z takejto situácie nemá prospech ani zákazník, ani výrobcovia tovarov. Efektívnosť hospodárstva a blahobyt zákazníkov sa obmedzujú aj vtedy, ak podniky s trhovou silou venujú časť svojho úsilia a zdrojov na udržanie svojho postavenia, pričom tieto zdroje by bolo možné použiť na rozvoj výroby a inováciu tovarov, prípadne zlepšenie služieb zákazníkov. Ak podniky majú trhovú silu, nemajú motiváciu zvyšovať efektívnosť výroby, keďže nepocitujú „stav ohrozenia“ od konkurencie.⁵ To vedie k neefektívnej výrobe, čo by za normálnych okolností znamenalo, že takýto neefektívny podnik by bol vytlačený z trhu konkurentmi a uplatnilo by sa pravidlo, že prežijú len spoločnosti, ktoré fungujú efektívne.

Keďže trh je dynamický a musí zohľadňovať konkrétnu situáciu vzhľadom na tovar (produkt), priestor a čas, existujú rôzne ekonomické modely, ktoré ozna-

⁵ Dnes sa nedá vždy súhlasiť s tvrdením, že prvoradým cieľom podnikania je dosahovanie zisku, teda že ak sa podnik správa prirodzene, tak sa zameriava v prvom rade na dosahovanie zisku. To platí najmä v prípade veľkých spoločností, ktoré často sledujú aj iné ciele, ktorým dokonca dávajú prednosť pred vytváraním zisku: napríklad expanzia spoločnosti, čo vyplýva z toho, že vlastnícka štruktúra mnohých spoločností je veľmi fragmentovaná a spoločnosť *de facto* riadia jej manažéri.

čujú štruktúru na danom trhu. Pri určení konkrétneho modelu je významné určenie bodu, ktorý sa nazýva *minimálny stupeň efektivity* (minimum efficient scale, MES). Určenie tohto bodu sa v praxi využíva kvôli indikovaniu najmenšieho množstva produkcie (outputov), ktoré môže podnik vyprodukovať, aby sa jeho dlhodobé priemerné náklady minimalizovali. Tento koncept je užitočný na určenie pravdepodobnej štruktúry trhu. Ak je napríklad bod MES príliš nízky vo vzťahu k celkovému trhu (dopytu po tovare), tak na danom relevantnom trhu bude pôsobiť viacero podnikov. Z toho vyplýva, že na danom trhu bude pôsobiť veľké množstvo podnikov a súťaž na danom trhu bude dokonalá.⁶ Ak je však bod MES príliš vysoký, na trhu bude pôsobiť veľmi obmedzený počet podnikov (nedá sa vylúčiť že len jeden).

Ochrana spotrebiteľov

Účelom súťažného práva v každom štáte, teda aj v každom právnom poriadku, je istotne ochrana spotrebiteľov, ktorí stoja na konci celého výrobného reťazca a spotrebiteľského cyklu a ktorí nemajú efektívne možnosti brániť sa nekalým praktikám podnikov, ktoré môžu uzatvárať rôzne druhy protisúťažných dohôd, prípadne, ak disponujú značnou trhovou silou, zneužívať takéto svoje postavenie vo svoj prospech. Keďže spotrebiteľia nemajú možnosť brániť svoje záujmy, treba, aby štáty prostredníctvom právnych predpisov stanovili určité limity, ktoré konania sa budú považovať za právom reprobované.

Na druhej strane treba poznamenať, že argument ochrany spotrebiteľa by mali štáty rovnako triezvo používať, aby neprijímali právne predpisy, ktoré by boli schopné obmedzovať efektívne fungovanie súťaže.

Ochrana zdravej súťaže

Tento cieľ súťažného práva je vyjadrený aj priamo v Zmluve o fungovaní Európskej únie spoločenstva, ktorá v preambule vyjadruje, že odstránenie existujúcich prekážok si vyžaduje zosúladený postup na zabezpečenie stáleho rastu, vyrovnaného obchodu a zdravej⁷ hospodárskej súťaže.

⁶ CARLTON, D., PERLOFF, M.: *Modern Industrial Organization*. Fourth Edition, 2005.

⁷ Za zmienku stojí terminologická poznámka k Zmluve o fungovaní Európskej únie. Anglická verzia

Keďže ide o všeobecné vyjadrenie v preambule, môžu vzniknúť pochybnosti o jasnosti tohto cieľa, keďže ho považujú za neurčitý, ktorý nepodáva konkrétny obsah.⁸ Taktiež vzniká praktická otázka, čo sa považuje za zdravú súťaž. Je zdravé ochraňovať podniky, ktoré sú menej efektívne ako ich konkurencia? Je zdravé požadovať od podnikov sprístupnenie výsledkov ich doterajších investícií do rôznych projektov a inovácií? Čiastočne na tieto otázky odpovedala prax zavedením rôznych teórií, medzi ktoré možno zaradiť aj *doktrínu unikátnych zariadení* (tzv. essential facility doctrine).⁹

Ochrana malých a stredných podnikov

Jedným z hlavných účelov súťažného práva je ochrana efektívnej hospodárskej súťaže. To znamená, že každý podnik, bez ohľadu na veľkosť a trhovú silu, by mal mať možnosť zúčastniť sa na hospodárskej súťaži, a to za rovnakých pravidiel, ako majú jeho konkurenti.

Tento cieľ súťažného práva je aktuálny aj v súčasnosti, keďže v čase globalizácie mnohé menšie podniky vytláča z trhu silná konkurencia veľkých nadnárodných spoločností, ktoré majú na trhu veľmi silné a pevné postavenie, majú prístup k zdrojom, ich postavenie len ťažko ohrozia menší konkurenti.

Postavenie malých a stredných podnikov sa aj v Slovenskej republike znač-

hovorí o „fair competition“, nemecká o „einen redlichen Wettbewerb“, slovenská o zdravej hospodárskej súťaži. Z porovnania textu a významu sa skôr javí ako vhodnejšie použitie slova spravodlivá hospodárska súťaž, keďže tento termín výstižnejšie reflektuje znenie vyjadrené v iných jazykoch, ako aj účel, ktorý sa sleduje. Zdravá súťaž vyjadruje skôr zameranie na samotné súťažné prostredie, kým pojem spravodlivá súťaž zohľadňuje aj oprávnené záujmy subjektov hospodárskej súťaže.

⁸ Pozri napríklad KORAH, V.: *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*. Hart Publishing, Oxford 2004, s. 12.

⁹ Interpretáciou právnych noriem súťažného práva obsiahnutých v článku 102 ZFEÚ dospel SD EÚ k vytvoreniu *doktríny unikátneho zariadenia* („essential facility doctrine“). SD EÚ uvedenú doktrínu prvýkrát vyslovil a definoval v rozsudku zo 6. apríla 1995 v prípade „Magill“ (spojené veci C-241/91P a C-242/91P RTE a ITP v. Komisia). V ďalšej aplikačnej praxi sa uvedenou doktrínou musel SD EÚ niekoľkokrát zaoberať. Doktrína sa sústreďuje na podniky, ktoré vlastní alebo kontrolujú zariadenie, ktoré je nevyhnutné na vykonávanie určitého druhu podnikania, ale ktoré nemôže byť jednoducho reprodukované konkurenčným subjektom alebo potenciálnym konkurentom. Doktrínou sa zaoberal SD EÚ aj v prípade *Oscar Bronner* (prípady C-7/97 Oscar Bronner GmbH & Co. KG v. Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriften verlag GmbH & Co. KG a Mediaprint Anzeigengesellschaft GmbH & Co. KG). Bližšie pozri: VARGA, P.: Doktrína unikátneho zariadenia v komunitárnom súťažnom práve. In: *Justičná revue*, č. 10/2006.

ne zmenilo po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie, keďže sa otvoril slovenský trh aj pre podniky z ostatných štátov Európskej únie, a odstránili sa aj prekážky pre voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu. Tieto podniky tak musia čeliť oveľa silnejšej konkurencii, čím sú nútené k efektívnejšej činnosti. Samozrejme, že štáty si uvedomujú nevýhody v konkurenčnom prostredí malých a stredných podnikov v porovnaní s veľkými podnikmi. Aj z toho dôvodu boli prijaté právne predpisy, ktoré ich v určitých oblastiach zvýhodňujú oproti ich väčším konkurentom. Zvýhodňovanie nesmie znamenať zvýhodňovanie málo efektívnych podnikov, čo by deformovalo súťažné prostredie. Ak štáty chcú uľahčiť postavenie malých a stredných podnikov, tak majú možnosť odstrániť byrokratické bariéry, ktoré na malé a stredné podniky doliehajú oveľa ťažšie ako konkurencia väčších konkurentov.

Politická sloboda

Vzhľadom na to, že mnohé krajiny Európskej únie majú s monopolmi negatívnu skúsenosť (pre ich značnú ekonomickú silu boli schopné zasahovať aj do politického rozhodovania), tak postupne prijímali právne predpisy, ktoré mali zabrániť vzniku veľkých monopolov. Prijímanie týchto predpisov však nebolo jednoduché a ešte po druhej svetovej vojne prevládali názory, že takéto právne predpisy sú zbytočné, keďže zasahujú do slobodného vývoja trhu a pôsobia regulačne, teda že znamenajú zásah štátu do ekonomického vývoja.

V Európe sa len ojedinele vyskytovali prípady prijímania právnych predpisov súťažného práva. Napríklad vo Veľkej Británii sa objavili určité podoby pravidiel proti obmedzovaniu súťaže, avšak mali svojský charakter. V roku 1799 a 1800 boli prijaté zákony o združovaní (Combination Acts, Act to prevent Unlawful Combinations of Workmen), ktorými sa zakazovali „*všetky zmluvy, dojednania a dohody*“ medzi pracovníkmi, ktorými sa snažili o skrátenie pracovného času, zvýšenie miezd, prípadne o zlepšenie pracovných podmienok. Akékoľvek takéto „*dohody*“ boli „*nezákonné, nulitné a neplatné, pokiaľ sledovali vyššie uvedený cieľ alebo zámer*“. Uvedenými zákonmi sa pravdepodobne inšpirovali aj tvorcovia Súťažného zákona z roku 1998 (Competition Act 1998),¹⁰ keďže zohľadnili slovné znenie predchádzajúcich zákonov pri tvorbe nového právneho predpisu.

¹⁰ Zákon je dostupný na nasledujúcej internetovej stránke (1.6.2017):
https://www.legislation.hms.gov.uk/acts/acts1998/ukpga_19980041_en_1.

V Európe koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia nebola vôľa prijímať súťažné právne predpisy, keďže vlády vychádzali z *laissez faire* ekonomickej slobody, kde nebolo miesto pre akékoľvek regulácie a zásahy štátu. V roku 1958, teda v roku, keď nadobudla platnosť Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva, mala z krajín Európskeho hospodárskeho spoločenstva reguláciu súťažného práva len Spolková republika Nemecko, v ktorej platil zákon proti obmedzeniu hospodárskej súťaže (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen z 27. júla 1957). Nemecké kartelové právo malo svoj osobitný vývoj, koncom 19. storočia bola kartelizácia nemeckého hospodárstva tolerovaná, keďže sa vychádzalo z princípu *laissez faire* v oblasti ekonomickej slobody, čo napokon potvrdili aj nemecké sudy.¹¹ Toto obdobie vývoja nemeckého hospodárstva sa označovalo aj ako *kooperatívny kapitalizmus*.¹² V dvadsiatych rokoch minulého storočia bolo v Nemecku prijaté Nariadenie proti zneužívaniu mocenského hospodárskeho postavenia (Verordnung gegen den Mißbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen z 2. novembra 1923). Toto nariadenie, hoci bolo pôvodne prijaté na zamedzenie vzniku kartelov, bolo interpretované takým spôsobom, že slúžilo len na reguláciu kartelov. Kartelizácia nemeckého hospodárstva pred druhou svetovou vojnou podporila nacionálny socializmus v Nemecku. To si po vojne uvedomili aj okupačné mocnosti (Veľká Británia, USA a Francúzsko),¹³ ktoré prijali v rámci svojich okupačných zón predpisy, ktoré mali rozložiť kartely fungujúce v nemeckom priemysle.¹⁴

Podobná situácia ako v Nemecku bola pred druhou svetovou vojnou aj vo Francúzsku, mnohé sektory priemyslu boli poznačené kartelmi. Ako sme uviedli vyššie, v európskych štátoch sa začali prijímať právne predpisy na ochranu hospodárskej súťaže až pod vplyvom založenia Európskych spoločenstiev, keďže v tom práve existovala komplexná úprava súťažného práva. Postupne sa dostávajúme k ďalšiemu účelu a cieľu súťažného práva EÚ.

¹¹ Rozsudok Ríšskeho súdu zo 4. februára 1897 Sächsischen Holzstoff-Fabrikanten-Verband.

¹² KARL VON DELHAES, ULRICH FEHL, LESZEK BALCEROWICZ: *Dimensionen des Wettbewerbs*, s. 464: dostupné na (15.6.2017): http://books.google.sk/books?id=dpPG1y-wHMcsC&pg=PA463&lpg=PA463&dq=S%C3%A4chsichen+Holzstoff-Fabrikanten-Verband&source=bl&ots=0LRdke4REi&sig=WDIVAS8LSvv3v9nP7jVsB4O6Uco&hl=sk&ei=RctVSSzHH4nL_QaQ4ajrAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2.

¹³ V prípade územia ovládaného ZSSR sa neprijímali žiadne právne predpisy na ochranu hospodárskej súťaže, keďže časť Nemecka v správe ZSSR sa vydala cestou riadeného hospodárstva.

¹⁴ Víťazné mocnosti mali za cieľ prijať program 3D: denacifikácia, demokratizácia a demonopolizácia Nemecka.

Ochrana vnútorného trhu

Existencia pravidiel na ochranu hospodárskej súťaže bola nevyhnutnosťou na ekonomickú integráciu a vytvorenie vnútorného trhu.

Ochrana vnútorného trhu je v súťažnom práve EÚ azda najdôležitejším cieľom, ktorý ostro sledujú súťažné orgány, čo potvrdila aj rozhodovacia činnosť Súdneho dvora Európskej únie. Dôvodom je snaha o *vytvorenie vnútorného trhu, ktorý zahŕňa oblasť bez vnútorných hraníc, v ktorej je zaručený voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu v súlade s ustanoveniami zmlúv*.¹⁵ V rámci tohto vnútorného trhu by mali byť podniky vystavené rovnakému súťažnému tlaku, pričom bariéry vnútorného trhu nesmú stanovovať členské štáty, ako aj podniky. Z judikatúry Súdneho dvora Európskych spoločenstiev sa dá dôjsť k záveru, že často cieľ ochrany vnútorného trhu ide nad rámec ostatných cieľov, čo je logické, keďže judikatúra európskych súdov aj v minulosti pôsobila značne pro-integračne. S cieľom ochrániť vnútorný trh súvisí snaha, aby podniky nevytvárali prekážky pri integrácii vnútorného trhu. Členské štáty majú povinnosť odstraňovať bariéry pri integrácii vnútorného trhu, táto povinnosť im vyplýva priamo z práva EÚ, nie je teda prípustné, aby podniky „suplovali“ činnosť štátov v proti-integračnom procese. Takéto konanie inštitúcie EÚ netolerujú.

Právna úprava súťažného práva nebola spočiatku prijatá s pochopením, keďže mnohí komentátori si mysleli, že právna úprava ide nad rámec sledovaného cieľa a že môže byť prekážkou v rýchlom hospodárskom vývoji a nastavené pravidlá robia z podnikov nie kolegov, ale konkurentov, čím sa nahrádza solidarita medzi podnikmi ich vzájomným bojom.¹⁶

Ďalšie politiky, ktoré majú alebo môžu mať vplyv na hospodársku súťaž

Politika ochrany hospodárskej súťaže sleduje svoje osobitné ciele, ktoré sa môžu dostať do konfliktu s inými cieľmi, ktoré sleduje či už Európska únia alebo konkrétne členské štáty, prípadne sa môže dostať do konfliktu s cieľmi a politikami, ktoré majú celospoločenský význam. Medzi tieto ďalšie politiky môžeme zaradiť *ochranu životného prostredia, ochranu kultúrnych hodnôt, prípadne sociálne*

¹⁵ Článok 26 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

¹⁶ LANE, R.: *EC Competition Law*. Pearson education, 2000.

ciele.¹⁷ Právne predpisy prijímané v týchto oblastiach môžu značným spôsobom obmedzovať hospodársku súťaž, to však nebráni tomu, aby sa takéto reštrikcie považovali za súladné s právom, keďže sledujú osobitný cieľ, ktorý by sa nedal dosiahnuť, ak by sa v danej oblasti v plnej miere aplikovali súťažné pravidlá. Ako typický príklad môže slúžiť povinné sociálne poistenie, ktoré je zverené jednej inštitúcii, ktorá funguje na princípe prerozdelenia zdrojov a na princípe solidarity. Je jasné, že udelenie exkluzivity¹⁸ jednej jedinej inštitúcii je protisúťažné, avšak exkluzivita je jediná možnosť, ako efektívne zabezpečiť prerozdelenie týchto zdrojov v rámci systému sociálneho poistenia. Z tohto dôvodu sa fondy spravujúce zdravotné a sociálne poistenie nepovažovali za podniky, a teda sa na ne neuplatňovali súťažné pravidlá EÚ. Súdny dvor EÚ zdôraznil, že dôvodom pre tento záver je ich fungovanie na princípe solidarity, keďže výlučne sledujú sociálny cieľ a nevstupujú do ekonomickej aktivity.¹⁹

Záver

Ciele súťažného práva, ktoré je verejnoprávnym odvetvím, možno charakterizovať ako záujem verejnoprávných entít o plnenie verejnoprospešných funkcií. Samozrejme, aj jednotlivé funkcie súťažnej politiky a súťažného práva sú predmetom diskusií, keďže *de facto* sú zásahom „štátu“ do súťažného prostredia a nahradenie neviditeľnej ruky trhu verejnými autoritami. Politika ochrany hospodárskej súťaže sleduje svoje osobitné ciele, ktoré sa môžu dostať do konfliktu s inými cieľmi, ktoré sleduje či už Európska únia alebo konkrétne členské štáty, prípadne sa môže dostať do konfliktu s cieľmi a politikami, ktoré majú celospoločenský charakter. Na záver však môžeme skonštatovať, že cieľom súťažnej politiky a súťažného práva je

- samotná *ochrana hospodárskej súťaže*, ktorá má zabezpečiť efektívne prerozdelenie zdrojov, podporovať výskum a rozvoj, inovácie a investície, pričom výsledkom by malo byť presmerovanie zdrojov, ako aj pracovných miest do sektorov ekonomiky, ktoré sú efektívne, a to na úkor neefektívnych odvetví,

¹⁷ Pozri napríklad KORAH, V.: *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*. Hart Publishing, Oxford 2004, s. 13

¹⁸ Ako príklad v Slovenskej republike môže slúžiť postavenie Sociálnej poisťovne, ktorej exkluzivitu v povinnom systéme sociálneho poistenia garantuje zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.

¹⁹ Spojené prípady C-264/01, C-306/01, C-354/01 a C-355/01, AOK Bundesverband a iní v. Ichthyol-Gesellschaft Cordes, Hermani & Co. a iní.

prípadne neefektívnych výrobcov. Efektívna súťaž má zabezpečiť dynamický rozvoj súťaže a ekonomický rozvoj, chrániť otvorenosť trhu vrátane možnosti nebyť vytlačený z trhu dominantným podnikom. Tým sa má doceliť aj konkurencieschopnosť ekonomiky v celosvetovom meradle. V neposlednom rade má súťažné právo chrániť aj spotrebiteľov, ktorí sú najzraniteľnejšou časťou na trhu;

- *ochrana vnútorného trhu*, ktorá je v prípade Európskej únie kľúčová a ktorá mnohokrát určovala aj ďalší vývoj súťažného práva EÚ.

Na záver teda môžeme povedať, že v rámci súťažnej politiky sa stanovujú ciele a úlohy, ktoré treba vykonať a nástrojmi ich vykonania bude súťažné právo, teda konkrétne právne predpisy regulujúce cieľ stanovený v súťažnej politike. S tým súvisí neustály vývoj súťažného práva, ktoré reflektuje na novovzniknuté potreby a situácie a ktoré znamená neprestajné úsilie o zlepšenie a zdokonalenie právnej úpravy.

Literatúra

- ADAMOVIČ, Z.: Komunitárny právny rámec kolektívnej správy práv. *Duševné vlastníctvo*, 2008, č. 3, s. 12 – 17.
- ADAMOVIČ, Z.: Kolektívna správa autorských práv a práv súvisiacich s autorským právom – 1. časť. *Duševné vlastníctvo*, 2006, č. 1, s. 21 – 26.
- ADAMOVIČ, Z.: Kolektívna správa autorských práv a práv súvisiacich s autorským právom – 2. časť. *Duševné vlastníctvo*, 2006, č. 2, s. 6 – 10.
- CARLTON, D., PERLOFF, M.: *Modern Industrial Organization*. Fourth Edition, 2005, von Delhaes, K., Feh, U., Balcerowicz, L.: *Dimensionen des Wettbewerbs*, s. 464.
- EKEY, KLIPPEL, KOTTHOFF, MECKEL, PLAß: *Heidelberger Kommentar zum Wettbewerbsrecht*, 2., neubearbeitete Auflage, C. F. Muller, 2005, s. 3.
- GOYDER, D. G.: *EC Competition Law*. Oxford University Press, Oxford 2003.
- JONES, A., SUFRIN, B.: *EC Competition Law, Text, Cases and Materials, second edition*. Oxford University Press, Oxford 2004.
- KORAH, V.: *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*. Hart Publishing, Oxford and Portland, 2004.
- LANE, R.: *EC Competition Law*. Pearson education, 2000.
- NOVOTNÁ, M.: Závazky z bezdôvodného obohatenia. In: Lazar, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014.
- NOVOTNÁ, M.: Kolízná úprava záväzkového vzťahu z bezdôvodného obohatenia v nariadení Rím 2. In: Blaho, P., Švecová, A. (eds.): *Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica: ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2010*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2010.
- RIVAS, Jose: Why does Article 101(2) TFEU not list concerted practices? In: *Kluwer Competition Law Blog*.

Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.

- VARGA, P.: Interpretácia výrazu podnik v komunitárnom práve hospodárskej súťaže. In: *Európske výzvy súčasného právneho vývoja: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, Malacky 20. – 21.10. 2005. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2006.
- VICKERS, J., HAY, D.: *The Economics of Market Dominance*. Oxford University Press, 1987.

KONCEPCIA PRIRODZENÉHO PRÁVA V GRACIÁNOVOM TRACTATUS DE LEGIBU THE CONCEPTION OF NATURAL LAW IN GRATIAN'S TRACTATUS DE LEGIBUS¹

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Katedra rímskeho a cirkevného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Graciánov dekrét predstavuje najdôležitejší prameň histórie kánonického práva, pričom dnešnú podobu tohto právneho systému si bez neho azda ani nemožno predstaviť. Okrem kánonického práva zaznamenalo toto dielo významný vplyv aj na vývoj viacerých sekulárnoprávnych inštitútov najmä v období uplatňovania prvého celoeurópskeho právneho systému *ius commune*. Zbierka začína rozsiahlym úvodom, ktorý sa skladá z dvadsiatich dištinkcií a v kánonistickej spisbe sa označuje ako *Tractatus de legibus*. Gracián v ňom, okrem iného, zaujal tiež novým chápaním termínu *ius naturale*. Jeho koncepcia na jednej strane vychádzala z úvah starších teológov a predstaviteľov klasickej rímskej jurisprudencie, na druhej strane však ponúkala viaceré východiská, ktoré boli pre mnohých jeho nasledovníkov, najmä z radov dekrétistov, určujúcimi. Hlavným cieľom článku je poukázať na vnímanie prirodzeného práva v Graciánovom dekréte vrátane jeho základov a vplyvu na ďalší vývoj teologickej, ale predovšetkým právnickej tradície.

Kľúčové slová: Gracián – *Tractatus de legibus* – *ius naturale* – *lex naturalis* – koncepčné vymedzenia – vplyv na ďalší vývoj – teologická tradícia – právnická tradícia – subjektívne práva – prirodzenoprávne teórie

Abstract: Gratian's *Decretum* is the most important source of the history of canon law, whereby the contemporary form of this legal system is not possible to imagine without it. This work achieved such significant influence also on the development of several secular-law institutions and these procedures were relevant especially in the period of applying of the first whole-European legal system of *ius commune*. The collection begins with the extensive introduction comprising of twenty distinctions that is called *Tractatus de legibus* in the canonistic writings. Beside other things, Gratian attracted interests of contemporaries also with new understanding of the term of *ius naturale*. His conception on one hand came out from the ideas of older theologians and representatives of classical Roman jurisprudence, but on the other hand it proposed several new starting points that were determining for many of his followers, especially from the queue of decretists. The main goal of this article is to point out the understanding of natural law in the Gratian's *Decretum*, including its basement and influence on the next development of theological, but especially juridical tradition.

Key words: Gratian – *Tractatus de legibus* – *ius naturale* – *lex naturalis* – conceptual definitions – influence on the next development – theological tradition – juridical tradition – subjective rights – natural law theories

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a kánonickom práve“, registrovaného pod číslom 1/1006/15.

Úvod

Graciánov dekrét (*Decretum Gratiani*) bol od čias zostavenia (okolo r. 1140) predmetom záujmu nielen právnych znalcov pôsobiacich v praxi, ale tiež akademikov, snažiacich sa o rozvoj kánonického práva ako vedy. Nešlo len o kánonistov, ale tiež legistov, keďže právne systémy kánonického a rímskeho práva boli v období stredoveku i novoveku úzko prepojené. Podobne ako staroveké právnické diela, aj Graciánovo pojednanie začína istým úvodom, ktorý je zameraný na vysvetlenie najdôležitejších pojmov a uvedenie čitateľa do prejednávanej problematiky. Vzhľadom na obsahové zameranie býva úvod do Dekrétu, ktorý obsahuje prvých dvadsať dištinkcií, označovaný ako *Tractatus de legibus* (Pojednanie o zákonoch). Gracián sa v ňom totiž zameril na vymedzenie základnej právnickej terminológie, osobitne najmä vo vzťahu k prameňom práva, a vysvetlenie súvislostí podstatných pre ďalší výklad. K jedným z najvýznamnejších bol v tom čase radený pojem prirodzeného práva (*ius naturalis*), o definovanie ktorého sa už v období staroveku pokúšali nielen právnici, ale tiež filozofi, vychádzajúci prioritne z postulátov stoeickej filozofie. Podľa viacerých autorov znamenal v období stredoveku vo vnímaní tohto inštitútu istú revolúciu práve Graciánov dekrét. Keďže ten sa tešil už čoskoro po zostavení veľkej prestíží a autorite, s jeho závermi sa do toho času musel vyrovnáť prakticky každý učenec, ktorý sa hodlal touto témou zaoberať. Väčšina z nich pritom akceptovala definovanie tohto pojmu v Graciánovom rozmere a pri spracovávaní nových teologických či právnických pojednaní ho považovali za určujúci. To sa zmenilo až po presadení sa záverov Tomáša Akvinského v teologickej vede, keď boli Graciánove závery modifikované a nanovo interpretované. Hlavným cieľom tejto štúdie je objasniť chápanie prirodzeného práva v Graciánovom dekréte, vysvetliť základy jeho koncepcie a poukázať na nadväzujúci vývoj v oblasti práva i teológie.

1. Filozoficko-právne východiská

Ako už bolo spomenuté, Gracián sa v úvodnom pojednaní k Dekrétu zameril na vymedzenie základnej právnickej terminológie týkajúcej sa najmä prameňov práva a vysvetlenie najdôležitejších súvislostí podstatných pre ďalší výklad.² Aj

² Porov. BRUNDAGE, J. A.: *E pluribus unum*. Custom, the Professionalization of Medieval Law, and Regional Variations in Marriage Formation. In: KORPIOLA, M. (ed.): *Regional Variations in Matrimonial Law and Custom in Europe, 1150 – 1600*. Leiden: Brill, 2011, s. 28.

keď to bude možno pôsobiť prekvapujúco, týmto prístupom sa významne odlišil od ostatných zostavovateľov kánonickoprávnych zbierok toho obdobia, keďže tí v zásade začínali svoje pojednania pertraktovaním matérie o pápežskom primáte, respektíve viere a sviatostiach.³ Najmä na tomto pozadí je zrejmé, že Gracián takýmto postupom prezentoval nielen vlastnú jurisprudenčnú orientáciu a teologické náhľady, ktoré sa obdobne v úvodnom pojednaní naplno prejavili, ale zároveň urobil dôležitý krok k nastoleniu novej právnickej tradície, smerujúcej k vyprofilovaniu kánonického práva ako samostatnej vedecko-pedagogickej disciplíny.⁴ Predmetu nášho záujmu sa týkajú najmä nasledujúce časti *Tractatus de legibus* prebraté z klasickej Friedbergovej edície zbierky *Corpus iuris canonici* (Lipisko 1879), na ktoré budeme v priebehu ďalšieho výkladu odkazovať:⁵

D. 1, d. a. c. 1:

Humanum genus duobus regitur, naturali uidelicet iure et moribus. Ius naturae est, quod in lege et euangelio continetur, quo quisque iubetur alii facere, quod sibi uult fieri, et prohibetur alii inferre, quod sibi nolit fieri. Unde Christus in euangelio: „Omnia quaecunque uultis ut faciant uobis homines, et uos eadem facite illis. Haec est enim lex et prophetae.“

Ludstvo je riadené dvoma vecami, totiž prirodzeným právom a mravmi. Prirodze-

³ Prvý spôsob práce bol typický najmä pre v tom čase v praxi stále používané gregoriánske zbierky, kým druhý spôsob sa prejavil predovšetkým v kompiláciách biskupa Ivo zo Chartres (*Ivo Carnotensis*, 1090 – 1115). Porov. WEL, J. C.: Gratian the Theologian. *Studies in Medieval and Early Modern Canon Law*. Vol. 13. Washington: The Catholic University of America Press, 2016, s. 35. Okrem toho Ivo zo Chartres neváhal popri cirkevnoprávnych normách pracovať i so svetským právom, ktorého normám bežne priznával autoritu cirkevných zákonov, ak neboli v rozpore s kresťanskou vieroukou. Aj keď teda jeho diela, podobne ako práce gregoriánskych reformátorov, rozhodne hájili pápežský primát a výnimočné postavenie Svätej stolice (*Sancta Sedes*), vo veľkom rozsahu vychádzali i z noriem rímskeho práva a starších franských kapitulárií. Aj vďaka Ivovmu zdôrazňovaniu nevyhnutnosti spolupráce medzi civilistami a kánonistami sa napokon rímske právo začalo výraznejšie presadzovať i na teritóriu na sever od Álp. Porov. HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 37 a BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 78.

⁴ Výnimkou bolo v tomto ohľade menej významné dielo s názvom *Collectio Caesaraugusta*, ktoré však Gracián takmer s istotou nepoznal. Bližšie k štúdiu o tomto prameni pozri napríklad KÉRY, L.: *Canonical Collections of the Early Middle Ages (ca. 400 – 1140). A Bibliographical Guide to the Manuscripts and Literature*. Washington: The Catholic University of America, 1999, s. 260 – 262 a FOWLER-MAGERL, L.: *Clavis canonum. Selected Canon Law Collections before 1140. Access with Data Processing*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2005, s. 239 – 244.

⁵ Graciánovým dekrétom som sa na spôsob rozsiahlejšieho úvodu k ďalším štúdiám detailnejšie zaoberal v článku VLADÁR, V.: Graciánov dekrét. Úvod k analyticko-prekladovým štúdiám. In: *Forum iuris Europaeum. Journal for Legal Science. Zeitschrift für die Rechtswissenschaft*. Roč. 4 (2016), č. 2, s. 37 – 58.

né právo, ktoré je obsiahnuté v Zákone a Evanjeliu, každému prikazuje, aby robil druhým to, čo chce, aby sa dialo jemu, a zakazuje spôsobovať druhým to, čo nechce, aby sa dialo jemu. Preto (hovori) Kristus v Evanjeliu: „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. V tom je totiž Zákon aj Proroci.“

D. 1, c. 1:

Omnes leges aut diuinae sunt, aut humanae. Diuinae natura, humanae moribus constant, ideoque he discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. § 1. Fas lex diuina est: ius lex humana. Transire per agrum alienum, fas est, ius non est.

Všetky zákony sú buď Božie alebo ľudské. Božie zákony sa zakladajú na prirodzenosti, ľudské na zvykoch; a preto sa ľudské zákony odlišujú, lebo odlišné národy schvaľujú odlišné veci. § 1. *Fas* je Boží zákon: právo (*ius*) je ľudský zákon. Prejsť cez cudzí pozemok je v súlade s *fas*, ale nie s právom.

D. 1, d. p. c. 1:

Ex uerbis huius auctoritatis euidenter datur intelligi, in quo differant inter se lex diuina et humana, cum omne quod fas est, nomine diuinae uel naturalis legis accipiatur, nomine uero legis humanae mores iure conscripti et traditi intelligantur. § 1. Est autem ius generale nomen, multas sub se continens species.

Z textu tejto autority možno jasne pochopiť ako sa líši Boží a ľudský zákon, keďže všetko, čo je *fas*, je zahrnuté pod meno Božieho alebo prirodzeného zákona, zatiaľ čo pod menom ľudského zákona sa chápu podľa práva spísané a odovzdané zvyky. § 1. Právo je teda všeobecný názov, ktorý zahŕňa viacero druhov.

D. 1, c. 7:

Ius naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur, ut uiri et feminae coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio et omnium una libertas, acquisitio eorum, quae celo, terra marique capiuntur; item depositae rei uel commendatae pecuniae restitutio, uiolentiae per uim repulsio. § 1. Nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum, sed naturale equumque habetur.

Prirodzené právo je spoločné pre všetky národy, pretože existuje všade z vnuknutia prirodzenosti a nie kvôli nejakému nariadeniu, ako napríklad zväzok muža a ženy, (prirodzené) nástupníctvo a výchova detí, spoločná držba všetkých vecí, rovnaká

sloboda všetkých ľudí, nadobúdanie tých vecí, ktoré sa berú z neba, zeme a mora; taktiež vrátenie uschovaných vecí alebo zverených peňazí a odvrátenie násilia silou. § 1. Lebo toto alebo to, čo je tomu podobné, nie je nikdy nespravodlivé, ale považuje sa za prirodzené a slušné.

Základy prirodzenoprávnych teórií, z ktorých Gracián pri spracovaní svojho Dekrétu vychádzal, nachádzame ešte v starovekom Grécku a Ríme, konkrétne v úvahách predstaviteľov filozofie stoicizmu.⁶ Stoici si totiž mysleli, že celý vesmír (κόσμος) je preniknutý božskou inteligenciou, ktorá pôsobí na všetko skrze prirodzené právo nachádzajúce sa v rozume (*ratio*) duševne zdravého človeka. Rozum každého jednotlivca bol zároveň považovaný za súčasť božského rozumu, a preto iba život v súlade s rozumom, teda v harmónii s prirodzenosťou, predstavoval cestu k dosiahnutiu pokojného stavu skutočného šťastia, vďaka čomu človek nebol znepokojovaný meniacimi sa životnými okolnosťami.⁷ Ako je všeobecne známe, napriek svojmu eklekticismu, inklinoval k stoickým myšlienkam aj Marcus Tullius Cicero (+ 43 pred Kr.).⁸ Aj keď nebol právnikom, často sa vyjadroval k záležitostiam štátu a práva, v ktorých bežne reflektoval aj závery stoickej filozofie. Vo svojom diele *De re publica* (r. 51 pred Kr.) napríklad vysvetlil svoje chápanie zákona nasledujúco:

⁶ Bližšie k základným informáciám o tomto filozofickom smere pozri napríklad STÖRIG, H. J.: *Malé dejiny filozofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 146n a KUBŮ, L. a kol.: *Dejiny právní filozofie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 25n. Majstrovské úvahy o predstaviteľoch stoickej filozofie a ich náuke, s ktorými som sa mal možnosť zoznámiť ešte ako študent, ponúka vo svojich dielach aj naša jubilatka, úžasná rétorika, pedagogička a výnimočná osobnosť slovenskej i európskej vedy, pani prof. Alexandra Krsková. Porov. napríklad KRŠKOVÁ, A.: *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: Iura edition, 2011, s. 72n; KRŠKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení. Bratislava: Iura edition, 2002, s. 50n a KRŠKOVÁ, A.: *Kapitola z dejín európskeho politického a právneho myslenia*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, s. 39n.

⁷ Porov. napríklad TIERNEY, B.: *Liberty & Law. The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 3n a HIRSCHBERGER, J.: *Krátke dejiny filozofie*. Trnava: Dobrá kniha, 1999, s. 67.

⁸ Porov. CONTE, G. B.: *Dejiny římské literatury*. Praha: KLP, 2003, s. 192 – 193. Herbert Jennings Rose v tejto súvislosti uvádza, že aj keď Cicerona možno v teoretických úvahách v zásade označiť za akademika, v praxi sa prejavoval ako umiernený stoik. Porov. ROSE, H. J.: *A Handbook of Latin Literature*. London: Bolchazy-Carducci Publishers, 1996, s. 157 – 158. Závery v duchu „platónskeho stoicizmu“ Cicero ponúkol aj v záverečnej pasáži spisu *De re publica*, keď odmenil najlepších zo štátnikov posmrtným životom na mliečnej dráhe medzi veľkými a spravodlivými dušami. Porov. De rep. 1,29[45].

De rep. 3,22:

Est quidem vera lex recta ratio naturae congruens, diffusa in omnis, constans, sempiterna, quae vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat.

Je však pravým zákonom zdravý rozum, ktorý je v zhode s prírodou, rozlievajúci sa vo všetkom, stály, večný, ktorý povoláva k povinnosti, keď rozkazuje, odstrašuje od úskoku, keď zakazuje.

Podobným spôsobom Cicero pristupoval aj k pojmu *ius naturale* považujúco ho, v duchu kozmického determinizmu, za objektívne prirodzené právo, ktoré preniká celým vesmírom a človekom je spoznatelné skrze vnútornú silu v ňom.⁹ Pojem spravodlivosť (*iustitia*) zase vnímal v chápaní termínu *mos* (mrv), pričom túto koncepciu neskôr akceptovali aj kresťanské authority, na základe čoho vo viacerých ohľadoch dominovala až do obdobia vrcholného stredoveku.¹⁰

Ako už bolo naznačené, úvodné pojednania definujúce jednotlivé druhy právnych prameňov boli typické pre staršie právnické diela, z ktorých možno osobitne spomenúť najmä zbierku excerptov zo spisov klasických rímskych právnikov, známu pod názvom *Iustiniani Augusti Digesta seu Pandectae*.¹¹ Aj v nej sa nachádzajú viaceré definície pojmu *ius*, ktoré viac-menej vychádzajú z premís stocickej

⁹ Cicero teda tvrdí, že zákon je zdravý rozum, ktorý je v súlade s prirodzenosťou, a preto ten, kto sa postaví proti rozumu, škodí sám sebe. Stoická koncepcia sa v tomto prípade odzrkadľuje v činnom (ποιών) a trpnom (πασχων) princípe, pričom s rozumom a božskosťou bol stotožnený práve princíp činný. Na základe iných zachovaných diel, ktoré obsahujú fragmenty tohto Ciceronovho spisu, sa mal autor v tomto ohľade zaoberať tromi dôležitými bodmi: 1. popisom pravého zákona (*lex vera*); 2. jeho porovnaním s pozitívnym zákonom a vyhlásením, že je večný; 3. úlohou trestu v ňom, keďže jeho neuposlušnosť nebola trestaná zákonom. Prvý bod vychádza zo stocickej predstavy, že pravý zákon je rozumovej povahy, prestupuje celý svet a dáva mu logickú štruktúru. Ľudská duša je súčasťou svetového rozumu a jej správne konanie musí byť v súlade s týmto svetu imanentným rozumovým zákonom. Uvedený zákon je večný a nemenný, rovnako ako je večný svet. Súvislosť so stoicizmom je zrejmá i zo slovníka úvodných častí tohto zlomku, keď napríklad *recta ratio* zodpovedá stoickému pojmu ορθός λόγος. Bližšie k tejto problematike pozri CICERO: *O všetech veřejných*. Přeložil a úvodní studii napsal Jan Janoušek. Praha: Oikoymenh, 2005, s. 341 – 342.

¹⁰ Porov. De inv. 2,53,160. Bližšie k tejto problematike pozri KUTTNER, S.: *A Forgotten Definition of Justice. The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages*. London: Variorum, 1980, s. 76.

¹¹ Preložené a monograficky spracované časti tohto diela sú v slovenskom jazyku k dispozícii v monografii BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J.: *Corpus iuris civilis. Digesta. Tomus I*. Žilina: Eurokódex, 2009. Po prof. Petrovi Blahovi a Dr. Jarmile Vaňkovej v tejto práci v súčasnosti pokračujú Dr. Peter Mach a Dr. Nicol Sipekiová. Porov. napríklad MACH, P., SIPEKIOVÁ, N.: *Digesta. Liber 43, Titulus 16: De vi et de vi armata*. In: *Justičná revue*. Roč. 69 (2017), č. 2, s. 288 – 301.

filozofie.¹² Osobitne možno v tomto ohľade uviesť výroky právníkov Gaia (+ 180 po Kr.), Ulpiana (*Gnaeus Domitius Annius Ulpianus*, + 223 po Kr.) a Paula (*Iulius Paulus*, † po r. 200):

Gai. D 1,1,9:

Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

¹² O spôsoboch prijímania princípov prirodzeného práva rímskymi právníkmi boli spísané viaceré vedecké štúdie, ktoré sa zameriavali najmä na vysvetlenie dôvodov ich akceptovania inštitútu otroctva. Aj podľa nich totiž platilo, že všetci ľudia sa v súlade s prirodzeným právom narodili ako slobodní. Porov. Marc. D 1,3,2 a Ulp. D 1,1,4. Text justiniánskych Inštitúcií (*Institutiones Iustiniani*) potom vysvetľuje, že otroctvo bolo zavedené prostredníctvom *ius gentium*, kde sa tento inštitút presadil na základe zaužívanej praxe zotročovania vojnových zajatcov. V tej istej pasáži bola potom aj samotná sloboda definovaná ako prirodzená moc (*vis*) robiť to, čo sa komu páči, ak to nie je zákonom zakázané. Porov. Inst. Iust. 1,3,3; 1,3,1 a 1,5pr. Na tomto pozadí sa uvažovalo, že otroctvo bolo dovoľené len skrze *ius gentium*, pričom väčšina právníkov mu váhala priznať súlad s *ius naturale*. Aj keď oba tieto právne systémy v tom čase predstavovali z hľadiska okruhu adresátov univerzálne práva, Ulpian nachádzal medzi nimi rozdiel v tom, že kým *ius naturale* je spoločné všetkým tvorom, *ius gentium* sa týka všetkých ľudí. Ten istý rímsky právník zároveň rozdelil súkromné právo na *ius naturale*, *ius gentium* a *ius civile*, akceptujúc *ius naturale* ako právo spoločné všetkým ľuďom a zvieratám, kým *ius gentium* chápal ako výsledok rozumu prijímaný všetkými ľuďmi. Porov. Ulp. D 1,1,1,2 a Ulp. D 1,1,1,3. Bližšie k tejto problematike pozri WALKER, T. A.: *A History of the Law of Nations. Vol. I. From the Earliest Times to the Peace of Westphalia, 1648*. Cambridge: Cambridge University Press, 1899, s. 152 – 153. Inštitút otroctva napokon akceptovali aj spisy Starého a Nového Zákona, ako aj náuka cirkevných Otcov. Porov. Gal 3,26–28 a Ef 6,5. Kým apoštol Pavol tak učil, aby otroci poslúchali svojich pánov, cirkevný Otec, biskup Augustín z Hippo Regius (*Aurelius Augustinus*, 393 – 430), konštatoval, že otroctvo sa objavilo ako trest za hriech. Takýmto spôsobom bola zároveň odmietnutá aristotelovská idea o prirodzenom otroctve a potvrdená stoická idea, že všetci ľudia sú od prírody slobodní. Tieto závery boli prijímané aj v neskoršom období, hoci v reálnom svete žil veľký počet ľudí v priamom otroctve alebo častejšie ako nevoľníci s rozličnými záväzkami voči zemepánom. Porov. TIERNEY, B.: *Liberty & Law. The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 6 a 33 – 36 a WINROTH, A.: *Marital Consent in Gratian's Decretum*. In: BRETT, M., CUSHING, K. G. (eds.): *Readers, Texts and Compilers in the Earlier Middle Ages. Studies in Medieval Canon Law in Honour of Linda Fowler-Magerl*. Church, Faith and Culture in the Medieval West. Farnham – Burlington: Ashgate, 2009, s. 116. Ako zaujímavosť možno uviesť, že otroctvo bolo neskôr chápané aj ako trest za spáchané hriechy v zmysle účasti na nespravodlivej vojne. Porov. Huguccio, Summa ad D. 1, c. 9 a Gl. ord. ad D. 1, c. 9. Bližšie k tejto problematike pozri MULDOON, J.: *Canon Law, the Expansion of Europe, and World Order*. Aldershot: Ashgate, 1998, VII,37 a XI,187n.

Všetky národy, ktoré sa riadia zákonmi a obyčajami zachovávajú sčasti svoje vlastné právo, sčasti právo, ktoré je spoločné pre všetkých ľudí. Lebo aké právo každý národ sám sebe ustanovil, to je vlastné právo jeho obce a nazýva sa *ius civile*, ako právo vlastné len tejto obci. Naproti tomu, čo prirodzený rozum ustanovil medzi ľuďmi, to sa celkom rovnako chráni medzi všetkými ľuďmi: a nazýva sa *ius gentium*, ako právo, ktoré zachovávajú všetky národy.

Ulp. D 1,1,10pr.:

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.

Spravodlivosť je nemenná a ustavičná vôľa poskytovať každému jeho vlastné právo.

Ulp. D 1,1,10,1:

Iuris praecepta sunt haec: honesta vivere, alterum non laedere, suum <ius> cuique tribuere.

Príkazy práva sú tieto: čestne žiť, iným neškodiť, každému poskytovať to, čo mu patrí.

Paul. D 1,1,11:

Ius pluribus modis dicitur: uno modo, cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est ius civile ... Alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur, appellatione collata ab eo quod fit in eo ubi fit. Quem locum determinare hoc modo possumus: ubi-cumque praetor salva maiestate imperii sui salvoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

Výraz právo má viacero významov: jeden ako *ius naturale*, keď sa hovorí o tom, čo je vždy slušné a dobré. Druhý ako *ius civile*, keď sa hovorí o tom, čo je užitočné pre všetkých, alebo pre väčšinu v každej obci ... V inom význame sa právo hovorí miestu, na ktorom sa súdi: názov je odvodený z toho, čo sa deje na tom mieste, kde sa to deje: toto miesto môžeme vymedziť takým spôsobom, že kdekoľvek prétor ustanovil, že bude súdiť pri zachovaní dôstojnosti svojho úradu a zachovaní mravu predkov, to miesto sa správne nazýva právo.

Podľa väčšiny autorov boli ustanovenia rímskeho práva dôležitým prameňom, ktorý ovplyvnil nielen ďalší vývoj prirodzenoprávnych teórií, ale tiež vnímanie prirodzeného práva kresťanskými autoritami. Je napokon zrejmé, že v rímskoprávnom chápaní sa slovo *ius* používalo nielen na vymedzenie toho, čo je dobré a čo zlé

a na potrestanie zlých, ale predstavovalo tiež zdroj spravodlivosti, *aequitas* a práv.¹³ Aj keď teda išlo o závery pohanských rímskych právnikov, boli akceptované, keďže zohľadňovali stoickou filozofiou špecifikované prirodzenoprávne princípy, prijímané v zásade aj predstaviteľmi kresťanstva. Ich úvahy boli preto prepracované v duchu kresťanských koncepcií len minimálne, pričom hlavný rozdiel spočíval v nachádzaní ich pôvodu v kresťanskom Bohu Stvoriteľovi (*Deus Creator*).¹⁴

¹³ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In YOUNG, S. E.: *Crossing Boundaries at Medieval Universities*. Leiden: Brill, 2011, s. 233.

¹⁴ Porov. GREWE, W. G.: *The Epochs of International Law*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2000, s. 85n. Za potenciálne a vysoko pravdepodobné zdroje, z ktorých Gracián pri pojednaní o prirodzenom práve v Dekréte vychádzal, možno označiť viaceré, najmä teologické diela. Ako prvé možno spomenúť spis apologetu Tertuliana (*Tertullianus*, † okolo r. 220) s názvom *Liber adversus Iudaeos*, v ktorom sa nachádza pasáž: *Nam unde Noe justus inventus (Gn 6,9 a Kaz 44,17), si non illum naturalis legis justitia praecedebat? unde Abraham amicus Dei deputatus (Iz 41,8 a Jak 2,23), si non de aequitate et justitiae legis naturalis?* PL 2,600. V diele *Sermo* sa potom biskup Gaudentius z Brescie (*Gaudentius Brixienensis*, 387 – 410) vyjadril takto: *Naturalis lex est illa qua gentes legem litterae non habentes, naturaliter ea quae legis sunt (Rim 2), faciunt; quia rationabilis animae humanae natura, ut creatorem suum sentiat, ut proximum non laedat, ut non faciat quod pati non vult, naturali quadam lege intelligit; unde inexcusabilis est omnis homo qui vel auctorem suum negat; vel facit malum quod per legem naturae non ignorat esse malum*. PL 20,917. Cirkevný spisovateľ Prosper Akvitánsky (*Prosper Aquitanus*, † okolo r. 455) v *Expositio super Psalmos* (118,119) zase uviedol: *Et invenitur, omnes quidem gentes, praeter populum Israel, extra legem fuisse; sed omnem hominem teneri lege naturae, ut quod pati non vult, sciat alii non esse faciendum*. PL 51,354. Biskup Haimo z Halberstadtu (*Haimo Halberstatensis*, 840 – 853) potom napísal: *Quaecumque vultis ut faciunt vobis homines, et vos eadem facite illis. Ista est lex naturalis, quae in duobus consistit praeceptis, et in his duabus sententiis tota lex pendet et prophetae. Et hoc est unum quod tibi dicitur: Quaecumque vultis ut faciunt vobis homines et aliud est quod alibi dicitur. Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris. Quia quidquid lex et prophetae latius describunt in his duobus praeceptis breviter est comprehensum*. PL 118,536. V nadväznosti na to v 10. storočí mních Remigius z Auxerre (*Remigius Autissiodorensis*, † 908) v komentári ku knihe *Genesis* (24,25) uviedol: *Rebecca apud se esse dicit lex est naturalis quam sancta ecclesia antequam ad Christum veniret, habebat, qua dicitur: Quaecumque vultis ut faciunt vobis homines, eadem et vos facite illis. Ergo per hanc legem naturae praeparabatur ingressus legi evangelicae*. PL 131,98. Teológ Rupert z Deutz (*Rupertus Tuitiensis*, † okolo r. 1129) napokon napísal vo svojom *Super Matthaeum*: *Saltem per legem naturalem quae in cordibus scripta est, quae est hujusmodi: Quod tibi non vis fieri, alii nec feceris*. PL 168,1407. Hugo zo Svätého Viktora († 1141) zase v spise *De sacramentis Christianae fidei* uviedol: *Lex naturalis ... unum tantum praeceptum in corde hominis posuit: Quod tibi vis, id alii feceris; quod tibi non vis, alii ne faceris*. PL 175, 659 – 660. Neskôr napísal: *Sub lege naturali duo praecepta fuerunt, tria sacramenta. Duo praecepta: Quod tibi non vis, alii ne feceris et Quaecumque vultis ut faciunt vobis homines, eadem et vos facite illis*. PL 177,668. Honorius Augustodunensis († 1154) vo svojom *Speculum ecclesiae* potom zdôraznil: *Homini de paradiso ejecto inditur lex naturali: Quod tibi non vis, alii ne feceris*. PL 172,362. Bližšie k tejto problematike pozri PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 575n. Na Graciánove prirodzenoprávne koncepcie však mali značný vplyv aj závery kánonistu, biskupa Iva zo Chartres (*Ivo Carnotensis*, 1090 – 1115), zachytené v jeho Predhovore (*Prologus*) k zbierke *Panormia*. Porov. TIERNEY, B.: *Liberty & Law*.

Pokiaľ ide o Graciánovo pojednanie o prirodzenom práve v *Tractatus de legibus*, za jeho hlavný prameň možno označiť dielo *Etymologiae sive Originum libri XX* (Etymológia), spísané posledným západným cirkevným Ocom, hispánskym arcibiskupom Izidorom zo Sevilly (*Isidorus Hispalensis*, 560 – 636), patriacim zároveň k uznávaným stredovekým encyklopedistom.¹⁵ Ten totiž ponúkol zaujímavú syntézu teologickej a právnickej tradície, ktorú autor Dekrétu interpretoval podľa svojich predstáv a náhľadov. Okrem toho, keďže Izidorovo dielo vzbudzovalo vo vtedajšej vede rešpekt, jeho závery boli často preberané ako východiská, respektíve boli konfrontované aj v rámci diskusií o prirodzenom práve.¹⁶ Napriek tomu však možno vo všeobecnosti konštatovať, že jeho koncepcia sa stala pevnou súčasťou západnej právnickej i teologickej tradície až vďaka Graciánovi.¹⁷

2. Graciánova koncepcia

Ako je zřejmé z úvodného dicta Dekrétu, Gracián rozoznával dva hlavné prvky ľudského práva: *ius* (spravodlivosť) a *mos* (mrav). Kým *ius* prepojil s prirodzeným právom a *lex* (zákon) s normami Starého a Nového zákona, vôbec nespomenul existenciu ľudského zákona. Túto skutočnosť možno ľahko vysvetliť tým, že v tom čase nebola spoločnosť riadená prostredníctvom *leges*, ale právnymi obyčajami.¹⁸ Niektorí bádatelia pritom uvádzajú, že ak by Gracián zostavoval svoje dielo o storočie neskôr, určite by použil na vymedzenie prameňov vydaných ľudským zá-

The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800. Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 9 – 10.

¹⁵ Bližšie k životopisu Izidora zo Sevilly a ponímaniu práva v jeho diele pozri napríklad O'LOUGHLIN, T.: *Isidore's Hermeneutics: the Codification of the Tradition*. In: TOOM, T. (ed.): *Patristic Theories of Biblical Interpretation. The Latin Fathers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016, s. 206n. K základnému rozdeleniu práva v jeho spise bližšie pozri PIZZORNI, R. M.: *Il diritto naturale dalle origini a S. Tommaso d'Aquino: saggio storico-critico*. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2000, s. 280¹. K českému prekladu relevantných právnických pasáží jeho diela bližšie pozri ISIDOR ZE SEVILLY: *Etymologiae V. Etymologie V*. Preklad, úvod a poznámky: Lenka Blechová. Praha: Oikoymenh, 2003. Ku kvalitnej edícii tohto spisu pozri napríklad LIDSAY, W. M.: *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*. Oxford: Oxford University Press, 1911.

¹⁶ Porov. TIERNEY, B.: *Liberty & Law. The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 19.

¹⁷ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 572.

¹⁸ Porov. ASCHERI, M.: *The Laws of Late Medieval Italy (1000 – 1500): Foundations for a European Legal System*. Leiden: Brill, 2013, s. 72 – 73.

konodarcom výraz *ius positivum*.¹⁹ Gracián pojem prirodzeného práva v *Tractatus de legibus* v spomenutom dicte identifikoval so Zlatým pravidlom (*Regula aurea*) pochádzajúcim z Nového zákona (*Testamentum Novum*).²⁰ Je teda zrejme, že namiesto právnického prístupu volil prístup teológa, inšpirujúc sa v tomto ohľade zrejme závermi už spomenutého Huga zo Svätého Viktora. Na druhej strane Zlaté pravidlo, či už vymedzené pozitívnym alebo negatívnym spôsobom, je na prvý pohľad veľmi podobné uvedenej Ulpianovej definícii pojmu *ius*. Z právnického hľadiska sa týmto prístupom Graciánovi podarilo do popredia postaviť sociologické úlohy práva, ktoré spočívajú predovšetkým v predchádzaní konfliktom v spoločnosti. Prirodzené právo zároveň takýmto spôsobom nepriamo označil za základný princíp fungovania ľudskej society s tým, že všetky ostatné práva majú byť odvodené práve z neho.²¹ Po vykonaní detailnejšej analýzy je však zrejme, že Gracián narazil pri definovaní tohto pojmu a argumentovaní o správnosti svojich záverov na viaceré ťažkosti, čo viedlo k viacerým nezrovnalostiam, na ktoré poukazovali už rani komentátori jeho diela. Napríklad už samotný text prebratý od Izidora zo Seville, ktorý citoval na podporu svojej úvodnej definície, Zlaté pravidlo neobsahuje. Pre Izidora bolo totiž prirodzené právo, v duchu starších rímskoprávných náuk, výsledkom inštinktov, nie pravidlom odvodeným zo Svätého písma (*Scriptura Sancta*).²² Ako je teda zrejme, Gracián v tomto ohľade uprednostnil pred právnickými argumentmi argumenty vychádzajúce zo starších teologických diel, interpretujúcich relevantné biblické pasáže.

Ako je všeobecne známe, Gracián bol profesorom morálnej teológie, v rám-

¹⁹ Porov. KUTTNER, S.: Sur les origines du terme ‚droit positif‘. In: *Revue historique de droit français et étranger*. Vol. 15 (1936), s. 728 –740 a MARENBOON, J.: Abelard's Concept of Natural Law. In: ZIMMERMANN, A., SPEER, A. (eds.): *Mensch und Natur im Mittelalter*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1991, s. 609 – 621.

²⁰ Porov. Mt 7,12 a Lk 6,31. Bližšie k tejto problematike pozri WEL, J. C.: Gratian the Theologian. *Studies in Medieval and Early Modern Canon Law*. Vol. 13. Washington: The Catholic University of America Press, 2016, s. 37 – 38 a 44; KUTTNER, S.: Revival of Jurisprudence. In: BENSON, R. L., CONSTABLE, G., LANHAM, C. D. (eds.): *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*. Toronto: University of Toronto Press, 1982, s. 313 a DAVIS, R.: *Piers Plowman and the Books of Nature*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

²¹ Podľa niektorých autorov Gracián vo svojom diele nerozlišoval medzi Božím a prirodzeným právom. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 100 a 105.

²² Porov. Etym. 5,4,1. Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 20 a 59.

ci ktorej sa do toho času vyučovalo aj kánonické právo. Zrejme z toho dôvodu sa rozhodol pre vyzdvihnutie autority Svätého písma, ktoré obsahovalo nielen opis Božských zásahov do histórie ľudstva, ale zjavovalo tiež Božiu vôľu.²³ Aj keď nemožno povedať, že by Gracián považoval každú interpretovanú biblickú pasáž za zákon v zmysle literárneho výkladu, dával si záležať na zdôraznení, že Sväté písmo je najvyšším zdrojom každého zákona.²⁴ Takýmto spôsobom sa mu zároveň podarilo položiť základy hierarchie autorít, t. j. doktríny, na základe ktorej bolo možné určiť autoritu hodnú nasledovania v prípade, keď sú dve alebo viaceré z tvrdení v rozpore.²⁵ Ako už bolo uvedené, Gracián rozdelil právo do dvoch hlavných kategórií: prirodzené právo (*ius naturale*) a mravy (*mores*). Druhý pojem pritom identifikoval s ľudským zákonom, ktorý obdobne rozdelil do dvoch kategórií: nariadenie (ľudský zákon zachytený v písomnej forme) a obyčaj (ľudský zákon v písomnej forme nezaznamenaný).²⁶ Pokiaľ ide o vzťah medzi prirodzeným právom a mravmi, keďže prirodzené právo autor stotožnil so Svätým Písmom, jeho autorita musela mať za každých okolností prednosť.²⁷ Na druhej strane Graciánovi bolo zjavné, že zmysel niektorých biblických ustanovení zostáva často nejasný, a preto osobitne vyzdvihol potrebu ich interpretácie za pomoci ľudského exegéty.²⁸ Keďže prirodzené právo sa objavilo spolu so stvorením rozumných bytostí, zároveň konštatoval, že nepodlieha zmenám a mravy predchádza v čase, aj hodnosti. Argumentoval totiž, že kým obyčaj sa objavila so vznikom prvých ľudských obcí (pred potopou v obci založenej Kainom, po potope v obci založenej Nimródod), ľudské nariadenia sa objavili až v prikázaniach, ktoré Boh odovzdal Mojžišovi pre Izraelitov.²⁹ Aj z toho potom vyplýva

²³ Gracián pritom za Božské považoval nielen slová diktované Bohom Mojžišovi, ktoré boli zachytené v Starom zákone, a výroky Ježiša Krista v Novom zákone, ale tiež vety vyslovené prorokmi, ktorí tlmočili Božie slová (*per prophetam*). Porov. D. 36, d. p. c. 2.

²⁴ Porov. WEI, J. C.: Gratian the Theologian. *Studies in Medieval and Early Modern Canon Law*. Vol. 13. Washington: The Catholic University of America Press, 2016, s. 36 a 44.

²⁵ Porov. HENDERSON, J.: *The Medieval World of Isidore of Seville. Truth from Words*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 73.

²⁶ Porov. D. 1, cc. 3 a 5.

²⁷ Porov. WEIGAND, R.: Die Naturrechtslehre der Legisten und Dekretisten von Irnerius bis Accursius und von Gratian bis Johannes Teutonicus. *Münchener theologische Studien* 3. Kanonistische Abteilung 26. München: Hueber, 1967, s. 132 – 140.

²⁸ Porov. WEI, J. C.: Gratian the Theologian. *Studies in Medieval and Early Modern Canon Law*. Vol. 13. Washington: The Catholic University of America Press, 2016, s. 38.

²⁹ Porov. D. 6, d. p. c. 3. Bližšie k tejto problematike pozri CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 104 – 105.

jasný záver, že ľudské právo nemôže za žiadnych okolností protirečiť právu prirodzenému.

Aj keď Gracián deklaroval, že prirodzené právo je obsiahnuté vo Svätom písme (*in lege et euangelio*), zároveň zdôraznil, že nie všetko, čo sa v jeho knihách nachádza, je prirodzeným právom.³⁰ Niektoré veci sú totiž v priamom protiklade k tomu, čo bolo zavedené Zákonom, čo naznačuje istú trhlinu v jeho prirodzeno-právnej koncepcii.³¹ V tejto súvislosti si Gracián vypomohol rozlíšením vypožičaným z kresťanskej exegetickej tradície, keď vysvetlil, že Boží zákon obsiahnutý v morálnych predpisoch Starého zákona (*moralia*) obsahuje prirodzené právo, ktoré ustanovuje nezmeniteľné pravidlá ľudského správania, kým obradové, teda „mystické“ alebo „tajomné“ predpisy (*mystica*) boli kresťanským vývojom prekonané, a preto už záväzné nie sú.³² Mystické predpisy sú však s prirodzeným právom prepojené do tej miery, do akej obsahujú morálne príkazy.³³ Túto doktrínu

³⁰ Porov. D. 5, d. a. c. 1.

³¹ Porov. D. 1, d. a. c. 1.

³² K *moralia* Gracián napríklad zaradil starozákonné Desatoro. Porov. Ex 20,1–17 a Dt 5,6–21. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 26.

³³ Porov. D. 6, d. p. c. 3. Vo všeobecnosti sa pritom uznávalo, že aj morálne predpisy je možné považovať za účinky prirodzeného práva, respektíve, že sú z prirodzeného práva odvodené. V zásade však bol odmietaný záver, že by v ich prípade išlo priamo o prirodzené právo. Porov. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 64. Práve na tomto pozadí Gracián uvažoval, že potreba ľudského exegéty je najzreteľnejšia pri rozlišovaní medzi morálnymi a mystickými predpismi Svätého písma. Navrhol postupovať takýmto spôsobom: 1. zistiť, či v danej pasáži Písma možno nájsť mystický význam (v opozícii voči literárnemu a morálnemu zmyslu ustanovenia); 2. ak existuje, treba prísť na to, čo ním vlastne treba rozumieť. Gracián pritom dedukoval, že mystický význam existuje vždy, ak literárny zmysel biblického textu nekorešponduje s tým, čo prikazuje morálny zákon. Porov. D. 6, d. p. c. 3. Nemožno totiž zabúdať na to, že Starý zákon dovolil Izraelitom viaceré výnimky, ktoré boli neskôr na základe dokonalosti milosti v Novom zákone zrušené. Porov. C. 15, q. 3, d. a. c. 1. Gracián v tejto súvislosti napríklad uviedol, že rôzne biblické *exempla* by sa mali tešiť obdivu, avšak nemali by byť napodobňované. Istú veľkoleposť tak napríklad nachádzal v Samuelovom zavraždení Agagu, kráľa Amalekitov (1Sam 15,33), alebo keď Finés zavraždil midianitskú ženu (Nm 25,8). Gracián však osobitne zdôraznil, že kresťanskí kňazi nesmú takéto konanie napodobňovať a poškvŕňovať sa krvou. Porov. C. 2, q. 7, d. p. c. 41. Iné podobné príklady zase vysvetlil len ako dôsledok nevyhnutnosti. V tomto ohľade možno spomenúť dovolenie Starého zákona uzavrieť manželstvo medzi súrodencami a inými blízkymi príbuznými. Keďže totiž všetky ľudské stvorenia pochádzajú od Adama a Evy, len takéto konanie zaručovalo ľudskej rase prežitie. Až časom sa táto prax stala zavrhnutiahodnou. Porov. C. 35, q. 1, d. a. c. 1. Na iných príkladoch potom Gracián demonštroval ľudskú slabosť, ktorá bola eliminovaná príchodom Krista. V tejto súvislosti uviedol starozákonnú Dávidovu svadbu s Betsade po tom, čo s ňou spáchal cudzoložstvo a zavraždil jej manžela (2Sam 11); dovoľenosť rozvodu (Dt 24,1) a vykonávanie

potom Gracián zopakoval aj v poslednom dicte k deviatej dištinkcii, keď zhrnul, že *mystica* obsahujú dva stupne práva: kým vrchný stupeň nemožno považovať za súčasť prirodzeného práva, hlbší zmysel stanoveného obradu alebo sviatku je dôležitý pri samotnej spásе človeka. Táto časť mystického príkazu preto patrí k prirodzenému právu, a takto musí byť aj vnímaná.³⁴ Viaceré náležitosti, obrady a slávnosti židovského náboženstva boli preto prevzaté aj do kresťanského náboženstva (*figurae*), keďže podstata evanjeliovej predzvesti nebola obsiahnutá v spôsobe židovskej obety, ale v jej zmysle.³⁵ Na tomto pozadí je zrejmé, že Graciánove myšlienky o *mystica* vychádzajú z kresťanskej interpretácie Starého zákona ako proctva príchodu Krista a predzvesti založenia nového kresťanského náboženstva.

Ako sme už naznačili, hlavný rozdiel vo vzťahu medzi prirodzeným právom a ostatnými právami spočíva v ich časovej obmedzenosti a hodnosti. Rovnakým spôsobom sa na základe kritéria časnosti rozlišujú i *moralia* a *mystica*, keďže *ius naturale* začalo so stvorením človeka, kým *mystica* Starého zákona boli prvý raz zjavené až Mojžišovi. Ako už uviedol Hugo zo Svätého Viktora, z ktorého diela Gracián s najväčšou pravdepodobnosťou pri tomto pojednaní vychádzal, čas medzi Adamom a Mojžišom bol časom prirodzeného práva. Život človeka mal byť totiž vtedy riadený nielen zákonom, ale tiež osobným vzťahom k Bohu, ktorý sa formoval na základe príkazov prirodzeného rozumu.³⁶ *Mystica* potom do väčších detailov objašňovali len to, čo sa človek mohol naučiť z prirodzeného práva, teda spôsob, ako sa zapáčiť Bohu a zlepšiť svoj duchovný život. Aj keď *mystica* predstavovali na jednej strane oproti prirodzenému rozumu bez pomoci Zjavenia istý

zvieracích obetí (Lv 5). Porov. C. 31, q. 1, d. p. c. 7. Ak však do úvahy prichádzali viaceré interpretácie zmyslu mystického predpisu, Gracián exegétovi neposkytol žiadne ďalšie rady. Na ilustráciu možno uviesť, že ani spomenutý cirkevný Otec, Augustín z Hippo Regius, neakceptoval žiadnu mystickú interpretáciu ako správnu, ak nepodporovala lásku k Bohu alebo blížnemu. Gracián však na túto Augustínovu náuku vo svojej zbierke ani raz neodokázal, v zásade uprednostňujúc hľadanie iného, než mystického významu textu. Porov. WEI, J. C.: Gratian the Theologian. *Studies in Medieval and Early Modern Canon Law*. Vol. 13. Washington: The Catholic University of America Press, 2016, s. 39 – 40.

³⁴ Porov. D. 9, d. p. c. 11.

³⁵ Obriezka mala napríklad ten význam, že Boh ňou očistil dušu každého žida. Tento úkon sa potom do tej miery vnímal ako znak Božieho daru milosti, teda ako *moralium*. Samotný úkon však bol, celkom prirodzene, chápaný ako *mysticum*. Obriezku neskôr zrušil Ježiš Kristus prostredníctvom novej sviatosti krstu. Porov. CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 103.

³⁶ Porov. De sac. 1,8.

pokrok, napriek tomu sa právo prirodzeného rozumu naďalej uprednostňoval. Prirodzenú poslušnosť voči tomuto právu Gracián zdôraznil konštatovaním, že každému človeku je predsa prirodzené konať to, čo chce Boh, na základe čoho sa uskutočňuje Božia vôľa obsiahnutá v Božom práve. Ako sme už spomenuli, keď teda autor v úvodnom dicte uviedol, že ľudstvo je riadené skrze *ius naturale* a *mores*, mal na mysli, že tieto dve kategórie zahŕňajú ďalšie typy práv, ktorými sa ľudské spoločenstvo spravuje. Kým pod mravmi mal na zreteli obyčajové a písané ľudské právo, pod prirodzeným právom reflektoval základný spoločenský princíp vlastný každému človeku robiť druhým to, čo chce, aby sa dialo jemu a príkaz podriaďovať sa Božej vôli.³⁷ Tieto a podobné úvahy prestupujú celé úvodné Graciánovo pojednanie. Na prednosť a výnimočnosť prirodzeného práva napokon poukázal aj v dvanástej dištinkcii, kde zdôraznil, že dišpenzácia prichádza do úvahy len v prípade noriem ľudského práva, avšak nikdy nie od noriem práva Božieho.³⁸

Ako sme videli, Graciánova koncepcia prirodzeného práva bola prioritne postavená na príkaze robiť len to, čo si praje Boh, a vyhábať sa všetkému, čo Boh zakazuje. Zohľadňujúc záver, že Sväté písmo obsahuje Božie zákony, ktoré majú pôvod v prirodzenosti, autor zároveň konštatoval, že čokoľvek, čo je v protiklade s Božou vôľou alebo Svätým písmom, je zároveň v rozpore s prirodzeným právom. Z toho možno zase dedukovať, že vždy, keď sa má na zreteli súlad s Božou vôľou, so Svätým písmom alebo Božími zákonmi, musí sa mať na zreteli aj prirodzené právo. Z toho dôvodu by mali byť, celkom prirodzene, všetky ľudské normy obsiahnuté v cirkevných alebo svetských prameňoch práva, ktoré sú v pro-

³⁷ Porov. CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 108 – 109.

³⁸ Pojednanie, ktoré Gracián rozvinul v dicte po prvom kánone ôsmej dištinkcie, smerovalo k ustanoveniu hierarchie jednotlivých druhov práva podľa ich hodnosti. V deviatej dištinkcii tak uvádza: *Quod autem constitutio naturali iuri cedat*. D. 9, d. a. c. 1. V desiatej dištinkcii potom píše: *Constitutiones vero principum ecclesiasticis constitutionibus non preminent, sed obsecuntur*. D. 10, d. a. c. 1. Jedenásta dištinkcia zase zdôrazňuje: *Quod vero legibus consuetudo cedat*. D. 11, d. a. c. 1. Dišpenz od noriem prirodzeného práva Gracián výslovne odmietol v dvanástej dištinkcii, pripúšťajúc jednu výnimku. Ak si totiž človek musí vybrať medzi dvoma zlami, môže si vybrať menšie zlo a porušiť tak normu prirodzeného práva o zákaze páchania zla. Porov. D. 13, d. a. c. 1 a D. 14, d. a. c. 1. Ako zaujímavosť možno uviesť, že dekrétisti nepovažovali takýto prípad za dišpenz od prirodzeného práva, poukazujúc na fakt, že ten, kto čelí nevyhnutnosti vybrať si medzi dvoma zlami, nemá možnosť slobodnej voľby, a preto sa prirodzené právo v takomto prípade jednoducho aplikovať nemôže. Porov. KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX. systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1935, s. 257 – 266.

tiklade k prirodzenému právu, úplne zavrnuté.³⁹ Čo je zaujímavé, Graciánova doktrína rozvinutá v *Tractatus de legibus* zároveň poukazuje na nebezpečenstvo enormnej moci ľudských vládcov, pre ktorých by malo byť Božie právo na jednej strane nevyhnutným sprievodcom, avšak ak sa Boha neboja, nič im v skutočnosti nebráni Božské príkazy porušovať. Gracián preto apeloval na dôležitosť uistenia sa, že predstavení danej komunity sú naozaj dobrými ľuďmi a Boha sa naozaj boja, keďže len za tých okolností možno zabezpečiť dobro celej spoločnosti.⁴⁰ Väčšina autorov sa pritom zhodne v názore, že Graciánova teória poslušnosti, ktorá sa týkala nielen svetských, ale aj cirkevných autorít, implikuje hodnoty zaradované z hľadiska jeho ekleziológie k tým najdôležitejším.⁴¹ Na margo vyššie uvedeného treba opätovne pripomenúť, že podľa niektorých bádateľov Gracián nerobil vo svojom diele nijaký rozdiel medzi Božím a prirodzeným právom. Aj keď je pravdou, že v Dekréte neboli tieto pojmy priamo konfrontované, na druhej strane bola cielavedome presadzovaná ich zvrchovanosť nad každým ľudským zákonom a nad mocou ľudských vládcov. Prirodzené, respektíve Božie právo tak Gracián považoval za súčasť každého právneho systému, na základe čoho musela každá kresťanská autorita jeho normy uplatňovať a zaoberať sa ich prekročeniami tak ako pri každej inej norme.⁴²

Isté základy pre budúce prirodzenoprávne teórie možno v Graciánovom diele nájsť v spôsobe jeho práce so známym starorímskym (v tom čase pohanským) výrazom *fas*. Ten bol používaný na označenie práva chráneného božskou autoritou, respektíve toho, čo je bohmi považované za dovolené, pričom v kresťanskom zmysle sa pod ním najčastejšie rozumelo Božie právo alebo prirodzený morálny zákon.⁴³ Kým prirodzené právo Gracián vymedzil jeho stotožnením so Zlatým

³⁹ Porov. D. 9, d. a. c. 2. Tieto závery možno nepriamo dedukovať aj zo slovného spojenia *divinae vero leges natura constant*, keďže sloveso *constare* možno preložiť aj v zmysle „súhlasí s niečím“, či „dať vznik niečomu“. Porov. D. 1, c. 1 a D. 9, d. p. c. 2.

⁴⁰ Porov. D. 9, 11 a 33.

⁴¹ Na základe tejto teórie zastáva prvé miesto na stupnici posvätenie jednotlivca, Najvyššie dobro v kresťanskej kozmológii a základné zdôvodnenie existencie Cirkvi. Na druhom mieste je stabilita cirkevnej komunity, pričom až na treťom mieste je súlad rozhodnutí cirkevnej autority s vyšším zákonom. Bližšie k tejto problematike pozri CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 112n.

⁴² Porov. CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 100 – 101 a 108 – 109.

⁴³ Porov. Inst. Iust. 2,1,11. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad BEARD, M.: *Religions of Rome. Vol. 1. A History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 370; SCHILLING, R.: *Ro-*

pravidlom v zmysle objektívneho práva, slovo *fas* používal analogicky na označenie toho, čo je dovolené alebo oprávnené, z čoho neskorší komentátori dedukovali zmysel práva subjektívneho.⁴⁴ S cieľom bližšie tento termín vysvetliť potom uviedol príklad prebratý od Izidora zo Seilly, v kánonistike známy ako *transire per agrum alienum*. Prejsť cez cudzí pozemok sa totiž považuje za súladné s *fas*, avšak v protiklade k zákonu ľudskému.⁴⁵ Ak by sme potom v Graciánovej prirodzenoprávnej koncepcii konfrontovali výrazy *fas* a *mos*, dospeli by sme k veľmi podobnému záveru ako pri porovnaní prirodzeného práva s právom ľudským. Autor totiž usudzoval, že *fas* je obsiahnuté v prirodzenom alebo Božom zákone, kým *mos* sa nachádza v obyčajach a zákonoch. Vo vyššie uvedenom kontexte bol však Gracián pri aplikovaní vlastnej terminológie v prvej dištinkcii značne nedbalý. Najmä vo fráze *naturali uidelicet iure et moribus* by totiž bolo oveľa vhodnejšie použiť namiesto termínu *ius* výraz *fas*. Je však vysoko pravdepodobné, že Gracián v tomto prípade myslel na to, že rozdiel medzi slovami *fas* a *mos* je dostatočne preukázaný už textom prvého kánonu prebraného z Izidorových Etymológií.⁴⁶ V nadväznosti na vyššie uvedené treba tiež pripomenúť, že niektorí rímski právnici stotožňovali prirodzené právo s právom spoločným pre všetky národy (*ius gentium*).⁴⁷ Hoci Gracián nebol ani pri používaní tohto termínu vždy dôsledný, v zásade možno konštatovať, že k jeho stotožňovaniu s prirodzeným právom v Dekréte nedošlo. Rozvoju prirodzenoprávnych teórií však bola v tomto ohľade

man Festivals. Roman and European Mythologies. Chicago: University of Chicago Press, 1992, s. 92 a WARRIOR, V. M.: *Roman Religion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 160.

⁴⁴ Už *Glossa ordinaria* interpretovala slovo *ius* nielen v kontexte významu súboru noriem (v zmysle objektívneho práva), ale tiež v zmysle toho, čo je právom dovolené, teda toho, čo môžeme nazvať právom v zmysle subjektívnom. Konkrétne je v nej uvedené: ... *fas est, id est iure divino permittitur, ius autem non est, id est non permittitur iure humano*. Porov. Gl. ord. ad D. 1, c. 1. V tejto súvislosti však treba pripomenúť, že už samotný Gracián napríklad písal o *iura libertatis*, ktoré nemožno nikdy stratiť, bez ohľadu na to, ako dlho by bol človek v zajatí. Porov. C. 16, q. 3, d. p. c. 15. Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 57⁵¹, 61 – 62.

⁴⁵ Tento príklad neskôr analyzoval aj Francisco Suárez (+ 1617) v diele *Tractatus de legibus ac Deo legislatore* (r. 1612). Porov. 2,2.

⁴⁶ Porov. CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 102 – 103.

⁴⁷ Bližšie k tejto problematike pozri KINGSBURY, B., STRAUMANN, B. (eds.): *The Roman Foundations of the Law of Nations. Alberico Gentili and the Justice of Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2010; GREWE, W. G.: *The Epochs of International Law*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2000 a FASSBENDER, B., PETERS, A.: *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

nápomocná najmä autorova práca s výrazom *natio*, variáciou slova *gens*, ktorý sa začal čoskoro dávať do súvislosti so všetkými narodenými osobami (*nascentes*). Aj na tomto základe sa začalo čoskoro argumentovať, že *ius naturale* je spoločné nielen všetkým ľudským komunitám, ale patrí tiež každému jednotlivcovi ako osobe.⁴⁸

Zaujímavá polemika sa vo vedeckej literatúre strhla najmä okolo Graciánovho vnímania inštitútov spoločného a súkromného vlastníctva, ktoré s prirodzeným právom súvisia podstatným spôsobom.⁴⁹ V *Tractatus de legibus* konkrétne nachádzame tvrdenie, že prirodzené právo sa líši od ľudského tým, že na základe prvého z nich sú všetky veci spoločné všetkým, kým súkromné vlastníctvo zaviedlo až druhé z nich.⁵⁰ Táto nejednoznačnosť je najmä výsledkom ideí Izidora zo Seville, čerpajúceho zo záverov rímskych právnikov, z ktorých vychádzal pri svojich úvahách o prirodzenom práve preukázateľne aj Gracián.⁵¹ Keďže ten zároveň deklaroval, že každý ľudský zákon, ktorý je v protiklade k právu prirodzenému, musí byť považovaný za márnny a neplatný (*uana et irrita*), celkom prirodzene sa ponúka záver, že ľudský zákon zavádzajúci súkromné vlastníctvo je tiež nulitný.⁵² Bližšia analýza predmetných ustanovení však dokazuje, že nič také nebolo Graciánovým pôvodným úmyslom, keďže dovolenosť súkromného vlastníctva bola v tom čase akceptovaná nielen civilným, ale tiež kánonickým právom, ktoré zohľadňovalo aj relevantné závery spisov Svätého písma.⁵³ Táto nejasnosť bola napokon vysvetlená tak, že Gracián označil spoločné vlastníctvo všetkých vecí pojmom prirodzeného práva z toho dôvodu, že odkazoval na pôvodné Božie rozhodnutie na počiatku stvorenia.⁵⁴ Túto formuláciu mohol zvoliť

⁴⁸ Porov. D. 1, c. 7. Už kánónista Huguccio († 1210) tak napríklad uviedol: *omnium nationum, id est omnium nascentium, id est animalium*. Porov. Summa decr. 1. Bližšie k tejto problematike pozri PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 581⁴⁴.

⁴⁹ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: YOUNG, S. E.: *Crossing Boundaries at Medieval Universities*. Leiden: Brill, 2011, s. 243.

⁵⁰ Porov. D. 1, c. 7.

⁵¹ Porov. Ulp. D 1,1,1,3 a Inst. Iust. 1,2,1.

⁵² Porov. D. 8, d. a. c. 1 a D. 8, d. p. c. 1. Bližšie k tejto problematike pozri IBBETSON, D.: *Custom in the Middle Ages: Continental Europe*. In: PERREAU-SAUSSINE, A., MURPHY, J. B. (eds.): *The Nature of Customary Law. Legal, Historical and Philosophical Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 153n.

⁵³ Ako príklad možno uviesť Graciánovo konštatovanie v dvanástej kauze, kde výslovne uviedol, že právo na súkromné vlastníctvo má aj biskup. Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 59 – 60.

⁵⁴ Porov. Summa Paris. Bližšie k tejto problematike pozri CHODOROW, S.: *Christian Political Theory*

aj v snahe pripomenúť premisu, že prirodzené právo sa objavilo skôr než ľudské obyčajové a písané právo. Do úvahy prichádza tiež autorovo zohľadnenie záveru, že vlastníctvo majetku nebolo ustanovené prirodzeným právom, ale až právom ľudským, ktoré sa objavilo neskôr.⁵⁵ Bežne akceptované bolo tiež vysvetlenie, že spoločné vlastníctvo patrí len k „demonstráciám“ (prejavom) prirodzeného práva, ktoré môžu byť zmenené ľudským právom.⁵⁶

and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 107.

⁵⁵ Porov. TIERNEY, B.: *Liberty & Law. The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800.* Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 19n. Jeden z bádateľov sa pokúsil o vyriešenie tohto protirečenia nasledujúcim spôsobom. Najskôr poukázal na rubriku prvého kánonu v dvadsiatej tretej kauze, z ktorej je zrejmé, že Gracián hovoril, že vlastnícke práva sú založené na Božskom i ľudskom zákone (*Res terrenae non nisi divino vel humano iure tenentur*). Porov. C. 23, q. 7, c. 1. Z toho potom dedukoval tri spôsoby interpretácie vzťahu medzi vlastníckym a prirodzeným právom. Prvá možnosť vychádzala z premisy, že na základe prirodzeného práva sú všetky veci spoločné všetkým a súkromné vlastníctvo je inštitútom ľudského práva. Druhá možnosť predpokladala obsiahnutie vlastníckeho práva v prirodzenom i ľudskom práve. Podľa tretej možnosti nie je vlastnícke právo inštitútom prirodzeného, ale len ľudského práva. V prospech druhej možnosti hovorí záver, že vyššie uvedenú rubriku Gracián prebral z Dekrétu Iva zo Chartres (3,179), v ktorej autor pojednával o možnosti vyvlastnenia majetkov heretikov cirkevnou mocou. Z toho dôvodu nemožno povedať, že by vlastnícke práva boli nezmeniteľné v kontexte ich zvrchovanosti nad pozemskými autoritami. Najmä na tomto pozadí nebola celkom odmietnutá ani interpretácia predmetných pasáží v zmysle tretej možnosti. Porov. COMPOSTA, D.: *Il diritto naturale in Graziano.* In: *Studia Gratiana.* Vol. 2 (1954), s. 177 – 178. Ako zaujímavosť možno uviesť, že niektorí dekrétisti na margo tejto kauzy poznamenali, že *ius naturale* bolo niekedy identifikované s *ius gentium*, ktoré dovoľovalo nadobúdanie vlastníctva. Z toho dôvodu potom platilo: *ius enim nature dicitur ius gentium quia de natura dictante, non lege precipiente potius habet ius suum.* Porov. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625.* Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 66.

⁵⁶ Porov. D. 86, c. 21; D. 42 d. a. c. 1; C. 12, q. 1, c. 2 a D. 47, c. 8. V nadväznosti na výklad k výrazu *fas*, už spomenutý kánonista Huguccio definoval vlastnícke právo ako dovoľenie, ktoré nebolo zakázané prirodzeným alebo Božím zákonom. Preto platilo, že ktokoľvek môže vstúpiť do vinohradu iného a ješť tam hrozno. V latinskom origináli: *Fas, id est nullo naturali vel divina lege prohibita, immo in lege mosaica permittitur ut quis potest intrare in vineam alterius et uvas comedere sed non exportare.* Porov. Summa ad D. 1, c. 1. Huguccio potom vysvetlil zdanlivý konflikt medzi prirodzeným právom a *fas* tak, že prirodzený zákon ustanovujúci spoločné vlastníctvo vecí znamená, že o všetky sa musia podeliť s ostatnými v prípade potreby. Ješť hrozno patriace inému je preto dovoľené len v prípade nevyhnutnosti. Aj keď teda vstup na cudzí pozemok bol ľudským zákonom zakázaný, Huguccio objasnil, že slovo *fas* sa neviaže k príkazu, ale k dovoľeniu, ktoré neviaže nikoho. Aj tento jeho záver napokon evokuje chápanie prirodzeného práva v zmysle subjektívnych práv. Preto dovoľenie a zákaz nie sú v protiklade jedného voči druhému. V origináli: *Sed non contraria quia quod dicitur fas est loquitur de permissione quia si preceptum esset omnes astringeret; quod dicitur ius non est loquitur de prohibitione: permissio autem et prohibitio non sunt contraria.* Porov. Summa ad D. 1, c. 1. Na tomto pozadí smeroval celkový vývoj k deklarovaniu subjektívneho práva chudobného na vec patriace-

3. Vplyv na teologickú a právnickú tradíciu

Keď Gracián proklamoval, že prirodzené právo je založené na Zákone a Evanjeliu a že Zlaté pravidlo je Zákomom a Prorokmi, dal podnet k novej tradícii, ktorá našla svoje dlhodobé odzrkadlenie v teológii, aj v práve. Jeho nasledovníci, glosátori Dekréty, totiž pojem *ius naturale* analyzovali do najväčších detailov, hľadali v ňom rôznorodé zmysly, vysvetľovali akékoľvek zjavné či zdanlivé konflikty a dedukovali z neho tiež viaceré nové závery.⁵⁷ Ako je napokon zrejmé z predchádzajúceho výkladu, vo viacerých rôznorodých významových odtieňoch ho používal aj samotný Gracián. Ako sme však už ozrejmili, dekrétisti našli v tomto pojme tiež zmysel do toho času nepoznaný. Kým totiž Gracián používal výraz *ius* zásadne na označenie systémov objektívneho práva, v komentároch z konca 12. storočia sa pod ním začalo mať na mysli aj subjektívne právo.⁵⁸ Najmä na tomto pozadí sa od toho času postupne presadzovalo vnímanie pojmu *ius naturale* najskôr v zmysle akejsi moci (*vis*) a potom tiež možnosti (*facultas*) vrodenej do prirodzenosti každého človeka.⁵⁹ Od tohto významu boli potom na

mu inému človeku, ktorým disponuje v prípade nevyhnutnosti, bez toho, aby spáchal hriech alebo mohol byť obvinený z krádeže. Porov. Gl. ord. ad D. 47, c. 8. Podobný postoj napokon zastával už Graciánov žiak Paucapalea, ktorý uviedol: *quantum ad divinum licitum est, quia omnium naturali maxime iure communis est possessio*. Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 61, 63n, 69, 72 – 73 a 75. Náuku o spoločnom vlastníctve všetkých vecí rozvíjal aj vynikajúci teológ Jean Gerson († 1429), ktorý obdobne zastával názor, že všetky veci sú v prípade nevyhnutnosti spoločné všetkým, čo neskôr akceptoval aj Francisco de Vitoria († 1546). Chápaním súkromného práva v rímskom práve, prirodzenom práve i v sociálnej náuke Katolíckej cirkvi som sa bližšie zaoberal v štúdiu VLADÁR, V.: *The Concept of Private Property in the Social Doctrine of the Catholic Church*. In: *Forum iuris Europaeum. Journal for Legal Science. Zeitschrift für die Rechtswissenschaft*. Roč. 3 (2015), č. 2, s. 43 – 65.

⁵⁷ Je preto na škodu, že dodnes sa dočkalo modernej edície len veľmi málo komentárov ku Graciánovmu dekrétu z obdobia vrcholného stredoveku. K viacerým pasážam týkajúcim sa prirodzeného práva v stredovekej kánonistike bližšie pozri napríklad KUTTNER, S.: *Repertorium der Kanonistik, 1140 – 1234*. Vatican City: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1937; LOTTIN, O.: *Le droit naturel chez Saint Thomas et ses prédécesseurs*. Bruges: C. Beyaert, 1931 a WEIGAND, R.: *Die Naturrechtslehre der Legisten und Dekretisten von Irnerius bis Accursius und von Gratian bis Johannes Teutonicus*. Munich: Heuber, 1967.

⁵⁸ Porov. Ulp. D 1,1,10pr a D. 1, cc. 3n. Kánonisti okrem toho jasne pochopili aj rozdiel medzi požiadavkou na práva (*ius ad rem*) a aktívnymi právami (*ius in re*) a už okolo roku 1200 rozvinuli slovník na ich odlišovanie. Porov. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 58.

⁵⁹ Porov. 1Kor 6,12. Kánonista Rufinus († 1191) priamo uviedol: *Est itaque naturale ius uis quedam*

základe metonymickej asociácie dedukované viaceré nové zmysly, ktoré neskôr viedli až k rozvinutiu teórií o prirodzených právach jednotlivca. Pri definícii pojmu prirodzené právo dekrétisti vo svojich dielach niekedy vychádzali zo stoickej interpretácie jeho vnímania ako sily prenikajúcej celým kozmom, poväčšine však inklinovali ku Graciánovmu názoru v rozmere jeho chápania ako morálneho kódezu zjaveného skrze Sväté písmo a dostupného aj prostredníctvom prirodzenej aktivity rozumu. Práve tieto závery boli potom transformované v zmysle vtedajšieho chápania pojmu *ius* ako subjektívneho práva do jazyka kánonistov aj ak písali o *ius naturale*.⁶⁰ Zaujímavé je, že samotní dekrétisti napokon neodvodzovali ideu prirodzeného práva v subjektívnom chápaní z kresťanského Zjavenia (*Revelatio*) ani od stoickej všetko objímajúcej prirodzenoprávnej teórie kozmickej harmónie. Vychádzali totiž z chápania ľudskej prirodzenosti ako rozumnej, sebvnímajúcej a morálne zodpovednej, čo bolo kľúčové pre ďalší vývoj koncepcií ľudských práv, ktoré sa naplno rozvinuli až v období novoveku, respektíve v dobe modernej.⁶¹

humane creature a nature insita ad faciendum bonum cavendumque contrarium. Učenec Odo z Doveru (+ okolo r. 1170) obdobne napísal: *In tertia significatione et strictiori dicitur ius naturale ius quedam diuinitus homini inspirata qua ad id quod iustum est et equum ducitur*. Kánonista Simon z Brignana (+ okolo r. 1179) potom uviedol: *Cum autem ius naturale dicitur esse ius mentis*. Učenec Sicardus z Cremony (*Sicardus Cremonensis*, † 1215) zase napísal: *Nam ius naturale dicitur ... ab humana natura, hoc est quedam ius et potentia homini naturaliter insita ad faciendum bonum et uitandum contrarium*. Kánonista Richard de Morins (*Richardus Anglicus*, † 1242) potom uviedol: *Dicunt enim quidam quod ius naturale sit liberum arbitrium ... Alii dicunt quod sit caritas ... Alii dicunt quod ius naturale est superior pars anime, ratio scilicet ... Nullorum sententiam reprobamus*. Už spomenutý Jean Gerson napísal: *Quarto modo dicitur ius naturale habitus quedam qua homo statim est habilis ad discernendum inter bonum et malum: et secundum hoc dicitur ius naturale facultas – hoc est liberum arbitrium*. Obdobne spomenutý kánonista Huguccio napokon uviedol: *Sed in hac acceptione improprie dicitur ius naturale cum quodlibet talium qualia diximus contineri in hac acceptione potius sit effectus iuris naturalis vel ab ea descendat vel ad ipsum ex iure naturali teneatur quis quam sit ius naturale*. Bližšie k tejto problematike pozri CROWE, M. B.: *The Changing Profile of the Natural Law*. Hague: Martinus Nijhoff, 1977, s. 99n. Spomínaný Jean Gerson v tejto súvislosti neskôr konštatoval, že najvhodnejšie na definovanie práva v subjektívnom zmysle je slovo *facultas*, keďže je odvodené od *fas*. Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 67.

⁶⁰ Porov. Gl. ord. ad D. 1, c. 1; Gl. ord. ad D. 56, c. 7 a Gl. ord. ad X 4,13,11. Je pritom vysoko pravdepodobné, že tieto názory boli v tom čase ovplyvnené najmä rozvíjajúcou sa právnou romanistikou. Legisti totiž bežne nachádzali v pojme *ius* aj zmysel subjektívneho práva. Porov. Ulp. D 1,1,10,1.

⁶¹ Porov. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 58, 62 a 76.

Pozornosti neskorších bádateľov neuniklo ani Graciánovo rozlišovanie medzi pojmami *ius naturale a lex naturalis*, pričom podľa viacerých z nich bol vôbec prvým, kto v európskej právnej vede vedecky pertraktoval a vysvetlil rozdiely medzi nimi.⁶² Tým mal nastoliť ďalšie štandardy vo vzťahu k ich definíciám v teológii a kánonickom práve na celé stáročia.⁶³ Ako sme už viackrát uviedli, Gracián stotožnil prirodzené právo so Zlatým pravidlom, ktoré bolo vymedzené pozitívne alebo negatívne, veľmi podobné Ulpianovej definícii pojmu *ius*.⁶⁴ Do toho času však bolo prepojenie Zlatého pravidla s prirodzeným zákonom považované len za súčasť teologickej tradície, nie však právnickej. Gracián takýmto spôsobom úspešne skombinoval rímskoprávne závery so závermi teológov spôsobom, ktorý bol pre budúcnosť najdôležitejší. Tieto dve odlišné tradície pritom subsumoval pod spoločný termín *ius naturale*, ktorý do seba pojal aj výraz *lex naturalis*.⁶⁵ Najmä vďaka autorite Dekrétu v právnickej komunite a kvalite predložených definícií sa jeho závery čoskoro presadili aj v právnickej tradícii.⁶⁶ Silný

⁶² Slovo *lex* pritom Gracián vo všeobecnosti definoval takto: *Leges instituuntur, cum promulgantur, firmantur, cum moribus utentium approbantur. Sicut enim moribus utentium in contrarium nonnullae leges hodie abrogatae sunt, ita moribus utentium ipsae leges confirmantur.* D. 4, d. p. c. 3. Porov. tiež D. 1, cc. 3 a 5.

⁶³ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale.* In: *Jurist.* Vol. 68 (2008), s. 569 – 570.

⁶⁴ Porov. Ulp. D 1,1,10pr.

⁶⁵ Ako zaujímavosť možno z tohto hľadiska spomenúť, že približne v tom čase, keď Gracián spisoval svoj *Tractatus de legibus*, teda okolo roku 1130, začala rímska jurisprudencia s pojmom *ius* prenikať aj do jazyka pápežských listov. Z toho možno dedukovať, že výučba rímskeho a kánonického práva bola v Boloni v tom čase už plnom prúde, keďže rímskoprávna jurisprudencia zjavne tvarovala a ovplyvňovala prácu a myslenie úradníkov pápežskej kúrie. Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale.* In: YOUNG, S. E.: *Crossing Boundaries at Medieval Universities.* Leiden: Brill, 2011, s. 236 – 237 a 239. S týmto názorom nesúhlasí vedec Anders Winroth, podľa ktorého došlo k akceptovaniu rímskeho práva v justiniánskej podobe v Itálii až približne v poslednej štvrtine 12. storočia. Porov. WINROTH, A.: *The Making of Gratian's Decretum.* Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2000, s. 149 – 151. Bližšie k tejto problematike pozri tiež WESSELS, J. W.: *History of the Roman-Dutch Law.* Grahamstown: African Book Co., 1908, s. 480 – 481; HARTMANN, W./PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140 – 1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law.* Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 33; RUFFINI, F.: *L'actio spoliis – studio storico-giuridico.* Torino: Fratelli Bocca, 1889, s. 123 a 249 – 250; BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition.* London: Harvard University Press, 1983, s. 455 a REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo.* Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iura edition, 2010, s. 231 – 233 a 240 – 241.

⁶⁶ V tejto súvislosti možno napríklad spomenúť definíciu kánonistu Rufina († 1191), ktorý uviedol: *Est itaque naturale ius vis quedam humane creature a nature insita ad faciendum bonum cavendumque contrarium.* Spomínaný Huguccio zase napísal: *Hoc de iure vel precepto evangelico, quo quis iubetur*

podnet pre rozvíjanie Graciánových koncepcií dekrétistami predstavovala tiež jeho myšlienka prebratá z textu Izidorových Etymológií, že slovo *ius* je odvodené od *iustitia*.⁶⁷ Mnohí kresťanskí myslitelia v tejto súvislosti zároveň bežne zohľadňovali stoickú ideu, vyjadrenú aj Ciceronom, že spravodlivosť musí byť nielen prepojená s *ius*, ale musí predpokladať aj istú súvzťažnosť so spoločným dobrom.⁶⁸ Jeden z prvých komentátorov Dekrétu, už spomenutý Graciánov žiak Paucapalea, tak napríklad napísal, že spravodlivosť je konkludentne uzavretá zmluva prirodzenosti vynájdená na pomoc mnohým ľuďom.⁶⁹ Záver o prepojení medzi spravodlivosťou a spoločným dobrom napokon nasledovali aj ďalšie rané glosy dekrétistov, pričom v teológii ho zohľadnil napríklad aj Pierre Abélard (*Petrus Abaelardus*, † 1142).⁷⁰

Keďže Dekrét zaznamenal značný vplyv už čoskoro po svojom zostavení a neprestával ani v nasledujúcich storočiach, s Graciánovými závermi sa musel vyrovnáť aj najvýznamnejší teológ kresťanského Západu, Tomáš Akvinský (*Thomas Aquinas*, † 1274).⁷¹ Ten našiel vo svojej *Summa theologiae* (okolo rokov 1265 – 1272) v prirodzenom práve tri základné zmysly. Prvým bolo inklinovanie všetkých substancií k zachovaniu seba samej a vlastného druhu. V druhom rade mal na zreteli inštinky prírody prejavujúce sa v sexuálnych pudoch, ktoré človek má

alii facere quod sibi uult fieri et prohibetur alii facere quod sibi non uult fieri. Bližšie k tejto problematike pozri COLEMAN, J.: *Property and Poverty*. In: BURNS, J. H. (ed.): *The Cambridge History of Medieval Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 607 – 648. K definíciám prirodzeného práva u ďalších dekrétistov bližšie pozri tiež TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 62n.

⁶⁷ Porov. D. 1, c. 2. Bližšie k tejto problematike pozri tiež ASCHERI, M.: *The Laws of Late Medieval Italy (1000 – 1500): Foundations for a European Legal System*. Leiden: Brill, 2013, s. 72.

⁶⁸ Napriek tomu však netreba zabúdať na to, že samotní rímski právnici pojmy *iustitia*, respektíve *ius* so spoločným dobrom nespájali. Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 575.

⁶⁹ Konkrétne uviedol: *Iustitia est nature tacita conventio in adiutorium multorum inventa*. Porov. Summa. Bližšie k tejto problematike pozri KUTTNER, S.: *A Forgotten Definition of Justice. The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages*. London: Variorum, 1980, s. 80.

⁷⁰ Porov. Sent. Bližšie k tejto problematike pozri tiež WEINREB, L. L.: *Natural Law and Justice*. London: Harvard University Press, 1987.

⁷¹ O tom, že Tomáš Akvinský Graciánovo dielo veľmi dobre poznal vypovedá tiež skutočnosť, že v spomenutom komentári k Sentenciám (*Sententiae*) citoval Dekrét sedemkrát a v Teologickej sume až osemdesiatjedenkrát. Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: YOUNG, S. E.: *Crossing Boundaries at Medieval Universities*. Leiden: Brill, 2011, s. 239. Bližšie k pojednaniu o prirodzenom práve v diele Tomáša Akvinského pozri PORTER, J.: *Nature as Reason. A Thomistic Theory of the Natural Law*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005.

spolu s ostatnými živočíchmi. Po tretie to bolo nasmerovanie človeka k poznaniu Boha, z čoho vyplýva povinnosť nerobiť nič, čo by ubližovalo ostatným.⁷² Pri rozlišovaní medzi prirodzeným právom a právom pozitívnym aj Tomáš potvrdil, že prirodzené právo je nezmeniteľné, zároveň konštatoval, že v ľudských záležitostiach nie je nič také, pretože každá norma ľudského práva môže zlyhať a ani sa neuplatňuje univerzálnym spôsobom.⁷³ Tomáš zároveň odmietol stotožňovanie pojmov prirodzeného a Božieho práva, keďže Božie právo v jeho chápaní celkom presahovalo ľudskú prirodzenosť.⁷⁴ Ako Božie právo definoval to, čo vyhlásil Boh, ako aj to, čo možno nájsť v normách, ktoré sú prirodzene spravodlivé, ale ich spravodlivosť ľuďom uniká. Napokon k nemu zaradil aj ľudské normy, za predpokladu, že obsahujú spravodlivé Božie ustanovenia. Reflexiu stoických a rímskoprávných ideí možno badať v závere, že pod pojmom prirodzeného práva rozumieme najmä to, keď niekto dá toľko, koľko má dostať (... *cum aliquis tantum dat ut tantundem recipiat*).⁷⁵ Keďže to, čo je prirodzené, má nezmeniteľnú prirodzenosť a nevyhnutne takým zostáva, nemožno to spájať s ľudskou prirodzenosťou, ktorá sa prirodzene mení, z čoho tiež pramenia rôzne chyby a nedostatky.⁷⁶ V názore na prirodzené právo v subjektívnom zmysle sa vo všeobecnosti predpokladá, že Tomáš nikdy neuznal, že by sa *ius* mohlo stotožňovať s ľudskou *facultas*, tobôž nie znamenať subjektívne právo. Preto sa zásadne akceptuje záver, že Tomáš o *ius* nikdy neuvažoval ako o moci alebo možnosti a nedisponoval ani vlastnou teóriou subjektívnych práv.⁷⁷

⁷² Porov. Summa theol. I–II, q. 94, a. 2. Bližšie k tejto problematike pozri GAUDEMET, J.: La doctrine des sources du droit dans le Décret de Gratien. In: *Revue de droit canonique*. Vol. 1 (1951), s. 6n.

⁷³ Porov. Summa theol. II–II, q. 57, arg. 2.

⁷⁴ Porov. Summa theol. II–II, q. 57, a. 2, arg. 3.

⁷⁵ Porov. Summa theol. II–II, q. 57, a. 2 co.

⁷⁶ Tomáš potom uviedol príklad ustanovenia, s ktorým pracoval aj Gracián, že je prirodzene správne, aby bola pri úschove (*depositum*) uložená vec vrátená depozitárom deponentovi. Ak by však bolo pravdou, že ľudská prirodzenosť je vždy správna, táto povinnosť by sa musela zachovať bezvýhradne a za každých okolností. Možno však od nej upustiť napríklad vtedy, ak by bol deponent človek so zvrátenou vôľou a hrozilo by, že použije predmet depozitu na konanie zla (ak by uloženou vecou bola napríklad zbraň a jej vydanie by žiadal rozzúrený človek alebo nepriateľ štátu). Porov. Summa theol. II–II, q. 57, a. 2 ad 1. Je pritom zrejmé, že kým Gracián vnímal tento príklad cez prizmu rímskoprávneho pravidla *ius suum cuique tribuere*, teda v zmysle prirodzeného práva, Tomáš k nemu pristúpil z hľadiska jeho vnímania ako *lex*, teda v kontexte pozitívneho rímskeho práva, ktoré tieto kontrakty upravovalo. Bližšie k tejto problematike v rímskoprávnom vymedzení pozri napríklad REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava: Iura edition, 2003, s. 359–361.

⁷⁷ FINNIS, J.: *Aquinas: Moral, Political, and Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 134–135.

Pri rozlišovaní medzi pojmami *ius naturale* a *lex naturalis* Tomáš v Teologickej sume v terminológii značne varioval, čo naznačuje, že termín *ius naturale* začala v jeho časoch akceptovať aj teologická tradícia, ktorá do toho času pracovala prevažne s termínom *lex naturalis*.⁷⁸ Keď však analyzoval pojem prirodzenosť viac do hĺbky, a to najmä v staršom komentári k Sentenciám Petra Lombardského (*Petrus Lombardus*, † 1160) približne z roku 1256, nikdy nepoužil pojem *ius naturale*, pracujúc len s termínom *lex naturalis*.⁷⁹ Aj Peter Lombardský napokon vo svojom diele používal len tento výraz. Keďže Tomáš preukázateľne poznal Graciánovo úvodné *dictum*, možnosť prepojenia Zlatého pravidla s prirodzeným zákonom sa mu ponúkla najmä pri komentovaní tretej knihy Sentencií, avšak neurobil tak.⁸⁰ Tomáš nenazval Zlaté pravidlo predpisom prirodzeného zákona ani vo svojich neskorších prácach, keďže pre neho bol jediným relevantným pojmom na označenie prirodzeného práva výraz *lex naturalis*, nie *ius naturale*.⁸¹ Z toho možno tiež dedukovať, že pri svojej práci nedisponoval staršími teologickými dielami, z ktorých vychádzal pri koncipovaní svojich prirodzenoprávnych záverov Gracián. Je teda zrejmé, že vymedzenie pojmu *ius naturale* v Dekréte sa Tomášovi do jeho schémy definícií nehodilo, pričom všetko navyše naznačuje, že s Graciánovým prístupom ani nesympatizoval. To sa prejavilo okrem iného aj v skutočnosti, že ani raz nevyužil vo svojich úvahách bohatosť tohto termínu pertraktovaného vtedajšou jurisprudenciou.⁸² Tomuto záveru sa však nemožno celkom čudovať, keďže Tomáš jednoducho nebol právnikom. Z istého hľadiska sa ku Graciánovmu stanovisku priblížil, keď sa vo štvrtom článku deväťdesiatej štvrtej otázky opýtal, či *lex naturae* bol ten istý pre všetky ľudské stvorenia, citujúc Graciánov záver, že *ius naturale* je to, čo je obsiahnuté v Starom a Novom zákone. Poznamenal však, že predmetné židovsko-kresťanské texty nie sú akceptované všetkými, a odpoveď preto musí znieť negatívne. V nadväznosti na to potom uviedol pár protiarumentov, vrátane textu Izidora zo Sevilly, ktorý Gracián zahrnul do siedmeho kánonu prvej dištinkcie. Túto kontroverziu napokon Tomáš vyriešil tak, že sa spoľahol na tvrdenia Aristotela (Αριστοτέλης, † 322 pred Kr.), nie právnikov,

⁷⁸ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis* and *ius naturale*. In *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 578 a 582.

⁷⁹ K porovnaniu používania oboch pojmov v dielach Izidora zo Sevilly a Tomáša Akvinského bližšie pozri PATTARO, E. (ed.): *The Law and the Right. A Reappraisal of the Reality that Ought to Be. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Volume 1. Berlin: Springer, 2005, s. 318n.

⁸⁰ Porov. Sent. 3,36–37.

⁸¹ Porov. Summa theol. I–II, q. 94, a. 2; I–II, q. 91, a. 2; I–II, q. 94, a. 5 a I–II, q. 94 a. 4 co.

⁸² Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis* and *ius naturale*. In: YOUNG, S. E.: *Crossing Boundaries at Medieval Universities*. Leiden: Brill, 2011, s. 241 – 242, 247 a 249.

s tým, že k prirodzenému zákonu patria tie pravidlá, ku ktorým ľudia prirodzene inklinujú na základe rozumu.⁸³

Je len prirodzené, že autorita Tomáša Akvinského viedla nielen ďalších teológov, ale aj kánónistov k tomu, aby jeho názory preberali do svojich diel, prípadne ich konfrontovali so svojimi závermi. Miestami sa pritom zachádzalo až tak ďaleko, že právnici prestávali pracovať s Graciánovým dielom, uprednostňujúc Tomášove úvahy a teologickú tradíciu na úkor právnickej tradície.⁸⁴ Definíciu prirodzeného zákona viac-menej v chápaní Tomáša Akvinského tak napríklad prevzal aj kánónista Panormitanus (*Nicolò de' Tudeschi*, † 1445), ktorý uviedol, že *lex naturalis* nie je ničím iným, než dojmom Božského osvietenia v nás. *Lex naturalis* preto predstavuje podiel na Večnom zákone (*lex aeterna*), ktorý je v každom rozumnom stvorení.⁸⁵ Neskoršie snahy o kombinovanie teologických záverov Tomáša Akvinského

⁸³ V origináli: *Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, ad legem naturae pertinent ea ad quae homo naturaliter inclinatur; inter quae homini proprium est ut inclinetur ad agendum secundum rationem. Ad rationem autem pertinent ex communibus ad propria procedere, ut patet ex I Physic. Summa theol. I–II, q. 94, a. 4 co.*

⁸⁴ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 585.

⁸⁵ V origináli: *Nota ex isto textu quod omnes leges distinguuntur in duas species dumtaxat, aut enim sunt divine aut humane. Et nota quod divine constant natura, humane vero moribus. Ex quibus infero ad duo. Et primo quod lex naturalis potest dici divina: non enim humana, ergo divina. Et quod dici posset divina patet per illud verbum 'natura'. Hinc dicit beatus Thomas in prima secunde q. xcia articulo ii. (I–II, q. 91, a. 2) quod naturalis lex nihil aliud est quam impressio divini luminis in nobis, unde secundum eundem lex naturalis est participatio legis eterne in rationali creatura. Výraz *lex aeterna* použil Tomáš na označenie uskutočňovania sa Božieho plánu (Prozreteľnosti) v každej bytosti i celej ľudskej spoločnosti. Porov. Summa theol. I–II, q. 91, a. 2. V hierarchii práv teda stálo u Tomáša na vrchole *ius divinum*, teda *lex aeterna*, ktorý predstavoval právo Božského poriadku v jeho čírej a dokonalej forme. Tento Boží rozum bol zároveň najvyšším Večným zákonom, ktorý riadi tento svet. V origináli: *Tota communitas universi gubernatur ratione divina*. Summa theol. II–I, q. 91, a. 1. V jeho chápaní je teda Večný zákon vpísaný do srdca každého človeka ako rozumnej bytosti a odráža sa v ňom ako *lex naturalis*, teda ako prirodzený morálny zákon, ktorý je spoznatelný i skazenými dušami. Tento prirodzený zákon, ktorý stojí pod *ius divinum*, je zároveň obrazom Božského poriadku stvorenia, ktorý sa odráža v ľudskej rozumnosti. Ten nariaďuje človeku niečo konať a iného sa strániť, a to bez ohľadu na ľudské pozitívne právo. Porov. GREWE, W. G.: *The Epochs of International Law*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2000, s. 84 – 85. V duchu náuky Tomáša Akvinského sa v kánónistike preto akceptuje, že len také vyjadrenie pozitívneho ľudského práva je opodstatnené, ktoré vychádza z ústredného Večného zákona. Každý cirkevný zákon by mal teda predstavovať vyjadrenie časopriestorovej aktualizácie základnej normy (hodnoty), ktorá ho legitimuje a zároveň limituje. V takom prípade hovoríme o tzv. procese deuteronimizácie, ktorý predstavuje správne a spravodlivé konanie ľudského zákonodarcu (cirkevného, ale tiež civilného), rešpektujúceho základnú axiologickú zásadu vychádzajúcu z Božieho Večného zákona. Porov. WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain: Peeters Press, 1991, s. 15n a PATTARO, E. (ed.): *The Law and the Right. A Reappraisal of the Reality that Ought to Be. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Volume 1. Berlin: Springer, 2005, s. 318 – 319.*

so staršou právnickou tradíciou vychádzajúcou z Graciánovho dekrétu napokon viedli k viacerým nezrovnalostiam. Aj napriek týmto ojedinelým pokusom, ktoré sa prejavili v niektorých právnických dielach, sa najneskôr na začiatku novoveku presadilo chápanie *lex naturalis* v duchu Tomášovej náuky.⁸⁶ V tomto vymedzení ho napríklad použil aj už spomenutý Francisco Suárez, ktorý písal o prirodzenom zákone v *Tractatus de legibus ac Deo legislatore*, rozvíjajúc však, na rozdiel od Tomáša, vlastnú doktrínu subjektívnych prirodzených práv.⁸⁷ Kánonista Manuel González Téllez (+ 1649) napokon spísal jednu z posledných kánonistických rozprav o prirodzenom práve, ktorá uprednostnila premisy stredovekej jurisprudencnej tradície.⁸⁸ Aj on, podobne ako Panormitanus, používal a citoval Tomášovo dielo extenzívnym spôsobom, avšak Tomášovu terminológiu použil len jediný raz. Sám napokon zvolil na opis pojmu prirodzeného práva, v zmysle rímskoprávných záverov, termín *praecepta*, nie *leges*. Za najdôležitejšie pritom považoval schopnosť ľudskej bytosti konať dobro a vyhýbať sa zlému (*bonum faciendum et per contrarium malum vitandum*). Potom sa už obrátil výlučne k právnickej tradícii, tvrdiac, že človek by mal žiť počestne a neškodiť svojim blížnym.⁸⁹ Svoje úvahy zakončil odkazom na úvodné *dictum* Graciánovho dekrétu s tým, že všetky prirodzenoprávne normy sú v Božskej múdrosti Krista vyjadrenej v Zlatom pravidle.⁹⁰

Záver

Ako sme videli, Gracián pri svojom pojednaní o prirodzenom práve, ktoré možno nájsť roztrúsené vo viacerých dištinkciách *Tractatus de legibus*, podpísal svoje tvrdenia predovšetkým závermi Izidora zo Sevilly, z čoho pramenili via-

⁸⁶ Porov. PENNINGTON, K.: *Lex naturalis and ius naturale*. In: YOUNG, S. E.: *Crossing Boundaries at Medieval Universities*. Leiden: Brill, 2011, s. 249.

⁸⁷ Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *Liberty & Law. The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 301 – 315.

⁸⁸ Porov. TÉLLEZ, G. E.: *Commentaria in quinque libros decretalium*. 5 vols. Venice: Apud Haeredes Balleonios, 1766, 1,3–6. Bližšie k tejto problematike pozri PENNINGTON, K.: *Sovereignty and Rights in Medieval and Early Modern Jurisprudence: Law and Norms without a State*. In: JUSTENHOVEN, H. – G., TURNER, J. (eds.): *Rethinking the State in the Age of Globalisation: Catholic Thought and Contemporary Political Theory*. Münster: LIT Verlag, 2003, s. 117 – 141.

⁸⁹ Porov. Ulp. D 1,1,10,1 a Inst. Iust. 1,1.

⁹⁰ V origináli: *Haec omnia praecepta respectu omnium hominum hoc uno clausit divina sapientia Christi Domini apud Matth. 7: Omnia quaecumque vultis, ut faciunt vobis homines, et vos facite illis. Haec est enim lex et propheta*.

ceré nezrovnalosti. Pre Izidora tak napríklad nebolo prirodzené právo pravidlom odvodeným zo Svätého písma, ako u Graciána, ale výsledkom správania inštinktov. Táto skutočnosť je zrejماً najmä z príkladu, že kým Izidor písal o spoločnom vlastníctve ako o aspekte prirodzeného práva, Sväté písmo súkromné vlastníctvo uznávalo. Graciánova koncepcia však vychádzala najmä z prác starších teológov, sčasti zo záverov rímskych právnikov, na základe čoho došlo nielen k prepojeniu a zlúčeniu teologickej tradície s tradíciou právnickou, ale tiež kresťanského hľadiska s náhľadmi pohanských stoikov. Ako je totiž všeobecne známe, stoické idey o prirodzených právach boli bežne asociované s chápaním apoštola Pavla o prirodzenom zákone vpísanom do ľudských sŕdc.⁹¹ Gracián tak skombinoval rímske právo a teologickú tradíciu spôsobom, ktorá bola pre budúcnosť najdôležitejšou. Ako bolo zrejماً z predchádzajúceho výkladu, takmer všetky kontroverzie a na prvý pohľad ťažko pochopiteľné závery sa podarilo vysvetliť už raným komentátorom Dekréty, ktorí pridali vlastné náhľady, podstatne ovplyvniac ďalší vývoj prirodzenoprávnych náuk. Na rozdiel od stoikov, ktorí vnímali *ius naturale* ako právo prenikajúce celým vesmírom, dekrétisti ho definovali v rozmedzí moci alebo možnosti či schopnosti vrodenej do prirodzenosti každého človeka. Od toho času sa tak stále viac rozvíjali myšlienky, na základe ktorých sa tento pojem používal aj na vymedzenie zóny autonómie každého jednotlivca. Celkom prirodzene ich teórie nevychádzali z premisy, že každý človek môže bezcitne sledovať len svoje vlastné záujmy a práva, a preto ich uplatňovanie ohraničili prirodzeným morálnym zákonom.

Ako je zrejماً, prvé prirodzenoprávne teórie neboli založené na apoteóze sebeckého egoizmu, ale boli odvodené z pohľadu na človeka ako slobodnú, rozumom obdarenú, morálneho rozoznávania schopnú bytosť, ktorá sa voči ostatným nielen vymedzuje, ale aj prepája väzbami spravodlivosti a dobročinnosti.⁹² Ako sme už pritom uviedli, dekrétistami rozvinutá subjektívna idea prirodzeného práva nebola odvodená špecificky z kresťanského Zjavenia, alebo od nejakej všetko objímajúcej kozmickej harmónie, ale od chápania samotnej ľudskej prirodzenosti. Vo všeobecnosti preto platí, že kým stoická reflexia pojmu *ius naturale* nikdy nevedla k doktríne prirodzených práv, kánonistická reflexia áno. A hoci

⁹¹ Porov. Hebr 10,16 a Rim 2,14–15. Bližšie k tejto problematike pozri TIERNEY, B.: *Liberty & Law. The Idea of Permissive Natural Law, 1100 – 1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 2014, s. 7.

⁹² Porov. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 65 – 66 a 76.

tieto snahy napokon nedospeli k jej plnému rozvinutiu v modernom zmysle, dekrétistom sa podarilo nastaviť ďalší smer diskusie, ktorý napredoval k špecifikovaniu prirodzených práv nevyhnutne dodržiavaných a prakticky uplatňovaných všade a za každých okolností. Najmä vďaka ich činnosti tak začali byť približne od roku 1300 niektoré osobité práva chránené v termínoch prirodzeného práva, čo vydláždilo cestu na formovanie teórií prirodzených práv, ktoré sa naplno prejavili v dielach klasikov 17. storočia.⁹³ Zaujímavosťou zostáva, že ich myšlienky poväčšine vychádzali z teologických záverov Tomáša Akvinského. Ten však nemohol ako neprávnik pochopiť viaceré nuansy Graciánovho dekrétu a právnickej vedy, na základe čoho došlo k novej interpretácii starších textov a značnému ochudobneniu prirodzenoprávneho diskurzu.⁹⁴ Aj v tejto súvislosti si môžeme na záver položiť otázku, ako by sa asi predmetné teórie vyvíjali, keby nevychádzali z teologickej tradície tomizmu, ale uprednostňovali by do najmenších detailov rozpracované právnické závery vychádzajúce z Graciánovho diela. V ich chápaní totiž pojem *ius naturale* vo svojej najčistejšej forme do seba pojal tri najdôležitejšie prirodzenoprávne hodnoty: *aequitas*, *iustitia* a *ratio*.⁹⁵

⁹³ Z nich by sme mohli spomenúť najmä úvahy o majetkových právach, súhlase s vládou, práve na sebaobranu, právach nevercov, manželských právach, procesnom práve a neskôr tiež práve na spravodlivý proces, vychádzajúceho z prirodzeného práva na sebaobranu. Osobitne možno tiež spomenúť myšlienky individuálnych práva jednotlivcov v rámci korporátnych spoločností, ktoré boli obdobne rozvinuté ešte v období vrcholného stredoveku. Porov. TIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, s. 70.

⁹⁴ Porov. CHODOROW, S.: *Christian Political Theory and Church Politics in the Mid-Twelfth Century. The Ecclesiology of Gratian's Decretum*. Berkeley: University of California Press, 1972, s. 100 – 101.

⁹⁵ Porov. Paul. D 1,1,11. Bližšie k tejto problematike pozri PENNINGTON, K.: *Lex naturalis* and *ius naturale*. In *Jurist*. Vol. 68 (2008), s. 573, 578 a 591.

V úvode tohto príspevku by som sa chcel poďakovať pani profesorke za obetavú prácu, ktorú vykonala pre rozvoj slovenskej právnej vedy, a za pozitívnu stopu, ktorú vo mne zanechala počas vysokoškolského štúdia. Samozrejme, by som jej chcel zaželať veľa ďalších úspechov v pracovnom, ale aj v súkromnom živote.

Adrián Jalč

**RESTORATÍVNA A RETRIBUTÍVNA JUSTÍCIA
V KONTEXTE SÚČASNEJ TRESTNEJ SPRAVODLIVOSTI**
RESTORATIVE AND RETRIBUTIVE JUSTICE
IN THE CONTEXT OF THE CURRENT CRIMINAL JUSTICE

doc. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: V súčasnosti tradičná trestná politika čelí problémom, ktoré vyplývajú z nárastu trestnej činnosti. Trestná spravodlivosť založená na represívnych prístupoch nie je schopná čeliť vážnym prekážkam a problémom, najmä pokiaľ ide o efektívnosť trestu, nedostatočnú ochranu obetí a preťaženosť súdnictva. Modely trestného súdnictva založené na princípoch restoratívnej spravodlivosti sa vo svete čoraz viac využívajú, kým tradičné systémy trestného súdnictva čelia vážnej kríze. Konceptia restoratívnej justície je jedným z progresívnych prístupov k trestnému právu, ktorá si zaslúži byť implementovaná do slovenského trestného konania.

Kľúčové slová: alternatívne tresty, restoratívna spravodlivosť, princípy a zásady retributívnej spravodlivosti, elektronické monitorovanie osôb, probační a mediační úradníci

Abstract: Nowadays, traditional criminal policy is facing its limits and is unable to cope with the rising criminality. Current criminal justice based on repressive approaches is unable to face serious obstacles and problems, namely in efficiency of punishment, poor protection of victims, and slow and overburdened criminal courts. The models of criminal judiciary based on principles of restorative justice have been unveiled while traditional systems of criminal justice are facing a serious crisis. The conception of restorative justice is one of the most modern and progressive of current approaches to criminal law that deserves to be implemented into the Slovakian criminal judiciary system.

Key words: Alternative Punishments, Restorative justice, Principles and Features of the Retributive justice, Electronic Monitoring of Persons, Probation Officers and Mediators

I. Úvod

Pojem restoratívna justícia je odvodený z anglického slova *restore*, čo v preklade znamená navrátenie do pôvodného stavu a v súčasnosti je známa aj ako politika 21. storočia. V rámci tejto koncepcie sa dostávajú do popredia pojmy, ako je skutočná ľútosť páchatela a odpustenie obete.¹

Základom inštitútu restoratívnej justície je, že trest prestáva byť chápaný ako porušenie verejného záujmu, ale do popredia sa dostáva osoba obete trestného činu. Najdôležitejšie už nie je len adekvátne potrestanie páchatela, ale zistenie, komu bola trestným činom spôsobená ujma, hľadanie spôsobov, ako túto ujmu napraviť a snaha o urovnanie konfliktu medzi páchatelom trestného činu a obeťou. O restoratívnej starostlivosti môžeme hovoriť v prípade, ak sa zapojí páchatel, poškodený a v neposlednom rade aj spoločnosť. Ďalším cieľom restoratívnej justície je, aby páchatel prevzal zodpovednosť za trestný čin, ktorý spáchal. Páchatel by si mal uvedomiť následky svojho činu a snažiť sa pochopiť svoju obeť. Pochopenie svojho činu je najlepší spôsob, ako zabrániť páchatelovi v páchaní ďalšej trestnej činnosti, zároveň aj veľmi náročný, a to najmä v podmienkach väzenia. Pojmy alternatívne tresty a restoratívna justícia sú si obsahovo veľmi podobné, ale nejde tu o synonymá. V rámci inštitútu restoratívnej justície je možné využívať trest odňatia slobody, na druhej strane však ukladanie trestov vykonávaných na slobode je pre realizáciu cieľov restoratívnej justície efektívnejšie.²

Howard Zehr napísal dielo *Changing Lenses*, kde sa o restoratívnom prístupe vyjadril, že: „*restoratívna justícia je proces, ktorý v maximálnej miere zapája všetkých, ktorých sa dané konanie týkalo. Restoratívna justícia sa usiluje o maximálnu mieru uzdravenia a obnovy trestným činom narušených vzťahov, a za týmto účelom účastníkom umožňuje spoločne identifikovať spôsobené ujmy a vzniknuté potreby a od nich sa odvíjajúce povinnosti a záväzky.*“³

Aj Organizácia spojených národov sa vyjadrila k pojmu restoratívna justícia, podľa ktorej: „*restoratívna justícia predstavuje proces riešenia trestnej činnosti so zameraním sa na náhradu ujmy, ktorá bola spôsobená poškodenému, zachovávajúc pritom páchatelovu zodpovednosť za jeho činy, a tiež časté zapojenie sa spoločnosti do*

¹ MRÁZEK, P. *Mediácia. Alternatívne riešenie sporov v trestnom práve*. Vysoká škola v Sládkovičove, 2012, s. 88. ISBN 978-80-89267-83-5

² ŠČERBA, F. *Alternatívni tresty a opatrení v nové právni úprave*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 30. ISBN 978-80-87576-93-9

³ ZEHR, H. *The little book of Restorative justice*. Intercourse. PA: Good Books. 2002, s. 37

riešenia toho konfliktu.“ Existuje viacero definícií restoratívnej justície, ktoré majú spoločné aj rozdielne prvky, vždy však ide o určitý druh nápravy poškodených vzťahov, kde samotné trestanie nie je primárne.⁴

Restoratívna justícia tvrdí, že každý páchatel' je iný, a nie pre každého predstavuje trest odňatia slobody najlepší spôsob na jeho prevýchovu. Existuje veľké množstvo páchatel'ov, pre ktorých alternatívne tresty predstavujú dostatočné potrestanie a ponaučenie, aby viac trestnú činnosť nepáchali. Do tejto skupiny zaraďujeme napríklad páchatel'ov, ktorí predtým trestnú činnosť nepáchali, tzv. prvopáchatel'ov, ktorí spáchali menej závažnú trestnú činnosť a na ktorých by mohol trest odňatia slobody zanechať negatívne následky. Ľudia po výkone trestu odňatia slobody majú často problém zaradiť sa do bežného života, nájsť si prácu či udržiavať medziludské vzťahy.⁵

V zahraničnej literatúre je restoratívna justícia chápaná v dvoch rovinách. V rámci prvej ide o proces, ktorý združuje všetky zainteresované strany, ktoré boli dotknuté a rovnako aj ich rodinných príslušníkov či políciu. Dochádza medzi nimi k diskusií, v ktorej si vysvetlia, aké ujmy boli komu spôsobené a snažia sa nájsť najlepší spôsob riešenia danej veci. Na druhej strane je názor, že sú to práve hodnoty, ktoré odlišujú restoratívnu justíciu od represívnej štátnej spravodlivosti. Dostačujúca je bolesť spôsobená samotným trestným činom a snaha o vyvarovanie sa bolesti samotným trestom. Trest by mal byť primeraný k nespravodlivosti, ktorá bola spôsobená.⁶

Restoratívna justícia sa často v odbornej literatúre označuje ako protiklad retributívnej justície, avšak existuje aj mnoho názorov, že nejde o absolútne protiklady. Príkladom je nahradenie škody poškodenému, čo sa uplatňuje aj v rámci restoratívnej, aj v rámci retributívnej justície. S vývojom spoločnosti dochádzalo aj k rozvíjaniu kriminality, ktorá je pre spoločnosť nežiaducim javom a postupne vznikala potreba sa proti páchatel'om trestnej činnosti brániť. Dlhú dobu sa za najsprávnejší spôsob riešenia tohto problému považovalo uloženie trestu ako reakcia na spáchanie trestného činu, čo predstavuje jeden zo základných pilierov retributívnej justície. Retributívna justícia chápe trestný čin v technických ter-

⁴ STRÉMY, T. Teoreticko-metodologické východiská restoratívnej justície. In: *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2014, s. 63. ISBN 978-80-7502-104-5.

⁵ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L., VRÁBLOVÁ, M.: *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, 344 s. ISBN 978-80-7502-075-8

⁶ BRAITHWAITE, J. STRANGE, H. *Restorative Justice and Civil Society*. United States of America: Cambridge University Press, 2001, s. 1 – 3. ISBN 978-0-521-00053-6.

mínoch len ako zaslúžený následok páchatelovho konania a nechápe jeho plný sociálny a morálny význam. Podstatným rozdielom je, že potreby obetí trestných činov sú v rámci retributívnej starostlivosti nepodstatné, na rozdiel od restoratívnej, kde sa pokladajú za primárne. V retributívnej justícii je páchanie trestnej činnosti chápané najmä ako previnenie voči štátu a narušovanie zákonnosti a nie samotných medziludských vzťahov. Retributívna justícia sa snaží o povzbudenie páchatela, aby sám chcel komunikovať so svojou obeťou, pochopiť ju a napraviť svoje činy, pričom v retributívnej justícii je primárne potrestanie, aby štát uznal páchatelovi jeho vinu a uložil mu trest bez riešenia jeho resocializácie a prevýchovy. V rámci restoratívnej justície spáchaním trestného činu dochádza najmä k rozbitiu vzťahov vzniknutých v spoločnosti medzi ľuďmi, kým v retributívnej ide o striktné porušenie pravidiel.⁷

V rámci retributívnej justície je za obeť vnímaný predovšetkým štát, a krivda spôsobená samotnej obeti a jej potreby sú v úzadí vnímané len ako určitý spôsob na dosiahnutie usvedčenia páchatela. Prvok, ktorý chýba v rámci retributívnej justície, je snaha, aby samotná obeť trestného činu mala pocit, že sa aktívne zúčastňuje na riešení prípadu, pocit, že nestojí len v úzadí. Kľúčové rozhodnutia už nie sú v rukách polície či prokurátorov, už nejde o povinnosť, aby sa tieto osoby zúčastnili na dialógu medzi obeťou a páchatelom, ale len určitú možnosť, ktorú majú, aby poskytli jednotlivým stranám pomoc či radu. Obeť trestného činu môže pociťovať určitý pocit slabosti či dokonca zlyhania, že nezabránila trestnej činnosti a treba, aby sa jej poskytol opäť pocit kontroly.

Rovnako neefektívne v rámci retributívnej justície je, že zastáva názor, že samotné spôsobenie utrpenia a bolesti páchatelov trestom je postačujúca náhrada, pričom škoda vzniknutá trestným činom je samotným výkonom trestu nedotknutá. Treba zdôrazniť, že nevzniká len škoda samotnej obeti, osobám, ktoré sú blízke obeti, ale určitým spôsobom vzniká škoda samotnému páchatelovi a spoločnosti. Škoda spôsobená obetiam môže mať rôzne formy – finančnú, fyzickú alebo duševnú, ktorá môže pretrvávať dlhodobo a v závislosti od toho treba uvážiť, aký spôsob náhrady by bol pre konkrétny prípad najviac vyhovujúci. Škody existujúce u páchatela trestného činu tiež nie sú zanedbateľné. Na jednej strane sa mohli v živote páchatela vyskytnúť skutočnosti, ktoré prispeli k spáchaniu trestného činu, ako napríklad páchanie trestnej činnosti na samotnom páchatelovi či už v detstve

⁷ STRÉMY, T. Teoreticko-metodologické východiská restoratívnej justície. In: *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2014, s. 69 – 70. ISBN 978-80-7502-104-5.

formou detského násilia alebo v dospelosti. Ak sa ich problémom v minulosti nevenovala dostatočná pozornosť a neriešili sa, je predpoklad, že aj oni budú páchať trestnú činnosť, keď sa opäť dostávame k tomu, že samotné potrestanie páchatela je na vyriešenie problému nepostačujúce. Druhý typ škody môže páchatelovi vzniknúť po dokonaní trestného činu. Spoločnosť ho odsúdi a vznikajú rôzne problémy pri nadväzovaní medziludských vzťahov či pri hľadaní zamestnania.⁸

V rámci trestného systému by sa mali spojiť najlepšie prvky koncepcie restoratívnej a retributívnej justície. Veľký pokrok v tejto oblasti môžeme pozorovať na Novom Zélande, kde sa snaha zapracovať tie najlepšie prvky z restoratívnej justície do existujúceho systému prejavila už aj v praxi. Výsledkom bol tzv. *Sentencing Act*, ktorý okrem iného v článku 7 definuje aj základné zásady, ktorými je súd povinný riadiť sa pri ukladaní jednotlivých trestov páchatelom. Zaradujeme sem tieto zásady:

„1. Priviesť páchatela k prijatiu zodpovednosti a k uvedomeniu si škôd, ktoré spôsobil obeti a komunite;

2. Zabezpečiť potreby, ktoré vznikli obetiam trestného činu;

3. Zaisťiť náhradu škody, ktorá vznikla v príčinnej súvislosti s trestným činom;

4. Odsúdiť páchatelovo protiprávne konanie;

5. Odstrániť páchatela a ďalšie osoby od spáchania rovnakého alebo podobného trestného činu;

6. Ochrániť komunitu pred páchatelom;

7. Napomôcť páchatelovi jeho rehabilitáciu a reintegráciu.“⁹

Restoratívna justícia má viacero cieľov a jedným z nich je zmeniť myslenie zákonodarcov jednotlivých štátov, aby postupne začali vnímať jej prínos a začali jej jednotlivé prvky zavádzať do právnych poriadkov týchto štátov. Okrem toho je dôležité, aby spoločnosť pochopila a uvedomila si dôležitosť jednotlivých programov restoratívnej justície a aby nastalo ich začleňovanie do tradičného súdnictva.¹⁰

⁸ ŠIMOVČEK, I., SZABOVÁ, E. Princípy restoratívnej justície vo vzťahu k trestaniu právnických osôb. In: *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2014, s. 130 – 136. ISBN 978-80-7502-104-5.

⁹ MAŠLANYOVÁ, D., ZEMAN, Š. K prínosu restoratívnej justície a k jej aplikácii v Slovenskej republike. In: *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava: Leges, 2015, s. 284. ISBN 978_80-7502-104-5

¹⁰ STRÉMY, T, JURÍŠOVÁ, K. Niekoľko postrehov a poznámok k trestu zákazu účasti na verejných podujatiach. In: *Alternativní řešení trestních věcí (trestněprávní, trestněprocesní a kriminologické aspekty)* 86-87.

II. Alternatívy k trestu odňatia slobody

Rekodifikácia trestného práva uskutočnená Trestným zákonom (zákon č. 300/2005 Z. z.) a Trestným poriadkom (zákon č. 301/2005 Z. z.) so sebou priniesla mnohé zmeny smerujúce k priblíženiu sa k európskemu štandardu. V spoločnosti sa prejavila snaha o prepracovanie niektorých používaných, avšak na druhej strane nie úplne efektívnych trestnoprávnych inštitútov. V rámci vyspelých štátov dochádza k postupnému obmedzovaniu ukladania trestu odňatia slobody, namiesto ktorého sa do popredia dostávajú iné formy trestu. Tieto otázky sú spojené aj s Kongresom OSN, ktorý sa konal v Havane v roku 1950 a s Kongresom OSN, ktorý sa konal v Miláne v roku 1985, kde sa riešili alternatívy trestu odňatia slobody a kde sa nastolila požiadavka, aby jednotlivé krajiny začali využívať trest odňatia slobody ako trest poslednej inštancie – *ultima ratio*. Aj v Slovenskej republike sa postupne menia filozofia ukladania trestov. Prejavili sa snahy o zníženie prípadov ukladania trestu odňatia slobody len na prípady, keď je to nevyhnutné na ochranu spoločnosti, a postupne sa nahrádza alternatívnymi trestami.¹¹

Snaha o alternatívne riešenie trestných vecí sa rozvíja vo viacerých rovinách. V prvej rovine dochádza k potrestaniu páchatela bez uloženia trestu. V prípade, že to súd uzná za vhodné a pre páchatela postačujúce, rozhodne o upustení od potrestania podľa § 40 Trestného zákona, o upustení od súhrnného a ďalšieho trestu na základe § 44 Trestného zákona o upustení od potrestania mladistvého podľa § 98 Trestného zákona a podmiennečné upustenie od potrestania podľa § 101 Trestného zákona. Druhá rovina predstavuje potrestanie páchatela jedným z alternatívnych trestov. Rozlišujeme vymedzenie alternatívnych trestov v širšom zmysle, kde zaraďujeme: trest domáceho väzenia, trest povinnej práce, peňažný trest, podmiennečný odklad výkonu trestu odňatia slobody, podmiennečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom a vymedzenie alternatívnych trestov v užšom zmysle, keď medzi alternatívne tresty zaraďujeme trest domáceho väzenia, trest povinnej práce, peňažný trest, podmiennečný odklad výkonu trestu odňatia slobody a nakoniec podmiennečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom. Tretí typ vyba-venia vecí v trestnom konaní predstavujú tzv. odklony, medzi ktoré zaraďujeme napríklad podmiennečné zastavenie trestného stíhania, podmiennečné zastave-

¹¹ VANKOVÁ, K. *Probačná a mediačná služba*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015, s. 115. ISBN 978-80-558-0748-5.

nie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného, zmier, konanie o dohode o vine a treste.¹²

V súčasnosti sa stretávame s rôznymi názormi na problematiku alternatívnych trestov a tým, čo v skutočnosti za alternatívne tresty považovať. Ich definíciu nenájeme v slovenskom Trestnom zákone, nájdeme ju však vo viacerých medzinárodných dokumentoch. Najčastejšie sa stretávame s názorom, že alternatívne tresty sú tresty, ktoré súd uloží v prípadoch, keď by inak mohol páchatela odsúdiť na nepodmienečný trest odňatia slobody a spravidla sa ukladajú pri menej závažných prípadoch.¹³

Alternatívne tresty v sebe zahrňujú veľké množstvo výhod, či už pre odsúdeného alebo štát či spoločnosť. Trest odňatia slobody so sebou prináša negatíva, ako sú napríklad izolácia od rodinného či pracovného prostredia, či možnosť, že odsúdený si osvojí ďalšie kriminálne návyky. Okrem negatív, ktoré so sebou trest odňatia slobody prináša pre páchatela, sú tu aj negatíva pre celú spoločnosť, medzi ktoré zaradujeme financovanie väznic, ktoré sú preplnené páchatelmi, u ktorých narastá agresivita.

III. Probácia a mediácia

Inštitúty probácia a mediácia sú primárne upravené v zákone č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Probácia a mediácia je oblasťou trestného práva, ktorá je jedným zo základných nástrojov uplatňovaných v restoratívnej justícii.

Pri hľadaní koreňov probácie sa dostaneme k anglosaskému právnemu systému do 19. storočia. John Augustus sa snažil o zmenu v doterajšom systéme, pomáhal obvineným na súde, skladal za nich kaucie s cieľom dať obvinenému šancu preukázať súdu, že vie dodržať podmienky stanovené súdom a viesť slušný život. V rámci Európy sa probácia začínala vyskytovať až v 20. storočí v Holandsku, Veľkej Británii a škandinávskych krajinách.¹⁴

Mediácia sa považuje za starší inštitút, riešenie problémov mimosúdnou

¹² IVOR, J. et al. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 360 – 363. ISBN 80 8078-099-4.

¹³ ČENTĚŠ, J. Trest domáceho väzenia. [citované 10.12.2016] Dostupné na internete: <http://www.ok.cz/iksp/docs/121123Centes.pdf>

¹⁴ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L., VRÁBLOVÁ, M. *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, s. 224 – 227. ISBN 978-80-7502-075-8.

cestou, bola uplatňovaná už u Feničanov či v Babylone a je takmer rovnaká ako dnešná mediácia. Rovnako v Rímskej ríši sa stretávame s mediáciou pod názvom *medium* či *internuncius* už od čias Justiniána. V stredoveku sa s týmto pojmom stretávame najmä v súvislosti s trestnými činmi a v rámci trestného konania sa uplatňovala pri náhrade škody medzi poškodeným a obvineným.¹⁵

Pri probácii dochádza k prevereniu charakteru odsúdeného. Páchatel' už nie je vo výkone trestu a nedodržiava režim väznice, dostáva sa však do iného systému, kde je pod dohľadom probačného úradníka, ktorý kontroluje, či spĺňa povinnosti uložené súdom. Je v prospech páchatela a zároveň jeho povinnosť, aby spolupracoval s probačným úradníkom, ktorý mu okrem kontroly pomôže aj pri riešení ťažkých životných situácií. Je potrebné, aby odsúdený počas skúšobnej doby, ktorá sa nazýva aj probačná doba, viedol riadny život a plnil si svoje povinnosti, ak tak neurobí, vynesie sa výrok o treste alebo pokračuje v podmienene odloženom treste odňatia slobody. Pri probácii však nejde len o kontrolu odsúdeného, probačný úradník pracuje aj s obvineným a obžalovaným.¹⁶

Mediácia je mimosúdne riešenie sporu, kde dôležitú úlohu zohráva mediačný úradník, na ktoré však treba súhlas súdu a v prípravnom konaní prokurátora. Základom mediácie je osobné stretnutie páchatela s poškodeným, v rámci ktorého sa snažia nájsť najlepší spôsob odstránenie negatívnych dôsledkov trestného činu, pričom v rámci tohto stretnutia vystupuje osoba mediátora, ktorá toto stretnutie koordinuje. Samotná príprava mediácie nastáva už počas súdneho rozhodovania. Je dôležité, aby si mediačný úradník vytvoril určitý vzťah s páchatel'om a rovnako tak aj s obeťou, aby dokázal obe strany pochopiť, a aby aj oni mali k nemu dôveru. Je dôležité, aby pri vzájomnom stretnutí mali obe strany rovnakú možnosť vyjadriť sa a aby nedochádzala k manipulácii sporu jednou zo strán. Veľkým predpokladom na vyriešenie sporu prostredníctvom mediácie je, že páchatel' a obeť sa pred konfliktom poznali a mali medzi sebou určité vzťahy. V takýchto prípadoch býva často prejavovaná snaha páchatela svoj skutok odčiniť a aspoň čiastočne rozvrátené vzťahy urovnať. Pri inštitúte mediácie je dôležité si uvedomiť, že tu nejde o boj medzi dvomi stranami, z ktorých bude jeden na víťaznej strane a druhý na strane porazeného, ale cieľom je dospieť k obojstrannému víťazstvu. Predpokladom toho je, aby strany zmenili prístup a pohľad jeden

¹⁵ VANKOVÁ, K. *Probačná a mediačná služba*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015, s. 115. ISBN 978-80-558-0748-5.

¹⁶ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L., VRÁBLOVÁ, M. *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, s. 224 – 227. ISBN 978-80-7502-075-8.

na druhého a začali vzájomne spolupracovať. Medzi pozitíva mediácie patrí, že je to rýchlejší a zároveň efektívnejší spôsob riešenia trestných prípadov ako riešenie konfliktu prostredníctvom justičných orgánov, ktoré sa prostredníctvom mediácie odbreňujú od množstva prípadov.

V praxi sa stretávame s viacerými formami mediácie. Ako prvé treba spomenúť priamu a nepriamu mediáciu, kde základným rozdielom je osobné stretnutie páchatela s obeťou pri priamej mediácii a jeho absencia pri nepriamej mediácii. Druhom mediácie je mediácia zameraná na riešenie konfliktu, kde sa prejavuje najmä snaha o vznik dohody medzi páchatelom a obeťou. Formou mediácie je aj mediácia zameraná na schopnosť riešiť konflikt, kde je dôležité, aby došlo k úprave vzťahov, aby v budúcnosti nebolo treba vyhľadať pomoc mediátora. Ďalšími druhmi mediácie sú napríklad mediácia so zdôraznenou neutralitou, mediácia so zdôraznenou efektívnosťou, krízová či tímová mediácia.¹⁷

Inštitút probácie a mediácie sú dôležitou súčasťou restoratívnej justície, pretože plnia funkcie, ktoré nie sú schopné dostatočne efektívne vykonávať orgány činné v trestnom konaní, ktoré sa v prvom rade zaoberajú samotným stíhaním trestnej činnosti. Probačný a mediačný úradník musí pri svojej činnosti dozeráť na to, aby alternatívne sankcionovanie bolo uložené v správnych prípadoch a aby splnilo svoj účel.¹⁸

Probácia a mediácia v podmienkach SR

V rámci tohto procesu zohrávajú dôležitú úlohu probační a mediační úradníci, ktorí vykonávajú svoju funkciu v štátnozamestnaneckom pomere a zákon číslo 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch ich definuje spolu so súdnymi tajomníkmi a vyššími súdnymi úradníkmi ako súdnych úradníkov. Inštitút probácie a mediácie patrí pod Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, konkrétne pod odbor probácie, mediácie a prevencie kriminality. Dôležité je upozorniť aj na zmenu z 1. októbra 2015 v organizačnej štruktúre, na základe ktorej vznikol v rámci každého kraja vedúci oddelenia probácie a mediácie. V Slovenskej republike bola 9. marca 2002 osobitným štatútom zriadená Rada pre probáciu a mediáciu, ktorá sa skladá z probačných a mediačných úradníkov, sudcov, prokurá-

¹⁷ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L., VRÁBLOVÁ, M. *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, s. 232 – 239. ISBN 978-80-7502-075-8.

¹⁸ ŠČERBA, F. *Alternatívni tresty a opatrení v nové právni úprave*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 19. ISBN 978-80-87576-93-9

torov a ďalších odborníkov z praxe, ktorí pôsobia ako poradný orgán ministra spravodlivosti. Zaujímavou novinkou v tejto oblasti a určite aj prínosom bol krok ministerstva spravodlivosti, ktorým sa zaviedla databáza činnosti probačných a mediačných úradníkov. V rámci tejto databázy sa môžeme dozvedieť štatistiky rozpracovaných, ale aj uzatvorených prípadov jednotlivých úradníkov, v akom sa momentálne nachádzajú stave a na základe toho reagovať na rôzne požiadavky napríklad na zvýšenie ich počtu.

Probačným a mediačným úradníkom sa nemôže stať ktokoľvek, v rámci zákonov sú stanovené podmienky, ako napríklad občianstvo Slovenskej republiky či vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v niektorom zo spoločenskovedných študijných programov. Skončením vysokej školy sa vzdelávanie týchto úradníkov nekončí a sú povinní zúčastňovať sa na ďalšom vzdelávaní, ktoré pre nich organizuje Justičná akadémia. Z hľadiska praxe sa nestretávame s veľmi pozitívnymi názormi probačných a mediačných úradníkov, ktorí kritizujú najmä nízku frekvenciu stretnutí, keďže tieto stretnutia sa konajú len dva dni v roku a obsahové zameranie na právnu stránku namiesto techník sociálnej práce sú tiež veľmi kritizované. Probačný a mediačný úradník pracuje často s obeťami rôznych násilných trestných činov, keď je potrebný mimoriadne citlivý prístup, čo môže spôsobovať emočný tlak. Preto treba, aby sa aktívne zúčastňoval na rôznych sociálno-psychologických výcvikoch, v rámci ktorých sa bude učiť, ako riešiť rôzne krízové situácie či konflikty, dôležité je, aby mal poznatky z odborov ako viktimológia či sociálna práca. Len na základe týchto poznatkov bude výkon jeho práce zodpovedať stanoveným predpokladom.

O pozitívach mediácie hovoria aj príklady z praxe. Napríklad mladiství páchatelia spáchali trestný čin krádež vlámaním formou spolupáchateľstva. V rámci mediácie prebehla resocializácia páchatelov formou verejnoprospešných prác, nahradila sa spôsobená škoda na majetku. Poškodení nakoniec vzali súhlas s trestným stíhaním späť. Na tomto prípade možno poukázať, ako sa prostredníctvom mediácie vyriešila vec prostredníctvom komunikácie medzi páchatelom/i a poškodenými.¹⁹

¹⁹ ŠTERN, P. et al. *Probace a mediacie: Možnosti řešení trestných činu*. Praha: Portál. 2010, s. 39 – 50. ISBN 978-80-7367-757-2.

Literatúra

- ČENTĚŠ, J. Predsúdne konanie. In: IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo hmotné: všeobecná časť*. Bratislava: IURA EDITION, 511 s. ISBN 978-80-8078-308-2
- IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo hmotné: všeobecná časť*. Bratislava: IURA EDITION, 511 s. ISBN 978-80-8078-308-2
- KLÁTIK, J. 2010. *Zrýchlenie a z hospodárnenie trestného konania*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 330 s. ISBN 978-80-8083-806-5
- KURILOVSKÁ, L. Základné zásady trestného konania. In: ČENTĚŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné*. Šamorín: Heuréka, 864 s. ISBN 80-89122-75-2
- NETT, A. Odklon v trestním řízení jako prostředek řešení trestně právní problematiky. In: KLÁTIK, J. 2010. *Zrýchlenie a z hospodárnenie trestného konania*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 330 s. ISBN 978-80-8083-806-5
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. 2000. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 468 s. ISBN 80-7179-350-7
- ŠČERBA, F. 2011. *Alternativní tresty a opatření v nové právní upravě*. Praha: Leges, 416 s. ISBN 978-80-87212-68-4
- ZÁHORA, J. Jednotlivé druhy trestov. In: IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo hmotné: všeobecná časť*. 2.vyd. Bratislava: IURA EDITION, 511 s. ISBN 978-80-8078-308-2
- ZÁHORA, J. Pojem a účel trestu, systém trestov. In: IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo hmotné: všeobecná časť*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 511 s. ISBN 978-80-8078-308-2
- ÁRVAIOVÁ, D. 2011. Prejavy europeizácie trestného práva v rekonštitúovanom Trestnom zákone. In: *Rekonštitúovaný trestný zákon a trestný poriadok – analýza poznatkov z teória a praxe*. Bratislava: EUROKÓDEX, s. 307 – 316. ISBN 978-80-89447-57-2
- ČENTĚŠ, J. 2011. Prípravné konanie po piatich rokoch aplikácie Trestného poriadku. In: *Rekonštitúovaný trestný zákon a trestný poriadok – analýza poznatkov z teória a praxe*. Bratislava: EUROKÓDEX, s. 162 – 171. ISBN 978-80-89447-57-2
- FRYŠTAK, M., ŽATECKÁ, E. 2007. Princíp restoratívnej justice v novom trestním zákoníku. In: *Dni verejného práva – zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 649 – 660. ISBN 978-80-210-4430-2
- KLÁTIK, J. 2011. Stále aktuálna požiadavka zrýchlenia a z hospodárnenia trestného konania. In: *Rekonštitúovaný trestný zákon a trestný poriadok – analýza poznatkov z teória a praxe*. Bratislava: EUROKÓDEX, s. 173 – 184. ISBN 978-80-89447-57-2

**ETICKÉ ASPEKTY SLUŽOBNÉHO POMERU
PRÍSLUŠNÍKOV BEZPEČNOSTNÝCH ZLOŽIEK/
THE ETHICAL ASPECTS OF THE SERVICE
OF THE LAW ENFORCEMENT OFFICERS**

JUDr. Michal Aláč, PhD.

Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príslušníkom bezpečnostných zborov zákonodarca zveril rozsiahle právomoci, prostredníctvom ktorých majú chrániť a presadzovať záujmy štátu, resp. spoločnosti. Aby nedošlo k zneužívaniu uvedených právomocí, je dôležité už v priebehu výberu uchádzačov o prijatie do služobného pomeru zvoliť vhodné kritériá. Medzi tieto kritériá patria aj určité morálne a etické hodnoty, ktoré musia uchádzači rešpektovať a musia sa podľa nich správať, a to tak pred začatím služobného pomeru, ako aj počas jeho trvania.

Kľúčové slová: služobný pomer, policajt, morálka, etický kódex

Abstract: The legislator has assumed extensive powers for law enforcement officers with aim to protect and promote the interests of the state or society. In order to prevent misuse of those powers, it is important to set appropriate criteria when selecting candidates for admission. These criteria also include certain moral and ethical values which must be respected by the tenderers and must be treated both before and after the commencement of the service.

Key words: state service, police officer, moral, Ethical code

Štátne donútenie. Zjednodušene môžeme povedať, že ide o zákonom ustanovený postup jednotlivých nositeľov štátnej moci, prostredníctvom ktorého presadzujú a chránia záujmy štátu, resp. záujmy tých, ktorí im štátnu moc zverili, t. j. občanov Slovenskej republiky. Na účely presadzovania záujmov štátu sa často používajú najmä jeho bezpečnostné zložky, pretože majú dostatočné právne, ako aj personálne prostriedky, aby záujmy štátu, napr. záujem na verejnom poriadku, presadili rýchlo a efektívne.

Použitie bezpečnostných zborov môže slúžiť ako prostriedok prevencie pred neželaným správaním v spoločnosti, avšak často je prostriedkom *ultima ratio*, keď všetky iné prostriedky zlyhali, resp. nesplnili požadovaný účel. Bez ohľadu na to, či ide o prostriedok prevencie, alebo represie, zákonodarca musí príslušným zložkám zveriť určité špecifické oprávnenia, ktoré zasahujú do základných práv a slobôd dotknutých osôb. Nositeľom týchto oprávnení bude príslušná bezpeč-

nostná zložka, avšak ich vykonávateľom v reálnom čase proti dotknutej osobe bude konkrétny príslušník. A práve ten príslušník bude rozhodovať o intenzite, prípadne rozsahu použitia konkrétneho prostriedku. Je nesporné, že spolu s ustanovením zákonného rámca konkrétneho oprávnenia treba nastaviť aj príslušný kontrolný mechanizmus, ktorý bude dohliadať na dodržanie legality, legitimity a proporcionality zásahu, resp. použitia konkrétneho prostriedku v praxi. V tejto súvislosti však treba poukázať na skutočnosť, že akákoľvek kontrola sa bude vykonávať až *ex post*, a preto nedokáže efektívne zamedziť porušeniu legality, legitimity alebo proporcionality zásahu, ale dokáže len spätne konštatovať určitý exces, čím sú dotknuté osoby vystavené riziku zneužitia alebo neprimeraného použitia konkrétneho prostriedku. Z uvedeného dôvodu je nevyhnutné, aby samotný príslušník realizujúci zásah vedel vyhodnotiť situáciu, pri ktorej ide aplikovať niektoré z oprávnení, v kontexte právnych a morálnych mantinelov, a sám tak vykonával kontrolu nad plnením svojich povinností. Morálny aspekt, t. j. určité hodnoty, ktoré musí príslušník považovať za esenciálne atribúty jeho každodenného správania sa a existencie v spoločnosti. Táto skutočnosť je odzrkadlená aj v právnej regulácii podmienok vzniku a existencie služobného pomeru príslušníkov bezpečnostných zložiek, a to tak vo forme všeobecne záväzných právnych predpisov, ako aj internej regulácie.

Služobný pomer príslušníkov bezpečnostných zložiek upravuje zákon č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície v znení neskorších predpisov, zákon č. 200/1998 Z. z. o štátnej službe colníkov a o zmene a doplnení niektorých ďalších zákonov v znení neskorších predpisov a zákon č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 378/2015 Z. z. Ďalšie časti príspevku budú venované etickým aspektom služobnému pomeru podľa zákona č. 73/1998 Z. z., ktorý je všeobecne záväznou právnou normou upravujúcou služobný pomer príslušníkov väčšiny bezpečnostných zborov. Úprave služobného pomeru podľa zákona č. 200/1998 Z. z. a zákona č. 281/2015 Z. z. nebude venovaná osobitná pozornosť, pretože jednotlivé inštitúty upravujú obdobným spôsobom ako zákon č. 73/1998 Z. z.

Na internej úrovni sú morálne a etické požiadavky na policajtov, resp. *in generalis* na príslušníkov bezpečnostných zložiek upravené v rôznych interných aktoch vydaných v pôsobnosti konkrétnych služobných úradov. Často majú formu interného právneho predpisu a označujú sa ako etické kódexy. Práve vydanie etického kódexu vo forme interného aktu riadenia je nevyhnutné, aby jeho usta-

novenia boli záväzné a vynútiteľné. Na oficiálnom webovom sídle Policajného zboru je uvedená nasledujúca definícia Etického kódexu príslušníka Policajného zboru: „*Etický kódex policajta ustanovením základných pravidiel reguluje správanie a činnosť profesie policajta. Vnímajme ho ako súbor pravidiel, zásad, ktorých dodržiavanie sa prejavuje aj vo forme integrity policajta, resp. Policajného zboru. Ide o morálnu normu, sú to zásady, ktoré by mal mať každý policajt takpovediac v krvi.*“

Obdobnú definíciu obsahuje aj Etický kódex príslušníka Zboru väzenskej a justičnej stráže: „*Etický kódex Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej len „zbor“)* je súhrnom pravidiel profesionálneho správania, etického a korektného prístupu ku všetkým zainteresovaným stranám, a to: verejnosti, osobám vo výkone väzby a výkone trestu odňatia slobody (ďalej len „väznené osoby“), našim kolegom, dodávateľom, atď. Pomáha nám budovať a zvyšovať dobré meno zboru a jeho kultúru určením „*pravidiel hry (noriem)*“, ktoré nie sú priamo riešené zákonom.“ V pôsobnosti zboru majú morálne, resp. etické hodnoty osobitne dôležité postavenie, pretože príslušníci zboru majú vytvoriť podmienky na prevýchovu osôb nachádzajúcich sa vo výkone trestu odňatia slobody a osôb nachádzajúcich sa vo väzbe; príslušníci zboru by mali zároveň predstavovať akési morálne vzory spoločnosti, akýsi ukazovateľ morálnych hodnôt.

Podľa Etického kódexu príslušníkov Slovenskej informačnej služby príslušníci spravodajskej služby jednotlivo, ako aj spoločne v rámci celej organizácie plnia svoje úlohy v súlade s týmto profesionálnym etickým kódexom, ktorý je súhrnom zákonných a morálnych zásad. Etický kódex pomáha príslušníkom spravodajskej služby zachovať vytýčený kurz pri ochrane štátu a využívaní osobitných právomocí, ktoré im boli zverené na ochranu Slovenskej republiky, presadzovanie jej záujmov, pri odvracaní hrozieb terorizmu, pri ochrane pred špionážou a vyzradením utajovaných skutočností štátu. Poskytuje im oporu neustúpiť v úsilí zabezpečovať ochranu Slovenskej republiky a jej občanov aj v tých najnebezpečnejších a najkomplikovanejších situáciách.

V podstate je etický kódex spísaním základných pilierov, na ktorých je budovaný služobný pomer príslušníka bezpečnostných zložiek.

Zákon č. 73/1998 Z. z. upravuje štátnu službu príslušníkov Policajného zboru, príslušníkov Slovenskej informačnej služby, príslušníkov Národného bezpečnostného úradu a príslušníkov Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky. Zákon všeobecne používa pojem policajt,¹ ktorým sa podľa § 1 ods. 3 rozumie príslušník Policajného zboru, príslušník Slovenskej informačnej služ-

¹ V príspevku budeme používať pojem policajt alebo príslušník.

by, príslušník Národného bezpečnostného úradu a príslušník Zboru väzenskej a justičnej stráže. Zároveň zákon definuje policajta ako fyzickú osobu, ktorá je v služobnom pomere podľa zákona č. 73/1998 Z. z. a vykonáva štátnu službu v služobnom úrade.

Zákon č. 73/1998 Z. z. ustanovuje podmienky, ktoré musí osoba, ktorá sa uchádza o prijatie do služobného pomeru, kumulatívne splniť. Podľa § 14 ods. 1 cit. zákona policajtom môže byť štátny občan Slovenskej republiky starší ako 21 rokov, ktorý o prijatie písomne požiadala, a

- a) je bezúhonný,
- b) je spoľahlivý,
- c) spĺňa stupeň vzdelania určený na výkon funkcie, do ktorej má byť ustanovený alebo vymenovaný,
- d) je zdravotne, telesne a duševne spôsobilý na výkon služby,
- e) ovláda štátny jazyk,
- f) má trvalý pobyt na území Slovenskej republiky,
- g) ku dňu prijatia do štátnej služby nie je členom politickej strany alebo politického hnutia,
- h) je spôsobilý na právne úkony v plnom rozsahu,
- i) ku dňu prijatia do štátnej služby skončí činnosti, ktorých vykonávanie je podľa cit. zákona zakázané.

Podľa § 14 ods. 3 zákona č. 73/198 Z. z. sa za spoľahlivého na účely cit. zákona nepovažuje občan, ktorý

- a) preukázateľne nadmerne požíva alkoholické nápoje, alebo
- b) požíva omamné látky, psychotropné látky alebo prípravky, ktoré môžu vyvolať závislosť od nich, alebo
- c) podľa iných skutočností nedáva záruku riadneho výkonu štátnej služby alebo
- d) bol z predchádzajúceho služobného pomeru prepustený z dôvodu, že
 1. pri služobnom hodnotení bol hodnotený ako nespôsobilý vykonávať akúkoľvek funkciu v štátnej službe, alebo
 2. porušil služobnú prísahu alebo služobnú povinnosť zvlášť hrubým spôsobom a jeho ponechanie v služobnom pomere by bolo na ujmu dôležitých záujmov štátnej služby, alebo
 3. bol právoplatne odsúdený pre trestný čin na nepodmienečný trest odňatia slobody alebo bol právoplatne odsúdený za úmyselný trestný čin alebo bol právoplatne odsúdený na trest zákazu činnosti vykonávať funkciu policajta.

Ako vyplýva z citovaného ustanovenia, pod pojem spoľahlivosti, resp. nespoľahlivosti možno *in generalis* subsumovať také správanie osoby, ktoré nepredstavuje porušenie všeobecne záväzných noriem správania, avšak spoločnosť také správanie odsudzuje. Najmä pod písmeno c) možno subsumovať všetky spoločnosťou neakceptovateľné zvyky, spôsoby správania alebo iné skutočnosti, ktoré môžu vyvolávať nedôveru voči príslušníkovi.

Etický kódex príslušníkov Slovenskej informačnej služby ustanovuje základné hodnotové kritériá činnosti príslušníkov Slovenskej informačnej služby, ktorými sú nasledujúce princípy:

- a) ochrana a presadzovanie národnostných záujmov Slovenskej republiky,
- b) zákonnosť,
- c) dodržiavanie základných práv a slobôd,
- d) profesionalita,
- e) politická neutralita,
- f) humanita,
- g) lojalita,
- h) zodpovednosť.

Jedným zo spôsobov, ako zistiť u uchádzača o prijatie do služobného pomeru morálne hodnoty, ktoré uznáva, sú psychotesty a previerka prostredia, v ktorom žije. Psychotesty sú obligatórnou súčasťou prijímacieho procesu.

Po splnení zákonom ustanovených podmienok môže príslušný služobný úrad – nadriadený, rozhodnúť o prijatí uchádzača do služobného pomeru. Služobný pomer vzniká na základe individuálneho správneho aktu – personálneho rozkazu o prijatí do štátnej služby, a to dňom určeným v tomto personálnom rozkaze, ak nastúpi štátnu službu v tento deň a zloží služobnú prisahu. Služobný pomer nevznikne, ak uchádzač odmietol zložiť služobnú prisahu alebo ju zložil s výhradou. Na konštituovanie služobného pomeru je teda nevyhnutné kumulatívne splnenie štyroch podmienok: vydanie personálneho rozkazu o prijatí, jeho doručenie uchádzačovi, nastúpenie do služby a zloženie služobnej prisahy bez výhrady.

Znenie služobnej prisahy je ustanovené v § 17 zákona č. 73/1998 Z. z. pre príslušníkov Policajného zboru a Zboru väzenskej a justičnej stráže takto: „Slubujem vernosť Slovenskej republike. Budem čestný, statočný a disciplinovaný. Svoje sily a schopnosti vynaložím na to, aby som chránil práva občanov, ich bezpečnosť a verejný poriadok, a to aj s nasadením vlastného života. Budem sa riadiť ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi. Tak prisahám!“ Prisaha príslušníkov Slovenskej informačnej služby

a Národného bezpečnostného zboru znie: „Sľubujem vernosť Slovenskej republike. Budem čestný, statočný a disciplinovaný príslušník Slovenskej informačnej služby/Národného bezpečnostného úradu. Služobné povinnosti budem plniť podľa svojich najlepších schopností a vo svojej činnosti sa budem riadiť ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi a budem chrániť ústavné zriadenie Slovenskej republiky, ako aj práva občanov. Na to som pripravený vynaložiť všetky sily a schopnosti a nasadiť aj svoj život. Tak prisahám!“ Ako vyplýva z citovaných ustanovení, už v samotnom znení služobnej prisahy zákonodarca apeloval na česť a disciplinovanosť, čo reflektuje na potrebu vyznávania určitých morálnych, etických hodnôt zo strany novoprijatého príslušníka. Každý príslušník si musí neustále uvedomovať, že je nositeľom a reprezentantom štátnej moci, je poverený ochranou záujmov spoločnosti a spoločnosť očakáva, že bude príkladne dodržiavať všetky morálne a etické zásady a dodržiavať normy správania sa, na ktorých je konkrétna spoločnosť postavená.

V súvislosti so zložením služobnej prisahy je dôležité poukázať aj na právny názor Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorý konštatoval, že podľa § 1 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov je Policajný zbor ozbrojeným bezpečnostným zborom, ktorý plní úlohy vo veciach vnútorného poriadku, bezpečnosti, boja proti zločinnosti, vrátane jeho organizovaných foriem a medzinárodných foriem a úlohy, ktoré pre Policajný zbor vyplývajú z medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky (ods. 1). Policajný zbor sa vo svojej činnosti riadi ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi a ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi a medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná (ods. 2).

Túto doktrínu možno dodržať len vtedy, ak sa stane vlastným pravidlom príslušníkov, ktorí tento silový orgán vnútornej ochrany štátu tvoria. Preto nevyhnutnou podmienkou vzniku služobného pomeru občana k policajnému zboru (§ 16 ods. 4 zákona č. 73/1998 Z. z.) je zloženie služobnej prisahy v znení uvedenom v § 17 ods. 2. Teda sľubu, ktorým tú doktrínu potvrdzuje s tým, že na to využije všetky svoje sily a schopnosti, a to aj s nasadením vlastného života.

Táto prisaha nie je prázdnu proklamáciou určenou na obradné efekty ceremoniálu slávnostného prijatia občana do policajného zboru, ale skutočným potvrdením záväzku.

Zložením sľubu sa občan stáva príslušníkom policajného zboru, kategórie osôb, ktorých konanie, ktoré je v rozpore s právnymi predpismi, bude pre služobné pomery posudzované cez prizmu tohto sľubu. Takýto výnimočne zod-

povedný prístup policajta k rešpektovaniu predpisov vyplýva z jeho účasti na plnení funkcií štátu. Funkciu štátu plní policajt za odmenu a s tým súvisiace nadštandardné sociálne, dôchodkové, zdravotné zabezpečenie. A od iných osôb nemožno očakávať plnenie sľubu – vyššiu vernosť a ani zhovievavosť k policajtovi, ktorý sa dopustil protiprávneho konania. Naopak, prirodzeným je očakávanie, že policajti pri svojom postavení budú príkladne rešpektovať zákony štátu nielen v rámci služby, ale aj mimo nej, ako sa k tomu zaviazali.²

Služobná prísaha nie je príslubom limitovaným na čas výkonu služby. Požadované vlastnosti (čestnosť, statočnosť, disciplína a pripravenosť vynaložiť svoje sily na ochranu verejného poriadku a majetku občanov) sú základnými predpokladmi na výkon služby v Policajnom zbore. Príslušník, ktorý tieto vlastnosti nemá a mimo služby sa prejavuje v rozpore s nimi, hrubo poškodzuje dôveryhodnosť Policajného zboru.³

Ak sa v služobnej prísaha občan ako policajt zaviazal, že bude čestný a statočný a že vynaloží svoje sily a schopnosti na to, aby chránil práva občanov, ich bezpečnosť a verejný poriadok, nemohol vykonávať ani činnosť, ktorá je v rozpore s dobrými mravmi.⁴

Ako vyplýva zo zákona č. 73/1998 Z. z., ako aj z judikovaných právnych názorov súdov Slovenskej republiky, zloženie služobnej prísahy je jedným z najdôležitejších konštitutívnych úkonov a policajt je ňou po celý čas trvania služobného pomeru viazaný, a to aj v čase mimo priameho výkonu štátnej služby. Zložením služobnej prísahy ako posledným úkonom vzniká služobný pomer a od tohto momentu získava uchádzač – policajt v právnom poriadku Slovenskej republiky osobitné postavenie. Týmto momentom sa stáva súčasťou bezpečnostného aparátu Slovenskej republiky a sú mu zverené osobitné oprávnenia potrebné na plnenie štátomocenských funkcií štátu. Policajt je predstaviteľom štátnej moci a presadzovateľom jeho záujmov. Každý policajt má väčšiu zodpovednosť za svoje konanie a svojím povolaním a profesiou má svojím správaním byť vzorom vo vzťahu k ostatným občanom.⁵

Vo vzťahu k celkovému charakteru služobného pomeru na okraj chceme poukázať na názor Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorý konštatoval, že služobný pomer príslušníkov, resp. policajtov, je svojou povahou inštitútom ve-

² 36/2004 (sp. zn.4 Sž 118/2002)

³ 4 Sž 124/2001

⁴ 1 Sž-o-NS 112/2004

⁵ 1 Sž-o-NS 84/2004

rejného práva – ide o právny pomer štátnozamestnanecký. Takýto právny pomer nevzniká zmluvou, ale mocenským aktom služobného orgánu – rozhodnutím o prijatí do služobného pomeru a počas celého svojho trvania sa výrazne odlišuje od pomeru pracovného, kde účastníci majú rovnaké postavenie. To sa prejavuje okrem iného aj v právnej úprave týkajúcej sa zmeny služobného pomeru, skončenia služobného pomeru, ktorá sa vyhýba implementácii zmluvných prvkov do vzťahov, ktoré sú založené na tuhšej podriadenosti a nadriadenosti subjektov služobného pomeru, pre ktoré je charakteristické jednostranné rozhodovanie zamestnávateľského subjektu o právach a povinnostiach policajtov. Zákonná úprava služobného pomeru príslušníkov bezpečnostných zložiek poskytuje príslušníkom v služobnom pomere nižšiu mieru ochrany ako u zamestnancov v pracovnom pomere, resp. umožňuje služobným orgánom operatívnejšie využitie príslušníkov.

Poskytovanie nižšej miery právnej ochrany vyplýva aj z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva (Pellegrin proti Francúzsku rozsudok z 8.12.1999 týkajúci sa sťažnosti č. 28541/95, Frydlander proti Francúzsku rozsudok z 27.6.2000 týkajúci sa sťažnosti č. 30979/96) a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorá sa týka prepustenia osôb zo služobného pomeru a posudzovania porušenia služobných povinností (napr. 4 Sž 118/2002, 4 Sž 75/2002, 5 Sž 35/2002). Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojej rozhodovacej činnosti niekoľkokrát uviedol, že osoby v služobnom pomere k štátu musia byť posudzované oveľa prísnejšie, ako bežní civilní ľudia, keďže ide o špecifický charakter činnosti v bezpečnostných orgánoch štátu. Zákon o štátnej službe teda priznáva nadriadenému vyššiu mieru disponovania s policajtom, pretože v týchto zložkách sa realizuje systém vojenského velenia a právne vzťahy v týchto zložkách sú založené na princípe subordinarity a vydávania pokynov a rozkazov; právne vzťahy založené podľa Zákonníka práce sú na rozdiel od týchto vzťahov založené na dohode medzi zamestnancom a zamestnávateľom.⁶

Ako vyplýva z citovaných právnych názorov súdov, vznikom služobného pomeru získava novoprijatý príslušník osobitný právny aj spoločenský status a je reprezentantom štátnej moci tak v čase výkonu služby, ako aj mimo neho. Táto skutočnosť je upravená aj na úrovni zákonom uloženej povinnosti príslušníkov bezpečnostných zložiek. Podľa § 48 ods. 3 písm. g) zákona č. 73/1998 Z. z. je policajt⁷ v štátnej službe i mimo štátnej služby zdržať sa konania, ktoré by mohlo

⁶ 1 Sžo 31/2008, 17 Co 331/2006

⁷ Policajtom sa myslí príslušník Policajného zboru, príslušník Slovenskej informačnej služby, príslušník Zboru väzenskej a justičnej stráže a príslušník Národného bezpečnostného úradu.

narušiť vážnosť Policajného zboru alebo ohroziť dôveru v tento zbor. Nejde však o jediné ustanovenie, ktoré odzrkadľuje rôzne zásady morálky a etiky viažuce sa k osobe policajta, resp. príslušníka bezpečnostných zložiek. V tejto súvislosti treba poukázať napr. na ust. § 48 ods. 3 písm. c) cit. zákona, podľa ktorého je policajt povinný pri výkone štátnej služby dodržiavať pravidlá služobnej zdvorilosti a správať sa slušne k štátnym zamestnancom a v služobnom styku aj k ostatným občanom. Podľa § 48 ods. 3 písm. f) cit. zákona je policajt povinný zdržať sa konania, ktoré by mohlo viesť k stretu dôležitého záujmu štátnej služby s osobnými záujmami, najmä nezneužívať informácie získané v súvislosti s výkonom služby na vlastný prospech alebo na prospech iného. Toto stanovenie jednoznačne poukazuje na záujem spoločnosti prezentovaný prostredníctvom zákona, a to že policajt sa má správať tak, aby jeho súkromné záujmy neodporovali štátnym záujmom, resp. záujmom spoločnosti. Etický kódex príslušníka Slovenskej informačnej služby konštatuje, že na prvom mieste je vždy Slovenská republika a jej občania. Poslanie a plnenie úloh v ich prospech majú prednosť pred osobnými ambíciami a potrebami príslušníkov Slovenskej informačnej služby. Lojalita voči Slovenskej republike je trvalou hodnotou nadradenou ostatným princípom, obsahujúcou záväzok vernosti a oddanosti štátu. Plnenie úloh bez ohľadu na funkciu a služobné zaradenie je možné len vo vzájomnej súčinnosti príslušníkov Slovenskej informačnej služby.

V súvislosti s uvedenou povinnosťou policajta súvisí aj negatívna povinnosť upravená v § 48 ods. 5 a 6 cit. zákona. Policajt nesmie byť členom politickej strany alebo politického hnutia ani vyvíjať činnosť v ich prospech. Policajt taktiež nesmie popri výkone funkcie policajta vykonávať žiadnu inú platenú funkciu, vykonávať podnikateľskú činnosť alebo inú zárobkovú činnosť a byť členom správnych alebo kontrolných orgánov právnických osôb vykonávajúcich podnikateľskú činnosť. Zákonodarca sa týmto spôsobom snažil eliminovať možnosť vzniku situácie, keby sa policajt mohol dostať do situácie, že svoj osobný prospech uprednostní pred záujmami spoločnosti. Najmä pri výkone podnikateľskej činnosti by mohol policajt zneužiť svoje postavenie a snažiť sa tak napríklad získať výhody pred konkurenciou, a tým si vybudovať silnejšie postavenie na relevantnom trhu. Na túto povinnosť v čl. 5 reflektuje aj Etický kódex príslušníkov Policajného zboru, ktorý ustanovuje, že policajt nezneužíva svoju príslušnosť k Policajnému zboru, svoje služobné zaradenie a prístup k informáciám na získanie osobných výhod alebo výhod pre iné právnické osoby a fyzické osoby. Kladie verejné záujmy nad vlastné, slúži verejnosti.

Podrobne sa tejto téme venuje aj Etický kódex príslušníkov Slovenskej infor-

mačnej služby, ktorý ustanovuje, že príslušníci Slovenskej informačnej služby sa vyhýbajú akejkoľvek forme korupčného správania, vrátane prijímania darov alebo iných výhod, ktoré by mohlo viesť k ovplyvneniu výkonu ich služby. Nulová tolerancia k takémuto fenoménu uplatňujú príslušníci u seba, ako aj medzi sebou. Nulová tolerancia sa týka zakrývania čo i len podozrenia z akejkoľvek trestnej činnosti príslušníkov Slovenskej informačnej služby alebo jej spolupracovníkov. Na takéto konanie existuje len jediná reakcia – bezodkladné nahlásenie nadriadenému a vnútorným kontrolným orgánom spravodajskej služby a dôsledné preverenie takýchto podozrení. Spravodajská služba zdôrazňuje uplatňovanie nulovej tolerancie k akémukoľvek protiprávnemu konaniu príslušníka, či konaniu, ktoré by bolo v rozpore s etickým kódexom. V záujme dosahovania objektivity a nestrannosti pri plnení služobných úloh je tiež dôležité kategorické vyhýbanie sa činnosti alebo správaniu, ktoré by mohlo byť hodnotené ako konflikt záujmov.

Ďalším zdôraznením etických aspektov služobného pomeru policajtov je povinnosť podať každoročne majetkové priznanie, na základe ktorého príslušný služobný úrad zistí, či sa majetkové pomery policajta výrazne nezmenili, a to tak pozitívne (nárast hodnoty majetku), ako aj negatívne, pretože aj výrazný pokles hodnoty majetku môže evokovať podozrenie z nejakého neželaného, neetického správania. Môže napríklad znamenať vznik dlhov kvôli hraniu na výherných automatoch a následné uspokojenie veriteľov exekúciou.

Podľa Etického kódexu príslušníkov Slovenskej informačnej služby byť príslušníkom spravodajskej služby je celoživotné poslanie s jasným etickým vektorom. Táto myšlienka výstižne definuje, aký charakter pripisuje spoločnosť štátnej službe príslušníkov nielen Slovenskej informačnej služby, ale príslušníkov všetkých bezpečnostných zborov. Príslušníci bezpečnostných zborov patria do skupiny osôb, ktoré by mali byť reprezentantmi morálnych a etických hodnôt, na ktorých je spoločnosť postavená. Tento stav je však ideálnym stavom, ktorý v praxi nie je možné dosiahnuť.

Literatúra

Európsky súd pre ľudské práva:

Pellegrin proti Francúzsku, rozsudok z 8.12.1999 týkajúci sa sťažnosti č. 28541/95

Frydender proti Francúzsku, rozsudok z 27.6.2000 týkajúci sa sťažnosti č. 30979/96

Rozhodnutia súdov Slovenskej republiky:

4 Sž 124/2001

4 Sž 118/2002

4 Sž 75/2002

5 Sž 35/2002

1 Sž-o-NS 112/2004

1 Sž-o-NS 84/2004

17 Co 331/2006

1 Sžo 31/2008

Internetové zdroje:

Etický kódex príslušníkov Policajného zboru http://www.minv.sk/?eticky_kodex

Etický kódex príslušníkov Slovenskej informačnej služby <http://www.sis.gov.sk/o-nas/eticky-kodex.html>

Etický kódex príslušníkov Zboru väzenskej a justičnej stráže http://www.zvjs.sk/dokumenty/Dokumenty/ETICKY_KODEX.pdf

SLOBODA PREJAVU VS. KRITIKA POSTUPU PROKURÁTORA VO SVETLE JUDIKATÚRY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

THE FREEDOM OF SPEECH VS. CRITICS ON PROCEDURE OF THE PROSECUTOR IN THE LIGHT OF THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

JUDr. Monika Škrovánková

interná doktorandka, Katedra trestného práva a kriminológie
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Autorka sa vo svojom príspevku zaoberá problematikou prieniku slobody prejavu a kritiky postupu prokurátora v trestnom konaní, resp. vyjadrením negatívneho názoru vo vzťahu k štátnym zamestnancom. Uvedenú problematiku rozoberá z hľadiska judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, kde poukazuje na známy prípad *Lešník vs. Slovenská republika*, ktorým sa Európsky súd pre ľudské práva zaoberal v roku 2003. V rámci rozsudku k predmetnému sporu Európsky súd pre ľudské práva konštatoval významnú doktrínu vo vzťahu medzi slobodou prejavu a prejavovaním kritiky vo vzťahu k štátnym zamestnancom, ktorou zdôraznil, že niet pochyb o tom, že v demokratickej spoločnosti sú jednotlivci oprávnení komentovať a kritizovať výkon súdneho systému a jeho predstaviteľov. Takáto kritika však nemôže presiahnuť určité hranice. Podľa Súdu sú národné orgány v podstate v lepšej pozícii na to, aby v rámci priestoru pre voľnú úvahu, ktorý im bol zverený, zaistili spravodlivú rovnováhu medzi rôznymi záujmami, ktoré sú v takýchto prípadoch relevantné.

Kľúčové slová: sloboda prejavu; kritika postupu prokurátora v trestnom konaní; Európsky súd pre ľudské práva; prípad *Lešník vs. Slovenská republika*

Abstract: The author deals in her article with the issue of intersection of freedom of speech and critics on procedure of the prosecutor in a criminal proceeding, or with expression of negative opinion with respect to civil servants. She analyses the presented issue from the perspective of the case-law of the European Court of Human Rights, where she points to the reported case of *Lešník vs. the Slovak Republic* with which the European Court of Human Rights dealt in 2003. Within the decision to the presented case, the European Court of Human Rights held an important doctrine in the relationship between freedom of speech and expressing criticism with respect to civil servants, which highlighted that there is no doubt that in a democratic society, individuals are entitled to comment and criticise the performance of the judicial system and its representatives. However, these critics shall not exceed certain boundaries. According to the Court, the national authorities are, in essence, in a better position to ensure within the discretion, a just balance between different interests which are in such cases relevant.

Key words: the freedom of speech; critics on procedure of the prosecutor in the criminal proceedings; the European Court of Human Rights; the case *Lesnik vs. Slovak Republic*

Úvod

„Bez slobody myslenia nemôže existovať žiadna múdrosť a bez slobody slova nemôže existovať žiadna sloboda.“

Benjamin Franklin

Ako už Benjamin Franklin vo svojom citáte konštatoval, bez slobody slova (resp. slobody prejavu) nemožno hovoriť o slobode ako takej. A práve sloboda je jedným z nosných pilierov akejkoľvek demokratickej spoločnosti, ktorej nevyhnutnou súčasťou je sloboda prejavu. Sloboda prejavu je jedným zo základných princípov, na ktorých je postavený riadne fungujúci demokratický štát a jedna z podmienok pre rozvoj demokratickej spoločnosti a zároveň pre rozvoj jej občana. Sloboda prejavu a boj za jej uplatnenie ako základného ľudského práva siaha do histórie ľudskej spoločnosti už od nepamäti. V novodobých dejinách inšpiráciou pre politické a právne myslenie boli filozofické diela so politicko-spoločenským podtextom, medzi ktoré môžeme zaradiť polemickú rozpravu od Johna Milтона z roku 1641 s názvom „*Aeropagitica*“, alebo esej od Johna Stuarta Milla z roku 1859 pod názvom „*O slobode*“. Obidve diela sú založené na myšlienke slobody prejavu, ktorá predstavuje nevyhnutný predpoklad na formovanie podmienok na slobodné utváranie si názorov, ktoré je najlepším prostriedkom hľadania pravdy. Sloboda prejavu sa vzťahuje nielen na pozitívne prijímané názory a myšlienky, ale aj na myšlienky a názory, ktoré svojím obsahom šokujú, znepokojujú alebo sú všeobecne vnímané ako negatívne. Uvedené konštatuje aj chronicky známy prípad Handyside proti Spojenému kráľovstvu, kde Európsky súd pre ľudské práva vyslovil v rozsudku zo 7. decembra 1976, že „*obsah ustanovenia v článku 10 ods. 2 sa používa nielen na informácie a myšlienky, ktoré sú vnímané pozitívne alebo ako neútočne alebo neutrálne, ale aj na tie informácie a myšlienky, ktoré šokujú, urážajú alebo znepokojujú štát alebo určitú časť obyvateľstva. A práve bez takéhoto pluralizmu, tolerance a znášanlivosti nemožno hovoriť o demokratickej spoločnosti*“.¹

¹ „*Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of such a society, one of the basic conditions for its progress and for the development of every man. Subject to paragraph 2 of Article 10 (art. 10-2), it is applicable not only to “information” or “ideas” that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population. Such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no “democratic society”*“ – pozri rozsudok ESLP zo 7. 12. 1976 vo veci Handyside v. Spojené kráľovstvo, bod 49.

1. Legálne zakotvenie slobody prejavu

Sloboda prejavu a jej legálne zakotvenie je známe v kontinentálnej Európe už od roku 1789, keď 26. augusta bola prijatá francúzska revolučná Deklarácia práv človeka a občana. Tá vo svojom článku XI stanovila, že slobodné prejavovanie myšlienok a názorov je jedným z najvzácnejších práv človeka a že každý občan smie slobodne hovoriť, písať a publikovať, čím nie je dotknutá jeho zodpovednosť za zneužitie tejto slobody v prípadoch ustanovených zákonom. V USA sa sloboda prejavu zakotvila v tzv. Listine práv (*Bill of Rights*) z 15. decembra 1791 v prvých desiatich dodatkoch. Už v prvom dodatku vyslovuje slobodu vyznávania nejakého náboženstva, a to formou zákazu Kongresu vydávať zákony zavádzajúce nejaké náboženstvo alebo zákony zakazujúce nejaké vierovyznanie alebo jeho slobodné prejavovanie. S uvedeným zákazom bol spätý aj zákaz vydávania zákonov obmedzujúcich slobodu slova alebo tlače, právo ľudu pokojne sa zhromažďovať a právo podávať štátnym orgánom žiadosti o nápravu krívd. Ďalším významným dokumentom v histórii slobody prejavu bola Všeobecná deklarácia ľudských práv z roku 1948, ktorá vo svojom článku 19 uviedla, že „každý má právo na slobodu presvedčenia a prejavu; toto právo nepripúšťa, aby niekto trpel ujmu pre svoje presvedčenie, a zahŕňa právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky hocíjakými prostriedkami a bez ohľadu na hranice“. Medzi ďalšie medzinárodné právne dokumenty patrí Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach zo 16. decembra 1966, ktorý v článku 19 ods. 2 uviedol nasledujúce: „Každý má právo na slobodu prejavu; toto právo zahŕňa slobodu vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky každého druhu, bez ohľadu na hranice, či už ústne, písomne, alebo tlačou, prostredníctvom umenia alebo akýmkoľvek inými prostriedkami podľa vlastnej voľby.“² V rámci Európy je sloboda prejavu zakotvená aj v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. novembra 1954 v článku 10 ods. 1 (ďalej len „Dohovor“).³ Na dodržiavanie jednotlivých ustanovení Dohovoru dohliada Európsky súd pre ľudské práva, ktorého judikatúra predstavuje jeden z prameňov práva, ktorý za splnenia

² Pozri Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

³ „Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Tento článok nebráni štátom, aby vyžadovali udeľovanie povolení rozhlasovým, televíznym alebo filmovým spoločnostiam.“ – Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. novembra 1954, článok 10 ods. 1.

predpokladu garancie vyššieho rozsahu slobody prejavu a iných základných práv a slobôd má prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. „A tak sa prostredníctvom týchto právnych názorov vyslovených v konkrétnych rozhodnutiach ESLP napr. aj slovenským novinárom zaručuje právo použiť zveličenie alebo provokáciu, priznáva sa im právo spracovať príspevok podľa vlastného uváženia bez toho, aby im vnútroštátne orgány mohli radiť alebo diktovať, akú techniku spravodajstva majú použiť, zbavujú sa zodpovednosti za nepresnosti a nepravdy v oficiálnych správach orgánov verejnej moci. Praktický význam judikatúry ESLP je o to väčší, že množstvo významných otázok nedostalo dosiaľ vnútroštátnu interpretáciu v rozhodnutiach ústavného súdu, a tak judikatúra ESLP vyplňa ‚vákuum‘ v domácom právnom poriadku.“⁴ Pri vymenovaní dokumentov na európskej úrovni, ktoré zakotvujú slobodu prejavu, netreba opomenúť ani Chartu základných práv a slobôd z 12. decembra 2007, ktorá vo svojom článku 11 s názvom Sloboda prejavu a právo na informácie stanovuje nasledujúce: „Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie a myšlienky bez zasahovania orgánov verejnej moci a bez ohľadu na hranice. Rešpektuje sa sloboda a pluralita médií.“ Z hľadiska vnútroštátneho práva môžeme konštatovať, že sloboda prejavu je zakotvená v najdôležitejšom prameni práva na Slovensku v zákone č. 460/1992 Z. z. Ústava v znení neskorších predpisov (ďalej len „Ústava“). V Ústave je sloboda prejavu zakotvená v článku 26 ods. 1 nasledujúco: „Sloboda prejavu a právo na informácie sú zaručené.“ V článku 26 ods. 2 Ústavy je stanovene, že každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu. Vydávanie tlače nepodlieha povoleniu konaniu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa môže viazať na povolenie štátu. Podmienky ustanoví zákon. Ustanovenie čl. 26 ods. 3 ústavy obsahuje výslovný ústavný zákaz cenzúry. Ustanovenie čl. 26 ods. 4 ústavy následne upravuje podmienky možného obmedzenia slobody prejavu a práva vyhľadávať a šíriť informácie a napokon ustanovenie čl. 26 ods. 5 dopĺňa ústavnú úpravu práva na informácie zakotvením ústavnej povinnosti orgánov verejnej moci primeraným spôsobom poskytovať informácie o svojej činnosti v štátnom jazyku za podmienok ustanovených zákonom. V rámci vnútroštátneho práva a v súvislosti s témou tohto príspevku je podstatné poukázať aj na judikatúru Ústavného súdu Slovenskej republiky. V zmysle nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 28/96 z 12. mája 1996 „sa sloboda prejavu a právo prijímať, vyhľadávať

⁴ MACEJKOVÁ, I. *Sloboda prejavu a súdna moc*, s. 2.

a rozširovať idey a informácie zaručuje každému jednotlivcovi ako jeho základné právo. Slobodou prejavu sa človeku umožňuje vysloviť alebo zamlčať svoje city, myšlienky a názory“.⁵ Iným nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky, presne nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 152/08 z 15. decembra 2009, zas bolo konštatované, že „ochrana slobody prejavu je nevyhnutná z viacerých dôvodov. Sloboda prejavu je nevyhnutná pre demokraciu a pre tvorbu slobodnej verejnej mienky v otvorenej spoločnosti. Sloboda prejavu je taktiež nástrojom hľadania pravdy, nástrojom súťaže a konfrontácie rôznych myšlienok a názorov. Napokon sloboda prejavu môže byť aj nástrojom osobnej sebarealizácie spravidla v podobe rôznych umeleckých foriem“.⁶ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 42/09 z 2. júna 2009 vo svojom rozhodnutí stanovil, že „v demokratickej spoločnosti založenej na princípe suverenity ľudu je slobodná diskusia a konfrontácia názorov vo veciach všeobecného či verejného záujmu nevyhnutnou súčasťou slobody a tvorby politickej vôle“.⁷ Iné rozhodnutie ústavného súdu Slovenskej republiky pod nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 152/08 z 15. decembra 2009 konštatuje, že „každému má byť dovolené vyjadrovať sa k verejným veciam a vynášať o nich hodnotové súdy. K veciam verejným pritom nepochybne patrí činnosť orgánov verejnej moci vrátane rozhodovacej činnosti súdov a taktiež osôb pôsobiacich vo verejnom živote. O kritike činnosti a konania uvedených subjektov platí z princípu demokracie vyplývajúca ústavná prezumpcia, že ide o kritiku dovolenú“.⁸ Vzhľadom na uvedené medzinárodné, európske, ako aj vnútroštátne právne dokumenty a spomenutú judikatúru ústavného súdu Slovenskej republiky môžeme konštatovať, že sloboda prejavu je v Slovenskej republike plne garantovaná nielen záväznými prameňmi práva, ale aj záväznými rozhodnutiami *inter partes*.

2. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva – sloboda prejavu vo vzťahu k štátnym zamestnancom

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva vo všeobecnosti zaujala taký postoj ku kritike štátnych zamestnancov, že za určitých okolností môžu byť hranice kritiky voči štátnym zamestnancom pri výkone ich právomoci širšie ako

⁵ Pozri nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 28/96 z 12. mája 1996.

⁶ Pozri nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 152/08 z 15. decembra 2009.

⁷ Pozri nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 42/09 z 2. júna 2009.

⁸ Pozri nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 152/08 z 15. decembra 2009.

u bežných osôb. Avšak aj napriek uvedenému nemožno tvrdiť, že sa štátni zamestnanci vedome vystavujú podrobnej kontrole každého svojho slova a skutku v takom rozsahu ako politici, a že sa s nimi má zaobchádzať rovnakým spôsobom ako s politikmi, ak ide o kritiku ich konaní. Štátni zamestnanci musia navyše používať dôveru verejnosti, čo je možné za podmienok, že sú chránení pred nepriemeranými narušovaniami, ak majú byť úspešní pri plnení svojich úloh, a preto sa môže zdať ako nevyhnutné, aby boli chránení pred agresívnymi a urážlivými slovnými útokmi počas výkonu ich právomoci. V rámci témy nášho príspevku sme si vybrali na analýzu prípad Lešník v. Slovenská republika v zmysle rozsudku z 11. marca 2003, kde sme jednotlivé skutočnosti daného prípadu rozobrali po skutkovej a právnej stránke.

1.1 Prípad Lešník v. Slovenská republika⁹

Ešte pred samotnou právnou analýzou prípadu Lešník v. Slovenská republika treba objasniť, v akom kontexte vníma prokurátorov ako štátnych zamestnancov Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) vo vzťahu k slobode prejavu voči ich osobe negatívnym spôsobom na rozdiel od bežných štátnych zamestnancov. Prokurátori sú verejnými činiteľmi, ktorých úlohou je prispieť k riadnemu fungovaniu súdneho systému. *„V tomto ohľade tvoria súčasť súdneho aparátu v širšom význame tohto pojmu. Je vo všeobecnom záujme, aby tak ako sudcovia používali dôveru verejnosti. Pre štát preto môže byť nevyhnutné, aby ich ochraňoval pred nepodloženými obvineniami. Niet pochyb o tom, že v demokratickej spoločnosti sú jednotlivci oprávnení komentovať a kritizovať výkon súdneho systému a jeho predstaviteľov. Takáto kritika však nemôže presiahnuť určité hranice. Podľa ESLP sú národné orgány v podstate v lepšej pozícii na to, aby v rámci priestoru pre voľnú úvahu, ktorý im bol zverený, zaistili spravodlivú rovnováhu medzi rôznymi záujmami, ktoré sú v takýchto prípadoch relevantné.“*¹⁰

Skutkový stav

Dňa 2. decembra 1991 sťažovateľ podal podnet na Mestskú prokuratúru v Košiciach na trestné stíhanie proti podnikateľovi H. z Českej republiky pre po-

⁹ Rozhodnutie z 11. marca 2003.

¹⁰ Pozri rozsudok v prípade *Lešník v. Slovensko* z 11. marca 2003, ods. 53 – 55.

dozrenie z trestného činu podvodu. Podnet preskúmali rôzne orgány, ale trestné stíhanie sa nezačalo. Následne 4. decembra 1992 sa sťažovateľ opäť sťažoval na políciu v inej záležitosti, ktorá sa týkala toho, že dvaja neznámi muži mu pred vchodom do bytu nechali výhražný list, ktorý obsahoval: „Ak neprestaneš vypisovať, zlámeme ti ruky.“ Dňa 13. apríla 1993 sťažovateľ podal ďalšiu sťažnosť na políciu, ktorej predmetom bolo, že mu niekto prestrelil v byte okno. Sťažovateľ uvedené konanie spájal s jeho prenasledovaním za napísanie niekoľkých článkov o bývalých členoch komunistickej strany. Polícia uvedené sťažnosti od sťažovateľa uzavrela ako zastavené kvôli neodhaleniu páchatela.

Novú sťažnosť, v poradí už štvrtú, sťažovateľ podal 5. apríla 1993 vedúcemu správy spojov v Košiciach, pričom sa sťažoval, že po zmenách v centrále sa v jeho agentúre často stávalo, že sa prerušilo telefonické spojenie. Sťažovateľ poukázal na to, že pred prerušením hovoru v telefóne počuť zvuky ako v časoch, keď telefonické rozhovory odpočúvali orgány bývalej štátnej bezpečnosti a dožadoval sa nápravy nefungujúceho telefónneho spojenia.

Proti sťažovateľovi bolo prvýkrát začaté trestné stíhanie 10. júna 1993, ktoré podal vyšetrovateľ Policajného zboru pre podozrenie, že mal u seba tovar ukradnutý podnikateľovi H. Toto rozhodnutie bolo založené na písomnej komunikácii s okresným prokurátorom zo Semíl v Českej republike. Dňa 1. novembra 1993 sťažovateľ požiadal krajského prokurátora v Košiciach, aby zastavil trestné stíhanie. Vo svojom liste sťažovateľ uviedol, bez toho, aby uviedol ďalšie podrobnosti, že vyšetrovateľ Policajného zboru, ktorý sa zaoberal jeho vecou, získal o ňom informácie nezákonným odpočúvaním telefónu. Sťažovateľ požiadal, aby sa začalo trestné stíhanie neznámeho páchatela za nezákonné odpočúvanie telefónu. Dňa 6. decembra 1993 sťažovateľ napísal list P., prokurátorovi Obvodnej prokuratúry Košice 1. List medziiným obsahoval nasledujúce výroky: „Z príčin, že sa Vám nepodarila, **súdruh prokurátor**, podľa Vašich predstáv jedna vec, tak v rámci štebáckej praxe pracujete vehementne na vykonštruovaní ďalšej veci tak, ako ste sa to učili v osnovách tzv. **neomylného socialistického práva**. Pri tejto príležitosti Vás ubezpečujem že som neskláňal hlavu ani pred exponentmi predošlého politického systému a to predovšetkým pred štebákmi, ktorí mi venovali aspoň takú pozornosť, ako Vy teraz mne. Nemám v úmysle sa nechať zastrašovať ani teraz a to vôbec nie osobami takého typu ako ste Vy, človekom pofidérnej minulosti, nehovoriac už o ostatných Vašich kvalitách. ... Pretože ťažko hovoriť o vašej objektivite, odbornosti a vôbec dodržiavaní zákonnosti o čom svedčia nielen moje predošlé skúsenosti aj ako riaditeľa detektívnych služieb, chcem Vám pri tejto príležitosti pripomenúť, že i napriek tomu, že si možno myslíte, že ste neobmedzený pán Tatier a Váhu a tým aj nedotknuteľný, najmä

keď zatiaľ drží nad Vami ochrannú ruku súdruh, že zákony platia aj pre Vás. Ich zneužitie môže mať pre Vás veľmi nepríjemné dôsledky. Zatiaľ Vám pripomeniem len niektoré z nich, ktoré nepotrebujú žiadny komentár...¹¹

Sťažovateľ v liste ďalej uviedol, že adresát nesie zodpovednosť za to, že jeho podnet na začatie trestného stíhania proti H. bol zamietnutý, ďalej za to, že v roku 1993 bolo proti nemu začaté trestné stíhanie, ako aj za nezákonné odpočúvanie jeho telefónu. P. predložil list svojmu nadriadenému, krajskému prokurátorovi v Košiciach. Ten 17. marca 1994 písomne informoval sťažovateľa, že nebolo preukázané, že P. nariadil odpočúvanie sťažovateľovho telefónu, alebo sa dopustil iného nezákonného postupu. Medzitým 7. marca 1994 sťažovateľ oznámil generálnemu prokurátorovi, že P. sa zneužitím právomoci dopustil trestnej činnosti a danej žiadosti, aby sa nezačalo trestné stíhanie proti H. vyhovel, aj keď neexistovali dostatočné dôkazy, aby zakryl svoje vlastné podvody a vzhľadom na uvedené žiadal preskúmať, či týmto konaním nebol spáchaný trestný čin podplácania. Zároveň v danom liste označil vyšetrovateľa za bývalého agenta ŠTB a pod.

Na základe podnetu P. dala generálna prokuratúra súhlas na trestné stíhanie sťažovateľa pre urážku prokurátora. Prípado bol postúpený prokuratúre v Liptovskom Mikuláši. Dňa 2. júna 1994 bolo voči sťažovateľovi vznesené obvinenie pre trestný čin útoku na verejného činiteľa, spáchaný jeho vyššie spomínanými podaniami zo 6. decembra 1993 a 7. marca 1994. Sťažovateľ znova reagoval trestným oznámením proti svojej osobe listom z 5. septembra 1994, adresovanom krajskému prokurátorovi v Košiciach, kde vyjadril svoj názor, že prenasledovanie, ktorému bol vystavený v rokoch 1992 a 1993 malo viesť k tomu, aby vzal späť svoj podnet na začatie trestného stíhania proti H. a žiadal o prešetrenie veci. V septembri 1994 *Necenzurované noviny* uverejnili článok tretej osoby, ktorý do detailov opisoval prípad sťažovateľa. Článok mal názov „Ako ordinuje červená pliaga na východnom Slovensku“ a obsahoval citáty z vyššie uvedených listov sťažovateľa. Na ukážku uvádzame niektoré príslušné časti: „... z príčin, že sa Vám nepodarila súdruh prokurátor podľa Vašich predstáv jedna vec, tak v rámci Štbáckej praxe pracujete vehementne na vykonštruovaní ďalšej veci, tak ako ste sa to učili v osnovách tzv. Neomylného socialistického práva. Pri tejto príležitosti Vás však ubezpečujem, že som neskláňal hlavu ani pred exponentmi predošlého politického systému a to predovšetkým pred Štbákmi, ktorí mi venovali aspoň takú pozornosť, ako teraz vy mne. Nemám v úmysle sa nechať zastrašovať ani teraz a to vôbec nie osobami takého typu, ako ste Vy, človekom pofidérnej minulosti, nehovoriac už o ostatných jeho kvalitách.“

¹¹ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

V tom istom podaní pokračoval: „Pretože ťažko hovoriť o Vašej objektivite, odbornosti a vôbec dodržiavaní zákonnosti o čom svedčia nielen moje predošlé skúsenosti aj ako riaditeľa detektívnych služieb, chcem Vám pri tejto príležitosti pripomenúť, že i napriek tomu, že si možno myslíte, že ... ste neobmedzený pán Tatier a Váhu a tým aj nedotknuteľný najmä, keď zatiaľ drží nad Vami ochrannú ruku súdruh [M] ..., že zákony platia aj pre Vás. Ich zneužitie môže mať pre Vás veľmi nepríjemné dôsledky. Zatiaľ Vám pripomeniem len niektoré z nich, ktoré nepotrebujú žiadny komentár.“ Takže za toto prokurátor [L.], na príkaz [generálnej prokuratúry], začal trestné stíhanie proti pánovi A. L. Každému slušnému človeku sa musí nad týmto baranizmom pozastaviť rozum.“¹²

V rámci výsluchu o vznesenom obvinení pre trestný čin útoku na verejného činiteľa sťažovateľ 7. novembra 1994 uviedol na prokuratúre v Liptovskom Mikuláši, že „jeho zámerom bolo kritizovať P. za nesprávny úradný postup a že nemal v úmysle uraziť ho. Sťažovateľ ďalej informoval prokurátora, ktorý bol poverený vyšetrovaním prípadu, že nenapísal v tomto ohľade žiaden novinový článok, ale iba poskytol autorovi relevantné dokumenty“.¹³ V rámci vyšetrovania tvrdení sťažovateľa 8. novembra 1994 Krajská prokuratúra v Košiciach predložila obvodnej prokuratúre Liptovský Mikuláš vyjadrenie, v ktorom bolo s odkazom na príslušný register uvedené, že v rokoch 1992 a 1994 nenariadila Obvodná prokuratúra Košice 1 odpočúvanie telefónnej stanice sťažovateľa. Dňa 23. novembra 1994 Obvodná prokuratúra Liptovský Mikuláš podala na Okresnom súde Liptovský Mikuláš na sťažovateľa obžalobu za trestný čin útoku na verejného činiteľa. Následne bola vec kvôli nepríslušnosti postúpená obvodnému súdu Košice I. a 9. marca 1995 Krajský súd v Košiciach prikázal vec Okresnému súdu Trebišov, pretože prokurátor poškodený vyjadreniami sťažovateľa zodpovedal za ten istý obvod. Dňa 25. apríla 1995 vydal Okresný súd Trebišov trestný rozkaz, ktorým uznal sťažovateľa za vinného z útoku na verejného činiteľa na základe toho, že sa v listoch zo 6. decembra 1993 a 7. marca 1994 dopustil urážky prokurátora. Súd uložil sťažovateľovi trest odňatia slobody v trvaní štyroch mesiacov, výkon trestu podmienene odložil na skúšobnú dobu v trvaní jedného roka.

V rozsudku bolo uvedené, že „sťažovateľ v listoch namietal, že vo veci začatia trestného stíhania proti H. z roku 1991 prokurátor úmyselne nekonal, a to na podnet advokáta zastupujúceho H., ktorý mu za to zaplatil finančnú čiastku. A obvinil P. z toho, že nebol ochotný prijať trestné oznámenie sťažovateľa, že nariadil trestné stí-

¹² Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

¹³ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

hanie voči sťažovateľovi a v rozpore so zákonom mu odpočíval telefón. V rozsudku bolo uvedené aj, že (poznámka autora) sťažovateľ nepreukázal, že dotýčny prokurátor konal v rozpore so zákonom. Preto súd dospel k záveru, že sťažovateľove podania boli ohovárajúce a hrubo urážlivé.¹⁴ V rozsudku predovšetkým uviedol, že sťažovateľ nepodložil svoje tvrdenia, že H. zaplatil finančnú čiastku s cieľom zabrániť začatiu trestného stíhania proti svojej osobe a pripomenul, že generálna prokuratúra nezistila, že by v tomto alebo v inom ohľade P. konal v rozpore so zákonom. Krajský súd ďalej považoval za hrubé urážky a ohováranie vyhlásenia sťažovateľa, že prokurátor postupoval v zmysle praktík bývalej štátnej bezpečnosti, že má pofidérnu minulosť, o jeho ďalších vlastnostiach nehovoriac, že sa považuje za všemohúceho pána Váhu a Tatier, na ktorého „nemohol nikto siahnuť“. Podľa názoru Krajského súdu, sťažovateľ nepreukázal, že mal oprávnené dôvody na takéto vyhlásenia.

Následne 28. októbra 1996 Okresný úrad Košice IV na základe vlastného podnetu zrušil sťažovateľovi živnostenské oprávnenie, ktoré ho okrem iného oprávňovalo na poskytovanie detektívnych služieb, a to na základe toho, že bol uznaný za vinného z trestného činu. Sťažovateľ sa proti uvedenému rozhodnutiu odvolal a 4. júna 1997 Krajský súd v Košiciach zrušil administratívne rozhodnutie o zrušení živnostenského oprávnenia sťažovateľovi a vec vrátil Krajskému úradu. Vo svojom rozsudku Krajský súd uviedol, že správne orgány nepodložili svoje rozhodnutia žiadnymi relevantnými právnymi argumentmi.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva

Právny stav: Sťažovateľ podal sťažnosť Európskej komisii pre ľudské práva 10. marca 1997, ktorú zaregistrovali 16. apríla 1997 pod číslom 35640/97. Sťažovateľ namietal porušenie článku 10 Dohovoru v dôsledku toho, že bol odsúdený za kritiku postupu prokurátora, ktorý považoval za nezákonný. Európsky súd pre ľudské práva sa vo svojom rozhodnutí upriamil na tri základne oblasti, ktorými boli zákonnosť zásahu, legitímnosť cieľa a nevyhnutnosť zásahu v demokratickej spoločnosti. Postupne sa vyjadríme ku každému zásahu jednotlivo.

K zákonnosti zásahu

Sťažovateľ tvrdil, že Trestný zákon a Trestný poriadok boli prijaté v roku 1961 a že napriek viacerým novelám bolo cieľom príslušných ustanovení prenasle-

¹⁴ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

dovať občanov. Z týchto dôvodov nemôže byť jeho odsúdenie považované za zákonné. Vláda trvala na tom, že zásah bol v súlade s § 156 ods. 3 Trestného poriadku, účinného v predmetnom čase. Pri určovaní toho, či zásah bol, alebo nebol v súlade so zákonom vláda nepovažovala za relevantné okolnosti a dátum prijatia týchto ustanovení. ESLP poznamenal, že sporný zásah mal zákonný základ, konkrétne § 156 ods. 3 Trestného poriadku, a že je presvedčený, že aplikácia príslušných zákonných ustanovení na prípad sťažovateľa nešla nad rámec toho, čo mohlo byť za daných okolností primerane predvídateľné.

ESLP vzhľadom na uvedené rozhodol, že zásah bol teda v súlade so zákonom v zmysle ods. 2 článku 10 Dohovoru. Podľa ESLP sa sťažovateľovo tvrdenie o povahe trestného práva na Slovensku v podstate týkalo otázky, či bol zásah spočívajúci v aplikácii príslušného zákona v predmetnom prípade „*nevyhnutný v demokratickej spoločnosti*“.

K legitímnosti cieľa

Sťažovateľ trval na tom, že sporný zásah nesledoval žiadny z legitímnych cieľov, pretože jeho hlavným účelom bolo ospravedlniť skutočnosť, že dotyčný prokurátor nezačal trestné stíhanie voči inej osobe na základe sťažovateľovho trestného oznámenia. Podľa názoru vlády SR orgány verejnej moci sledovali legitímny cieľ ochrany práv a povesti dotyčného prokurátora a tiež ochrany zachovania autority a nestrannosti súdnej moci. ESLP sa vo svojom rozhodnutí vyjadril nasledujúco: „...*trestné konanie začaté proti sťažovateľovi z dôvodu jeho kritických vyjadrení o P. sledovalo legitímny cieľ ochrany povesti a práv prokurátora s cieľom zabezpečiť mu výkon jeho právomoci bez nenáležitého narušovania.*“¹⁵

K nevyhnutnosti zásahu v demokratickej spoločnosti

Sťažovateľ namietal, že zásah nebol nevyhnutný v demokratickej spoločnosti. Zdôraznil, že jeho vyjadrenia boli hodnotiacimi úsudkami, ktoré nepodliehajú dokazovaniu, že ich cieľom nebolo uraziť verejného činiteľa, ale kritizovať jeho postup, ktorý považoval za nezákonný, a že svoje listy ani nepublikoval, ani ich nerozširoval širšej verejnosti. Ďalej uviedol, že zásah do jeho slobody prejavu bol neprimeraný, pretože mu bol uložený trest odňatia slobody a v dôsledku odsúdenia mu bolo odňaté živnostenské oprávnenie.

¹⁵ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

Vláda SR tvrdila, že vo vyššie uvedených listoch sťažovateľ namietal, že verejný činiteľ zneužil svoju právomoc a postupoval nezákonne. Navyše sa tieto tvrdenia, ktoré neboli uskutočnené v kontexte diskusie o otázkach verejného záujmu, ukázali ako nepodložené. Zásah bol podľa vlády odôvodnený naliehavou spoločenskou potrebou, konkrétne ochranou verejného činiteľa proti urážkam spôsobilým zasiahnuť do jeho práv a povesti. Nakoniec vláda SR tvrdila, že dôvody uvedené vnútroštátnymi súdmi boli relevantné a dostatočné, a že zásah bol primeraný sledovanému legitímnemu cieľu. ESLP uviedol: „V predmetnom prípade zásah do slobody prejavu sťažovateľa spočíval v závere vnútroštátnych súdov, že jeho vyjadrenia v listoch zo 6. decembra 1993 a 7. marca 1994 bezdôvodne hrubo urazili prokurátora. Úlohou ESLP je posúdiť, či bola zachovaná spravodlivá rovnováha medzi protichodnými právami a záujmami: sťažovateľovým právom na slobodu prejavu na jednej strane a právom prokurátora na ochranu jeho osobných práv na strane druhej. Pri posúdení nevyhnutnosti napadnutého opatrenia musí súd najmä určiť, či odsúdením sťažovateľa vnútroštátne súdy prekročili svoj priestor pre voľnú úvahu alebo nie. Zatiaľ čo sťažovateľove vyjadrenia vo vzťahu k profesionálnym a osobným kvalitám dotyčného prokurátora by mohli byť považované za hodnotiace úsudky, ktoré nepodliehajú dokazovaniu, ESLP poznamenáva, že vyššie uvedené listy obsahovali aj obvinenia, že prokurátor zneužíval svoju právomoc a postupoval nezákonne. Sťažovateľ teda najmä namietal, že prokurátor v rozpore so zákonom nekonal vo veci jeho trestného oznámenia, zneužil svoju právomoc a že bol v tomto ohľade zapletený v podplácaní a nezákonnom odpočúvaní sťažovateľovho telefónu.“¹⁶ Podľa názoru ESLP sú tieto tvrdenia uvedením faktov, vo vzťahu ku ktorým vnútroštátne súdy správne vyzvali sťažovateľa na to, aby ich podložil relevantnými dôkazmi. Navyše vnútroštátne súdy po vykonaní všetkých dostupných dôkazov dospeli k záveru, že vyššie uvedené tvrdenia sťažovateľa boli nepodložené. ESLP nedisponuje informáciou, ktorá by naznačovala, že tento záver bol v rozpore so skutkovými okolnosťami prípadu, alebo že by bol svojvoľný v inom ohľade. Súdy zaoberajúce sa prípadom náležite posúdili okolnosti, za ktorých boli urážlivé vyjadrenia uskutočnené a to, či mohli byť odôvodnené napríklad správaním dotknutého prokurátora. „ESLP je presvedčený, že dôvody uvedené vnútroštátnymi súdmi vo vzťahu k vyššie uvedeným vyjadreniam obviňujúcim P. zo zneužitia právomoci a porušenia zákona boli relevantné a dostatočné. Predmetné obvinenia boli závažné a boli uskutočnené opakovane. Boli spôsobilé uraziť prokurátora alebo zasiahnuť ho pri výkone právomoci a zároveň, v prípade listu zaslaného generálnej prokuratúre, poškodiť jeho

¹⁶ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

*povešť. Sťažovateľove vyjadrenia mali nepochybne za cieľ dosiahnuť pred príslušnými orgánmi nápravu za konanie P, ktoré považoval za nesprávne a nezákonné.*¹⁷ V súvislosti s uvedeným ESLP konšatoval, že sťažovateľovi sa nebránilo v tom, aby použitím vhodných prostriedkov dosiahol takúto nápravu. Pretože relevantné časti listov boli publikované aj v novinách, je predstaviteľné, že otvorili možnosť verejnej diskusie. ESLP zobral do úvahy aj skutočnosť, že predmetný článok napísala tretia osoba. Avšak škoda, ktorá bola spôsobená dotyčnému prokurátorovi uvedením faktov, ktorých pravdivosť sťažovateľ nebol schopný preukázať, musela byť v určitom rozsahu zvýšená publikáciou listov, o ktorú sa sťažovateľ v konečnom dôsledku pričínil tým, že poskytol autorovi relevantné dokumenty. Vo vzťahu k tvrdeniu sťažovateľa, že sporný zásah bol neprimeraný najmä v tom, že v dôsledku odsúdenia mu bolo odňaté živnostenské oprávnenie, ESLP uvádza, že 4. júna 1997 Krajský súd v Košiciach zrušil príslušné správne rozhodnutia ako nemajúce právny základ. A taktiež trest uložený sťažovateľovi – trest odňatia slobody v trvaní štyroch mesiacov, ktorého výkon bol podmienene odložený na skúšobnú dobu v trvaní jedného roka – nie je sám osebe rozhodujúci, ESLP poznamenáva, že bol uložený na dolnej hranici príslušnej trestnej sadzby. „S ohľadom na vyššie uvedené úvahy a majúc na pamäti, že národným orgánom je v takýchto záležitostiach ponechaný určitý priestor pre voľnú úvahu, ESLP dospel k záveru, že namietaný zásah nebol neprimeraný sledovanému legitímnemu cieľu a musí byť považovaný za ‚nevyhnutný‘ v zmysle článku 10 ods. 2 Dohovoru.“¹⁸

Záver

Sloboda prejavu v sebe zahŕňa nielen právo vyjadrovať svoje kladné názory, ale aj právo vyjadrovať sa negatívne, ba až kriticky k určitým skutočnostiam alebo osobám. Avšak ako každé právo, aj sloboda prejavu má svoje medze. Jej medze predstavujú práva ostatných ľudí, ktoré môžu byť dotknuté istými prejavmi, ktoré niektoré osoby uskutočňujú v domnienke, že uplatňujú svoje právo slobody prejavu. A vzhľadom na uvedené je opodstatnené uplatňovanie judikatúry v daných veciach, ktorá určuje hranice prípustnosti určitých prejavov. Ak teda ide o hranice prípustnej kritiky, tie sú širšie vo vzťahu k politikovi vo svojej verejnej funkcii, ako vo vzťahu k súkromnej osobe. Aj v prípade Lešník vs. Slovenská re-

¹⁷ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

¹⁸ Pozri rozsudok v prípade Lešník v. Slovensko z 11. marca 2003.

publika nakoniec ESLP konštatoval, že prokurátor, aj keď je verejným činiteľom, požíva určitú úroveň ochrany svojho mena, dobrej povesti a súkromia. Avšak politik sám nevyhnutne a vedome otvorene vystavuje podrobnému skúmaniu novinárom a širokej verejnosti každé svoje slovo a skutok a musí prejavíť väčšiu mieru tolerancie, najmä ak sám robí verejné vyhlásenia, ktoré pripúšťajú kritiku. Napriek tomu aj politik ako osoba verejne sledovaná určite má právo na ochranu svojej povesti, dokonca i vtedy, keď nekoná ako súkromná osoba, ale potreba takejto ochrany musí byť v rovnováhe so záujmami otvorenej diskusie o politických problémoch, pretože výnimky zo slobody prejavu musia byť interpretované striktné. A preto ESLP obozretne vo svojej praxi rozlišuje medzi uvedením faktov a hodnotiacimi úsudkami, a kým existencia faktov môže byť preukázaná, pravdivosť hodnotiacich úsudkov nepodlieha dokazovaniu. Požiadavku na preukázanie pravdivosti hodnotiaceho úsudku nemožno splniť a takáto požiadavka sama osebe porušuje slobodu prejavu, ktorá tvorí základnú súčasť práva chráneného článkom 10 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. A preto tam, kde vyhlásenie prerastie do hodnotiaceho úsudku, môže primeranosť zásahu závisieť od toho, či existuje dostatočný skutkový základ pre napadnuté vyhlásenie, pretože dokonca aj hodnotiaci úsudok bez akéhokoľvek skutkového základu na jeho podporu môže byť prehnaný.

Literatúra

- Zákon č. 460/1992 Z. z. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.
 Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Dostupné na [online 25.04.2017]:
 < http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf>.
- MACEJKOVÁ, I. Sloboda prejavu a súdna moc. Dostupné na [online 26.04.2017]:
 <<https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992164/PCS-6.pdf/e8fea4cd-6775-4c85-9103-35ba89d89a8d>>.
- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach.
 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 28/96 z 12. mája 1996.
 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 152/08 z 15. decembra 2009.
 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 42/09 z 2. júna 2009.
 Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 152/08 z 15. decembra 2009.
 Rozsudok ESLP zo 7. 12. 1976 vo veci Handyside v. Spojené kráľovstvo. Dostupné na [online 26.04.2017]:
 < <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:62012CC0131>>.
- Rozsudok ESLP zo 11.03.2003 vo veci Lešník v. Slovenská republika. Dostupné na [online 26.04.2017]:
 <<http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjB7-GCpsLTAhXFWhoKHXtzBw0QFggiMAA&url=http%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-156115%26filename%3D>

Poeta prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.

LESNIK%2520v.%2520SLOVAKIA%2520-%2520%2520Slovakian%2520Translation%-
2520by%2520the%2520Information%2520Office%2520of%2520the%2520CO-
E%2520in%2520Bratislava.pdf&usg=AFQjCNFtiJge8be8xC-HJvZMAha2dXf8hA>.

Všeobecná deklarácia ľudských práv.

Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politic-
kých právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

O HĽADANÍ DOBRA ALEBO OSOBNÁ VÝPOVEĎ KU KONCEPTU NUTNOSTI INDIVIDUALIZÁCIE VNÍMANIA DOBRA (Esej)

Mgr. Monika Martišková

interná doktorandka, Katedra právnych dejín
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Z učenia veľkého filozofa antiky – Sokrata – je známe, že základom dobrého života je *λόγος* (*logos*).¹ Život je niečím, čo môžeme naučiť iných s pomocou našej racionálnej kapacity. Je možnosťou pre všetkých zúčastniť sa na debatách o nachádzaní dobrého života. Cesta, ktorou musíme ísť, aby sme ho dosiahli, sa nazýva *αρετή* (*areti*). Je to cnosť, ktorá je základom dobrého života. Kto však rozhoduje o tom, čo je tým „dobrým životom“? Podľa starogréckeho učenia je dobrým to, čo my sami považujeme za dobré a vodidlom môže byť to, čo naša spoločnosť považuje za to najlepšie. Nie je žiadne dobré a zlé, čo by bolo dané, to dobro musíme nájsť sami.²

Položila som si otázku, ako sa dá dobro nájsť. Nie som prvá, a ani posledná. Ľudia v mnohých obdobiach hľadali a hľadajú, a určite aj budú hľadať, odpoveď na otázku, ako, či kde možno dobro nájsť. Pri ceste za týmto hľadaním je určite prospešné vrátiť sa do minulosti, no nazeráť na duchovné ideály minulosti aj cez produkty posledných dní. Pri formulovaní vlastného názoru som sa vrátila k myšlienkam antickej gréckej filozofie, najmä k Sokratovi a Platónovi. No rozhodla som sa svoje myšlienky konfrontovať skôr s tými súčasnými ako s tými preverenými časom. Vraciam sa k filozofii týchto „veľkých svetiel minulosti“³

¹ Logos podľa Sokrata nie je niečím, čo nás vedie k pravde. Pretože neexistuje taká vec ako pravda, je to len poznanie, skutočnosť a konvencie. Dobro je niečo, čo vytvárame, aby bolo dobrým (iba v medziach „nášho malého ľudského sveta“), vonku nie je žiadne dobro a zlo. Cit. prednáška Assist. Prof. Andreasa Takisa z 18.11.2014 na Aristotle University of Thessaloniki.

² Autorom uvedenej interpretácie starogréckej filozofie je Assistant Professor Andreas Ch. Takis, ktorý v súčasnosti pôsobí ako učiteľ filozofie a histórie právneho myslenia na Faculty of Law, Aristotle University of Thessaloniki v Grécku. Cit. prednáška z 18.11.2014 na Aristotle University of Thessaloniki.

³ Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš nazýva myšlienky Sokrata, Platóna a Aristotela „duchovným dielom veľkých svetiel minulosti, ktorých žiara cez priepasť vekov dodnes osvetľuje naše cesty“. In: TOM-

aj v osobnom rozhovore s človekom,⁴ ktorý bohatstvo ich myšlienok interpretuje a svojím súčasným nazeraním na svet formuluje aktuálne myšlienky gréckej filozofie, najmä tej právnej. V niečom s jeho myšlienkami súhlasím, v inom nie.

Proces hľadania dobra je do veľkej miery ovplyvňovaný spoločnosťou. Existuje možnosť zmeny vlastnej percepcie, no aj tá sa často odvíja práve od spoločenského prostredia, v ktorom sa nachádzame alebo do ktorého prídeme. Dôležité je však uvedomiť si, že moje vnímanie dobra síce môže byť ovplyvnené názorom iného či iných, no takýto názor musím skutočne prijať za svoj. Musím sa pýtať prečo, a na základe vysvetlenia uvidieť niečo väčšie ako môj predchádzajúci názor. Vidieť ďalej, tak ako ten, kto môj názor ovplyvnil.⁵ Ak to tak neuvidím, pre mňa to dobré nie je. No raz môže byť. Musím si však ten názor sama osvojiť, aby to dobré bolo dobrým pre mňa.

Naskytá sa mi ďalšia otázka – som ja tou, kto môže najlepšie posúdiť, čo je pre mňa dobré? Andreas Takis, na ktorého názory a myšlienky budem poukazovať aj v ďalšom texte, si myslí, že posúdiť, čo je dobré pre mňa, môže lepšie ako ja niekto iný. A to z jednoduchého dôvodu. Ten iný sa na moje dobro díva z iných stanovísk, menej emotívne, s určitým nadhľadom, a možno teda aj objektívnejšie.⁶ Ja pri mojej úvahe vychádzam z toho, že človek posudzuje, čo je dobré a čo je zlé vždy s ohľadom na seba samého. Iný nemôže povedať, čo je dobré pre mňa, on môže povedať iba to, čo by bolo dobré pre neho v mojej situácii. Jeho pohľad je teda odosobnený, môže byť racionálnejší, no negatívom je, že niekto iný nikdy nebude poznať všetky okolnosti, ktoré sú na celkové zhodnotenie potrebné. Teda by sa mohlo zdať, že moju situáciu vzhľadom na všetky okolnosti, ktoré sú mi známe, viem najlepšie posúdiť iba ja sama. Všetky okolnosti však v konečnom dôsledku nemusím poznať ani ja, a keďže v jeho posudzovaní vyhráva racionalita nad emocionalitou, to vytvára predpoklad lepšieho posúdenia mojej situácie. Teda myslím si, že moje dobro môže lepšie zhodnotiť niekto iný, môže mi dopomôcť vidieť situáciu jasnejšie, no to, či sa s tým stotožním, je stále na mne, je to o mojom vnímaní dobra.

Všeobecnú definíciu dobra sformulovať neviem. Dôvodom môže byť úroveň môjho poznania.⁷ No ak by aj prevyšovalo poznanie iných, myslím si, že stále by

SA, B.: *Idea spravodlnosti a práva v r'eck'ej filozofii*. Reprint pôvodného vydání z roku 1923. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 5.

⁴ Rozhovor s Assist. Prof. Andreasom Takisom na Aristotle University of Thessaloniki 5. 5. 2017.

⁵ Rozhovor s Assist. Prof. Andreasom Takisom na Aristotle University of Thessaloniki 5. 5. 2017.

⁶ Rozhovor s Assist. Prof. Andreasom Takisom na Aristotle University of Thessaloniki 5.5.2017.

⁷ Za vrchol poznania osobne považujem známy a stále platný Sokratov výrok „Viem, že nič neviem“

to nebolo možné. Pretože to, čo dokážeme my ľudia ako dobro spoznať a identifikovať, nie je ideálne, ale vždy iba zhmotnené a prispôsobené „nášmu svetu“.

Toto zhmotnené dobro by sa dalo ilustrovať príkladom zo súčasného sveta. Jednotlivci si formujú svoje dobro vždy aktuálne s ohľadom na dobu a prostredie. Vytvára sa tým teda akési *common good* v medziach *good of society*. Uvedené sa pokúsim vysvetliť na konkrétnom príklade. Zostaneme v Grécku, nie v tom antickom, ale v súčasnom. Konkrétne v meste nachádzajúcom sa neďaleko rodiska Aristotela, v Solúne. V tomto meste o popularitu a športové výsledky súťažia dva futbalové tímy – P.A.O.K. Salonica FC (ďalej ako „PAOK“) a Aris Thessaloniki FC (ďalej ako „Aris“). Predstavme si chlapca, ktorý celé svoje detstvo fandí PAOK-u, je nadšeným fanúšikom, celú izbu má oblepenú plagátmi hráčov v čierno-bielych dresoch, vynechal len málo domácich zápasov tohto tímu. V čase dospievania sa však presťahuje na opačnú stranu Solúna, začne žiť nový život na novom mieste, obklopený inými ľuďmi. Všetci jeho susedia a terajší priatelia majú na balkóne vlajku s nápisom Aris. Chlapec nechce prestať fandíť PAOK-u, pretože ten je preňho od malička najlepším tímom, svoju priazeň tomuto tímu vníma ako svoje dobro. (Možno sa nikdy nezamyslel nad tým, prečo je to preňho dobré, možno tímu fandil iba preto, lebo mu fandili ostatní kamaráti na detskom ihrisku. No vnímal to ako svoje dobro, a motiváciu vnímania dobra je v mnohých prípadoch možno skúmať len veľmi ťažko.) Chlapec v novom susedstve naráža na iné dobro vnímané novým prostredím. Ak chce zapadnúť, mal by teda zmeniť svoje vnímanie dobra, a to nielen vo fandaní, ale aj v mnohom inom. Nejde iba o preberanie názorov na to, čo je dobré, ale aj o to, že jednotlivec môže uvidieť, čo je (či bolo) zlé a v budúcnosti konať inak. Ak však tento chlapec to všetko odlišné nezačne vnímať ako lepšie preňho, nemal by nechať svoje vnímanie dobra ovplyvniť ničím. Už to totiž nebude to, čo považuje za dobré on. Nebude to jeho dobro, ale dobro novej spoločnosti. Môže sa prispôbiť, no nebude to už preňho skutočné. A to ani ak by ho niekto iný vnímal preňho ako lepšie, napríklad pre splynutie s prostredím. Zmena jeho vnímania by teda mohla byť ovplyvnená aj tým, že je tvor spoločenský a nerád sedí na tribúne sám. No to by nebolo skutočné. Táto zmena by bola iba naoko, bez vnútorného prijatia daného presvedčenia.

Druhým príkladom som ja. Pri poslednej návšteve Solúna som sa počas pre-

či starú grécku zásadu „Poznaj seba samého“, ktorú Sokrates hlásal a je vytesaná nad vchodom do Apollónovho chrámu v Delfách. Pozri viac: BRÖSTL, A.: *Frontisterion*. Bratislava: Kalligram, spol. s r.o., 2009, s. 38. KRSKOVÁ, A.: *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2011, s. 29.

chádzky mestom náhodou zúčastnila na oslavách majstrovského titulu tímu PAOK. Jeho hráči sa práve vracali z finálového zápasu, v ktorom bol ich súperom aténsky futbalový tím AEK.⁸

Po mnohých rokoch sa hráčom Solúna podarilo vyhrať národný pohár, dokonca nad ich odvekým súperom, Aténami. Atmosféra osláv teda bola viac ako nezabudnuteľná. Ja som na rozdiel od spomenutého chlapca nevyrastala v tomto meste, k žiadnemu z tímov ma neviaže osobitný vzťah. No na základe zážitku z osláv titulu majstrov som si predsa len k jednému z tímov vytvorila vzťah. Uprostred všetkej tej radosti, pod ohňostrojom, som premýšľala o tom, ako môže jednotlivec vnímať, čo je pre neho dobré – a nad myšlienkou, že pre mňa je dobré to, čo vnímam ako dobré ja sama. Kým mi niekto neukáže niečo iné a ja som od chvíle posúdenia toho „iného“ presvedčená, že to je to „správne dobro“.⁹ Posudzujem to nie iba na základe prijatia lepších argumentov, ale možno skôr na základe toho, že sa zamyslím nad tým, prečo som si vlastne ten svoj názor vytvorila a svoje vnímanie tak považovala za lepšie. A nie je pre mňa už viac dobré to, čo som až dovtedy považovala za dobré pre mňa.

Vnímať otázku dobra cez fandanie futbalovému tímu sa môže zdať povrchné či plytké, no v skutočnosti nejde o fandanie futbalu ako také. Ide o to, že niekto má záľubu, ktorá ho robí šťastným, a zohľadniť sa dá aj hodnota toho, že chce patriť do určitej spoločnosti, čo môže byť preňho dobrým. Teda otázka, či je niekto fanúšikom tímu PAOK alebo Aris, môže dobro vysvetliť príkladom zo života. Nebolo takým aj Sokratovo nazeranie na svet? Nachádzajúc sa v stálom zápase so sofistami bol nútený prispôbiť zbrane svojho učenia jej útočným prostriedkom. A teda prispôbiť svoje úsilie vysvetľovaniu práve cez praktický život prostredníctvom praktických otázok.¹⁰ Vráťme sa teda k môjmu príkladu. Uprostred osláv titulu majstrov jedným zo solúnskych tímov som sa identifikovala ako fanúšik PAOK-u pre budúcnosť. A to len preto, že som mala túto skúsenosť. Postačuje však táto skúsenosť ako dôvod na to, aby som vnímala dobro ako fandanie PAOK-u? Čo ak neskôr zistím, že druhý solúnsky futbalový tím, Aris, má

⁸ Finále zápasu o Grécky pohár sa odohralo 6. 5. 2017 na futbalovom štadióne Panthessaliko (Πανθεσσαλικό στάδιο) medzi futbalovými tímami P.A.O.K. a A.E.K. s výsledkom 2:1 pre P.A.O.K.

⁹ Aj pre Platóna „vo svete, ktorý je prístupný našim zmyslom, nie je nič trvalé, čo by nepodliehalo zmene. Všetko sa nachádza v stálom toku a premene, zaťažené pominuteľnými formami zjavení tak, že sa nám všetko zdá byť dnes také a zajtra onaké“. In: TOMSA, B.: *Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii*. Reprint původního vydání z roku 1923. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 79.

¹⁰ TOMSA, B.: *Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii*. Reprint původního vydání z roku 1923. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 77.

v tomto športe lepšie výsledky? Môžem na základe toho zmeniť to, komu budem v budúcnosti fandieť? Sama sa pýtam, či rozumiem vnímaniu a určovaniu dobra správne. Je zdôvodnenie dobra dostatočné za akýchkoľvek okolností alebo to, čo porovnávam, a na základe čoho mením svoje vnímanie dobrého, by malo byť to isté? Je správnym dôvodom na zmenu môjho názoru lepší tabuľkový výsledok alebo by som názor mala zmeniť kvôli tomu, čo moju pôvodnú náklonnosť jednému z tímov ovplyvnilo, a to kvôli atmosfére?

Odpoveď na poslednú otázku zrejme zodpovie aj tie predošlé. Pre mňa fandenie jednému z tímov nie je také podstatné ako pre toho chlapca. Môj život to ďalej neovplyvní. Nebudem mať žiadne dilemy na základe chvíľkovej radosťi a môjho krátkodobého vnímania dobra, pôsobiaceho do budúcnosti. Tie by mohli nastať v prípade, ak by povedzme môj mladší brat mal ponuku stať sa hráčom jedného z tímov. Vtedy by zrejme zavážili športové výsledky a ďalšie faktory. A prirodzene by to tým ovplyvnilo aj zmenu môjho fandenia tomu tímu, ktorého hráčom by bol môj brat. Spomienka na atmosféru víťazstva by už viac nebola podstatná, keďže silnejšie by bolo iné emotívne kritérium. Rada vo výbere tímu by však spočívala v neemotívnych kritériách. Možno tieto kritériá prispôbovať podľa situácie a stále tak zostať pri otázke hľadania dobra?

Mojou východiskovou premisou je, že dobro nechápeme ideálne, ale vzhľadom na konkrétnych ľudí a konkrétne situácie.¹¹ Ak pre nič iné, tak minimálne pre jeho prirodzenosť pôsobiť ako motivačný element. Možno človek sám nie je schopný vidieť absolútne či ideálne dobro, ale vidí jeho záblesky, ktoré sú dobrom pre neho, pre jeho život.

Vzhľadom na to si nemyslím, že nejaký problém tkvie v tom, ak niekto začne podporovať iný tím na základe skóre a zmení tým svoju oddanosť. Práve naopak, takéto dôvody by boli nekonvenčné, pretože ľudia sa zvyčajne s niečím identifikujú kvôli sentimentálnej pripútanosti, a nie na základe racionálneho výpočtu. Pozrime sa však z iného rámca: predstaviť si môžeme napríklad stávkujúceho hráča, ktorého kritériá sú primerané na podanie stávky, aby získal peniaze. Alebo patologického stávkara, pre ktorého je víťazstvo tímu, na ktorý stávil, životnou

¹¹ Najsť niečo ideálne by bolo zrejme rovnako zložitú, ako vedieť vytvoriť samotné idey. Napríklad „Platónovské idey nesú znak úplnej dokonalosti a absolútnej čistoty, nemajúce v sebe nič, čo by do nich vnášalo sebe menší zápor; ich existencia je naprostý klad, existujúci o sebe. Preto idea ľudstva obsahuje ľudstvo o sebe, idea krásy krásu o sebe; je večná, nezameniteľná, zatiaľ čo jednotlivci umierajú a menia sa. Je univerzálna, pretože obsahuje v sebe partikulárnu dokonalosť, ktorá sa vyskytuje v jednotlivých predmetoch.“ In: TOMSA, B.: *Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii*. Reprint pôvodného vydání z roku 1923. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 79.

drogou. Pri ich vnímaní dobra majú význam úplne iné aspekty. Potom som tu ja – bez toho, aby som bývala v prostredí mesta, ktoré má akúkoľvek súvislosť s tímom PAOK alebo Aris, rozhodujem sa medzi podporou tímu s kvalitnými hráčmi a medzi tímom, ktorého oslavy titulu mi umožnili spriatelenie sa s fanúšikmi, poskytl určité vzrušenie, radosť či eufóriu a tieto pocity vo mne pretrvávajú pri každej návšteve Solúna. Tieto životné aspekty sa môžu zdať príliš triviálne alebo iracionálne tým, ktorí hľadajú skutočné dobro.

Myslím si, že dobro môžeme hľadať, no nájsť ho nedokážeme. Ale už len to, že ho hľadáme, nás privedie na cestu dobra, čím sa k nemu priblížime. Je teda prospešné, keď sa ľudia snažia o dobro, aj keď ho nedosiahnu. A to ja vnímam ako to dobré. Andreas Takis, hoci je vo svojich myšlienkach stále ďaleko od toho, aby bol relativistický, si myslí, že absolútne dobro vieme alebo môžeme poznať.¹² Nesúhlasím s ním na základe logickej analýzy z jednoduchého dôvodu – preto, že ak nepoznám dobro, nebudem si vedieť overiť, že som ho našla. Zhodujem sa s ním však v tom, že obaja trváme na potrebe aktuálnosti túžby alebo individuálneho prijatia toho, čo považujeme za dobré. Táto myšlienka však podľa neho zakladá absolútne poznanie dobra, podľa môjho názoru uvedené ovplyvňuje iba akési aktuálne dobro pre konkrétneho jednotlivca.

Ak niečo hľadáme, v zásade by sme mali mať aspoň hrubú predstavu o tom, čo hľadáme. Aj keď cestou možno prídeme na to, že tá predstava bola nepresná, alebo bola dokonca mylná. Teda ak sa ľudia snažia o dobro, musia poznať vlastnosti stavu, skutku, človeka..., ktorý je dobrý, a to aspoň v hrubých rysoch. No je rovnako ťažké, tak ako určenie dobra samotného, určiť si tie „dobré hrubé rysy“, ak vychádzame z predpokladu, že nepoznáme, čo je dobro.

Andreas Takis tvrdí, že si nemusíme myslieť, že naša túžba po dobre musí nevyhnutne naznačovať, že niečo je objektívne dobré alebo horšie, dobré pre každého, ale skôr to, že aspoň veríme, že je to dobrý výber spôsobu života, vzhľadom na naše možnosti a konkrétne situácie. Napriek tomu existujú veci, ktoré by mali byť objektívne dobré, to znamená dobré pre každého, aby tak urobili za podobných okolností. Napríklad je podľa neho určite dobré pre každého, aby nelámali srdcia iných ľudí, keďže to narúša emocionálnu rovnováhu. Rovnako ako aj v konečnom dôsledku je pre každého jednotlivca zdraviu prospešné vzdať sa užívania drog, keďže abstinenčné príznaky majú priame psychické aj fyzické dôsledky. S uvedenými príkladmi by sa vzhľadom na niektoré osoby dalo nesúhlasiť, no Andreas Takis vo svojom vysvetľovaní pokračuje ďalej a rozširuje svoju

¹² E-mailová komunikácia s Assist. Prof. Andreasom Takisom z 27. 5. 2017.

myšlienku. Píše, že aj v tých zrejmých prípadoch to, čo je dobré objektívne, sa nemôže uplatňovať na konkrétnych skutočných ľuďoch, ak to oni nevnímajú ako dobré. Teda nie je to dobré „z vnútra praktického deliberatívneho horizontu morálneho agenta“.¹³

To len potvrdzuje myšlienku prezentovanú od úvodu tohto textu, a teda, že „niečo nie je pre jednotlivca dobré, kým to ten jednotlivec tak nevidí“. Napriek tomu sa však v tom istom momente potvrdzuje aj základná myšlienka morálky autonómie, a to z hľadiska objektívnej morálnej skutočnosti, že nevyhnutnou črtou dobra v ktorejkoľvek z jej verzii je to, že ju podporujú tí, ktorých sa týka.

Literatúra

- BRÖSTL, A.: *Frontisterion*. Bratislava: Kalligram, spol. s r.o., 2009. 328 s. ISBN 978-80-8101-179-5.
- KRSKOVÁ, A.: *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2011. 690 s. ISBN 978-80-8078-385-3.
- PATOČKA, J.: *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 416 s. ISBN 21-024-64.
- TOMSA, B.: *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii*. Reprint původního vydání z roku 1923. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 228 s. ISBN 978-80-86898-93-3.

¹³ E-mailová komunikácia s Assist. Prof. Andreasom Takisom z 27. 5. 2017.

SPRAVODLIVÁ BOŽSKÁ KOMÉDIA?

JUDr. Ingrid Lanczová

interná doktorandka
Katedra právnych dejín
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Esej nazvaná „Spravodlivá Božská komédia“ je beletrizovaná právna úvaha o troch podobách spravodlivosti, ktorých literárnu reflexiu autorka nachádza v jednom z najvýznamnejších diel svetovej literatúry, Danteho Božskej komédii (14. storočie).

Kľúčové slová: spravodlivosť, individuálna nespravodlivosť, retributívna spravodlivosť, restoratívna spravodlivosť, objektívna spravodlivosť, Dante, Božská komédia

Abstract: „The Just Divine Comedy“ is an essay about three forms of justice, whose literary reflection might be seen in one of the greatest works of world literature, the Dante’s Divine Comedy (14th Century).

Key words: Justice; Individual Injustice; Retributive justice; Restorative justice; Objective justice; Dante; The Divine Comedy

Pri zostavovaní rakúskeho občianskeho zákonníka z roku 1811 si rakúsky právnik Karl Anton von Martini s dávkou obáv položil otázku „*Kto by teraz, po Homérovi, nepovažoval za ťažké napísať Iliadu?*“¹ Kým jeho obava spočívala vo vytvorení kvalitného legislatívneho diela bez kopírovania legislatívneho veľikána 18. storočia, pruského občianskeho zákonníka, na tomto mieste sa rovnaká otázka vynára v súvislosti s pokusom o definovanie spravodlivosti v práve. Nejaví sa logickým úsudok, že by od čias Aristotela a Platóna nedošlo k uchopeniu tejto, hoci ťažko uchopiteľnej, kategórie, a preto budú nasledujúce riadky iba prostou ľudskou úvahou nad tým, čo je spravodlivosť.

Pútnik, chystajúci sa na cestu pátrania po spravodlivosti, začal intuitívne tušiť, že ho čaká viac než jeden svet. Zamýšľal sa nad tým, že spravodlivosť nemôže byť jednoinštančná a rozhodol sa odhaliť jej rôzne podoby. Pápež raz povedal, že nespra-

¹ NESCHWARA, CH.: *Zur Kodifikationsgeschichte des Österreichischen ABGB*. [online]. Wien: Universität Wien, s. 39. [cit.15.3.2017.] Dostupné na internete: <https://homepage.univie.ac.at/christian.neschwara/dateien/veroeffentlichungen/Zur%20Kodifikationsgeschichte%20des%20ABGB%20Endfassung.pdf>

vodlivosť vedie k vojnám² a Pútnik, dúfajúc, že pokus o všeobsažné určenie príčiny vojen nie je márnny, videl počiatok svojej cesty práve tu. Domnieval sa totiž, že dôvodom vojen a analogicky aj nespravodlivosti, je pocit nedostatku, či už oprávnený, alebo nie, vedúci k popieranu kategórií, ktoré sú zárukou nemennosti, harmónie a stability. Platón či sv. Augustín ich pomenovali ideami, ergo pravzormi všetkého bytia, podľa slov prvého prameniáciach v Dobre a podľa druhého v Bohu. Pútnik tak pochopil, že jeho prvá cesta povedie do vlastného vnútra, do vnútra človeka. Tu si uvedomil, že existujú rôzne vnútorné a vonkajšie vplyvy, majúce dosah na popieranie spomenutých kategórií či ideí, ktorých celoplošné eliminovanie je vylúčené, lebo sú často inštinktívne. Matku môže doviesť inštinkt k zabitiu toho, kto ubližuje jej dieťaťu. Kohokolvek môže inštinkt doviesť napríklad ku krádeži, lebo pri nej dôjde k zisku za menšieho výdaja energie, a snaha o dosiahnutie stavu s čo najmenším výdajom energie je predsa kvantový fyzikálny zákon, ktorý sa nedá poprieť. Pútnik na prvej ceste pochopil slová Simmondsa, že spravodlivosť je morálnym ideálom³ či slová Kelsena, že je ideálom iracionálnym.⁴ Súhlasil tiež s Akvinským, že spravodlivosť je vyjadrením dobroprajnosti dať každému, čo mu patrí⁵ a dobroprajnosť je predsa vlastnosť a uniformita vlastností nikdy nevládla v žiadnom živom spoločenstve. Pútnik usúdil, že spravodlivosť v tomto prípade musí byť dosiahnutá nápravou nespravodlivosti v jedincovi samom, návratom k rešpektovaniu pravidiel harmonického života, najmä takého, v ktorom nedochádza k násilnému konaniu a snahe urýchliť prirodzený sled udalostí. Spravodlivosť, vrodená harmonická podstata, ktorá je v priebehu života narušená, musí byť chcenou reflexiou objektívnej kategórie Dobra v človeku samom.

Pútnik stál pred povinnosťou odhaliť druhú podobu spravodlivosti. Povinnosť sa spájala so vstupom do ďalšieho sveta, prekonávajúceho hranice individuálnej ľudskej nespravodlivosti, prekročením sveta kolektívnej ľudskej spravodlivosti. Ak osoba konať nespravodlivo a nespravodlivosť bolo treba odstrániť iným ľudským konaním, kto mal oprávnenie na jej odstránenie? Aristotelovským sylogizmom dospel k záveru, že jedine človek vnútorne spravodlivý, nereflektujúci žiadnu z podôb vnútorne nespravodlivých.

² Non c'è pace senza giustizia non c'è giustizia senza perdono. In: Toscanaoggi.it [online]. Firenze, 2001. [cit.15.3.2017.] Dostupné na internete: <http://www.toscanaoggi.it/Documenti/Giovanni-Paolo-II/Non-c-e-pace-senza-justizia-non-c-e-justizia-senza-perdono#sthash.690yVBpv.dpuf>

³ SIMMONDS, N. E.: *Law as a Moral Idea*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

⁴ KELSEN, H.: *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Praha: Orbis, 1936.

⁵ AQUINAS, T.: *The Summa Theologica: Complete Edition*. New York: Catholic Way Publishing, 2014.

Pútnik považoval tretiu, poslednú cestu za najťažšiu, keďže mohla byť len cestou v jeho vedomí, od známeho Sein k nepoznanému Sollen. Domnieval sa, že koncept spravodlivosti presahuje hranice materiálneho sveta a sveta ľudí a je aspektom pytagorovskej (eleátskej, novoplatonistickej...) kategórie Jedna. Existencia kategórií Harmónie či Dobra znamená, že existuje podoba spravodlivosti oddelená od vedomia ľudí. Má podobu objektívnych ideí? Kde však majú pôvod? Má podobu Boha? Je Boh filozofické Jedno? V záplave otázok si Pútnik uvedomil, že iná jeho podoba už analogickou cestou po troch svetoch prešla. Peklo, Očistec, Raj..

V Danteho Božskej komédii, ktorá si vyslúžila pomenovanie *prvý taliansky trestný zákonník, hoci v zmysle alegorickom*,⁶ a ktorej autora súčasní talianski právnici s dávkou pátosu označujú za prvého kriminológa, sú zobrazené rôzne podoby spravodlivosti.

Alighieri ju bez pochyb predstavuje v prvom opisovanom zmysle, a to ako subjektívnu cnosť. Dokladuje to napr. v treťom speve, v časti Peklo: „*Mnou vchádza sa do trýznivého mesta, mnou vchádza sa k večnej bolesti, mnou vchádza sa k zatrateným, mnou dal Boh priechod spravodlivosti.*”⁷ Konanie v rozpore s ideami, konanie trestných činov či konanie hriechov je prejavom nespravodlivosti, pričom sa javí, že individuálna nespravodlivosť sa aktivizuje len v kolektíve. Jeho myšlienky prekračujú hranice sveta jednotlivca v Očistci, kde sa zamýšľa nad svetom zbavenom všetkých cností, plnom zlomyselnosti. Dante nepovažuje skazenosť za neodvratný osud sveta. Naopak, jej dôvod vidí v slobodnej vôli, ktorej nevhodné využitie kazí svet, a to nerešpektovaním solidarity a vzájomným dešpektom, ktoré vedú k individuálnej nespravodlivosti.⁸ V kolektíve sa nespravodlivosť zrodí vždy a vždy povedie k zrodu ďalšej, lebo ľudia, zruc, že ten, kto vedie čriedu mieri len k dobrám, po ktorých sami bažia, sa k inej paši sami nepovedú.⁹ Varuje však: „*Ó, chamtivosť, tá topí ľud pod svoju vlnu chtivú, tak, že nikto svoj zrak spod nej nevymaní.*”¹⁰

Individuálnu nespravodlivosť navrhol Dante riešiť spôsobom, ktorého ozna-

⁶ Alighieri, il primo criminologo. In: Trentino [online]. Bolzano, 2004 [cit.17.3.2017.]. Dostupné na internete: http://ricerca.gelocal.it/trentinocorrierealp/archivio/trentinocorrierealp/2004/01/31/ANYPO_ANY02.html

⁷ Peklo, spev 3, verš 1 – 4. In: ALIGHIERI, D. – CARLYLE, J. A.: *The Dante's Divine Comedy: The Inferno*. London: Chapman and Hall, 1849, s. 26.

⁸ Rozprávanie Marca Lombarda v Očistci, šestnásty spev.

⁹ Očistec, spev 16, verš 100. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Purgatorio*. Parigi: LeFevre, 1820, s. 110.

¹⁰ Raj, spev 27, verše 121 – 124. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso* (col Commento di Biagioli, G.) Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 369.

čenie sa zaužívalo aj v právnej vede ako *contrapasso*. Vnímajúc len rozmer *contrapassa* v Pekle, zdalo by sa, že je výrazom talionu či retributívnej spravodlivosti,¹¹ hoci v kontexte celého diela, na ktorý poukážeme ďalej, možno s takýmto striktným vnímaním nesúhlasiť. Retributívna spravodlivosť v Pekle je dosiahnutá tým, že trest musí zodpovedať spáchanému trestnému činu či hriechu. Na viacerých miestach v diele sú ľudia potrestaní trestom, ktorý bol symbolickým náprotivkom zodpovedajúcim spáchanému negatívne mu skutku¹² (napr. veštcia, mágovia a astrológovia, ktorí chceli vidieť príďaleko, kráčajú v Pekle pospiatky a tváre majú obrátené dozadu; v inom žľabe Pekla pokrytci ťažko kráčajú v pozlátených olovených plášťoch; v ďalšom je Mohamed, po boku iných, mrzačený mečom diabla za rozsievanie rozkolov a pod.) Konkrétne sa termín *contrapasso*¹³ objavil v 28. speve Pekla, kde je rebel *Bertran De Born* popravený statím za rozpútanie rebélie proti anglickému kráľovi Henrichovi II., ktorého hlavu stál De Born politicky, podkopaním autority Henricha II., právoplatnej hlavy štátu.¹⁴

Docent talianskej literatúry Frare a docent talianskeho trestného práva D'Alessandro sa o takejto retribúcii vyjadrili ako o *Luciferovej spravodlivosti*, a o jej správnosti sa zdal byť presvedčený aj Dante na konci prvej časti Božskej komédie. Púť po Očistci a Raji predstavila však básnikovi ďalšie podoby spravodlivosti.¹⁵

V Očistci sa Dante oboznámil s konceptom restoratívnej spravodlivosti, dopĺňujúcim spravodlivosť retributívnu, pričom takýto kombinovaný prístup je napríklad v súčasnom slovenskom trestnom práve považovaný za akési novum, ideálny stav, ku ktorému by sme sa mali v blízkej budúcnosti, v záujme spoločnosti, dopracovať.¹⁶ Prejav restoratívnej justície v Božskej komédii je napríklad

¹¹ CASO, A.: *Dante in the Twentieth Century*. Boston: Dante University of America Press, 1982, s. 96.

¹² Odvetné tresty s charakteristickou symbolikou v rámci ukladania trestov. In: MOSNÝ, P., LACLA-VÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín: Heuréka, 2010, s. 85.

¹³ „Cosi s'osserva in me lo contrapasso.“ In: ALIGHIERI, D. – CARLYLE, J. A.: *The Dante's Divine Comedy: The Inferno*. London: Chapman and Hall, 1849, s. 343.

¹⁴ MUSA, M.: *The Divine Comedy: Volume 1: Inferno Revised Edition by Dante Alighieri*. Bloomington: Indiana University Press, 1996, s. 380.

¹⁵ PROVERA, A.: *La Giustizia della Comedia*. In: CattolicaNews [online]. Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, 2013. [cit.20.3.2017.] Dostupné na internete: <http://www.cattolicanews.it/news-dalle-sedi-la-giustizia-della-comedi>

¹⁶ Napr.: „Vo všeobecnosti možno konštatovať, že hoci sa restoratívna justícia a jej základné myšlienky neustále rozširujú, z hľadiska početnosti uplatňovania jednotlivých modelov sú stále pomerne okrajové. Dôvodom je najmä skutočnosť, že v porovnaní s aktuálne uplatňovanou retributívnu trestnou politikou ide o nový koncept trestnej filozofie, z čoho logicky vyplýva určitá nedôvera súdov a prokurátorov pri ich aplikácii, s čím tiež súvisí nedostatočná legislatíva v tejto oblasti.“

vnímaný v tom, že kým v Pekle sú trestané skutky, v Očistci sa trestajú zlé návyky, teda pohnútky predchádzajúce takýmto skutkom.¹⁷ A práve *identifikácia a riešenie príčin trestného činu (jeho následky, vzniknuté škody, záväzky a povinnosti)*¹⁸ je hlavným zmyslom restoratívnej justície. To, že náprava individuálnej nespravodlivosti v podobe *contrapassa* nemala iba rozmer retributívny, vyplýva aj z ukladania *umeleckých trestov*, trestov symbolicky, avšak nie vždy aj reálne zodpovedajúcich spáchanému trestnému činu. Profesor Steinberg, ktorý podal ucelený pohľad na právny rámec Božskej komédie, zdôraznil, že restoratívna justícia a umenie majú spoločnú jednu črtu, a tou je flexibilita. *Ako je flexibilné umenie, tak aj pri ukladaní trestov treba reagovať flexibilne – rešpektovať Božskú/objektívnu spravodlivosť, či už sa prejaví ako neadekvátna spása (uloženie alternatívnych trestov)*¹⁹ *alebo ako nekonečný/ťažký trest.*²⁰ Takým bola napríklad v Božskej komédii Bertranova dekapitácia-umelecký náprotivok jeho trestu vzbury proti panovníkovi, ktorý bol zosadený. Strata Bertranovho života bola ale závažnejšia ako strata trónu, a tak možno, najmä pri obdobných politických trestných činoch, pozorovať, že *contrapasso* bol teoreticky výrazom talionu, ale prakticky bol prísnejší.

V Božskej komédii nachádzame okrem prvej podoby spravodlivosti ako individuálnej cnosti aj jej druhú podobu, podobu ľudského výtvoru zameraného na administráciu spravodlivosti na Zemi. Ide o omylné a ochudobnené zrkadlo Božskej spravodlivosti, ktorá má naprávať individuálnu, resp. spoločenskú nespravodlivosť. Konkrétnejšie kontúry, aj v zmysle požiadaviek na sudcov, nadobúdajú tieto myšlienky v Raji, kde je položená otázka: „A kto si ty, že stolca sa

Aktuálny stav trestnej politiky a všeobecná problematika nárastu kriminality ukazuje, že jej doplnenie o nové spôsoby a možnosti, ako reagovať na trestnú činnosť sú potrebné a restoratívna justícia svojim odlišným náhľadom na trestnú činnosť môže práve toto poskytnúť.“ In: VYSUDIL, F.: Restoratívna justícia-definícia a modely. In: SEI, <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Vysudil-Filip.pdf>

¹⁷ FORLENZA, F.: *Il Diritto Penale nella Divina Commedia*. Le Radici del “Sorvegliare e Punire” nell’Occidente. Roma: Armando, 2003, s. 74.

¹⁸ VYSUDIL, F.: Restoratívna justícia-definícia a modely. In: SEI, <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Vysudil-Filip.pdf>

¹⁹ Prejav toho, že Danteho *contrapasso* nebolo výlučným prejavom talionu vidíme aj v časti Raj, spev 20, verš 133: „Vy, smrteľníci, buďte s úsudkami opatrní, bo nám, čo Boha raz uzrieme, nie sú všetci vyvolení známi.“ V tejto vete zároveň vidíme vyjadrenie všetkých opisovaných podôb spravodlivosti, ktoré v texte predstavujeme.

²⁰ STEINBERG, J.: Dante’s Justice? A Reappraisal of the Contrapasso. In: L’Alighieri. Rassegna Dantesca. [online]. Ravenna: Angelo Longo <https://doi.org/10.4.2017>, s. 74. [cit.10.4.2017.] Dostupné na internete: <http://rll.uchicago.edu/sites/rll.uchicago.edu/files/SteinbergContrapasso.pdf>

chceš chopiť a súdiť na tisíce míľ ďaleko, keď zrak ti dovidí ak, tak na piad?“,²¹ tiež konštatovaním, že „nie je svetlom to, čo neprichádza z Jasna“²² a evidentnými sa stávajú po tom, čo sa Dantemu zjavujú slová „Diligite iustitiam qui iudicatis terram“, teda „Milujte spravodlivosť vy, ktorí súdite svet“.²³

Tretí rozmer spravodlivosti v Danteho Božskej komédii je evidentný a najdominantnejší v tretej časti diela, v Raji, kde dáva autor na jednu úroveň slová *spravodlivý a zbožný*²⁴ alebo vo forme prívlastku hovorí o *spravodlivosti božskej*.²⁵ Tiež hovorí o *večnej spravodlivosti, ktorej žiara dopadá na náš svet, tak ako oko hľadá na more, ktorého dno uvidí z plytčiny, no nie v jeho strede, hoci tam tiež je, len skryté v hĺbočine*.²⁶ V raji sa teda Dante dostáva do kontaktu s božskou spravodlivosťou, ktorá prevyšuje ľudské chápanie a vnímanie. Nepomenúva ju, nevysvetľuje ju, neoddeľuje ju od filozofických kategórií, ani od Boha. Je len človekom, ktorý konštatuje, že „*tá prvá Vôľa, ktorá je Dobrom, od seba, Dobra, nikdy neustúpi. Spravodlivé je, čo je s ňou v súlade*“²⁷ a že každého adekvátne posúdi. Lebo do tretej ríše Danteho sveta, *náhodnosť nemá prístup, tam smútku, smädu ani hladu niet. Každý jeden z tieňov, patrí tam podľa večného zákona tak, ako patria prsty do prsteňov*.²⁸

Záver

Na záver sa vraciam na začiatok úvahy a vyjadrujem obavu nad tým, že problémom ľudskej spoločnosti nie je chýbajúca definícia spravodlivosti alebo jej chýbajúce teoretické uchopenie. Napríklad Štefan Werbőczy už v roku 1514 veľ-

²¹ Raj, spev 19, verš 79. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 259.

²² Raj, spev 19, verš 64. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 258.

²³ Raj, spev 18, verš 91-93. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 247.

²⁴ Raj, spev 19, verš 13. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 253.

²⁵ Raj, spev 19, verš 28. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 254.

²⁶ Raj, spev 19, verš 58-63. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 257.

²⁷ Raj, spev 19, verš 86-88. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 446.

²⁸ Raj, spev 32, verš 52-57. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 432.

mi jasne definoval spravodlivosť ako *stálu, nemennú a pevnú vôľu, ktorá každému udeľuje jeho právo, a to nie toľko, koľko sa skutočne žiada, ale koľko je potrebné*.²⁹ Samozrejme, definícia objektívnej (Božskej) spravodlivosti nie je uchopiteľná či definovateľná, avšak jej odraz môže každý z nás hľadať vo svojom vedomí, hoci cesta k „*tabula rasa*“ bude u každého rôzne dlhá a rôzne náročná. Aj týmito informáciami spoločnosť dlhodobo disponuje, a to v rovine filozofickej (právnej), ako aj literárnej, napriek tomu sa však často uchýľuje k nespravodlivosti. Hoci nejde o úplne odstrániteľný rozmer života jednotlivca v kolektíve, kde jedna nespravodlivosť v zásade povedie k ďalšej, často je len výrazom zvolenej, a teda vedomej a na pohľad jednoduchšej cesty či prejavom strachu, že dôjde k spravodlivému prístupu k nespravodlivým, ktorí žijú v súlade so Sartrovým *l'enfer, c'est les autres*.³⁰

Kiežby však viac ľudí a najmä nás, právnikov, žilo v súlade s Danteho záverečnými slovami, vyrieknutými v *Raji*:

„*A odvahu priam preto rozhorúčim až tak, že, ako mi to duch vtedy javil, svoj pohľad s mocou nekonečnou zľúčim*.“³¹

Literatúra

- ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838.
- ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Purgatorio*. Parigi: LeFevre, 1820.
- ALIGHIERI, D. – CARLYLE, J. A.: *The Dante's Divine Comedy: The Inferno*. London: Chapman and Hall, 1849.
- AQUINAS, T.: *The Summa Theologica: Complete Edition*. New York: Catholic Way Publishing, 2014.
- CASO, A.: *Dante in the Twentieth Century*. Boston: Dante University of America Press, 1982.
- FORLENZA, F.: *Il Diritto Penale nella Divina Commedia. Le Radici del „Sorvegliare e Punire“ nell'Occidente*. Roma: Armando, 2003.
- KELSEN, H.: *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Praha: Orbis, 1936.
- LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A.: *Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku I. zväzok (od najstarších čias do roku 1848)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015
- MOSNÝ, P., LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín: Heuréka, 2010.

²⁹ WERBŐCZY, Š.: Opus Tripartitum, úvod, 1. článok. In: LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A.: *Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku I. zväzok (od najstarších čias do roku 1848)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 114.

³⁰ Peklo sú tí druhí (všetko pochádza od človeka).

³¹ Raj, spev 33, verš 79. In: ALIGHIERI, D.: *La Divina Commedia: Paradiso (col Commento di Biagioli, G.)* Napoli: Puzziello Libraio-Editore, 1838, s. 446.

MUSA, M.: *The Divine Comedy: Volume 1: Inferno* Revised Edition by Dante Alighieri. Bloomington: Indiana University Press, 1996.

SIMMONDS, N. E.: *Law as a Moral Idea*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Internetové zdroje

Alighieri, il primo criminologo. In Trentino [online]. Bolzano, 2004 [cit.17.3.2017.] Dostupné na internete: http://ricerca.gelocal.it/trentinocorrierealpi/archivio/trentinocorrierealpi/2004/01/31/ANYPO_ANY02.html

NESCHWARA, CH.: Zur Kodifikationsgeschichte des Österreichischen ABGB. [online]. Wien: Universität Wien, s. 39. [cit.15.3.2017.] Dostupné na internete: <https://homepage.univie.ac.at/christian.neschwara/dateien/veroeffentlichungen/Zur%20Kodifikationsgeschichte%20des%20ABGB%20Endfassung.pdf>

Non c'è pace senza giustizia non c'è giustizia senza perdono. In Toscanaoggi.it [online]. Firenze, 2001. [cit.15.3.2017.] Dostupné na internete: <http://www.toscanaoggi.it/Documenti/Giovanni-Paolo-II/Non-c-e-pace-senza-justizia-non-c-e-justizia-senza-perdono#sthash.690yVBpv.dpuf>

PROVERA, A.: La Giustizia della Comedia. In CattolicaNews [online]. Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, 2013. [cit.20.3.2017.] Dostupné na internete: <http://www.cattolicanews.it/news-dalle-sedi-la-justizia-della-comedia>

STEINBERG, J.: Dante's Justice? A Reappraisal of the Contrapasso. In L'Alighieri. Rassegna Dantesca. [online]. Ravenna: Angelo Longohttps, 2014, s. 74. [cit.10.4.2017.] Dostupné na internete: <http://rll.uchicago.edu/sites/rll.uchicago.edu/files/SteinbergContrapasso.pdf>

VYSUDIL, F.: Restoratívna justícia-definícia a modely. In SEI, <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Vysudil-Filip.pdf>

VÝBER VEDECKEJ A PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI PROFESORKY ALEXANDRY KRSKOVEJ

Významné ocenenia, výsledky (výber)

1. Nová koncepcia predmetu Dejiny európskeho politického a právneho myslenia vo výučbe na Právnickej fakulte. Zabezpečenie výučby učebnými pomôckami
2. Zavedenie nového predmetu Profesionálna etika právnikov vo výučbe na Právnickej fakulte. Zabezpečenie výučby učebnými pomôckami
3. Garantka postgraduálneho a neskôr doktorandského štúdia pre vedný odbor 68-02-9 teória štátu a práva,
4. Pozvanie pána A. Garapona, docenta na Národnej škole sudcov v Paríži, a pána Erreru, sudcu Najvyššieho súdu, na študijný pobyt na ENA v Paríži na základe vypočutia príspevku na konferencii Subjekt v práve, ktorá sa konala pod záštitou Nadation J. Hus v Paríži a Nadáciou J. Husa Filozofickej fakulty v septembri 1993 v Píle pri Modre
5. Bronzová medaila za výchovu mládeže – UK Bratislava, 1998
6. Medaila k 75. výročiu činnosti Právnickej fakulty UK v Bratislave
7. Udelená medaila rektorom Trnavskej univerzity v Trnave pri príležitosti 10. výročia obnovenia TU za prínos pre Trnavskú univerzitu, rok 2002
8. Quebec, Kanada, rok 2005 – pri príležitosti 10. výročia založenia Slovenskej komory exekútorov oslavovaného pri príležitosti inaugurácie Domu exekútorov v Quebecu uvedenie prof. JUDr. Alexandry Krskovej, CSc., za odborníčku, ktorá stála pri zrode Slovenskej komory exekútorov
9. Pamätná medaila PF TU odovzdaná pri príležitosti 10. výročia znovuoobnovenia PF TU odovzdaná 9. októbra 2008
10. Cena Literárneho fondu – Sekcia pre vedeckú a odbornú literatúru a počítačové programy – udeľuje „Prémium za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2008 v kategórii spoločenských vied“ prof. JUDr. A. Krskovej, CSc. za dielo: Etické desatoro začínajúceho advokáta, (17. september 2009)
11. Štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra II. triedy za dlhoročné mimoriadne zásluhy o rozvoj demokracie, ľudských práv a slobôd a o rozvoj práva a právnej etiky (9. január 2017)

Expertízy (výber)

1. Viac ako desať expertíz pre Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti v SR v rokoch pred 1989. Napr. Podnety pre plánovanie a organizáciu právnej výchovy a propagandy (50 str.) v roku 1983, Zväzok právnej vedy a praxe v roku 1983 (30 str.), Metodika právno-výchovného pôsobenia, 1985, 40 strán
2. Expertíza kompatibility inštitútov na vymáhanie pohľadávok v SR s inštitúciami EÚ a vypracovanie návrhu na včlenenie inštitútu súdneho vykonávateľa do občianskeho súdneho poriadku SR. Na požiadanie prezidenta Ľ Union International des huissiers des justice (UIHJ) pána Baudouina Gielena
3. Analýza stavu sudcovskej etiky v SR a vypracovanie návrhu etického kódexu stavovskej organizácii sudcov na požiadanie predsedu Združenia sudcov Slovenska JUDr. Ľudovíta Bradáča v januári 1995
4. Expertíza k stavu deontológie notárov na Medzinárodnú konferenciu Únie latinských notárov v Brazílii na požiadanie viceprezidenta Notárskej komory JUDr. Jozefa Opatovského. 2000. Vypracovanie etického kódexu notára, ktorý bol bez pripomienok prijatý Notárskou komorou v roku 2000
5. Expertíza k stavu rešpektovania etických zásad v činnosti súdnictva a návrh etického kódexu pre Ministerstvo spravodlivosti SR na požiadanie ministra spravodlivosti JUDr. Jána Čarnogurského, január 2001

Účasť na riešení výskumných projektov a pridelené granty (výber)

1. Grantový projekt L' Integrité morale des avocats (Morálna integrita advokátov). Štipendium získané od Rady Európy v júni 1992
2. L' éthique professionnelle et l' homme de droit Profesijná etika právnik. Projekt riešený na Inštitúte pre výskum súdnictva pri Národnej škole pre sudcov v Paríži na jeseň 1993
3. Grantový projekt Výučba teórie práva na západných univerzitách. Projekt riešený na Univerzite sociálno-ekonomických vied v Toulouse, 1994
4. Grantový projekt Dejiny európskeho politického a právneho myslenia a civilizačné smerovanie Slovenska. Grant získaný od Vzdelávacej nadácie J. Husa, realizovaný na univerzite v Liège v roku 1995
5. Grantový projekt Quels droits pour le siècle prochain? (Aké práva v budúcom storočí?). Projekt schválený Domom pre humanitné vedy (Maison des Sciences de l' homme) v Paríži 1998
6. Grantový projekt VEGA – Ľudské práva a právny status na prelome tisícročí,

hlavný riešiteľ Ústav štátu a práva SAV, JUDr. Katarína Zavacká, CSc., členka riešiteľského kolektívu, obdobie riešenia 1999 – 2001

7. 2003 – spolupráca na projekte Vypracovanie etického kódexu pre prokurátorov v rámci horizontálneho programu PHARE 1999 o justícii a vnútorných veciach „Posilnenie právnych princípov“ schváleného Európskou komisiou, hlavný koordinátor projektu Generálna prokuratúra SR
8. Inštitucionálny projekt na Právnickej fakulte TU v Trnave Kapitoly profesijnej zodpovednosti, inštitucionálny projekt PF TU, zodpovedná riešiteľka výskumnej úlohy, r. 2004, 2005, 2006
9. Projekt VEGA MŠ SR na Právnickej fakulte TU v Trnave „História, súčasnosť a perspektívy slovenskej advokácie“, roky riešenia 2005, 2006, 2007, vedúca projektu
10. Projekt VEGA MŠ SR na Právnickej fakulte TU v Trnave „Pramene práva. Sústava, funkcie a vzťahy prameňov slovenského práva, európskeho práva a medzinárodného práva“, roky riešenia 2005, 2006, 2007, vedúci projektu prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc., zástupkyňa vedúceho projektu

Študijné pobyty, stáže (výber)

1. 1989 – Rada Európy v Štrasburgu. Medzinárodný seminár Súdna organizácia v západnej Európe.
2. 1991 – Rada Európy. Medzinárodné sympóziu K väčšej sociálnej spravodlivosti v Európe. 3. – 5. decembra 1991
3. 1992 – Prince Edward Island. Letná univerzita ľudských práv Kanada. Quebec, 6 týždňov
4. 1992 – Rada Európy. Oddelenie právnych záležitostí. Stáž v trvaní dvoch týždňov
5. 1993 – Európsky súd spravodlivosti v Luxemburgu, mesačná stáž
6. 1994 – Inštitút pre výskum súdництва pri Národnej škole pre sudcov v Paríži, stáž
7. 1995 – Univerzita sociálnych a ekonomických vied, Právnická fakulta v Toulouse, mesačná stáž
8. 1995 – pozvanie na miesto hosťujúceho profesora Jeanom de Bois de Gaudosson na Právnickú fakultu Univerzity pre sociálne a politické vedy v Paríži
9. 1996 – Právnická fakulta Univerzity v Liége
10. 1998 – Dom pre humanitné vedy v Paríži

Výber publikačnej činnosti*Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách*

Psychologické aspekty pôsobení práva/Pavel Hungr, Alexandra Krsková (70 %).

– 1. vyd. – Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1985. – 177 s. – (Spisy Právnické fakulty, č. 58).

Etika právnického povolania/Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1994. – 129 s. – (Studia Iuridica Bratislavensia, č. 4). – ISBN 80-7160-065-2.

Etické desatoro začínajúceho advokáta: (vademekum profesijnej etiky)/Alexandra Krsková; [lektoroval Ján Mazák]. – 1. vyd. – Bratislava: Iura Edition, c2008. – 282 s. – ISBN 978-80-8078-185-9.

Vysokoškolské učebnice vydané v zahraničných vydavateľstvách

Dějiny evropského politického a právneho myšlení: (kapitoly z dějin)/Alexandra Krsková; [přeložil Zdeněk Masopust]. – 1. vyd. – Praha: Eurolex Bohemia, 2003. – 563 s. – ISBN 80-86432-24-6.

Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách

Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia/Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1997. – 312 s. – (Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského). – ISBN 80-7160-022-9.

Štát a právo v európskom myslení/Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: Iura Edition, 2002. – 496 s. – (Vysokoškolské učebnice). – ISBN 80-89047-52-1.

Dejiny politickej a právnej filozofie/Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: Iura Edition, 2011. – 690 s. – ISBN 978-80-8078-385-3.

Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch

Pojem spravodlivosti v socialistickom štáte/Alexandra Krsková. In: Filozofia. – ISSN 0046-385X. – Roč. 27, č. 5 (1972), s. 473 – 490.

O vzťahu filozofie a právnej vedy/Alexandra Krsková. In: Filozofia. – ISSN 0046-385X. – Roč. 29, č. 3 (1974), s. 287 – 297.

Staronová perspektíva chápania ľudských práv = A revised approach towards the human rights notion/Alexandra Krsková. In: Filozofia. – ISSN 0046-385X. – Roč. 55, č. 4 (2000), s. 327 – 334.

Vedecké práce v zahraničných nekarentovaných časopisoch

- Pokus o analytické chápanie právneho vedomia/Alexandra Krsková. In: Právnik. – ISSN 0231-6625. – Roč. 120, č. 2 (1981), s. 121 – 132.
- Les parques au berceau du droit romain/par Alexandra Krsková. In: Orbis Iuris Romani. – ISBN 80-210-1402-4. – ISSN 1211-3425. – S. 62 – 70.
- Dobrodružstvo európskej integrácie a právne myslenie/Alexandra Krsková. In: Právnik. – ISSN 0231-6625. – Roč.140, č.10 (2001), s.1004 – 1014.
- Úvahy nad sudcovskou etikou/Alexandra Krsková. In: Soudce. – ISSN 1211-5347. – Roč. 8, č. 3 (2006), s. 8 – 13.
- Prielom do profesijného tajomstva?/Alexandra Krsková. In: Bulletin advokacie. – ISSN 1210-6348. – [Roč. neuved.] , č. 7 – 8 (2007), s. 66 – 71.

Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch

- K problematike hodnôt a hodnotenia v právnej vede/Alexandra Krsková. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 52, č. 7 (1969), s. 626 – 630.
- Princípy práva ako ideové základy právneho regulovania/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 59, č. 9 (1976), s. 777 – 790.
- Princíp spravodlivosti v socialistickom práve/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 60, č. 6 (1977), s. 452 – 464.
- Efektívnosť práva a právne myslenie/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 61, č. 9 (1978), s. 801 – 814.
- Zamyslenie nad postojmi k právu/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 63, č. 2 (1980), s. 129 – 145.
- Postoj k právu a reálne správanie/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 65, č. 2 (1982), s. 109 – 118.
- Typy postojov k právu/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 65, č. 4 (1982), s. 297 – 310.
- Psychologický aspekt zmeny neželateľných postojov k právu/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 66, č. 10 (1983), s. 889 – 901.
- Vonkajšie a vnútorné činitele vývoja osobnosti a podmienky právno výchovného procesu formovania právneho vedomia/Alexandra Krsková. In: Vonkajšie a vnútorné činitele vývoja osobnosti a podmienky právno výchovného procesu formovania právneho vedomia. – Č. 3 (1983), s. 16 – 26.
- Možnosti právno výchovného pôsobenia v socializačnom procese/Alexandra Krsková. In: Možnosti právno výchovného pôsobenia v socializačnom procese. – Č. 3 (1985), s. 33 – 45.

- Právna kultúra/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 69, č. 1 (1986), s. 21 – 33.
- Právna kultúra v slovníku právnych vied/Alexandra Krsková. In: Právnik. – ISSN 0231-6625. – Roč., 128, č. 7 (1989), s. 627 – 640.
- Etika právnického povolania/Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 42, č. 6 (1990), s. 5 – 8.
- Potrebujú právnici profesijnú etiku?/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 73, č. 10 (1990), s. 846 – 863.
- K etike sudcovského úradu/Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 44, č. 5 (1992), s. 15 – 23.
- K nášmu kultúrnemu a politickému smerovaniu/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 75, č. 7 (1992), s. 581 – 592.
- K organizácii súdnictva vo Francúzsku/Anna Lamperová, Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 44, č. 6-7 (1992), s. 65 – 70.
- Pomocné orgány belgického súdnictva – súdny tajomník a vykonávateľ súdnych rozhodnutí/Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 44, č. 3 (1992), s. 56 – 64.
- Otázniky nad profesijným tajomstvom/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 76, č. 5 (1993), s. 443 – 456.
- Potrebuje polícia etický kódex?/Pavol Baláž (50 %), Alexandra Krsková (50 %). In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 45, č. 4 (1993), s. 18 – 24.
- Slovenské právnicko a európska deontológia/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 76, č. 6 (1993), s. 547 – 552.
- Úvaha o notárskom deontologickom kódexe / Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 45, č. 3 (1993), s. 15 – 21.
- Francúzska právna filozofia cez prieor Archives de Philosophie du droit/Krsková, A. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 77, č. 6 (1994), s. 601 – 607.
- Kríza identity sudcu?/Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 46, č. 3-4 (1994), s. 10 – 23.
- Sudca v právnom štáte/Alexandra Krsková. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 77, č. 3 (1994), s. 276 – 278.
- Výber a vzdelávanie sudcov vo Francúzsku/Alexandra Krsková. In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 46, č. 11-12 (1994), s. 68 – 71.
- Návrh zásad etického kódexu/Alexandra Krsková. In: Justin. – ISSN 1336-0698. – Roč. 2, č. 1-2 (1996), s. 34 – 41.
- Stereotypy okolo teórie delby moci/Alexandra Krsková. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 79, č. 1 (1996), s. 55 – 61.

- Argentína – rodisko Medzinárodnej únie latinského notárstva/Alexandra Krsková (50 %), Jozef Opatovský. In: *Ars Notaria*. – ISSN 1335-2229. – [Roč. 2], č. 3 (1998), s. 10 – 15.
- Obrana filozofie práva, alebo „Nič nie je praktickejšie ako dobrá teória“/Krsková, A. In: *Právny obzor*. – ISSN 0032-6984. – Roč. 81, č. 3 (1998), s. 227 – 238.
- Polhodinka s etikou/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – [Roč. 1], č. 2 (1999), s. 36 – 39.
- Polhodinka s etikou. Dve strany mince: oddanosť a nezávislosť advokáta/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – [Roč. 1], č. 6 (1999), s. 11 – 22.
- Polhodinka s etikou. Kompetentnosť advokáta/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – [Roč.1], č. 3 (1999), s. 10 – 15.
- Polhodinka s etikou. Publicita a reklama/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – [Roč.1], č. 5 (1999), s. 26 – 31.
- Polhodinka s etikou. Slušnosť advokáta a „právo chudobných“/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – [Roč.1], č. 4 (1999), s. 16 – 23.
- Dobrodružstvo európskej integrácie a právne myslenie/Alexandra Krsková. In: *Právny obzor*. – ISSN 0032-6984. – Roč. 83, č. 3 (2000), s. 189 – 198.
- Polhodinka s etikou. Česť medzi žralokmi/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč.1, č. 3 (2000), s. 18 – 21.
- Polhodinka s etikou. Čestnosť advokáta/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč. 1, č. 1 (2000), s. 26 – 32.
- Polhodinka s etikou. Profesionálne tajomstvo/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč. 1, č. 2 (2000), s. 35 – 44.
- Pravá ruka sudcu/Alexandra Krsková. In: *Justičná revue*. – ISSN 1335-6461. – Roč. 52, č. 4 (2000), s. 397 – 403.
- Etika a politika: (o Machiavellim a machiavellizme): [inauguračná prednáška]/Alexandra Krsková. In: *Ars Notaria*. – ISSN 1335-2229. – Roč.?, č. 3 (2001), s. 8 – 16.
- Staré obavy z prirodzeného práva a súdne rozhodnutie/Alexandra Krsková. In: *Ústavnosť a politika*. – ISSN 1335-5368. – Roč. 3, č. 1 (2001), s. 27 – 40.
- Ako udržať v politike mravnosť/Alexandra Krsková. In: *OS – Fórum občianskej spoločnosti*. – ISSN 1335-2296. – Roč. 6, č. 1 – 2 (2002), s. 53 – 60.
- Poslanie stavovských komôr/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč. [9], č. 5-6, (2003), s. 36 – 45.

- Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme?/Alexandra Krsková. In: *Justičná revue*. – ISSN 1335-6461. – Roč. 56, č. 10 (2004), s. 1114 – 1121.
- Priehľad do profesného tajomstva?/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč. 11, č. 12 (2005), s. 7 – 18.
- Načo obradnosť, pompéznosť, ritualizácia súdneho procesu?/Alexandra Krsková. In: *Justičná revue*. – ISSN 1335-6461. – Roč. 58, č. 11 (2006), s. 1617 – 1623.
- Nezávislosť ako podstatná črta profesie advokáta/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč. 12, č. 7 – 8 (2006), s. 15 – 24.
- O zabudnutom poslaní univerzity/Krsková, A. In: *Právny obzor*. – ISSN 0032-6984. – Roč. 89, č. 1 (2006), s. 63 – 73.
- Profesijná etika – zbytočný predmet?/Alexandra Krsková. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. – ISSN 1335-1079. – Roč. 12, č. 6 (2006), s. 28 – 33.

Vedecké práce v domácich recenzovaných zborníkoch

- Činitele formovania právneho vedomia/Alexandra Krsková. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. – S. 155 – 172.
- K axiologickým problémom tvorby práva/Alexandra Krsková. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. – ISBN 80-08-01102-5. – S. 143 – 157.
- Z histórie úvah o právnom štáte/Alexandra Krsková. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. – Bratislava: Univerzita Komenského, 1993. – ISBN 80-223-0721-1. – S. 101 – 111.
- Obrana filozofie ľudských práv/Alexandra Krsková; recenzent: Ján Svák. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*. – Bratislava: Univerzita Komenského, 2000. – ISBN 80-223-1426-9. – S. 129 – 137.
- Étos spoločnosti a rešpekt k normám/Alexandra Krsková. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. – ISBN 80-8078-055-2. – S. 7 – 26.
- Grécke ideály v rímskom politickom myslení/Alexandra Krsková. In: *Ius Romanum schola sapientiae*. – [Trnava]: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009. – ISBN 978-80-8082-335-1. – S. 235 – 250.

Publikované pozvané referáty na domácich vedeckých konferenciách

- Faktory formovania právneho vedomia v socialistickej spoločnosti/Alexandra Krsková.

- Sebavedomie právnicka a profesijná etika/Alexandra Krsková. In: Sloboda, právo, bezprávie. – Bratislava: Katedra teórie štátu a práva PF UK, 1990. – ISBN [neuveđené]. – S. 75 – 85.
- Užitočné a spravodlivé v práve/Alexandra Krsková. In: Slušnosť v práve. – Bratislava: Nadácia Štefana Lubyho, Právnická fakulta UK, 1993. s. 15 – 31.
- Les règles déontologiques de la profession de juge/Alexandra Krsková. In: Le rôle du juge dans une société démocratique. – S. 23 – 30.
- Ľudské práva a étos odriekania/Alexandra Krsková. In: Ľudské práva a právny status na prelome tisícročí. – Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1999. – ISBN 80-224-0624-4. – S. 343 – 355.
- Formovanie základných premís filozofie ľudských práv/Alexandra Krsková. In: Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia. – Bratislava: Iura Edition, 2000. – ISBN 80-88715-14-8. – S. 27 – 35.
- Ľudské práva v pôvodnej európskej tradícii/Alexandra Krsková. In: Ochrana ľudských práv a slobôd v Slovenskej republike 1993 – 2004. – Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2004. – ISBN 80-89016-10-3. – S. 26 – 33.
- Hodnotové východiská európskej právnej kultúry/Alexandra Krsková. In: Sloboda pohybu osôb, služieb, tovaru a kapitálu v systéme európskeho práva. – Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005. – ISBN 80-8054-355-0. – S. 9 – 17.
- Rodina ako tradičná inštitúcia spoločenskej kontroly/Alexandra Krsková. In: Rodina v súčasnom svete. – Trnava: Vydavateľstvo Dobrá kniha, 2005. – ISBN 80-7141-506-5. – S. 91 – 98.
- Pôvodná európska tradícia chápania vzťahu etiky a politiky/Alexandra Krsková. In: Etika a politika. – Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007. – ISBN 978-80-8082-157-9. – S. 23 – 36.
- Kritika súdnictva a potreba etického kódexu/Alexandra Krsková. In: Prístup k spravodlivosti – bariéry a východiská. – Pezinok: Via iuris – centrum pre práva občana, 2010. – ISBN 978-80-970467-5-0. – S. 46 – 50.
- Peripetie okolo sudcovskej etiky na Slovensku/Alexandra Krsková. In: Výzvy slovenského súdnictva a možnosti zlepšenia existujúceho stavu. – Bratislava: Transparency international Slovensko, Adin, 2010. – ISBN 978-80-89244-60-7. – S. 30 – 35.

Skriptá a učebné texty

Politické a právne ideológie: (buržoázne ideológie 20. storočia)/Alexander Brösl,

- Pavol Holländer, Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: Univerzita Komenského, 1989. – 95 s. – (Vysokoškolské skriptá). – ISBN 80-223-0080-2.
- Slovník politických a právnických pojmov súčasnosti. Dokumenty k štúdiu štátu a práva/Jozef Prusák (33 %), Pavel Holländer, Alexandra Krsková (33 %). – 1. vyd. – Bratislava: Omega, s.s., 1990. – 179 s. – ISBN 80-85311-01-1.
- Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva/Jozef Prusák (20 %), Ján Cu-per, Pavel Holländer, Alexandra Krsková (20 %), Eva Malcevová; [recenzenti: Ján Bakiča, Pavel Hunger]. – 1. vyd. – Bratislava: Univerzita Komenského, 1990. – 187 s. – (Vysokoškolské skriptá). – ISBN 80-223-0344-5.
- Slovník politických a právnických pojmov súčasnosti. Dokumenty k štúdiu štátu a práva/Jozef Prusák (33 %), Pavel Holländer, Alexandra Krsková (33 %). – 2. dopln. a preprac. vyd. – Bratislava: Omega, s.s., 1991. – 181 s. – ISBN 80-85311-31-1.
- Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva/Jozef Prusák (20 %), Ján Cu-per, Pavel Holländer, Alexandra Krsková (20 %), Eva Malcevová; [recenzenti: Ján Bakiča, Pavel Hunger]. – [1.] dotlač 1. vyd. – Bratislava: Univerzita Komenského, 1991. – 187 s. – (Vysokoškolské skriptá). – ISBN 80-223-0344-5 (1. dotlač 1. vydania).
- Náčrt dejín európskeho politického a právneho myslenia: (od antiky do konca 19. storočia)/Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: ACEpress, 1992. – 246 s. – ISBN 80-85504-00-6.
- Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva/Jozef Prusák (20 %), Ján Cu-per, Pavel Holländer, Alexandra Krsková (20 %), Eva Malcevová; [recenzenti: Ján Bakiča, Pavel Hunger]. – [2.] dotlač 1. vyd. – Bratislava: Univerzita Komenského, 1992. – 188 s. – (Vysokoškolské skriptá). – ISBN 80-223-0344-5 (2. dotlač 1. vydania).
- Základné pojmy teórie práva/Alexandra Krsková. – 1. vyd. – Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1992.
- Úvod do štúdia práva: (základné pojmy teórie práva)/Alexandra Krsková. – 2. preprac. vyd. – Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1997. – 166 s. – ISBN 80-8054-033-0.
- Základy teórie štátu/Alexandra Krsková, Eva Jánošíková, Nadežda Vaculíková; [recenzenti: Stanislav Matoušek, Peter Colotka]. – 1. vyd. – Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1998. – 88 s. – ISBN 80-8054-071-3.
- Základy teórie štátu/Alexandra Krsková, Eva Jánošíková, Nadežda Vaculíková; [recenzenti: Stanislav Matoušek, Peter Colotka]. – 2., nezmen. vyd. – Bra-

Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.

Bratislava: Akadémia Policajného zboru. Katedra verejnoprávných disciplín,
2001. – 87 s. – ISBN 80-8054-176-0.

Kvalifikačné práce

Vybrané axiologické problémy marxistickej teórie práva – [1. vyd.]. – Bratislava
1975, 243 s.

Etika právnického povolania – [1. vyd.]. – Bratislava 1994, 187 s.

ETHICA ET AEQUITAS
IN IURE

Poeta
prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Marek Petržalka

Pre Právnickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave
vydalo vydavateľstvo TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako 211. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV.

ISBN 978-80-568-0034-8
ISBN (on-line) 978-80-568-0035-5